BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF.

VOL. II.

TH. C. CYPRIANI OPERA GENUINA

PARS I.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN

1838.

TH. C. CYPRIANI

OPERA GENUINA.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EXPRESSA

BREVIQUE ADNOTATIONE INSTRUCTA

CURANTE

D. I. H. GOLDHORN

PH. D. AA. M. THEOL. LIC. ET PRIV. DOC. IN UNIV. LITT.
LIPS. BIBL. PAULL. CUST. CAET.

PARS I.

EPISTOLAE.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1838.

PRAEFATIO.

Cypriani scripta quanti sint pretii atque momenti, inter omnes ita constat, ut neminem fore existimem, qui in bibliotheca patrum ecclesiasticorum latinorum selecta locum iis dandum fuisse neget. Quam ob causam nostri quidem instituti ratio eo minus requirit, de illis pariter atque de auctoris rebus et ingenio multis disputare, quo prolixius et accuratius ea omnia dudum exposita sunt). Imo vero non nisi hoc aperiendum erit, quid in hac nova operum Cyprianicorum editione curanda propositum habuerim quaque id ratione tentaverim consequi. Ac primum quidem hoc explicandum, si non excusandum videtur, quod facile possit in vituperationem venire, repugnare notioni atque consilio bibliothecae selectae, ut Thascii omnia, quae genuina sint, denuo recudantur, praesertim quum nuper duae tresve prodierint editiones usui commodae parvoque pretio venales**). Neque hoc, si quid video, adeo falsum est, ut nihil veritatis habeat. Attamen cui Cypriani epistolae tractationesque non prorsus sunt intactae, non opus est multis moneatur, quam difficile sit eligere ex iis, quae sint graviores, quum omnes paene eodem loco habendae videantur. Paucas igitur epistolas, tractatum fortassis ne unum quidem licuisset omittere,*

---

*) Omnium loco nominandi sunt libri Rettbergii; Th. Caec. Cyprianus, Bischof von Carthago dargestellt nach seinem Leben und Wirken. Göttingen. 1831. et Baehrii: die christlich-römische Theologie (Gesch. der Röm. Lit. Supplement-Bd. Abth. 2). Carlsruhe 1837. p. 50 sqq.

**) Prima in collectione selecta SS. ecclesiae patrum, (quae accurantibus D. Caillau et D. M. Guillon Parisiis incepta et postea Mediolanum translata est) Mediol. 1835. 2 voll.; secunda et tertia separatim Parisiis apud Gauthier fratres et soc. Vesont. apud eosdem. 1836; altera in 8., altera in 12.

ideoque praestare visum est, ea, de quorum genuina origine inter viros doctos fere convenerit, integra typis exscribi. Ne tamen peculiari commendatione nova haec editio careret, adornandam eam curavimus ad Oxoniensem, quae licet a multis Baluzianae praeferretur, nondum huius instar ita repetita est, ut missis iis, quae a multis lectoribus vix desiderantur, vulgari usui accommodatior prodiret.

Iam vero ut de eo dicatur, quod in edendis veterum libris gravissimum haberi solet, in votis quidem fuit textum saepius sive librariorum negligentia vel ignorantia vel fallacia sive editorum industria haud mediocriter afflictum ad codices manu exaratos diligenter recognoscere; at vero eandem eorum inopiam, qua iam Reinharti fautores premi Germaniam questi sunt (Schoenemann bibl. patr. lat. T. I. p. 127) et nobis accidit ut experiremur. Acquiescendum igitur fuit in iis, quae ab editoribus supellectile librorum scriptorum largiter instructis, inprimis ab Oxoniensi et Baluzio e plus sexaginta codicibus deinceps collatis eruta atque plerumque satis accurate adnotata invenimus. Praeterea nobis antiquissimi libri impressi in promtu fuerunt, quorum quanta haud raro utilitas sit, non est, quod exponatur; neque fas duximus prorsus negligere animadversiones, emendationes atque coniecturas a viris doctis, Gronovio inprimis) passim communicatas. Ac his quidem subsidiis adiuti quid in hac nostra operum Cyprianicorum editione profecerimus, nostrum non est definire. Hoc solum esto monitum, nos neutrius recensionis, si ita licet dicere, neque Pamelianae Rigaltianaeque, quae etiam Fello plus iusto placuit, neque Baluzianae nimia interdum audacia ad paucorum librorum fidem compositae vestigia anxie pressisse, etsi lectiones in posteriori receptas plerumque praetulimus, sicubi eas a Ioanne Oxoniensi e suis codicibus in margine appositas vidimus. Si quid hoc in negotio gravius videbatur, id nos quoque significata saepius ratione, qua aut recipere aliquid aut recusare iussi sumus, in notis indi-*

---

*) I. Fr. Gronovii observatorum in scriptoribus ecclesiasticis monobiblos. Daventriae. 1651. Recus. cum eiusdem observation. libr. IV. denuo ed. C. Hnr. Frotscher. Lips. 1831.

cavimus. Quibus notis criticis interiecimus etiam nonnullas exegetici argumenti id quidem bene memores non prorsus convenire principali huius bibliothecae consilio, rati tamen haud ingratum fore lectoribus maiorum editionum opportunitate destitutis. Insuper hoc etiam operam dedimus, ut quidquid operum Cyprianicorum vel separatim a reliquis vel cum aliorum scriptis editum esset, diligenter adnotaretur, si quidem additae essent aut emendationes e codicibus erutae aut animadversiones, per quas locis obscuris dubiisve aliquantum lucis et certitudinis accederet. Alioquin enim laudandae fuissent collectiones conciliorum et bibliothecae patrum ad unam omnes, Roccaberti bibliotheca maxima pontificia, Rousii mella patrum, institutiones theologiae antiquorum patrum et id genus alia forsan multa. Denique quod solet ab eiusmodi editionibus requiri, ut loca tum ad alias laudata in eis tum ex ipsis allata alibi evolvi absque magno negotio queant, hoc quidem, quum apponendae fuissent quatuor certe editionum maxime usitatarum (Rigaltianae, Oxoniensis, Baluzianae ad exemplar Paris. et Venet.) paginae, non potuit in universum aliter provideri, quam adscriptis capitulis Pamelianis, quae nisi saepius intervalli magis quam sensus rationes sequi viderentur, lubentes integra servassemus.

Restat, ut pauca de hoc seorsim volumine addamus, quod Cypriani epistolas omnes continet, exceptis tribus illis, quas Baluzius primus evulgavit ipse tamen, eas ad commercium Cypriani epistolicum iure accedere, se non habere persuasum confessus. Prima est Cornelii ad Cyprianum, caeterae Cypriani ad plebem Carthaginiensem et ad Turasium presbyterum. Eas genuinas esse iam Prudentius Maranus negavit (vita Cypr. §. 35), cui accessit Suyskenus (Acta Sanct. m. Sept. T. IV. p. 348); ambigue locutus est Lumperus (hist. de vita etc. patrum. P. XI. p. 353). Et secunda quidem, quae nec argumento nec scriptione Cypriano vindicari videtur, non nisi in uno codice legitur, tertia quidem in duobus, sed eadem ad Hieronymum quoque refertur (Hieron. opp. ed. Vallars. T. XI P. II. p. 357); primam vero, quae etiam a Coustantio edita est (epist. Rom. pont. T. I. App. p. 26), nonnulli eo potissimum nomine spuriam habent, quod cum Stephano neque

*vero cum Cornelio de baptismate haereticorum controversia Cypriano fuerit (Coust. p. 25. Gallandi bibl. vet. patr. T. I. prol. c. VI. §. 4. Lumper. p. 14). Sed haec ratio paullo levior est; nemo enim inscriptionibus literarum parum fidei habendum esse ignorat, quod satis certo ex ipsis Cypriani epistolis testatur undequinquagesima ante Manutium Cypriani ad Cornelium dicta, quamvis omnia a Cornelio ad Cyprianum eam datam esse indicant. Quidni igitur quod Rufino in referenda lite de baptismate haereticorum gesta accidit, ut Stephano imprudens Cornelium substitueret (hist. eccl. VII, 2), item accidere potuisset aetatis longe forsitan inferioris librario? Hanc igitur rationem qui premunt, eos mutato nomine epistolam istam oportet dicere genuinam. At vero ipsum illius argumentum est, quod docet, unde profecta sit, scilicet a personato quodam Isidoro, qui doluit, non tulisse aetatem literas istas, quibus Stephanus Cyprianum pseudochristum, et pseudoapostolum et dolosum operarium vocaverat (Epist. 75, 26), et quidquid ex huius arrogantissimi libelli iactura Romani pontificis auctoritas damni traxisset, pro viribus sat exiguis explere conatus est. Praeter has autem epistolas neutiquam nos fugit adversus alias quoque inprimis LXVIII*am *et LXXV*am *varia a quibusdam dubia esse mota; ea tamen ita comparata fuisse constat, ut doctissimi quique illarum fidei nihil derogatum esse existimarent. De ep. 68 cfr. editores et Rettb. p. 153. de ep. 75 ib. p. 188.*

Scr. Lipsiae Id. Sept. a. MDCCCXXXVIII.

D. I. H. Goldhorn.

THASCII CAECILII CYPRIANI EPISTOLAE.

(S. Cypriani Carth. episc. epistolae ex recognitione *Jo. Andreae.* Romae in domo Petri et Franc. de Maximis per Conr. Sweynheym et Arn. Pannartz. 1471. F. — S. Cypriani epist. Venetiis apud Vindelinum de Spira. 1471. F. — Cypriani et aliorum ad ipsum vel in simili causa scriptae epistolae XXCIII. editae studio *Lucae Fr. Reinharti.* Altdorfi 1681. 4.).

A.

Epistolae ante secessum vel incerto tempore conscriptae.

EPISTOLA I.

(Erasm. I, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 66. Pariss. 65.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi Furnis consistentibus S.

I. Graviter commoti sumus ego et collegae mei, qui praesentes aderant, et compresbyteri nostri, qui nobis assidebant, fratres carissimi, cum cognovissemus, quod Geminius Victor frater noster de saeculo excedens Geminium Faustinum presbyterum tutorem testamento suo nominaverit, cum iam pridem in concilio episcoporum statutum sit, ne quis de clericis et Dei ministris tutorem vel curatorem testamento suo constituat, quando singuli divino sacerdotio honorati et in clerico ministerio constituti non nisi altari et sacrificiis deservire et precibus atque orationibus vacare debeant. Scriptum est enim: Nemo militans Deo obligat se molestiis saecularibus, ut possit placere ei, cui se probavit [1]). Quod cum de omnibus dictum sit, quanto magis molestiis et laqueis saecularibus obligari non debent, qui divinis rebus et spiritalibus occupati ab ecclesia recedere

[1]) II. Tim. 2, 4.

et ad terrenos et saeculares actus vacare non possunt. Cuius ordinationis et religionis formam levitae prius in lege tenuerunt, ut cum terram dividerent et possessiones partirentur undecim tribus, levitica tribus, quae templo et altari et ministeriis divinis vacabat, nihil de illa divisionis portione perciperet, sed aliis terram colentibus illa tantum Deum coleret et ad victum atque alimentum suum ab undecim tribubus de fructibus, qui nascebantur, decimas perciperet. Quod totum fiebat de auctoritate et dispositione divina, ut qui operationibus divinis insistebant, in nulla re avocarentur nec cogitare aut agere saecularia cogerentur. (2) Quae nunc ratio et forma in clero tenetur, ut qui in ecclesia Domini ordinatione clerica promoventur, in nullo ab administratione divina avocentur, nec molestiis et negotiis saecularibus alligentur, sed in honore sportulantium fratrum tanquam decimas ex fructibus accipientes ab altari et sacrificiis non recedant, sed die ac nocte coelestibus rebus et spiritalibus serviant.

II. Quod episcopi antecessores nostri religiose considerantes et salubriter providentes censuerunt, ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret, ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione [1]) eius celebraretur. Neque enim apud altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes et ministros voluit avocare. Et ideo Victor cum contra formam nuper in concilio a sacerdotibus datam Geminium Faustinum presbyterum ausus sit tutorem constituere, non est quod pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine eius in ecclesia frequentetur, ut sacerdotum decretum religiose et necessarie factum servetur a nobis; simul et caeteris fratribus detur exemplum, ne quis sacerdotes et ministros Dei altari eius et ecclesiae vacantes ad saeculares molestias devocet. Observari enim de caetero poterit, ne ultra hoc fiat circa personam clericorum, si quod nunc factum est, fuerit vindicatum. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

---

[1]) Religiosum fuit veteribus Christianis, mortem nuncupare.

EPISTOLA II.

(Erasm. I, 10. Pamel. Rigalt. Baluz. 61. Pariss. 60.)

Cyprianus Euchratio fratri
S.

I. Pro dilectione mutua et verecundia tua consulendum me existimasti, frater carissime, quid mihi videatur de histrione quodam, qui apud vos constitutus in eiusdem adhuc artis suae dedecore perseverat et magister et doctor non erudiendorum, sed perdendorum puerorum id, quod male didicit, caeteris quoque insinuat, an talis debeat communicare nobiscum. Quod puto ego nec maiestati divinae, nec evangelicae disciplinae congruere, ut pudor et honor ecclesiae tam turpi et infami contagione foedetur. Nam cum in lege prohibeantur viri induere muliebrem vestem, et maledicti eiusmodi iudicentur, quanto maioris est criminis, non tantum muliebria indumenta accipere, sed et gestus quoque turpes et molles et muliebres magisterio impudicae artis exprimere?

II. Nec excuset se quisquam, si a theatro ipse cessaverit, cum tamen hoc caeteros doceat. Non potest enim videri cessasse, qui vicarios substituit et qui pro se uno plures succedaneos suggerit, contra institutionem Dei erudiens et docens, quemadmodum masculus frangatur in feminam, et sexus arte mutetur, et diabolo divinum plasma maculanti per corrupti atque enervati corporis delicta placeatur. (2) Quod si penuriam talis et necessitatem paupertatis obtendit, potest inter caeteros, qui alimentis ecclesiae sustinentur, huius quoque necessitas adiuvari, si tamen contentus sit frugalioribus cibis nec putet, salario se esse redimendum, ut a peccatis cesset, quando hoc non nobis, sed sibi praestet. Caeterum quantum velit inde quaerat, qualis quaestus est, qui de convivio Abraham et Isaac et Jacob homines rapit et male ac perniciose in saeculo saginatos ad aeterna famis ac sitis supplicia deducit! Et ideo, quantum potes, ab hac eum pravitate et dedecore ad viam innocentiae atque ad spem vitae aeternae revoca, ut sit contentus ecclesiae sumtibus parcioribus quidem, sed salutaribus. Quod si illic ecclesia non sufficit, ut laborantibus praestet alimenta, poterit se ad nos transferre, et hic quod sibi ad victum atque ad vestitum necessarium fuerit

accipere, nec alios extra ecclesiam mortalia docere, sed ipse salutaria in ecclesia discere. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA III.

(Erasm. III, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 65. Pariss. 64.)

Cyprianus Rogatiano fratri
S.

I. Graviter et dolenter commoti sumus ego et collegae mei, qui praesentes aderant, frater carissime, lectis literis tuis, quibus de diacono tuo conquestus es, quod immemor sacerdotalis loci tui et officii ac ministerii sui oblitus contumeliis et iniuriis suis te exacerbaverit. Et tu quidem honorifice circa nos et pro solita tua humilitate fecisti, ut malles de eo nobis conqueri, cum pro episcopatus vigore et cathedrae auctoritate haberes potestatem, qua posses de illo statim vindicari, certus quod collegae tui omnes gratum haberemus, quodcunque circa diaconum contumeliosum sacerdotali potestate fecisses, habens circa huiusmodi homines praecepta divina, cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc [1]). (2) Et ut sciamus, hanc Dei vocem cum vera et summa maiestate eius processisse ad honorandos ac vindicandos sacerdotes suos, cum adversus Aaron sacerdotem tres de ministris, Chore et Dathan et Abiron, ausi sunt superbisse et cervicem suam extollere et sacerdoti praeposito se adaequare, hiatu terrae absorpti ac devorati poenas statim sacrilegae audaciae persolverunt. Nec soli illi, sed et caeteri ducenti quinquaginta, qui eis comites ad audaciam fuerunt, prorumpente a Domino igne consumti sunt, ut probaretur, sacerdotes Dei ab eo qui sacerdotes facit vindicari. In libro quoque Regnorum, cum Samuel sacerdos a Judaeorum populo ob senectutem, sicut tu modo, contemneretur, exclamavit iratus Dominus et dixit: Non te spreverunt, sed

---

[1]) Deut. 17, 12. 13.

me spreverunt [1]). Et ut hoc ulcisceretur, excitavit eis Saul regem, qui eos iniuriis gravibus affligeret, et per omnes contumelias et poenas superbum populum calcaret et premeret, ut contemtus sacerdos de superbo populo ultione divina vindicaretur.

II. (3) Sed et Salomon in Spiritu sancto constitutus testatur et docet, quae sit sacerdotalis auctoritas et potestas, dicens: Ex tota anima tua time Deum et sacerdotes eius santifica [2]). Et iterum: Honora Deum ex tota anima tua et honorifica sacerdotes eius [3]). Quorum praeceptorum memor beatus apostolus Paulus, secundum quod in Actibus apostolorum legimus, cum ei diceretur: Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? respondit et dixit: Nesciebam, fratres, quia pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices [4]). Dominus etiam noster ipse Jesus Christus rex et iudex et Deus noster usque ad passionis diem servavit honorem pontificibus et sacerdotibus, quamvis illi nec timorem Dei nec agnitionem Christi servassent. Nam cum leprosum emundasset, dixit illi: Vade et monstra te sacerdoti et offer donum [5]). Humilitate ea, qua nos quoque esse humiles docuit, sacerdotem adhuc appellabat, quem sciebat esse sacrilegum. Item sub ictu passionis cum alapam accepisset, et ei diceretur: sic respondes pontifici? nihil ille contumeliose locutus est in personam pontificis, sed magis innocentiam suam tuitus est dicens: Si male locutus sum, exprobra de malo. Si autem bene, quid me caedis [6])? Quae omnia ab eo ideo facta sunt humiliter atque patienter, ut nos humilitatis ac patientiae haberemus exemplum. Docuit enim sacerdotes veros legitime et plene honorari, dum circa falsos sacerdotes ipse talis exstitit.

III. (4) Meminisse autem diaconi debent, quoniam apostolos id est episcopos et praepositos Dominus elegit, diaconos autem post ascensum Domini in coelos apostoli

---

[1]) I. Sam. 8, 7.
[2]) Sir. 7, 29.
[3]) ib. 31.
[4]) Act. 23. 4. 5.
[5]) Matth. 8, 4.
[6]) Jo. 18, 23.

sibi constituerunt episcopatus sui et ecclesiae ministros. Quodsi nos aliquid audere contra Deum possumus, qui episcopos facit, possunt et contra nos audere diaconi, a quibus fiunt. Et ideo oportet diaconum, de quo scribis, agere audaciae suae poenitentiam et honorem sacerdotis agnoscere et episcopo praeposito suo plena humilitate satisfacere. Haec sunt enim initia haereticorum et ortus atque conatus schismaticorum male cogitantium, ut sibi placeant, ut praepositum superbo tumore contemnant. Sic de ecclesia receditur, sic altare profanum foris collocatur, sic contra pacem Christi et ordinationem atque unitatem Dei rebellatur. Quodsi ultra te contumeliis suis exacerbaverit et provocaverit, fungeris circa eum potestate honoris tui, ut eum vel deponas vel abstineas. Nam si apostolus Paulus ad Timotheum scribens dixit: Juventutem tuam nemo despiciat [1]), quanto magis tibi a collegis tuis dicendum est: Senectutem tuam nemo despiciat! Et quoniam scripsisti, quendam cum eodem diacono tuo se miscuisse et superbiae eius atque audaciae participem esse, hunc quoque et si qui alii tales extiterint et contra sacerdotem Dei fecerint, vel coercere poteris vel abstinere. Nisi quod hortamur et monemus, ut peccasse se potius intelligant et satisfaciant et nos propositum nostrum tenere patiantur. Magis enim optamus et cupimus, contumelias et iniurias singulorum clementi patientia vincere, quam sacerdotali licentia vindicare. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA IV.

(Erasm. I, 11. Pamel. Rigalt. Baluz. 62. Pariss. 61.)

Cyprianus, Caecilius, Victor, Sedatus, Tertullus cum presbyteris, qui praesentes aderant, Pomponio fratri
S.

I. Legimus literas tuas, frater carissime, quas per Paconium fratrem nostrum misisti postulans et desiderans, ut tibi rescriberemus, quid nobis de iis virginibus videatur, quae cum semel in statu suo esse et continentiam firmiter

---

1) I. Tim. 4, 12.

tenere decreverint, detectae sint postea in eodem lecto pariter mansisse cum masculis, ex quibus unum diaconum esse dicis, plane easdem, quae se cum viris dormisse confessae sint, asseverare se integras esse. Circa quam rem quoniam consilium nostrum desiderasti, scias nos ab evangelicis et apostolicis traditionibus non recedere, quo minus fratribus et sororibus nostris constanter et fortiter consulatur, et per omnes utilitatis et salutis vias ecclesiastica disciplina servetur, cum Dominus loquatur et dicat: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina [1], et iterum scriptum sit: Disciplinam qui abiicit, infelix est [2], et in psalmis quoque Spiritus sanctus admoneat et instruat dicens: Continete disciplinam, ne forte irascatur Dominus, et pereatis a via recta, cum exarserit cito ira eius super vos [3].

II. Primo igitur in loco, frater carissime, et praepositis et plebi nihil aliud elaborandum est, quam ut qui Deum timemus, cum omni observatione disciplinae divina praecepta teneamus nec patiamur errare fratres nostros et pro arbitrio et ructu [4] suo vivere, sed ad vitam singulis fideliter consulere; nec pati virgines cum masculis habitare, non dico simul dormire, sed nec simul vivere, quando et sexus infirmus et aetas adhuc lubrica per omnia frenari a nobis et regi debeat, ne diabolo insidianti et saevire cupienti ad nocendum detur occasio, quando et apostolus dicat: Nolite locum dare diabolo [5]. Liberanda est vigilanter de periculosis locis navis, ne inter scopulos et saxa frangatur. Exuenda est velociter de incendio sarcina, priusquam flammis supervenientibus concremetur. Nemo diu tutus est periculo proximus, nec evadere diabolum servus Dei poterit, qui se diaboli laqueis implicavit. Intercedendum est cito talibus, ut separentur, dum adhuc separari innocentes possunt, quia dividi postmodum nostra intercessione non poterunt, posteaquam conscientia gravissima co-

---

[1]) Jer. 3, 15.
[2]) Sap. 3, 11.
[3]) Ps. 2, 12.
[4]) Hanc lectionem post Rigalt. antiquiori fructu praetulerunt editores moti locutione Pontii vita Cypr. 15 (Ox. p. 9). Simillimam ructandi et errandi coniunctionem invenies apud Horat. ep. ad Pis. 457.
[5]) Eph. 4, 27.

haeserunt. Denique quam graves multorum ruinas hinc fieri videmus, et per huiusmodi illicitas et periculosas coniunctiones corrumpi plurimas virgines cum summo animi nostri dolore conspicimus. Quodsi ex fide se Christo dicaverunt, pudicae et castae sine ulla fabula [1]) perseverent et ita fortes et stabiles praemium virginitatis exspectent. Si autem perseverare nolunt vel non possunt, melius est ut nubant, quam in ignem delictis suis cadant. Certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant, cum scriptum sit: Si cibus scandalizat fratrem, non manducabo carnem in saeculum, ne fratrem scandalizem [2]).

III. (2) Nec aliqua putet, se posse hac exsusatione defendi, quod et inspici et probari possit, an virgo sit, cum et mauus obstetricum et oculi saepe fallantur, et si incorrupta inventa fuerit virgo ea parte sui, qua mulier potest esse, potuerit tamen ex alia corporis parte peccasse, quae corrumpi potest et tamen inspici non potest. Certe ipse concubitus, ipse complexus, ipsa confabulatio et inosculatio et coniacentium duorum turpis et foeda dormitio quantum dedecoris et criminis confitetur! Si superveniens maritus sponsam suam iacentem cum altero videat, nonne indignatur et fremit et per zeli dolorem fortassis et gladium in manum sumit? Quid Christus et Dominus et iudex noster, cum virginem suam sibi dicatam et sanctitati suae destinatam iacere cum altero cernit? Quam indignatur et irascitur et quas poenas incestis eiusmodi coniunctionibus comminatur! Cuius ut gladium spiritalem et venturum iudicii diem unusquisque fratrum possit evadere, omni consilio providere et elaborare debemus. Et cum omnes omnino disciplinam tenere oporteat, multo magis praepositos et diaconos curare hoc fas est, qui exemplum et documentum caeteris de conversatione et moribus suis praebeant. Quomodo enim possunt integritati et continentiae praeesse, si ex ipsis incipiant corruptelae et vitiorum magisteria procedere?

IV. (3) Et idcirco consulte et cum vigore fecisti, frater carissime, abstinendo diaconum, qui cum virgine saepe mansit sed et caeteros, qui cum virginibus dormire

---

[1]) i. e. rumore malo.

[2]) I. Cor. 8, 13.

consueverant. Quodsi poenitentiam huius illiciti concubitus sui egerint et a se invicem recesserint, inspiciantur interim virgines ab obstetricibus diligenter et si virgines inventae fuerint, accepta communicatione ad ecclesiam admittantur; hac tamen interminatione, ut si ad eosdem masculos postmodum reversae fuerint aut si cum eisdem in una domo et sub eodem tecto simul habitaverint, graviore censura eiiciantur, nec in ecclesiam postmodum tales facile recipiantur. Si autem de eis aliqua corrupta fuerit deprehensa, agat poenitentiam plenam, quia quae hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est, et ideo aestimato iusto tempore postea exomologesi facta ad ecclesiam redeat. Quodsi obstinate perseverant nec se ab invicem separant, sciant, se cum hac sua impudica obstinatione nunquam a nobis admitti in ecclesiam posse, ne exemplum caeteris ad ruinam delictis suis facere incipiant. Nec putent sibi vitae aut salutis constare rationem, si episcopis et sacerdotibus obtemperare noluerint, cum in Deuteronomio Dominus Deus dicat: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille; et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc [1]). Interfici Deus iussit sacerdotibus suis non obtemperantes et iudicibus a se ad tempus constitutis non obaudientes. Et tunc quidem gladio occidebantur, quando adhuc et circumcisio carnalis manebat: nunc autem, quia circumcisio spiritalis esse apud fideles servos Dei coepit, spiritali gladio superbi et contumaces necantur, dum de ecclesia eiiciuntur. Neque enim vivere foris possunt, cum domus Dei una sit, et nemini salus esse nisi in ecclesia possit. Indisciplinatos autem perire, dum non audiunt nec obtemperant salubribus praeceptis, testatur scriptura divina, quae dicit: Non diligit indisciplinatus castigantem se. Qui autem oderunt correptiones, consumentur turpiter [2]).

V. (4) Ergo ne indisciplinati consumantur et pereant, da operam, frater carissime, ut quantum potes consiliis salutaribus fraternitatem regas et singulis ad salutem suam consulas. Arcta et angusta est via, per quam ingredimur

---

1) Deut. 17, 12. 13.
2) Prov. 15, 12. 10.

ad vitam, sed summus et magnus est fructus, cum pervenimus ad gloriam. Qui se semel castraverunt propter regnum coelorum, Deo per omnia placeant nec sacerdotes Dei aut ecclesiam Domini scandalo suae pravitatis offendant. Et si ad praesens a nobis quidam ex fratribus nostris contristari videntur, nos tamen in salubri persuasione maneamus scientes, et apostolum dixisse: Ergo ego inimicus factus vobis sum verum dicens vobis [1]? Quodsi obtemperavint nobis, lucrati sumus fratres et eos ad salutem pariter et dignitatem nostro sermone formavimus. Si autem quidam de perversis obtemperare noluerint, sequamur eundem apostolum dicentem: Si hominibus placerem, Christi servus non essem [2]. Si quibusdam suadere non possumus, ut eos Christo placere faciamus, nos certe, quod nostrum est, Christo Domino et Deo nostro praecepta eius servando placeamus. Opto te, frater carissime ac desideratissime, in Domino bene valere.

B.

Epistolae tempore secessus conscriptae.

EPISTOLA V.

(Pamel. 5. Rigalt. Baluz. Pariss. 4.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus carissimis S.

I. Saluto vos incolumis per Dei gratiam, fratres carissimi, laetus quod circa incolumitatem quoque vestram omnia integra esse cognoverim. Et quoniam mihi interesse nunc non permittit loci conditio, peto vos pro fide et religione vestra, fungamini illic et vestris partibus et meis, ut nihil vel ad disciplinam vel ad diligentiam desit. Quantum autem ad sumtus suggerendos sive iis, qui gloriosa voce Dominum confessi in carcere sunt constituti, sive iis, qui pauperes et indigentes laborant et tamen in Domino perseverant; peto nihil desit, cum summula omnis, quae redacta est, illic sit apud clericos distributa propter eiusmodi casus, ut ha-

[1]) Gal. 4, 16.
[2]) ib. 1, 10.

berent plures, unde ad necessitates et pressuras singulorum operari possint.

II. (2) Peto quoque, ut ad procurandam quietem solertia et sollicitudo vestra non desit. Nam etsi fratres pro dilectione sua cupidi sunt ad conveniendum et visitandum confessores bonos, quos illustravit iam gloriosis initiis divina dignatio, tamen caute hoc et non glomeratim nec per multitudinem simul iunctam puto esse faciendum, ne ex hoc ipso invidia concitetur, et introeundi aditus denegetur, et dum insatiabiles multum volumus, totum perdamus. Consulite ergo et providete, ut cum temperamento hoc agi tutius possit, ita ut presbyteri quoque, qui illic apud confessores offerunt, singuli cum singulis diaconis per vices alternent, quia et mutatio personarum et vicissitudo convenientium minuit invidiam. Circa omnia enim mites et humiles, ut servis Dei congruit, temporibus servire et quieti prospicere et plebi providere debemus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam salutate. Salutant vos Victor diaconus et qui mecum sunt. Valete.

EPISTOLA VI.

(Erasm. IV, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 81. Pariss. 80.)

Cyprianus Sergio et Rogatiano et caeteris confessoribus in Domino perpetuam
S.

I. Saluto vos, fratres carissimi ac beatissimi, optans ipse quoque conspectu vestro frui, si me ad vos pervenire loci conditio permitteret. Quid enim mihi optatius et laetius posset accidere, quam nunc vobis inhaerere, ut complecteremini me manibus illis, quae purae et innocentes et dominicam fidem servantes sacrilega obsequia respuerunt? Quid iucundius et sublimius, quam osculari nunc ora vestra, quae gloriosa voce Dominum confessa sunt, conspici etiam praesentem ab oculis vestris, qui despecto saeculo conspiciendo Deo digni extiterunt? Sed quoniam huic laetitiae interesse facultas non datur, has pro me ad aures et ad oculos vestros vicarias literas mitto, quibus gratulor pariter et exhortor, ut in confessione coelestis gloriae for-

tes et stabiles perseveretis et ingressi viam dominicae dignationis ad accipiendam coronam spiritali virtute pergatis habentes Dominum protectorem et ducem, qui dixit: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem mundi [1]). O beatum carcerem, quem illustravit vestra praesentia! O beatum carcerem, qui homines Dei mittit ad coelum! O tenebras lucidiores sole ipso et luce hac mundi clariores, ubi modo constituta sunt Dei templa et sanctificanda divinis confessionibus membra vestra!

II. (2) Nec quidquam nunc versetur in cordibus et mentibus vestris, quam divina praecepta et mandata coelestia, quibus vos ad tolerantiam passionis Spiritus sanctus semper animavit. Nemo mortem cogitet, sed immortalitatem, nec temporariam poenam, sed gloriam sempiternam, cum scriptum sit: Pretiosa est in conspectu Domini mors iustorum eius [2]). Et iterum: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit [3]). Et iterum, ubi loquitur scriptura divina de tormentis, quae martyres Dei consecrant et in ipsa passionis probatione sanctificant: Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes eorum immortalitate plena est. Et in paucis vexati in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit illos et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum. Fulgebunt iusti et tanquam scintillae in arundineto discurrent. Judicabunt nationes et dominabuntur populis, et regnabit eorum dominus in perpetuum [4]). (3) Quando ergo iudicaturos vos et regnaturos cum Christo Domino cogitatis, exsultetis necesse est et futurorum gaudio praesentia supplicia calcetis scientes ab initio mundi sic institutum, ut laboret istic in saeculari conflictatione iustitia, quando in origine statim prima Abel iustus occiditur, et exinde iusti quique et prophetae et apostoli missi. Quibus omnibus Dominus quoque in se ipso constituit exemplum docens, ad suum regnum non nisi eos, qui se per viam suam secuti sint, pervenire,

---

1) Math. 28, 20.
2) Ps. 116, 15.
3) Ps. 51, 19.
4) Sap. 3, 4 — 8.

dicens: Qui amat animam suam in isto saeculo, perdet illam. Et qui odit animam suam in isto saeculo, in vitam aeternam conservabit illam [1]). Et iterum: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam vero non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest et animam et corpus occidere in gehennam [2]). Paulus etiam nos adhortatur, ut qui ad Domini promissa venire cupimus, imitari Dominum in omnibus debeamus. Sumus, inquit, filii Dei. Si autem filii, et haeredes, haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi, siquidem compatiamur, ut et commagnificemur [3]). Addidit etiam comparationem praesentis temporis et futurae claritatis dicens: Non sunt condignae passiones huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis [4]). Cuius claritatis gloriam cogitantes pressuras omnes et persecutiones tolerare nos convenit; quia etsi sunt multae pressurae iustorum, ex omnibus tamen liberantur, qui in Deum fidunt.

III. (4) Beatas etiam feminas, quae vobiscum sunt in eadem confessionis gloria constitutae, quae dominicam fidem tenentes et sexu suo fortiores non solum ipsae ad gloriae coronam proximae sunt, sed et caeteris quoque feminis exemplum de sua constantia praebuerunt! Ac ne quid deesset ad gloriam numeri vestri, ut omnis vobiscum et sexus et aetas esset in honore, pueros etiam vobis gloriosa confessione sociavit divina dignatio repraesentans nobis tale aliquid, quale Ananias, Azarias et Misahel illustres pueri aliquando fecerunt, quibus inclusis in caminum cesserunt ignes et refrigerium flammae dederunt, praesente cum illis Domino et probante, quod in confessores et martyres eius nihil posset gehennae ardor operari, sed quod, qui in Deum crederent, incolumes semper et tuti in omnibus perseverarent. Et consideretis diligentius peto pro vestra religione, quae apud pueros fides fuerit, quae promereri Dominum plenius potuit. Ad omnia enim parati, sicut omnes esse debemus, aiunt regi: Nabuchodonosor rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus,

---

1) Jo. 12, 25.
2) Matth. 10, 28.
3) Rom. 8, 16. 17.
4) ib. 18.

cui nos servimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis, rex, liberabit nos. Et si non, notum tibi sit, quoniam diis tuis non servimus et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus [1]). Cum se crederent et pro fide sua scirent posse etiam de praesenti supplicio liberari, iactare hoc tamen et vindicare sibi noluerunt dicentes: Et si non; ne minoı esset confessionis virtus sine testimonio passionis. Addiderunt posse omnia Deum facere, sed tamen non in hoc fidere, ut liberari in praesentia vellent, sed illam libertatis et securitatis aeternae gloriam cogitarent.

IV. Quam fidem vos quoque retinentes et die ac nocte meditantes toto corde ad Deum promti contemtu praesentium fütura tantummodo cogitatis, ut ad fructum regni aeterni et ad complexum et osculum Domini et conspectum venire possitis, ut sequamini in omnibus Rogatianum presbyterum gloriosum senem viam vobis ad gloriam temporis nostri religiosa virtute et divina dignatione facientem, qui cum Felicissimo fratre nostro quieto semper et sobrio excipiens ferocientis populi impetum primum hospitium vobis in carcere praeparavit et metator [2]) quodammodo vester nunc quoque vos antecedit. Quod ut consummetur in vobis, assiduis orationibus Dominum deprecamur, ut initiis ad summa pergentibus, quos confiteri fecit, faciat et coronari. Opto vos, fratres carissimi ac beatissimi, in Domino semper bene valere et ad coronam coelestis gloriae pervenire. Victor diaconus et qui mecum sunt vos salutant.

EPISTOLA VII.

(Erasm. III, 24. Pamel. Rigalt. Baluz. 36. Pariss. 35.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus carissimis
S.

Saluto vos, fratres carissimi, per Dei gratiam incolumis optans, cito ad vos venire, ut desiderio tam meo, quam vestro et omnium fratrum satisfiat. Oportet nos tamen

---

[1]) Dan. 3, 16 — 18.

[2]) Veget. instit. rei mil. II, 7: Metatores dicuntur, qui praecedentes locum castris idoneum eligunt.

paci communi consulere et interdum, quamvis cum taedio animi nostri, deesse vobis, ne praesentia nostri invidiam et violentiam gentilium provocet, et simus auctores rumpendae pacis, qui magis quieti omnium consulere debemus. Quando ergo vos scripseritis, rebus compositis me venire debere, aut si ante dignatus fuerit Dominus ostendere, tunc ad vos veniam. Ubi enim mihi aut melius possit esse aut laetius, quam illic, ubi me Deus et credere voluit et crescere? Viduarum et infirmorum et omnium pauperum curam peto diligenter habeatis. Sed et peregrinis, si qui indigentes fuerint, sumtus suggeratis de quantitate mea propria, quam apud Rogatianum compresbyterum nostrum dimisi. Quae quantitas ne forte iam universa erogata sit, misi eidem per Naricum acoluthum aliam portionem, ut largius et promtius circa laborantes fiat operatio. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere [1]).

EPISTOLA VIII [2]).

(Pamel. 3. Rigalt. Baluz. Pariss. 2.)

I. Didicimus secessisse benedictum Papam Cyprianum a Crementio subdiacono, qui a vobis ad nos venit certa ex causa, „quod utique recte fecerit, propterea quod sit persona insignis, et imminente agone,“ quem permisit Deus in saeculo colluctandi caussa cum adversario simul cum servis suis, volens etiam angelis et hominibus certamen hoc manifestare, ut qui vicerit coronetur, victus vero reportaverit in se sententiam quae nobis manifestata est. Et cum incumbat nobis, qui videmur praepositi esse, et vice pastoris [3]) custodire gregem, si negligentes inveniamur, dicetur nobis, quod et antecessoribus nostris [4]) dictum est, qui tam negligentes praepositi erant, quoniam perditum non requisivimus et errantem non correximus et claudum non colli-

---

[1]) Baluzius qua auctoritate nescio addidit: et nostri meminisse. Fraternitatem vestram meo nomine salutate et ut nostri memores sint admonete.

[2]) Cleri Romani ad clerum Carthaginiensem.

[3]) Fabiani episcopi Romani, qui ineunte anno 250 martyrio coronatus erat.

[4]) Judaeorum sacerdotibus.

gavimus et lac eorum edebamus et lanis eorum operiebamur. Denique et ipse Dominus implens, quae erant scripta in lege et prophetis, docet dicens: Ego sum pastor bonus, qui pono animam meam pro ovibus meis. Mercenarius autem et cuius non sunt propriae oves, cum viderit lupum venientem, relinquit et fugit, et lupus dispergit eas [1]) Sed et Simoni sic dicit: Diligis me? Respondit: Diligo. Ait ei: Pasce oves meas [2]). Hoc verbum factum ex actu ipso, quo cessit, cognoscimus, et caeteri discipuli similiter fecerunt.

II. (2) Nolumus ergo, fratres dilectissimi, vos mercenarios inveniri, sed bonos pastores, cum sciatis, tum non minimum periculum incumbere, si non hortati fueritis fratres nostros, stare in fide immobiles, ne praeceps euntium ad idololatriam funditus eradicetur fraternitas. Nec enim hoc solum verbis vos hortamur, sed discere poteritis a pluribus a nobis ad vos venientibus, quoniam ea omnia nos Deo adiuvante et fecimus et facimus cum omni sollicitudine et periculo saeculari ante oculos plus habentes timorem Dei et poenas perpetuas, quam timorem hominum et brevem iniuriam, non deserentes fraternitatem et hortantes eos, stare in fide et paratos esse ire cum Domino. Sed et ascendentes [3]) ad hoc, quod compellebantur, revocavimus. Ecclesia stat in fide, licet quidam terrore ipso compulsi, sive quod essent insignes personae, sive apprehensi timore hominum, vererentur: quos quidem separatos a nobis non dereliquimus, sed ipsos cohortati sumus et hortamur, agere poenitentiam, si quo modo indulgentiam poterunt recipere ab eo, qui potest praestare; ne si relicti fuerint a nobis, peiores efficiantur.

III. Videtis ergo, fratres, quoniam et vos hoc facere debetis, ut etiam illi, qui ceciderunt, hortatu vestro corrigentes animos eorum, si apprehensi fuerint, iterato confiteantur, ut possint priorem errorem corrigere, et alia, quae incumbunt vobis, quae etiam et ipsa subdidimus, ut si, qui in hanc tentationem inciderunt, coeperint apprehendi infirmitate et agant poenitentiam facti sui et desiderent com

---

[1]) Jo. 10, 11. 12.
[2]) ib. 21, 15.
[3]) in Capitolium ibi sacrificaturi. Baluz.

munionem, utique subveniri eis debet. Sive viduae, sive clydonizomeni [1]), qui se erhibere non possunt, sive hi, qui in carceribus sunt, sive exclusi de sedibus suis, utique habere debent, qui eis ministrent. Sed et catechumeni apprehensi infirmitate decepti [2]) esse non debebunt, ut eis subveniatur. Et quod maximum est, corpora martyrum aut caeterorum si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. (3) Cuiuscunque ergo vestrum quacunque occasione fuerit effectum hoc opus, certi sumus, eum bonum servum aestimari, ut qui in minimo fidelis fuit, constituatur super decem civitates. Faciat autem Deus, qui omnia praestat sperantibus in se, ut omnes nos in his operibus inveniamur. Salutant vos fratres, qui sunt in vinculis, et presbyteri et tota ecclesia, quae et ipsa cum summa sollicitudine excubat pro omnibus, qui invocant nomen Domini. Sed et vos petimus mutua vice memores sitis nostri. Sciatis autem, Bassianum pervenisse ad nos, et petimus vos, qui habetis zelum Dei, harum literarum exemplum ad quoscunque poteritis transmittere per idoneas occasiones, vel vestras faciatis, sive nuntium mittatis, ut stent fortes et immobiles in fide. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA IX.

(Erasm. III, 21. Pamel. 4. Rigalt. Baluz. Pariss. 3.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus S.

I. Cum de excessu boni viri collegae mei [3]) rumor apud nos incertus esset, fra'res carissimi, et opinio dubia nutaret, accepi a vobis literas ad me missas per Crementium hypodiaconum, quibus plenissime de glorioso eius exitu instruerer, et exultavi satis, quod pro integritate administrationis eius consummatio quoque honesta processerit. In quo vobis quoque plurimum gratulor, quod eius memoriam

---

[1]) Sequimur coniecturam admodum probabilem Dodwelli in dissertt. Cypr. I. 17. Ox. thlibomeni. Baluz. clinomeni.

[2]) i. e. excepti. cfr. Dodw. ib.

[3]) Fabiani.

tam celebri et illustri testimonio prosequamini, ut per vos innotesceret nobis, quod et vobis esset circa praepositi memoriam gloriosum et nobis quoque fidei ac virtutis praeberet exemplum. Nam quantum perniciosa res est ad sequentium lapsum ruina praepositi, in tantum contra utile est et salutare, cum se episcopus per firmamentum fidei fratribus praebet imitandum.

II. (2) Legi etiam alias literas, in quibus nec quis scripserit, nec ad quos scriptum sit, significanter expressum est. Et quoniam me in iisdem literis et scriptura et sensus et chartae ipsae quoque moverunt, ne quid ex vero vel subtractum sit vel immutatum, eandem ad vos epistolam authenticam remisi, ut recognoscatis, an ipsa sit, quam Crementio hypodiacono perferendam dedistis. Perquam etenim grave est, si epistolae clericae veritas mendacio aliquo et fraude corrupta est. Hoc igitur ut scire possimus, et scripturam et subscriptionem, an vestra sit, recognoscite et nobis, quid sit in vero, rescribite. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA X.

(Erasm. II, 6. Pamel. 9. Rigalt. Baluz. Pariss. 8.)

Cyprianus martyribus et confessoribus in Christo Domino nostro et in Deo patre perpetuam S.

I. Exsulto laetus et gratulor, fortissimi ac beatissimi fratres, cognita fide ac virtute vestra, in quibus mater ecclesia gloriatur. Gloriata est et nuper quidem, cum confessione perstante suscepta poena est, quae confessores Christi fecit extorres. Confessio tamen praesens quanto in passione fortior, tanto clarior et maior in honore est. Crevit pugna, crevit et pugnantium gloria. Nec retardati estis ab acie tormentorum metu, sed ipsis tormentis magis ac magis estis ad aciem provocati, fortes et stabiles ad maximi certaminis proelium promta devotione redistis. Ex quibus quosdam iam comperi coronatos, quosdam vero ad coronam victoriae iam iamque proximos, universos autem, quos agmine glorioso carcer inclusit, pari ac simili calore virtutis ad gerendum certamen animatos, sicut esse oportet

in divinis castris milites Christi, ut incorruptam fidei firmitatem non blanditiae decipiant, non minae terreant, non cruciatus ac tormenta devincant, quia maior est, qui in nobis est, quam qui est in hoc mundo, nec plus ad deiiciendum potest terrena poena, quam ad erigendum tutela divina. Probata res est certamine fratrum glorioso, qui ad tormenta vincenda caeteris duces facti exemplum virtutis ac fidei praebuerunt congressi in acie, donec acies succumberet victa.

II. Quibus ego vos laudibus praedicem, fortissimi fratres? Robur pectoris vestri et perseverantiam fidei quo praeconio vocis exornem? Tolerastis usque ad consummationem gloriae durissimam quaestionem nec cessistis suppliciis, sed vobis potius supplicia cesserunt. Finem doloribus, quem tormenta non dabant, coronae dederunt. Quaestio gravior ad hoc diu perseveravit, non ut stantem fidem deiiceret, sed ut homines Dei ad Dominum velocius mitteret. (2) Vidit admirans praesentium multitudo coeleste certamen, certamen Dei, certamen spiritale, proelium Christi, stetisse servos eius voce libera, mente incorrupta, virtute divina, telis quidem saecularibus nudos, sed armis fidei credentes armatos. Steterunt torti torquentibus fortiores, et pulsantes ac laniantes ungulas pulsata ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit saeviens diu plaga repetita, quamvis rupta compage viscerum torquerentur in servis Dei iam non membra, sed vulnera. Fluebat sanguis qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammas et ignes gehennae glorioso cruore sopiret. O quale illud fuit spectaculum Domino, quam sublime, quam magnum, quam Dei oculis sacramento ac devotione militis eius acceptum, sicut scriptum est in psalmis, Spiritu sancto loquente ad nos pariter et monente: Pretiosa est in conspectu Domini mors iustorum eius [1]. Pretiosa mors haec est, quae emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quae accepit coronam de consummatione virtutis.

III. Quam laetus illic Christus fuit, quam libens in talibus servis suis et pugnavit et vicit protector fidei et dans credentibus tantum, quantum se credit capere, qui sumit!

---

[1]) Ps. 116, 15.

Certamini suo adfuit, proeliatores atque assertores sui nominis erexit, corroboravit, animavit. Et qui pro nobis mortem semel vicit, semper vincit in nobis. Cum vos, inquit, tradiderint, nolite cogitare, quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [1]).

IV. (3) Documentum rei praesens proelium praebuit. Vox plena Spiritu sancto de martyris ore prorupit, cum Mappalicus beatissimus inter cruciatus suos Proconsuli diceret: Videbis cras agonem. Et quod ille cum virtutis ac fidei testimonio dixit, Dominus implevit. Agon coelestis exhibitus et Dei servus in agonis promissi certamine coronatus est. Hic est agon, quem propheta Esaias ante praedixit dicens: Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus praestat agonem. Et ut ostenderet, quis hic agon futurus esset, addidit dicens: Ecce virgo in uterum accipiet filium, et vocabitis nomen eius Emmanuel [2]). Hic est agon fidei nostrae, qua congredimur, qua vincimus, qua coronamur. Hic est agon, quem nobis ostendit beatus Paulus apostolus, in quo oportet nos currere et ad coronam gloriae pervenire. Nescitis, inquit, quia qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus tamen accipit palmam? Sic currite, ut occupetis. — Et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam [3]). Item suum certamen ostendens et hostiam se Domini cito futurum esse promittens ait: Ego iam libor, et tempus instat assumtionis meae. Bonum agonem certavi, cursum perfeci, fidem servavi. Jam superest mihi corona iustitiae, quam mihi reddet Dominus in illa die, ille iustus iudex, non solum autem mihi, sed et omnibus, qui dilexerunt adventum eius [4]). Hunc igitur agonem per prophetas ante praedictum, per Dominum commissum, per apostolos gestum Mappalicus suo et collegarum suorum nomine Proconsuli repromisit. Nec fefellit in promisso suo vox fidelis. Pug-

---

[1]) Matth. 10, 19. 20.
[2]) Jes. 7, 13, 14.
[3]) I. Cor. 9, 24. 25.
[4]) II. Tim. 4, 7. 8.

nam quam spopondit exhibuit et palmam quam meruit accepit.

V. (4) Istum nunc beatissimum martyrem et alios participes eiusdem congressionis milites et comites in fide stabiles, in dolore patientes, in quaestione victores ut caeteri quoque sectemini, et opto pariter et exhortor; ut quos vinculum confessionis et hospitium carceris simul iunxit, iungat etiam consummatio virtutis et corona coelestis, ut lacrymas matris ecclesiae, quae plangit ruinas et funera plurimorum, vos vestra laetitia tergeatis et caeterorum quoque stantium firmitatem vestri exempli provocatione solidetis. Si vos acies vocaverit, si certaminis vestri dies venerit, militate fortiter, dimicate constanter scientes, vos sub oculis praesentis Domini dimicare, confessione nominis eius ad ipsius gloriam pervenire, qui non sic est, ut servos suos tantum spectet [1]), sed et ipse luctatur in nobis, ipse congreditur, ipse in certamine agonis nostri et coronat pariter et coronatur.

VI. Quodsi ante diem certaminis vestri de indulgentia Domini pax supervenerit, vobis tamen maneat voluntas integra et conscientia gloriosa. Nec contristetur aliquis ex vobis, quasi illis minor sit, qui ante vos tormenta perpessi victo et calcato saeculo ad Dominum glorioso itinere venerunt. Dominus scrutator est renis et cordis, arcana perspicit et intuetur occulta. Ad coronam de eo promerendam sufficit ipsius testimonium solum, qui iudicaturus est. Ergo utraque res, fratres carissimi, sublimis pariter et illustris. Illa securior, ad Dominum victoriae consummatione properare; haec laetior, accepto post gloriam commeatu in ecclesiae laude florere. O beatam ecclesiam nostram, quam sic honor divinae dignationis illuminat, quam temporibus nostris gloriosus martyrum sanguis illustrat! Erat ante in operibus fratrum candida; nunc facta est in martyrum cruore purpurea. Floribus eius nec lilia nec rosae desunt. Certent nunc singuli ad utriusque honoris amplissimam dignitatem; accipiant coronas vel de opere candidas vel de passione purpureas. In coelestibus castris et pax et acies habent flores suos, quibus miles Christi ob gloriam coronetur. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fra-

---

[1]) i. e. agonis otiosus spectator sit.

tres, semper in Domino bene valere et nostri meminisse Valete.

EPISTOLA XI.

(Erasm. IV, 4. Pamel. 8. Rigalt. Baluz. Pariss. 7.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus S.

I. Quamquam sciam, fratres carissimi, pro timore, quem singuli debemus Deo, vos quoque illic assiduis orationibus et enixis precibus instanter incumbere, admoneo tamen et ipse religiosam sollicitudinem vestram, ut ad placandum atque exorandum Dominum non voce sola, sed et ieiuniis et lacrymis et omni genere deprecationis ingemiscamus. Intelligendum est enim et confitendum, pressurae istius tam turbidam vastitatem, quae gregem nostrum maxima ex parte populata est et adhuc usque populatur, secundum peccata nostra venisse, dum viam Domini non tenemus nec data nobis ad salutem coelestia mandata servamus. Fecit Dominus noster voluntatem patris, et nos non facimus Domini voluntatem patrimonio et lucro studentes, superbiam sectantes, aemulationi et dissensioni vacantes, simplicitatis et fidei negligentes, saeculo verbis solis et non factis renuntiantes, unusquisque sibi placentes et omnibus displicentes. Vapulamus itaque, ut meremur, cum scriptum sit: Servus autem ille, qui cognoscit voluntatem domini sui et non paruerit voluntati eius, vapulabit multis [1]). Quas autem plagas, quae verbera non meremur, quando nec confessores, qui exemplo caeteris ad bonos mores esse debuerant, teneant disciplinam? Itaque dum quosdam insolenter extollit confessionis suae tumida et inverecunda iactatio, tormenta venerunt et tormenta sine fine tortoris, sine exitu damnationis, sine solatio mortis, tormenta, quae ad coronam non facile dimittant, sed tamdiu torqueant, quamdiu deiiciant; nisi si aliquis divina dignatione subtractus inter ipsa cruciamenta profecerit adeptus gloriam non termino supplicii, sed velocitate moriendi.

---

[1]) Luc. 12, 47.

II. Haec patimur dilecto et merito nostro, sicut praemonuit divina censura dicens: Si dereliquerint legem meam et in iudiciis meis non ambulaverint, si iustificationes meas profanaverint et praecepta mea non observaverint, visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum[1]). Virgas igitur et flagella sentimus, qui Deo nec bonis factis placemus nec pro peccatis satisfacimus. (2) Rogemus de intimo corde et de tota mente misericordiam Dei, quia et ipse addidit dicens: Misericordiam autem meam non dispergam ab eis[2]). Petamus et accipiemus; et si accipiendi mora et tarditas fuerit, quoniam graviter offendimus, pulsemus; quia et pulsanti aperietur, si modo pulsent ostium preces, gemitus, et lacrymae nostrae, quibus insistere et immorari oportet, etsi sit unanimis oratio[3]).

III. Nam quod magis suasit et compulit, ut has ad vos literas scriberem, scire debetis (sicut Dominus ostendere et revelare dignatus est), dictum esse in visione: Petite, et impetratis; tunc deinde praeceptum plebi assistenti, ut pro quibusdam personis designatis sibi peterent, in petendo autem fuisse dissonas voces et dispares voluntates, et vehementer hoc displicuisse illi, qui dixerat, Petite et impetratis, quod plebis inaequalitas discreparet, nec esset fratrum consensio una et simplex in iuncta concordia, cum scriptum sit: Deus qui inhabitare facit unanimes in domo[4]); et in Actis apostolorum legamus: Turba autem eorum, qui crediderant, anima ac mente una agebant[5]); et Dominus sua voce mandaverit dicens: Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem[6]). Et iterum: Dico autem vobis, quoniam si duobus ex vobis convenerit in terra, de omni re quamcunque petieritis continget vobis a patre meo, qui in coelis est[7]). Quodsi duo unanimes tantum possunt, quid si unanimitas apud omnes esset? Quodsi secundum pacem, quam nobis Dominus dedit, universis fratribus conveniret, iampridem de divina misericordia impetras-

---

1) Ps. 89, 31—33.
2) ib. 34.
3) respicit Cyprianus Matth. 18, 19.
4) Ps. 68, 7.
5) Act. 4, 32.
6) Jo. 15. 17.
7) Matth. 18, 19.

semus, quod petimus, nec tamdiu in hoc salutis et fidei nostrae periculo fluctuaremus. Imo vero nec venissent fratribus haec mala, si in unum fraternitas fuisset animata.

IV. (3) Nam et illud ostensum est, quod sederet paterfamilias, sedente sibi ad dexteram iuvene; qui iuvenis anxius et cum quadam indignatione subtristis, maxillam manu tenens, moesto vultu sedebat. Alius vero in sinistra parte consistens rete portabat, quod se mittere, ut circumstantem populum caperet, minabatur. Et cum miraretur, quid hoc esset, ille qui vidit, dictum est ei, iuvenem qui ad dexteram sic sederet, contristari et dolere, quod praecepta sua non observarentur, illum vero in sinistra exsultare, quod sibi daretur occasio, ut a patrefamilias potestatem sumeret saeviendi. Hoc prius longe ostensum est, quam tempestas vastitatis huius oriretur. Et vidimus impletum, quod fuerat ostensum, ut dum Domini praecepta contemnimus, dum datae legis mandata salutaria non tenemus, facultatem nocendi inimicus acciperet et minus armatos et ad repugnandum minus cautos iactu retis operiret.

V. Oremus instanter et assiduis precibus ingemiscamus. Nam et hoc nobis non olim per visionem, fratres carissimi, exprobratum sciatis, quod dormitemus in precibus nec vigilanter oremus. Et Deus utique, qui quem corripit, diligit, quando corripit, ad hoc corripit, ut emendet, ad hoc emendat, ut servet. *(4)* Excutiamus itaque et abrumpamus somni vincula et instanter ac vigilanter oremus, sicut Paulus apostolus praecipit dicens: Instate orationi vigilantes in ea [1]). Nam et apostoli orare diebus ac noctibus non destiterunt, et Dominus quoque ipse disciplinae magister et exempli nostri via frequenter et vigilanter oravit, sicut in evangelio legimus: Exiit in montem orare, et fuit pernoctans in oratione Dei [2]). Et utique quod orabat, orabat ille pro nobis, cum peccator ipse non esset, sed aliena peccata portaret. Adeo autem pro nobis ille deprecabatur, ut legamus alio loco: Dixit autem Dominus ad Petrum: Ecce satanas postulavit, ut vos vexaret quomodo triticum. Ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua [3]).

---

1) Col. 4, 2.
2) Luc. 6, 12.
3) ib. 22, 31.

Quodsi pro nobis ac pro delictis nostris ille et laborabat et vigilabat et precabatur, quanto nos magis insistere precibus et orare et primo ipsum Dominum rogare, tum deinde per ipsum Deo patri satisfacere debemus! Habemus advocatum et deprecatorem pro peccatis nostris Jesum Christum Dominum et Deum nostrum, si modo nos in praeteritum peccasse poeniteat, et confitentes atque intelligentes delicta nostra, quibus nunc Dominum offendimus, vel de caetero nos ambulare in viis eius et praecepta eius metuere spondeamus. (5) Pater nos corrigit et tuetur stantes tamen in fide et pressuris atque angustiis, scilicet Christo eius firmiter adhaerentes, sicut scriptum est: Quis nos separabit a dilectione Christi, pressura, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius [1])? Nihil horum potest separare credentes, nihil potest avellere corpori eius et sanguini cohaerentes. Persecutio ista examinatio est atque exploratio pectoris nostri. Excuti nos Deus voluit et probari, sicut suos semper probavit; nec tamen in probationibus eius aliquando auxilium credentibus defuit.

VI. Denique ad minimum famulum suum et in delictis licet plurimis constitutum et dignatione eius indignum tamen ille pro sua circa nos bonitate mandare dignatus est. Dic illi, inquit, securus sit, quia pax ventura est; sed quod interim morula est, supersunt adhuc aliqui, qui probentur. Sed et de victu parco et sobrio potu divinis dignationibus admonemur; scilicet ne vigore coelesti sublime iam pectus illecebra saecularis enervet, vel ne largioribus epulis mens gravata minus ad preces orationis evigilet.

VII. (6) Dissimulare haec singula et apud conscientiam meam solus occultare non debui, quibus unusquisque nostrum et instrui et regi possit. Nec ipsi denique apud vos hanc epistolam teneatis occultam, sed legendam fratribus suggeratis. Intercipere enim, quibus nos Dominus admonere et instruere dignatur, eius est, qui admoneri et instrui fratrem suum nolit. Probari nos a Domino nostro sciant nec unquam a fide, qua in eum semel credidimus, praesentis pressurae conflictatione deficiant delicta sua singuli recognoscentes, vel modo conversationem veteris ho-

---

[1]) Rom. 8, 35.

minis exponant. Nemo enim retro attendens et superponens manum suam super aratrum aptus est regno Dei [1]. Denique et uxor Lot, quae liberata contra praeceptum retro respexit, quod evaserat perdidit. Attendamus non posteriora, quo diabolus revocat, sed priora, quo Christus vocat. Oculos erigamus ad coelum, ne oblectamentis et illecebris nos suis terra decipiat. Unusquisque oret Deum non pro se tantum, sed pro omnibus fratribus, sicut Dominus orare nos docuit, ubi non singulis privatam precem mandat, sed oratione communi et concordi prece orantes pro omnibus iussit orare. Si nos Dominus humiles et quietos, si nobis invicem copulatos, si circa iram suam timidos, si praesenti tribulatione correctos emendatosque conspexerit, tutos ab inimici infestationibus exhibebit. Praecessit disciplina, sequetur et venia.

VIII. Nos tantum sine cessatione poscendi et cum fide accipiendi simplices et unanimes Dominum deprecemur cum gemitu pariter et fletu deprecantes, sicut deprecari oportet eos, qui sint positi inter plangentium ruinas et timentium reliquias, inter numerosam languentium stragem et exiguam stantium firmitatem. Rogemus pacem maturius reddi, cito latebris nostris et periculis subveniri, impleri quae famulis suis Dominus dignatur ostendere, redintegrationem ecclesiae, securitatem salutis nostrae, post pluvias serenitatem, post tenebras lucem, post procellas et turbines placidam lenitatem, pia paternae dilectionis auxilia, divinae maiestatis solita magnalia, quibus et persequentium blasphemia retundatur, et lapsorum poenitentia reformetur, et fortis et stabilis perseverantium fiducia glorietur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere [2].

---

1) Luc. 9, 62.

2) Baluzius paene eadem hic eodemque modo adiecit, quae supra ad finem epist. VII. adnotavimus.

EPISTOLA XII.

(Erasm. III, 6. Pamel. Rigalt. Baluz. 37. Pariss. 36.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

I. Quamquam sciam vos, fratres carissimi, literis meis frequenter admonitos esse, ut gloriosa voce Dominum confessis et in carcere constitutis omnis diligentia praebeatur, tamen identidem vobis incumbo, ne quid ad curam desit iis, quibus ad gloriam nihil deest. Atque utinam loci et gradus mei conditio permitteret, ut ipse nunc praesens esse possem! Promtus et libens solemni ministerio cuncta circa fortissimos fratres nostros dilectionis obsequia complerem. Sed officium meum vestra diligentia repraesentet, et faciat omnia, quae fieri oportet circa eos, quos in talibus meritis fidei ac virtutis suae illustravit divina dignatio. Corporibus etiam omnium, qui etsi torti non sunt in carcere, tamen glorioso exitu mortis excedunt, impertiatur et vigilantia et cura propensior. Neque enim virtus eorum aut honor minor est, quo minus ipsi quoque inter beatos martyres aggregentur. Quod in illis est, toleraverunt, quidquid tolerare parati et promti fuerunt. Qui se tormentis et morti sub oculis Dei obtulit, passus est, quidquid pati voluit. Non enim ipse tormentis, sed tormenta ipsi defuerunt. Qui in me confessus fuerit coram hominibus, et ego in illo confitebor coram patre meo, qui in coelis est, dicit Dominus [1]). Confessi sunt. Qui toleraverit usque ad finem, hic salvus erit, dicit Dominus [2]). Toleraverunt et ad finem usque incorrupta et immaculata virtutum suarum merita pertulerunt. Et iterum scriptum est: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae [3]). Usque ad mortem fideles et stabiles et inexpugnabiles perseveraverunt. Cum voluntati et confessioni nominis in carcere et in vinculis accedit et moriendi terminus, consummata martyris gloria est.

II. (2) Denique et dies eorum, quibus excedunt, annotate, ut commemorationes eorum inter memorias marty-

---

[1]) Matth. 10, 32.
[2]) ib. 22.
[3]) Apoc. 2, 10.

rum celebrare possimus. Quamquam Tertullus fidelissimus et devotissimus frater noster pro caetera sollicitudine et cura sua, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit et scribat ac significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosae mortis exitu transeunt, et celebrentur hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum, quae cito vobiscum Domino protegente celebrabimus. Pauperibus quoque, ut saepe iam scripsi, cura ac diligentia vestra non desit, iis tamen, qui in fide stantes et nobiscum fortiter militantes Christi castra non reliquerunt; quibus quidem nunc maior a nobis et dilectio et cura praestanda est, quod nec paupertate adacti nec persecutionis tempestate prostrati, cum Domino fideliter serviunt, caeteris quoque pauperibus exemplum fidei praebuerunt. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem meo nomine salutate. Valete.

EPISTOLA XIII.

(Erasm. I, 5. Pamel. 7. Rigalt. Baluz. Pariss. 6.)

Cyprianus Rogatiano presbytero et caeteris confessoribus fratribus S.

I. Et iampridem vobis, fratres carissimi ac fortissimi, literas miseram, quibus fidei et virtuti vestrae verbis exsultantibus gratularer, et nunc non aliud in primis vox nostra complectitur, quam ut laeto animo frequenter ac semper gloriam vestri nominis praedicemus. Quid enim vel maius in votis meis potest esse vel melius, quam cum video confessionis vestrae honore illuminatum gregem Christi? Nam cum gaudere in hoc omnes fratres oporteat, tum in gaudio communi maior est episcopi portio. Ecclesiae enim gloria praepositi gloria est. Quantum dolemus ex illis, quos tempestas inimica prostravit, tantum laetamur ex vobis, quos diabolus superare non potuit.

II. (2) Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos et simplicem caritatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti et perseveranti virtute teneatis. Adhuc in

saeculo sumus, adhuc in acie constituti de vita nostra quotidie dimicamus. Danda opera est, ut post haec initia ad incrementa quoque veniatur et consummetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse coepistis. Parum est, adipisci aliquid potuisse; plus est, quod adeptus es, posse servare: sicut et fides ipsa et nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat, nec statim consecutio, sed consummatio hominem Deo servat. Dominus hoc magisterio suo docuit dicens: Ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat [1]). Puta hoc illum et confessori suo dicere: Ecce confessor factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat! (3) Salomon denique et Saul et caeteri multi, quamdiu in viis Domini ambulaverunt, datam sibi gratiam tenere potuerunt; recedente ab iis disciplina dominica recessit et gratia.

III. Perseverandum nobis est in arcto et in angusto itinere laudis et gloriae; et cum quies et humilitas et bonorum morum tranquillitas Christianis omnibus congruat secundum Domini vocem, qui neminem alium respicit, nisi humilem et quietum et trementem sermones suos, tum magis hoc observare et implere confessores oportet, qui exemplum facti estis caeteris fratribus, ad quorum mores omnium vita et actus debeat provocari. Nam sicut Judaei a Deo alienati sunt, propter quos nomen Dei blasphematur in gentibus, ita contra Deo cari sunt, per quorum disciplinam nomen Domini laudabili testimonio praedicatur, sicut scriptum est, Domino praemonente et dicente: Luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona et clarificent patrem vestrum, qui in coelis est [2]). Et Paulus apostolus dicit: Lucete sicut luminaria in mundo [3]). Et Petrus similiter hortatur: Sicut hospites, inquit, et peregrini abstinete vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam, conversationem habentes inter gentiles bonam, ut dum detrectant de vobis quasi de malignis, bona opera vestra adspicientes magnificent Dominum [4]). Quod quidem maxima pars vestrum cum meo gaudio curat et

---

[1]) Joh. 5, 14.
[2]) Matth. 5, 16.
[3]) Phil. 2, 15.
[4]) I. Petr. 2, 11. 12.

confessionis ipsius honore melior facta tranquillis et bonis moribus gloriam suam custodit et servat.

IV. (4) Sed quosdam audio inficere numerum vestrum et laudem praecipui nominis prava sua conversatione destruere: quos etiam vos ipsi utpote amatores et conservatores laudis vestrae obiurgare et comprimere et emendare debetis. Cum quanto enim nominis vestri pudore delinquitur, quando aliquis temulentus et lasciviens demoratur, alius in eam patriam, unde extorris factus est, regreditur, ut apprehensus non iam quasi christianus, sed quasi nocens pereat? Inflari aliquos et tumere audio, cum scriptum sit: Noli altum sapere, sed time. Si enim Dominus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat [1]. Dominus noster sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Non sum, inquit, contumax, neque contradico. Dorsum meum posui ad flagella et maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam non averti a foeditate sputorum [2]. Et quisquam per ipsum nunc atque in ipso vivens extollere se audet et superbire, immemor et factorum, quae ille gessit, et mandatorum, quae nobis vel per se vel per apostolos suos tradidit! Quodsi non est maior domino suo servus, qui Dominum sequuntur, humiles et quieti et taciturni vestigia eius imitentur, quando quisque inferior fuerit, sublimior fiat, dicente Domino: Qui minimus fuerit in vobis, hic erit magnus [3].

V. Quid deinde illud, quam vobis exsecrandum debet videri, quod cum summo animi nostri gemitu et dolore cognovimus, non deesse, qui Dei templa et post confessionem sanctificata et illustrata membra turpi et infami concubitu suo maculent cubilia sua cum feminis promiscua iungentes! Quando etsi stuprum conscientiae eorum desit, hoc ipso grande crimen est, quod illorum scandalo in aliorum ruinas exempla nascuntur. (5) Contentiones quoque et aemulationes inter vos nullas esse oportet, cum pacem suam nobis dimiserit Dominus, et scriptum sit: Diliges proximum tuum tanquam te. Si autem mordetis et incusatis

---

1) Rom. 11, 20. 21.
2) Jes. 50, 5. 6.
3) Luc. 9, 48.

invicem, videte, ne consumamini ab invicem [1]). A conviciis etiam et maledictis, quaeso, vos abstinete, quia neque maledici regnum Dei consequuntur, et lingua, quae Christum confessa est, incolumis et pura cum suo honore servanda est. Nam qui pacifica et bona et iusta secundum praeceptum Christi loquitur, Christum quotidie confitetur. Saeculo renuntiaveramus, cum baptizati sumus; sed nunc vere renuntiavimus saeculo, quando tentati et probati a Deo nostra omnia relinquentes Dominum secuti sumus et fide ac timore eius stamus et vivimus.

VI. Corroboremus nos exhortationibus mutuis et magis ac magis proficiamus in Domino, ut cum pro sua misericordia pacem fecerit, quam se facturum repromittit, novi et paene mutati ad ecclesiam revertamur, et excipiant nos sive fratres nostri sive gentiles circa omnia correctos atque in melius reformatos, et qui admirati fuerant prius in virtutibus gloriam, nunc admirentur in moribus disciplinam. [2]). Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XIV.

(Erasm. III, 10. Pamel. 6. Rigalt. Baluz. Pariss. 5.)

Cyprianus presbyteris et diaconis fratribus
S.

I. Optaveram quidem, fratres carissimi, ut universum clerum nostrum integrum et incolumem meis literis salutarem. Sed quoniam infesta tempestas [3]), quae plebem no-

---

[1]) Gal. 5, 14. 15.

[2]) Rigaltius ex uno solum cd. in notis, Baluzius in textu addidit: Et quamquam clero nostro et nuper, cum adhuc essetis in carcere constituti, sed nunc quoque denuo plenissime scripserim, ut si quid vel ad vestitum vestrum vel ad victum necessarium fuerit, suggeratur, tamen etiam ipse de sumticulis propriis, quos mecum ferebam, misi vobis CCL.; sed et alia CCL. proxime miseram. Victor quoque ex lectore diaconus, qui mecum est, misit vobis CLXXV. Gaudeo autem, quando cognosco, plurimos fratres nostros pro sua dilectione certatim concurrere et necessitates vestras suis collationibus adiuvare. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. — Baluzium tamen imitari non sumus ausi.

[3]) Decii persecutio.

stram ex maxima parte prostravit, hunc quoque addidit nostris doloribus cumulum, ut etiam cleri portionem sua strage perstringeret, oramus Dominum, ut vos saltem, quos et in fide et in virtute stare cognovimus, tutos quoque in posterum per divinam misericordiam salutemus. Et quamquam causa compelleret, ut ipse ad vos properare et venire deberem, primo cupiditate et desiderio vestri, quae res in votis meis summa est, tum deinde ut ea, quae circa ecclesiae gubernaculum utilitas communis exposcit, tractare simul et plurimorum consilio examinata delimare possemus; tamen potius visum est, adhuc interim latebram et quietem tenere, respectu utilitatum aliarum, quae ad pacem omnium nostrum pertinent et salutem, quarum vobis a Tertullo fratre nostro carissimo ratio reddetur: qui pro caetera sua cura, quam impense divinis operibus impertit, etiam huius consilii auctor fuit, ut cautus et moderatus exsisterem nec me in conspectum publicum et maxime eius loci, ubi toties flagitatus et quaesitus fuissem, temere committerem.

II. (2) Fretus ergo et dilectione et religione vestra, quam satis novi, his literis et hortor et mando, ut vos, quorum minime illic invidiosa et non adeo periculosa praesentia est, vice mea fungamini circa gerenda ea, quae administratio religiosa deposcit. Habeatur interim, quantum potest et quomodo potest, pauperum cura, sed qui tamen inconcussa fide stantes gregem Christi non reliquerunt, ut his ad tolerandam penuriam sumtus per vestram diligentiam suggeratur, ne quod circa fidentes tempestas non fecit, circa laborantes necessitas faciat. Confessoribus etiam gloriosis impertiatur cura propensior. Et quamquam sciam plurimos ex his fratrum voto et dilectione susceptos, tamen si qui sunt, qui vel vestitu vel sumtu indigeant, sicut etiam pridem vobis scripseram, cum adhuc essent in carcere constituti, subministrentur eis, quaecunque sunt necessaria, modo ut sciant ex vobis et instruantur et discant, quid secundum scripturarum magisterium ecclesiastica disciplina deposcat, humiles et modestos et quietos esse debere, ut honorem sui nominis servent et qui gloriosi voce fuerunt, sint et moribus gloriosi, faciant se dignos, ut in omnibus Dominum promerentes ad coelestem coronam laudis suae consummatione perveniant. (3) Plus enim superest, quam quod transactum videtur, cum scriptum sit: Ante mortem ne

laudes hominem quemquam [1]; et iterum: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae [2]; et Dominus quoque dicat: Qui toleraverit usque ad finem, hic salvabitur [3]. Imitentur Dominum, qui sub ipso tempore passionis non superbior, sed humilior fuit. Tunc enim discipulorum suorum pedes lavit dicens: Si ego lavi pedes vestros magister et dominus, et vos debetis aliorum pedes lavare. Exemplum enim dedi vobis, ut sicut ego feci, et vos faciatis [4]. Item Pauli apostoli documenta sectentur, qui post carcerem saepe repetitum, post flagella, post bestias circa omnia mitis et humilis perseveravit, nec post tertium coelum et paradisum quidquam sibi insolenter assumsit dicens: Neque gratis panem manducavimus ab aliquo vestrum, sed in labore et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus [5].

III. (4) Haec singula, oro vos, insinuate fratribus nostris. Et quia is exaltabitur, qui se humiliaverit, nunc est, ut magis insidiantem adversarium metuant, qui fortiorem quemque magis aggreditur et acrior factus hoc ipso, quo victus est, superantem superare conatur. Dominus faciat, ut et ego iterum illos mature videre et salutari exhortatione componere mentes eorum ad servandam gloriam suam possim. Doleo enim, quando audio, quosdam improbe et insolenter discurrere et ad ineptias vel ad discordias vacare, Christi membra et iam Christum confessa per concubitus illicitos inquinari nec a diaconis aut presbyteris regi posse, sed id agere, ut per paucorum pravos et malos mores multorum et bonorum confessorum gloria honesta maculetur, quos vereri debent, ne ipsorum testimonio et iudicio condemnati ab eorum societate priventur. Is enim demum confessor illustris et verus est, de quo postmodum non erubescit ecclesia, sed gloriatur.

IV. (5) Ad id vero, quod scripserunt mihi compresbyteri nostri Donatus et Fortunatus, Novatus et Gordius, solus rescribere nihil potui, quando a primordio episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro et sine consensu plebis mea privatim sententia gerere. Sed cum ad vos per Dei gratiam venero, tunc de iis, quae vel gesta

---

[1]) Sir. 11, 28. [2]) Apoc. 2, 10. [3]) Matth. 10, 22.
[4]) Jo. 13, 14. 15. [5]) II. Thess. 3, 8.

sunt vel gerenda, sicut honor mutuus poscit, in commune tractabimus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere et mei meminisse. Fraternitatem, quae vobiscum est, multum a me salutate et, ut nostri meminerit, admonete. Valete.

EPISTOLA XV.

(Erasm. III, 15. Pamel. 11. Rigalt. Baluz. Pariss. 10.)

Cyprianus martyribus et confessoribus carissimis fratribus S.

I. Sollicitudo loci nostri et timor Domini compellit, fortissimi ac beatissimi fratres, admonere vos literis nostris, ut a quibus tam devote et fortiter servatur fides Domini, ab iisdem lex quoque et disciplina Domini reservetur. Nam cum omnes milites Christi custodire oporteat praecepta imperatoris sui, tum vos magis praeceptis eius obtemperare plus convenit, qui exemplum caeteris facti estis et virtutis et timoris Dei. Et credideram quidem, presbyteros et diaconos, qui illic praesentes sunt, monere vos et instruere plenissime circa evangelii legem, sicut in praeteritum semper sub antecessoribus nostris factum est, ut diaconi ad carcerem commeantes martyrum desideria consiliis suis et scripturarum praeceptis gubernarent. Sed nunc cum maximo animi dolore cognosco, non tantum illic vobis non suggeri divina praecepta, sed adhuc potius impediri, ut ea, quae a vobis ipsis et circa Deum caute et circa sacerdotem Dei honorifice fiunt, a quibusdam presbyteris resolvantur, qui nec timorem Dei nec episcopi honorem cogitantes, — cum vos ad me literas direxeritis, quibus examinari desideria vestra et quibusdam lapsis pacem dari postulatis, cum persecutione finita convenire in unum cum clero et recolligi coeperimus, — illi contra evangelii legem, contra vestram quoque honorificam petitionem, ante actam poenitentiam, ante exomologesin gravissimi atque extremi delicti factam, ante manum ab episcopo et clero in poenitentiam impositam offerre pro illis et eucharistiam dare id est sanctum Domini corpus profanare audeant, cum scriptum sit: Qui ederit panem aut biberit cali-

cem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini [1]).

II. Et lapsis quidem potest in hoc venia concedi. Quis enim non mortuus vivificari properet? Quis non ad salutem suam venire festinet? Sed praepositorum est, praeceptum tenere et vel properantes vel ignorantes instruere, ne qui ovium pastores esse debent, lanii fiant. Ea enim concedere, quae in perniciem vertant, decipere est, nec erigitur sic lapsus, sed per Dei offensam magis impellitur ad ruinam. Vel ex vobis itaque discant, quod docere debuerant, petitiones et desideria vestra episcopo servent et ad pacem vobis petentibus dandam maturum et pacatum tempus exspectent. Ante est, ut a Domino pacem mater prior sumat, tunc secundum vestra desideria de filiorum pace tractetur.

III. (2) Et quoniam audio, fortissimi et carissimi fratres, impudentia vos quorundam premi et verecundiam vestram vim pati; oro vos quibus possum precibus, ut evangelii memores et considerantes, quae et qualia in praeteritum antecessores vestri martyres concesserint, quam solliciti in omnibus fuerint, vos quoque sollicite et caute petentium desideria ponderetis, utpote amici Domini et cum illo postmodum iudicaturi inspiciatis et actum et opera et merita singulorum, ipsorum quoque delictorum genera et qualitates cogitetis, ne si quid abrupte et indigne vel a vobis promissum vel a nobis factum fuerit, apud gentiles quoque ipsos ecclesia nostra erubescere incipiat. Visitamur enim et castigamur frequenter et ut Domini mandata incorrupta et inviolata permaneant, admonemur: quod quidem nec illic apud vos cessare cognosco, quo minus plurimos quoque ex vobis instruat ad ecclesiae disciplinam divina censura. Hoc autem totum potest fieri, si ea, quae a vobis petuntur, religiosa contemplatione moderemini intelligentes et comprimentes eos, qui personas accipientes in beneficiis vestris aut gratificantur aut illicitae negotiationis nundinas aucupantur.

IV. De hoc et ad clerum et ad plebem literas feci, quas utrasque vobis legi mandavi. Sed et illud ad diligentiam vestram redigere et emendare debetis, ut nomina-

---

[1]) I. Cor. 11, 27.

tim designetis eos, quibus pacem dari desideratis. Audio enim, quibusdam sic libellos fieri, ut dicatur: Communicet ille cum suis, quod nunquam omnino a martyribus factum est, ut incerta et coeca petitio invidiam nobis postmodum cumulet. Late enim patet, quando dicitur: ille cum suis, et possunt nobis viceni et triceni et amplius offerri, qui propinqui et affines et liberti ac domestici esse asseverentur eius, qui accipit libellum. Et ideo peto, ut eos, quos ipsi videtis, quos nostis, quorum poenitentiam satisfactioni proximam conspicitis, designetis nominatim libello et sic ad nos fidei ac disciplinae congruentes literas dirigatis. Opto vos, fortissimi ac dilectissimi fratres, in Domino semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XVI.

(Erasm. III, 14. Pamel. 10. Rigalt. Baluz. Pariss. 9.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus S.

I. Diu patientiam meam tenui, fratres carissimi, quasi verecundum silentium nostrum proficeret ad quietem. Sed cum quorundam immoderata et abrupta praesumtio temeritate sua et honorem martyrum et confessorum pudorem et plebis universae tranquillitatem turbare conetur, tacere ultra non oportet, ne ad periculum et plebis pariter et nostrum taciturnitas nimia procedat. Quod enim non periculum metuere debemus de offensa Domini, quando aliqui de presbyteris nec evangelii nec loci sui memores, sed neque futurum Domini iudicium neque nunc sibi praepositum episcopum cogitantes, quod nunquam omnino sub antecessoribus factum est, cum contumelia et contemtu praepositi totum sibi vindicent?

II. Atque utinam non prostrata fratrum nostrorum salute sibi omnia vindicarent! Contumeliam episcopatus nostri dissimulare et ferre possem, sicut dissimulavi semper et pertuli. Sed dissimulandi nunc locus non est, quando decipitur fraternitas nostra a quibusdam vestrum; qui dum sine ratione restituendae salutis [1]) plausibiles esse cupiunt,

---

[1]) Id est communionis, extra quam non est salus. Rigalt. Imo vero sincerae poenitentiae.

magis lapsis obsunt. Summum enim delictum esse, quod persecutio committi coegit, sciunt ipsi etiam, qui commiserunt, cum dixerit Dominus et iudex noster: Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego illum confitebor coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem me negaverit, et ego illum negabo [1]. Et iterum dixerit: omnia peccata remittentur filiis hominum et blasphemiae. Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissam, sed reus est aeterni peccati [2]. Item beatus apostolus dixerit: Non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum. Non potestis mensae Domini communicare et mensae daemoniorum [3]. (2) Haec qui subtrahit fratribus nostris, decipit miseros; ut qui possunt agentes poenitentiam veram Deoque patri et misericordi precibus et operibus suis satisfacere, seducantur, ut magis pereant, et qui erigere se possent, plus cadant. Nam cum in minoribus peccatis agant peccatores poenitentiam iusto tempore et secundum disciplinae ordinem ad exomologesin veniant et per manus impositionem episcopi et cleri ius communicationis accipiant, nunc crudo tempore, persecutione adhuc perseverante, nondum restituta ecclesiae ipsius pace, ad communicationem admittuntur, et offertur nomen eorum, et nondum poenitentia acta, nondum exomologesi facta, nondum manu eis ab episcopo et clero imposita eucharistia illis datur, cum scriptum sit: Qui ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini [4].

III. (3) Sed nunc illi rei non sunt, qui minus scripturae legem tenent: erunt autem rei, qui praesunt et haec fratribus non suggerunt, ut instructi a praepositis faciant omnia cum Dei timore et cum data ab eo et praescripta observatione. Exponunt deinde invidiae beatos martyres et gloriosos servos Dei cum Dei sacerdote committunt, ut cum illi memores loci nostri ad me literas direxerint et petierint, tunc desideria sua examinari et pacem dari, quando ipsa ante mater nostra ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit, et nos divina protectio reduces ad ecclesiam suam fecerit, hi sublato honore, quem nobis beati

---

1) Matth. 10, 32. 33. 2) Marc. 3, 28. 29.
3) I. Cor. 10, 21. 4) ib. 11, 27.

martyres cum confessoribus servant, contemta Domini lege et observatione, quam iidem martyres et confessores tenendam mandant, ante exstinctum persecutionis metum, ante reditum nostrum, ante ipsum paene martyrum excessum communicent cum lapsis et offerant et eucharistiam tradant, quando etiamsi martyres per calorem gloriae scripturam minus contemplantes contra legem Domini plus aliquid cuperent, a presbyteris et diaconis suggerentibus admoneri deberent, sicut semper in praeteritum factum est.

IV. (4) Castigare nos itaque divina censura nec noctibus desinit nec diebus. Praeter nocturnas enim visiones per dies quoque impletur apud nos Spiritu sancto puerorum innocens aetas, quae in ecstasi videt oculis et audit et loquitur ea, quibus nos Dominus monere et instruere dignatur. Et audietis omnia, quando ad vos reducem me Dominus fecerit, qui ut secederem, iussit. Interim temerarii et incauti et tumidi quidam inter vos, qui hominem non cogitant, vel Deum timeant scientes, quoniam si ultra in iisdem perseveraverint, utar ea admonitione, qua me uti Dominus iubet, ut interim prohibeantur offerre, acturi et apud nos et apud confessores ipsos et apud plebem universam causam suam, cum Domino permittente in sinum matris ecclesiae recolligi coeperimus. De hoc ad martyres et confessores et ad plebem literas feci, quas utrasque vobis legi mandavi. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, in Domino semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XVII.

(Erasm. III, 16. Pamel. 12. Rigalt. Baluz. Pariss. 11.)

Cyprianus fratribus in plebe consistentibus S.

I. Ingemiscere vos et dolere ruinas fratrum nostrorum, ex me scio, fratres carissimi, qui et ipse vobiscum pro singulis ingemisco pariter et doleo et patior ac sentio, quod beatus apostolus dixit. Quis infirmatur, inquit, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror [1])? Et iterum posuit in epistola sua dicens: Si patitur mem-

---

[1]) II. Cor. 11, 29.

brum unum, compatiuntur et caetera membra; et si laetatur membrum unum, collaetantur et caetera membra [1]). Compatior ergo et condoleo de fratribus nostris, qui lapsi et persecutionis infestatione prostrati partem nostrorum viscerum secum trahentes parem dolorem nobis suis vulneribus intulerunt; quibus potens est divina misericordia medelam dare. Properandum tamen non puto nec incaute aliquid et festinanter gerendum, ne dum temere pax usurpatur, divinae indignationis offensa gravius provocetur. Fecerunt ad nos de quibusdam beati martyres literas petentes, examinari desideria sua. Cum pace nobis omnibus a Domino prius data ad ecclesiam regredi coeperimus, tunc examinabuntur singula praesentibus et iudicantibus vobis.

II. Audio tamen quosdam de presbyteris nec evangelii memores nec, quid ad nos martyres scripserint, cogitantes nec episcopo honorem sacerdotii sui et cathedrae reservantes iam cum lapsis communicare coepisse et offerre pro illis et eucharistiam dare, quando oporteat ad haec per ordinem perveniri. Nam cum in minoribus delictis, quae non in Deum committuntur, poenitentia agatur iusto tempore, et exomologesis fiat inspecta vita eius, qui agit poenitentiam, nec ad communicationem venire quis possit, nisi prius illi ab episcopo et clero manus fuerit imposita, quanto magis in his gravissimis et extremis delictis caute omnia et moderate secundum disciplinam Domini observari oportet! Quod quidem nostri presbyteri et diaconi monere debuerant, ut commendatas sibi oves foverent et divino magisterio ad viam deprecandae salutis instruerent. Ego plebis nostrae et quietem novi pariter et timorem, qui in satisfactione Dei et deprecatione vigilarent, nisi illos quidam de presbyteris gratificantes decepissent.

III. (2) Vel vos itaque singulos regite et consilio ac moderatione vestra secundum divina praecepta lapsorum animos temperate! Nemo adhuc importuno tempore acerba poma decerpat, nemo navem suam quassatam et perforatam fluctibus, priusquam diligenter refecerit, in altum denuo committat, nemo tunicam scissam accipere et induere properet, nisi eam et ab artifice perito sartam viderit et a

---

[1]) I. Cor. 12, 26.

fullone curatam receperit. Audiant quaeso patienter consilium nostrum, exspectent regressionem nostram, ut cum ad vos per Dei misericordiam venerimus, convocati coepiscopi plures secundum Domini disciplinam et confessorum praesentiam et vestram quoque sententiam beatorum martyrum literas et desideria examinare possimus. De hoc et ad clerum et ad martyres et confessores literas feci, quas utrasque legi vobis mandavi. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, in Domino semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XVIII.

(Erasm. III, 17. Pamel. 13. Rigalt. Baluz. Pariss. 12.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus S.

I. Miror vos, fratres carissimi, ad multas epistolas meas, quas ad vos frequenter misi, nihil mihi rescripsisse, cum fraternitatis nostrae vel utilitas vel necessitas sic utique gubernetur, si a vobis instructi rerum gerendarum consilium limare possimus. Quoniam tamen video, facultatem veniendi ad vos nondum esse, et iam aestatem coepisse, quod tempus infirmitatibus assiduis et gravibus infestatur, occurrendum puto fratribus nostris, ut qui libellos a martyribus acceperunt et praerogativa eorum apud Deum adiuvari possunt, si incommodo aliquo et infirmitatis periculo occupati fuerint, non exspectata praesentia nostra apud presbyterum quemcunque praesentem vel, si presbyter repertus non fuerit et urgere exitus coeperit, apud diaconum quoque exomologesin facere delicti sui possint, ut manu eis in poenitentiam imposita veniant ad Dominum cum pace, quam dari martyres literis ad nos factis desideraverunt.

II. (2) Caeteram quoque partem plebis quae lapsa est praesentia vestra fovete et, ut a fide et misericordia Domini non deficiant, vestro solatio focillate. Neque enim deserentur ab ope et auxilio Domini hi, qui mites et humiles et poenitentiam vere agentes in bonis operibus perseveraverint, quo minus illis quoque divino remedio consulatur. Audientibus etiam, si qui fuerint periculo praeventi

et in exitu constituti, vigilantia vestra non desit; implorantibus divinam gratiam misericordia Domini non denegetur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam meo nomine salutate et, ut nostri meminerit, admonete et rogate. Valete.

EPISTOLA XIX.

(Erasm. III, 18. Pamel. 14. Rigalt. Baluz. Pariss. 13.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus S.

I. Legi literas vestras, fratres carissimi, quibus scripsistis, salubre consilium vestrum non deesse fratribus nostris, ut temeraria festinatione deposita religiosam patientiam Deo praebeant, ut cum in unum per eius misericordiam venerimus, de omnibus speciebus secundum ecclesiasticam disciplinam tractare possimus, maxime cum scriptum sit: Memento, unde cecideris, et age poenitentiam [1]. Poenitentiam autem ille agit, qui divini praecepti memor, mitis et patiens et sacerdotibus Dei obtemperans obsequiis suis et operibus iustis Dominum promeretur.

II. Quoniam tamen significastis, quosdam immoderatos esse et communicationem accipiendam festinanter urgere, et desiderastis in hac re formam a me vobis dari, satis plene scripsisse me ad hanc rem proximis literis ad vos factis credo, ut qui libellum a martyribus acceperunt et auxilio eorum adiuvari apud Dominum in delictis suis possunt, si premi infirmitate aliqua et periculo coeperint, exomologesi facta et manu eis a vobis in poenitentiam imposita cum pace a martyribus sibi promissa ad Dominum remittantur. (2) Caeteri vero, qui nullo libello a martyribus accepto invidiam faciunt, quoniam non paucorum nec ecclesiae unius aut unius provinciae, sed totius orbis haec causa est, exspectent de Domini protectione ecclesiae ipsius publicam pacem. Hoc enim et verecundiae et disciplinae et vitae ipsi omnium nostrum convenit, ut praepositi cum clero convenientes, praesente etiam stantium plebe, quibus et ipsis pro fide et timore suo honor habendus est, dispo-

---

[1] Apoc. 2, 5.

nere omnia consilii communis religione possimus. Caeterum quam irreligiosum est et ipsis quoque festinantibus perniciosum, ut cum extorres facti et patria pulsi ac bonis suis omnibus spoliati nondum ad ecclesiam redierint, quidam de lapsis confessores ipsos praevenire et ante eos ad ecclesiam introire festinent. Qui si nimium properant, habent in sua potestate, quod postulant, tempore ipso sibi plus, quam postulant, largiente. Acies adhuc geritur et agon quotidie celebratur. Si commissi vere et firmiter poenitet et fidei calor praevalet, qui differri non potest, potest coronari. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam meo nomine salutate et, ut nostri memores sint, admonete. Valete.

EPISTOLA XX.

(Erasm. III, 5. Pamel. 15. Rigalt. Baluz. Pariss. 14.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus S.

I. Quoniam comperi, fratres carissimi, minus simpliciter et minus fideliter vobis renuntiari, quae hic a nobis et gesta sunt et geruntur, necessarium duxi, has ad vos literas facere, quibus vobis actus nostri et disciplinae et diligentiae ratio redderetur. Nam sicut Domini mandata instruunt, orto statim turbationis impetu primo, cum me clamore violento frequenter populus flagitasset, non tam meam salutem, quam quietem fratrum publicam cogitans interim secessi, ne per inverecundam praesentiam nostram seditio, quae coeperat, plus provocaretur. Absens tamen corpore nec spiritu nec actu nec monitis meis defui, quo minus secundum Domini praecepta fratribus nostris, in quibus possem, mea mediocritate consulerem.

II. Et quid egerim, loquuntur vobis epistolae pro temporibus emissae numero tredecim, quas ad vos transmisi, (2) in quibus nec clero consilium, nec confessoribus exhortatio, nec extorribus, quando oportuit, obiurgatio, nec universae fraternitati ad deprecandam Dei misericordiam allocutio et persuasio nostra defuit, quantum secundum legem fidei et timorem Dei Domino suggerente nostra me-

diocritas potuit eniti. Posteaquam vero et tormenta venerunt, sive iam tortis fratribus nostris sive adhuc ut torquerentur inclusis, ad corroborandos et confortandos eos noster sermo penetravit. Item cum comperissem, eos qui sacrilegis contactibus manus suas atque ora maculassent vel nefandis libellis nihilominus conscientiam polluissent, exambire ad martyres, passim confessores quoque importuna et gratiosa deprecatione corrumpere, ut sine ullo discrimine atque examine singulorum darentur quotidie libellorum millia contra evangelii legem, literas feci, quibus martyres et confessores consilio meo quantum possem ad dominica praecepta revocarem. Item presbyteris et diaconibus non defuit sacerdotii vigor, ut quidam minus disciplinae memores et temeraria festinatione praecipites, qui cum lapsis communicare iam coeperant, comprimerentur intercedentibus nobis. Plebi quoque ipsi quantum potuimus animum composuimus et, ut ecclesiastica disciplina servaretur, instruximus.

III. Postmodum vero cum quidam de lapsis, sive sua sponte, sive aliquo incitatore, audaci flagitatione proruerent, ut pacem sibi a martyribus et confessoribus promissam extorquere violento impetu niterentur, de hoc etiam bis ad clerum literas feci et legi eis mandavi, ut ad illorum violentiam interim quoquo genere mitigandam, si qui libello a martyribus accepto de saeculo excederent, exomologesi facta et manu eis in poenitentiam imposita cum pace sibi a martyribus promissa ad Dominum remitterentur. Nec in hoc legem dedi aut me auctorem temere constitui. Sed cum videretur et honor martyribus habendus et eorum, qui omnia turbare cupiebant, impetus comprimendus, et praeterea vestra scripta legissem, quae huc ad clerum nostrum per Crementium hypodiaconum nuper feceratis, ut iis, qui post lapsum infirmitate apprehensi essent et poenitentes communicationem desiderarent, subveniretur, standum putavi et cum vestra sententia, ne actus noster, qui adunatus esse et consentire circa omnia debet, in aliquo discreparet, plane caeterorum causas, quamvis libello a martyribus accepto, differri mandavi et in nostram praesentiam reservari; ut, cum pace a Domino nobis data plures praepositi convenire in unum coeperimus, communicato etiam vobiscum consilio disponere singula et re-

formare possimus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XXI.

(Pamel. 21. Rigalt. Baluz. Pariss. 20.)

Celerinus Luciano

S.

I. Haec cum tibi scriberem, domine frater, gaudens et tristis eram: gaudens eo, quod audierim, te pro nomine Domini nostri Jesu Christi salvatoris nostri tentum et illius nomen penes magistratus huius mundi confessum; tristis autem in eo, quod ab eo, ex quo te deduxi, nunquam literas tuas accipere potui. Et nunc modo duplex mihi tristitia incubuit, quod cum Montanum fratrem nostrum communem abs te de carcere ad me esse venturum sciebas, de salute tua vel, quid penes te agatur, mihi non significaveris. Sed hoc solet contingere servis Dei, maxime eis, qui in confessione Christi sunt constituti. Scio enim, quoniam unusquisque iam, quae sunt saeculi, non attendit, quoniam coronam coelestem sperat. Ego enim dixi, fortasse oblitum te esse mihi scribere. Nam, ut tibi quoque de infimo tuus vel frater dicar, si fuero dignus Celerinus audire, tamen, cum essem et ego in tam florida [1]) confessione, fratres meos vetustissimos memorabam et eos literis meis memoravi, caritatem pristinam eorum penes me meosque nunc esse. Peto tamen, carissime, a Domino, ut si ante cruore illo sancto laveris, si prius passus fueris pro nomine Domini nostri Jesu Christi, quam literae meae te in hoc mundo apprehendant, vel nunc si apprehenderint, mihi ad haec rescribas. Sic coronet te, cuius nomen confessus es. Credo enim, quoniam etsi in hoc mundo nos non viderimus, in futuro tamen nos coram Christo complectemur. Pete, ut sim dignus et ego coronari cum numero vestro.

II. (2) In magna tamen tribulatione constitutum me scias, et ac si sis mecum praesens, sic caritatis pristinae reminiscor die ac nocte. Deus solus scit. Et ideo peto,

---

[1]) Hoc est purpurea, scilicet in qua sanguis fusus erat. Rigalt. Hinc infra III. floridorum ministerium.

ut annuas desiderio meo et mecum doleas in morte sororis meae, quae cecidit in hac vastatione a Christo. Sacrificavit enim et exacerbavit Dominum nostrum: quod nobis manifestum videtur. Pro cuius factis ego in hac die laetitiae paschae flens die ac nocte in cilicio et cinere lacrymabundus dies exegi et exigo usque in hodiernum, donec auxilium Domini nostri Jesu Christi et pietas per te vel per eos dominos meos, qui coronati fuerint, a quibus postulaturus es, subveniat tam nefando naufragio [1]. Memoratus sum enim caritatis tuae pristinae, quod cum omnibus doleas pro sororibus nostris, quas et tu bene nosti, id est Numeriam et Candidam; pro quarum peccato, quia nos fratres habent, debemus excubare. Credo enim, Christum secundum earum poenitentiam et opera, quae penes collegas nostros fecerunt extorres, qui a vobis venerunt, a quibus ipsis de operibus eorum audies, iam Christum eis, vobis martyribus suis petentibus, indulturum.

III. Audivi enim te floridorum ministerium percepisse. O te felicem, suscipere vota tua, quae semper desiderasti, vel in terra dormiens [2]. Optasti pro nomine illius in carcerem mitti: quod nunc tibi contigit, sicut scriptum est: Det tibi Dominus secundum cor tuum [3]. Et nunc super ipsos factus antistes Dei recognovit idem minister. Rogo itaque, domine, et peto per Dominum nostrum Jesum Christum, ut caeteris collegis tuis, fratribus tuis, meis dominis, referas et ab eis petas, ut quicunque prior vestrum coronatus fuerit, istis sororibus nostris Numeriae et Candidae tale peccatum remittant. Nam hanc ipsam Etecusam [4]) semper appellavi, testis est nobis Deus, quia pro se dona

---

[1]) Ox. et Baluz.: donec aux. D. n. J. Chr. [sit vel praestet. Ox. subveniat Bal.] et pietas — postul. es, ut veniam habeant nefanda naufragia. Quum tamen quae subaudiri volunt editores, vix ita sint comparata, ut multum verisimilitudinis habere videantur, placuit, recipere in contextum lectionem cd. Gratianopolitani ab ipso Baluzio adnotatam.

[2]) i. e. mortuus mortuique instar beatus.

[3]) Ps. 20, 5.

[4]) Haud contemnenda profecto esset coniectura Dodwelli Diss. Cypr. ad ep. XXI (2), legendum esse Aëcusam; *ἀεκοῦσαι* enim dicebantur, quae contra voluntatem vi contumeliisque superatae cesserant. Modo MSS. faverent.

numeravit, ne sacrificaret; sed tantum adscendisse videtur usque ad Tria Fata [1]), et inde descendisse. Hanc ergo non sacrificasse ego scio. (3) Quarum iam causa audita, praeceperunt eas praepositi tantisper sic esse, donec episcopus constituatur [2]). Sed quatenus per vestras sanctas orationes et petitiones, in quas nos fidimus, quoniam estis amici, sed et testes Christi, quod omnia indulgeatis.

IV. Peto ergo, domine carissime Luciane, memor sis mei et petitioni meae annuas. Sic Christus coronam illam sanctam, quam tibi non tantum in confessione, sed et in sanctimonio tradidit, in qua semper cucurristi, exemplum sanctorum semper et testis fuisti, ut omnibus dominis meis fratribus tuis confessoribus referas de hoc facto, ut a vobis auxilium recipiant. Nam hoc, domine frater, scire debes, me non solum hoc pro eis petere, sed et Statium et Severianum et omnes confessores, qui inde huc a vobis venerunt, ad quos ipsae in portum descenderunt, et in urbem levaverunt, quod sexaginta quinque ministraverunt et usque in hodiernum in omnibus foverunt. Sunt enim penes illas omnes. Plus autem gravare cor illud sanctum tuum non debui, cum sciam, te prona voluntate operari. Salutant te Macharius cum sororibus suis Cornelia et Emerita, quae laetantur de confessione tua florida, sed et omnium fratrum, et Saturninus, qui et ipse luctatus est cum diabolo, qui et Christi nomen est fortiter confessus, qui et ibi in poena ungularum fortiter est confessus, qui et hoc nimis rogat et petit. Salutant te fratres tui Calphurnius et Maria et omnes sancti fratres. Nam et hoc scire debes, me et dominis meis fratribus tuis [literas] scripsisse, quas peto illis eas legere digneris.

---

[1]) Locus in foro Romano, quem adscendentibus in Capitolium praetereundum fuisse certum est. Nomen haud dubie tulerat a simulacris trium Parcarum, quae Romanis et Fata dictae esse circa finem saec. II. aerae Chr. videntur, haud procul a Jani templo constitutis. Apparet igitur, Candidam ad sacrificandum iamiam paratam coepti sui inter ipsam viam poenituisse.

[2]) in locum Fabiani.

EPISTOLA XXII.

(Pamel. 22. Rigalt. Baluz. Pariss. 21.)

Lucianus Celerino domino, si dignus fuero vocari, collega in Christo S.

I. Accepi literas tuas, domine frater dilectissime, in quibus me tantum gravasti, ut propter tuam gravationem tanto gaudio paene exciderim, ut literas, quas et ego optabam post tantum temporis legere, in quibus mei dignatus es memorare, beneficio tantae tuae humilitatis legere exsultaverim, qui scribens mihi diceres: „Si dignus fuero frater nominari tuus," hominis qui apud pusilliores nomen Dei cum timore confessus sum. Nam tu Deo volente ipsum anguem maiorem, metatorem antichristi [1]), non tantum confessus deterruisti vocibus illis et verbis deificis, quibus scio quasi amatores fidei et zelotypi disciplinae Christi, in qua te novi vivacitate versari te gaudeo, vicisti [2]). Nunc, carissime iam inter martyres deputande, voluisti nos literis tuis gravare, in quibus significasti de sororibus nostris; pro quibus utinam fieri posset, ut sine tanto scelere commisso memoriam faceremus. Non profecto tantis lacrymis incumberemus, ut nunc.

II. (2) Scire debuisti, quid circa nos actum sit. Cum benedictus martyr Paulus adhuc in corpore esset, vocavit me et dixit mihi: „Luciane, coram Christo tibi dico, ut si quis post accessitionem meam abs te pacem petierit, da in nomine meo." Sed et omnes, quos Dominus in tanta tribulatione accessire dignatus est, universi literis ex compacto universis pacem dimisimus. Vides ergo, frater, quoniam partim eius, quod mihi Paulus praecepit, quam universis, quod censuimus [3]), ex quibus eramus in hac tribulatione, cum iussi sumus secundum praeceptum Imperatoris fame et siti necari et reclusi sumus in duabus cellis, ita ut nos afficerent fame et siti. Sed et ignis ab opere pressurae nostrae tam intolerabilis erat, quam nemo portare

---

[1]) Decium imperatorem intelligit. **Pusilliores** igitur sunt magistratus Carthaginienses.

[2]) Locus haud mediocriter corruptus, quem tamen nolui e coniectura mutare.

[3]) Ita Baluzius ad optimorum cdd. auctoritatem. Apparet tamen, locum prorsus depravatum esse.

posset. Sed nunc ipsam claritatem sumus consecuti. Et ideo, frater carissime, saluta Numeriam et Candidam, quae secundum Pauli praeceptum et caeterorum martyrum, quorum nomina subiicio, Bassi in peierario [1]), Mappalici in quaestione, Fortunionis in carcere, Pauli a quaestione, Fortunatae, Victorini, Victoris, Herennii, Credulae, Herenae, Donati, Firmi, Venusti, Fructi, Juliae, Martialis et Aristonis, qui Deo volente in carcere fame necati sunt; quorum et nos socios futuros intra dies audietis. Jam enim ex quo iterato reclusi sumus, sunt dies octo in die, quo tibi literas scripsi. Nam et ante dies octo per dies quinque medios modicum panis accepimus et aquam ad mensuram. Et ideo, frater, peto, ut sicut hic, cum Dominus coeperit ipsi ecclesiae pacem dare, secundum praeceptum Pauli et nostrum tractatum exposita causa apud episcopum et facta exomologesi, habeant pacem non tantum hae, sed et quas scis ad animum nostrum pertinere.

III. (3) Salutant vos collegae mei universi. Vos salutate confessores Domini, qui ibi vobiscum sunt, quorum nomina significasti; inter quos et Saturninus cum comitibus suis, sed et collega meus, et Maris, Collecta et Emerita, Calphurnius et Maria, Sabina, Spesina et sorores, Januaria, Dativa, Donata. Salutamus cum suis Saturum, Bassianum et universum clerum, Uranium, Alexium, Quintianum, Colonicam et universos, quorum nomina non scripsi, quia iam lassus eram. Ideo ignoscere debent. Opto vos bene valere, Alexium et Getulicum et argentarios et sorores. Salutant vos sorores meae Januaria et Sophia, quas vobis commendo.

EPISTOLA XXIII.

(Pamel. 17. Rigalt. Baluz. Pariss. 16.)

Universi confessores Cypriano Papae

S.

Scias nos universis, de quibus apud te ratio constiterit, quid post commissum egerint, dedisse pacem, et hanc formam per te aliis episcopis innotescere voluimus. Opta-

---

[1]) Rigaltius coniicit: in petrario, quod esset in metallo.

mus te cum sanctis martyribus pacem habere. Praesente de clero et exorcista et lectore Lucianus scripsit.

EPISTOLA XXIV.

(Pamel. 19. Rigalt. Baluz. Pariss. 18.)

Cypriano et compresbyteris Carthagini consistentibus Caldonius S.

Necessitas temporum facit, ut non temere pacem demus. Sed oportebat vobis scribere, quoniam ii, qui [1]) posteaquam sacrificaverunt, iterato tentati extorres sunt facti. Videntur ergo mihi abluisse prius delictum, dum possessiones et domos dimittunt et poenitentiam agentes Christum sequuntur. Ergo Felix, qui presbyterium subministrabat [2]) sub Decimo, proximus mihi vinculis, (plenius cognovi eundem Felicem), Victoria coniux eius et Lucius fideles extorres facti reliquerunt possessiones, quas nunc fiscus tenet. Sed et mulier nomine Bona, quae tracta est a marito ad sacrificandum, quae conscientia non commissi, sed quia tenentes manus eius ipsi sacrificaverunt, coepit dicere contra: „Non feci, vos fecistis;“ sic et ipsa extorris facta est. Cum ergo universi pacem peterent dicentes: „Recuperavimus fidem, quam amiseramus, poenitentiam agentes et Christum publice sumus confessi;“ quamvis mihi videantur debere pacem accipere, tamen ad consilium vestrum eos dimisi, ne videar aliquid temere praesumere. Si quid ergo ex communi consilio placuerit, scribite mihi. Salutate nostros; vos nostri. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XXV.

(Erasm. III, 20. Pamel. 20. Rigalt. Baluz. Pariss. 19.)

Cyprianus Caldonio fratri S.

Accepimus literas tuas, frater carissime, satis sobrias et integritatis ac fidei plenas. Nec miramur, si exercita-

---

[1]) Scriberem aliqui, nisi libri et scripti et impressi ad unum omnes vulgatam lectionem tueri viderentur.

[2]) Hoc est: vicarium agebat.

tus et in scripturis dominicis peritus caute omnia et consulte geras. Recte autem sensisti circa impertiendam fratribus nostris pacem, quam sibi ipsi vera poenitentia et dominicae confessionis gloria reddiderunt, sermonibus suis iustificati, quibus se ante damnaverant. Cum ergo abluerint omne delictum et maculam pristinam, assistente sibi Domino, potiore virtute deleverint, iacere ultra sub diabolo quasi prostrati non debent, qui extorres facti et bonis suis omnibus spoliati erexerunt se et cum Christo stare coeperunt. Atque utinam sic et caeteri post lapsum poenitentes in statum pristinum reformentur, quos nunc urgentes et pacem temere atque importune extorquentes quomodo disposuerimus, ut scires, librum [1]) tibi cum epistolis numero quinque misi, quas ad clerum et ad plebem et ad martyres quoque et confessores feci: quae epistolae iam plurimis collegis nostris missae placuerunt, et rescripserunt, se quoque nobiscum in eodem consilio secundum catholicam fidem stare. Quod ipsum etiam tu ad collegas nostros quos potueris transmitte, ut apud omnes unus actus et una consensio secundum Domini praecepta teneatur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XXVI.

(Erasm. III, 19. Pamel. 18. Rigalt. Baluz. Pariss. 17.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

Dominus loquitur et dicit: Super quem respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos [2])? Hoc cum debeamus omnes esse, tum modo huiusmodi illi esse debent, quibus laborandum est, ut post gravem lapsum vera poenitentia et humilitate tota promereri Dominum possint. Legi autem et universorum confessorum literas, quas voluerunt per me collegis omnibus innotescere et ad eos pacem a se datam pervenire, de quibus apud nos ratio constiterit, quid post commissum egerint. Quae res cum omnium nostrum consilium et sententiam exspectet, praeiudicare ego et soli mihi rem communem vindicare

---

[1]) Verisimiliter librum de lapsis. [2]) Jes. 66, 2.

non audeo. Et ideo instetur interim epistolis, quas ad vos proxime feceram, quarum exemplum collegis quoque multis iam misi; qui rescripserunt, placere sibi, quod statuimus, nec ab eo recedendum esse, donec pace nobis a Domino reddita in unum convenire et singulorum causas examinare possimus. Sed et quid mihi Caldonius collega meus scripserit quidque ego ei rescripserim, ut sciretis, utriusque epistolae exemplum literis meis iunxi. Quod totum peto fratribus nostris legatis, ut magis ac magis ad patientiam componantur nec delicto priori adiiciant adhuc aliud delictum, dum nobis nec evangelio servire nec secundum universorum confessorum literas causas suas examinare permittunt [1]. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam salutate. Valete.

EPISTOLA XXVII.

(Pamel. 23. Rigalt. Baluz. Pariss. 22.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus S.

I. Post factas ad vos literas, fratres carissimi, quibus actus noster expositus et disciplinae ac diligentiae quantulacunque ratio declarata est, aliud accessit, quod nec ipsum latere vos debuit. Nam frater noster Lucianus, et ipse unus de confessoribus, fide quidem calidus et virtute robustus, sed minus dominica lectione fundatus, quaedam conatus est imperiti iampridem se vulgi auctorem constituens, ut manu eius scripti libelli gregatim multis nomine Pauli darentur, cum Mappalicus martyr cautus et verecundus, legis ac disciplinae memor, nullas contra evangelium literas fecerit, sed tantum domestica pietate commotus matri suae, quae lapsa fuerat [2], mandaverit pacem dari, Saturninus quoque post tormenta adhuc in carcere constitutus nullas eiusmodi literas emiserit. Lucianus vero non tan-

---

[1]) Restituendam putavi veterem lectionem, suadente Gronovio observ. p. 145. Edd. post Morellium habent: nec nobis nec ev. volunt servire, nec — examinari permittunt.

[2]) In libris quibusdam non contemnendis legitur: matri suae et sorori, quae lapsae fuerant. Quod Angli receperunt.

tum Paulo adhuc in carcere posito nomine illius libellos manu sua scriptos passim dedit, sed et post eius excessum eadem facere sub eius nomine perseveravit, dicens hoc sibi ab illo mandatum, nesciens Domino magis, quam conservo obtemperandum. Aurelii quoque adolescentis tormenta perpessi nomine libelli multi dati sunt eiusdem Luciani manu scripti, quod literas ille non nosset.

II. (2) Cui rei ut aliquatenus posset obsisti, literas ad eos feci, quas ad vos sub epistola priore transmisi, quibus petere et suadere non destiti, ut dominicae legis et evangelii ratio teneretur. Postquam vero ad eos literas misi, ut quasi moderatius aliquid et temperantius fieret, universorum confessorum nomine idem Lucianus epistolam scripsit, qua paene omne vinculum fidei et timor Dei et mandatum Domini et evangelii sanctitas et firmitas solveretur. Scripsit enim omnium nomine, universis eos pacem dedisse et hanc formam per me aliis episcopis innotescere velle: cuius epistolae exemplum ad vos transmisi. Additum est plane: „de quibus ratio constiterit, quid post commissum egerint.“ Quae res maiorem nobis conflat invidiam, ut nos, cum singulorum causas audire et excutere coeperimus, videamur multis negare, quod se nunc omnes iactant a martyribus et confessoribus accepisse.

III. Denique huius seditionis origo iam coepit. Namque in provincia nostra per aliquot civitates in praepositos impetus per multitudinem factus est, et pacem, quam semel cuncti a martyribus et confessoribus datam clamitabant, confestim sibi repraesentari coegerunt, territis et subactis praepositis suis, qui ad resistendum minus virtute animi et robore fidei praevalebant. Apud nos etiam quidam turbulenti, qui vix a nobis in praeteritum regebantur et in nostram praesentiam differebantur, per hanc epistolam velut quibusdam facibus accensi plus exardescere et pacem sibi datam extorquere coeperunt. (3) De quibus quales ad clerum nostrum literas fecerim, exemplum vobis misi; sed et quid mihi Caldonius collega pro integritate et fide sua scripserit quidque ego ei rescripserim, utrumque ad vos legendum transmisi. Exempla quoque epistolae Celerini boni et robusti confessoris, quam ad Lucianum eundem confessorem scripserit, item quid Lucianus ei rescripserit, misi vobis, ut sciretis et laborem circa omnia et diligen-

tiam nostram et veritatem ipsam disceretis, Celerinus confessor quam sit moderatus et cautus et humilitate ac timore sectae nostrae verecundus, Lucianus vero circa intelligentiam dominicae lectionis, ut dixi, minus peritus et circa invidiam verecundiae nostrae relinquendam facilitate sua molestus. Nam cum Dominus dixerit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti gentes tingui et in baptismo praeterita peccata dimitti, hic praecepti et legis ignarus mandat pacem dari et peccata dimitti in Pauli nomine, et hoc sibi dicit ab illo esse mandatum, sicut in literis eiusdem Luciani ad Celerinum factis animadvertetis, quibus minime consideravit, quod non martyres evangelium faciant, sed per evangelium martyres fiant; quando et Paulus apostolus, quem Dominus vas electionis suae dixit, posuerit in epistola sua dicens: Miror, quod sic tam cito demutamini ab eo, qui vos vocavit in gratiam, ad aliud evangelium; quod non est aliud: nisi si sunt aliqui, qui vos turbant et volunt convertere evangelium Christi. Sed licet nos aut angelus de coelo aliter adnuntiet, praeterquam quod adnuntiavimus vobis, anathema sit! Sicut praediximus, et nunc iterum dico: si quis vobis adnuntiaverit, praeterquam quod accepistis, anathema sit [1])!

IV. Opportune vero supervenerunt literae vestrae, quas accepi ad clerum factas, item quas beati confessores Moyses et Maximus, Nicostratus et caeteri Saturnino et Aurelio et caeteris miserunt, in quibus evangelii plenus vigor et disciplina robusta legis dominicae continentur. Laborantes hic nos et contra invidiae impetum totis fidei viribus resistentes multum sermo vester adiuvit, ut divinitus compendium fieret et prius, quam venirent ad vos literae, quas vobis proxime misi, ut declararetis nobis, quod secundum evangelii legem nobiscum fortiter atque unanimiter etiam vestra sententia concurrat. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

---

[1]) Gal. 1, 6 — 9.

EPISTOLA XXVIII.

(Erasm. IV, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 25. Pariss. 24.)

Cyprianus Moysi et Maximo presbyteris et caeteris confessoribus dilectissimis fratribus

S.

I. Gloriam fidei et virtutis vestrae, fortissimi ac beatissimi fratres, iampridem de opinione cognoveram, laetatus satis et plurimum gratulatus, quod vos confessione sui nominis paraverit ad coronam Domini nostri praecipua dignatio. Vos enim primores et duces ad nostri temporis proelium facti coelestis militiae signa movistis, vos spiritale certamen, quod nunc geri Deus voluit, vestris virtutibus imbuistis, vos surgentis belli impetus primos immobili robore atque inconcussa stabilitate fregistis. Inde initia felicia pugnandi orta sunt, inde vincendi auspicia coeperunt. Contigit hic per tormenta consummari martyria; sed qui in congressione praecedens exemplum virtutis fratribus factus est, cum martyribus in honore communis est. Coronas vestra manu sertas inde huc tradidistis et de poculo salutari fratribus propinastis.

II. (2) Accessit ad confessionis exordia gloriosa et militiae victricis auspicia disciplinae tenor, quem de epistolae vestrae vigore perspeximus, quam modo ad collegas vestros in confessione vobiscum Domino copulatos sollicita admonitione misistis, ut evangelii sancta praecepta et tradita nobis semel mandata vitalia forti et stabili observatione teneantur. Ecce alius gloriae vestrae sublimis gradus, ecce iterum cum confessione geminatus promerendi Dei titulus, stare firmo gradu et in hac acie, qui evangelium conantur irrumpere et praeceptis Domini subruendis manus impias inferentes, fidei robore submovere, praebuisse ante initia virtutum, nunc et morum magisteria praebere. Dominus post resurrectionem mittens apostolos mandat et dicit: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete gentes omnes, tingentes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos observare omnia, quaecunque praecepi vobis [1]). Et Ioannes apostolus mandati memor in epistola sua postmodum ponit: In

---

[1]) Matth. 28, 18 – 20.

hoc, inquit, intelligimus, quia cognovimus eum, si praecepta eius custodiamus. Qui dicit, quoniam cognovit eum, et mandata eius non servat, mendax est, et veritas in illo non est [1]). (3) Haec praecepta custodienda suggeritis, divina et coelestia mandata servatis. Hoc est esse confessorem Domini, hoc est esse martyrem Christi, servare vocis suae inviolatam circa omnia et solidam firmitatem, nec propter Dominum [2]) martyrem fieri et praecepta Domini destruere conari. Uti adversus illum dignatione, quam tibi dederit, armis ab illo acceptis rebellem quodammodo fieri, hoc est Christum confiteri velle et evangelium Christi negare.

III. Laetor igitur ex vobis, fortissimi ac fidelissimi fratres, et quantum gratulor martyribus istic honoratis ob virium gloriam, tantum gratulor pariter et vobis ob dominicae etiam disciplinae coronam. Dignationem suam Dominus multiplici genere largitatis infudit, bonorum militum laudes et glorias spiritales copiosa varietate distribuit. Honoris vestri participes et nos sumus, gloriam vestram nostram gloriam computamus, quorum tempora illustravit tanta felicitas, ut aetatem nostram videre contingeret probatos servos Dei et Christi milites coronatos. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fratres, semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXIX.

(Erasm. III, 22. Pamel. Rigalt. Baluz. 24. Pariss. 23.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

Ne quid conscientiam vestram lateret, fratres carissimi, quid mihi scriptum sit quidque ego rescripserim, utriusque epistolae vobis exemplum misi; et credo vobis id, quod rescripsi, non displicere. Sed et illud ad vos perferre literis meis debui, urgente causa clero in Urbe consistenti literas me misisse. Et quoniam oportuit me per clericos scribere — scio autem, nostros plurimos absen-

---

[1]) I. Io. 2, 3. 4.
[2]) Baluz. ex uno cd. scripsit: Nam velle praeter Dom.

tes esse, paucos vero, qui illic sunt, vix ad ministerium quotidiani operis sufficere — necesse fuit, novos aliquos constituere, qui mitterentur. Fecisse me autem sciatis lectorem Saturum et hypodiaconum Optatum confessorem, quos iam pridem communi consilio clero proximos feceramus, quando aut Saturo die paschae semel atque iterum lectionem dedimus, aut quando cum presbyteris doctoribus lectores diligenter probaremus, Optatum inter lectores doctorem audientium constituimus examinantes, an congruerent illis omnia, quae esse debent in iis, qui ad clerum parabantur. Nihil ergo a me absentibus vobis novum factum est; sed quod iampridem communi consilio omnium nostrum coeperat, necessitate urgente promotum est. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem salutate. Valete.

EPISTOLA XXX.

(Erasm. II, 7. Pamel. Rigalt. Baluz. 31. Pariss. 30.)

Novatiani opera ed. Jackson. p. 277. Gallandi bibl. vet. patr. III. p. 321.

***Cypriano Papae presbyteri et diaconi Romae consistentes* 1)**

S.

I. Quamquam bene sibi conscius animus et evangelicae disciplinae vigore subnixus et verus sibi in decretis coelestibus testis effectus soleat solo Deo iudice esse contentus, nec alterius aut laudes petere aut accusationes pertimescere, tamen geminata sunt laude condigni, qui cum conscientiam sciant Deo soli debere se iudici, actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Quod te, frater Cypriane, facere non mirum est, qui pro tua verecundia et ingenita industria consiliorum tuorum nos non tam iudices voluisti, quam participes inveniri, ut in tuis rebus gestis laudem tecum, dum illas probamus, inveniremus et tuorum consiliorum bonorum cohaeredes, quia et affirmatores, esse possimus. Idem enim omnes credimur operati, in quo deprehendimur eadem omnes censurae et disciplinae consensione sociati.

---

1) Quorum omnium nomine Novatianus presbyter hanc epistolam conscripsit.

II. Quid enim magis aut in pace tam aptum, aut in bello persecutionis tam necessarium, quam debitam severitatem divini vigoris tenere? Quam qui remiserit, instabili rerum cursu erret semper necesse est et huc atque illuc variis et incertis negotiorum tempestatibus dissipetur et quasi extorto de manibus consiliorum gubernaculo navim ecclesiasticae salutis illidat in scopulos, ut appareat, non aliter saluti ecclesiasticae consuli posse, nisi si qui et contra ipsam faciunt, quasi quidam adversi fluctus repellantur, et disciplinae ipsius semper custodita ratio quasi salutare aliquod gubernaculum in tempestate servetur. (2) Nec hoc nobis nunc nuper consilium cogitatum est, nec haec apud nos adversus improbos modo supervenerunt repentina subsidia; sed antiqua haec apud nos severitas, antiqua fides, disciplina legitur antiqua, quoniam nec tantas de nobis laudes apostolus protulisset dicendo: Quia fides vestra praedicatur in toto mundo [1]), nisi iam exinde vigor iste radices fidei de temporibus illis mutuatus fuisset; quarum laudum et gloriae degenerem fuisse, maximum crimen est. Minus est enim dedecoris, nunquam ad praeconium laudis accessisse, quam de fastigio laudis ruisse; minus est criminis, honoratum bono testimonio non fuisse, quam honorem bonorum testimoniorum perdidisse; minus est, sine praedicatione virtutum ignobilem sine laude iacuisse, quam exhaeredem fidei factum laudes proprias perdidisse. Ea enim, quae in alicuius gloriam proferuntur, nisi anxio et sollicito labore serventur, in invidiam maximi criminis intumescunt.

III. (3) Hoc nos non falso dicere, superiores nostrae literae probaverunt, in quibus vobis sententiam nostram dilucida expositione protulimus et adversus eos, qui se ipsos infideles illicita nefariorum libellorum professione prodiderant, quasi evasuri irretientes illos diaboli laqueos viderentur, quo non minus, quam si ad nefarias aras accessissent, hoc ipso, quod ipsum contestati fuerant, tenerentur, sed etiam adversus illos, qui accepta fecissent [2]), licet prae-

---

[1]) Rom. 1, 8.

[2]) h. e. qui submissos libellos accepissent: sic enim accepto et rato habuerant, quidquid illis continebatur. Continebatur autem, illum illo die in Capitolium ascendisse ac dedisse thura Iovi. quod etsi ille non fecerat, attamen fecerat, ut se fecisse publice legeretur. Rigalt. — Baluzio post alios magis placuit a c t a.

sentes, cum fierent, non affuissent, cum praesentiam suam utique, ut sic scriberentur, mandando fecissent: — non est enim immunis a scelere, qui ut fieret imperavit; nec est alienus a crimine, cuius consensu licet non a se admissum crimen tamen publice legitur; et cum totum fidei sacramentum in confessione Christi nominis intelligatur esse digestum, qui fallaces in excusatione praestigias quaerit, negavit, et qui vult videri propositis adversus evangelium vel edictis vel legibus satisfecisse, hoc ipso iam paruit, quod videri paruisse se voluit, — nec non etiam contra illos quoque, qui illicitis sacrificiis manus suas atque ora polluerant, pollutis ante mentibus propriis, unde etiam sunt ipsae manus atque ora polluta, fidem nostram consensumque monstravimus. Absit enim ab ecclesia Romana, vigorem suum tam profana facilitate dimittere et nervos severitatis eversa fidei maiestate dissolvere, ut cum adhuc non tantum iaceant, sed et cadant eversorum fratrum ruinae, properata nimis remedia communicationum utique non profutura praestentur, et nova per misericordiam falsam vulnera veteribus transgressionis vulneribus imprimantur, ut miseris ad eversionem maiorem eripiatur et poenitentia. Ubi enim poterit indulgentiae medicina proficere, si etiam ipse medicus intercepta poenitentia indulget periculis, si tantummodo operit vulnus, nec sinit necessaria temporis remedia obducere cicatricem? Hoc non est curare, sed, si dicere verum volumus, occidere.

IV. (4) Quamquam confessorum quoque, quos hic adhuc in carcerem dignitas suae confessionis inclusit et ad certamen evangelicum sua fides in confessione iam gloriosa semel coronavit, literas habeas conspirantes cum literis nostris, quibus severitatem evangelicae disciplinae protulerunt et illicitas petitiones ab ecclesiae pudore revocarunt. Nisi hoc fecissent, disciplinae evangelicae ruina non facile sarciretur, praesertim cum nulli magis tam congruens esset, tenorem evangelici vigoris illibatum dignitatemque servare, quam qui se excruciandos et excarnificandos pro evangelio furentibus tradidissent, ne martyrii honorem merito perderent, si in occasione martyrii praevaricatores evangelii esse voluissent. Nam qui id, quod habet, non custodit in eo, ex quo illud possidet, dum id, ex quo possidet, violat, amittit illud, quod possidebat.

V. In quo loco maximas tibi atque uberes gratias referre debemus et reddimus, quod illorum carceris tenebras literis tuis illuminasti, quod ad illos venisti, quomodo introire potuisti, quod illorum animos sua fide et confessione robustos tuis allocutionibus literisque recreasti, quod felicitates eorum condignis laudibus persecutus accendisti ad multo ardentiorem coelestis gloriae cupiditatem, quod pronos impulisti, quod, ut credimus et optamus, victores futuros viribus tui sermonis animasti; ut quamquam hoc totum de fide confitentium et de divina indulgentia venire videatur, tamen in martyrio suo tibi ex aliquo debitores facti esse videantur.

VI. (5) Sed ut ad id, unde digressus sermo videbatur esse, rursus revertatur, quales literas in Siciliam quoque miserimus, subiectas habebis. Quamquam nobis differendae huius rei necessitas maior incumbat, quibus post excessum nobilissimae memoriae viri Fabiani nondum est episcopus propter rerum et temporum difficultates constitutus, qui omnia ista moderetur et eorum, qui lapsi sunt, possit cum auctoritate et consilio habere rationem. Quamquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod et tu ipse tractasti, prius ecclesiae pacem sustinendam, deinde sic collatione consiliorum cum episcopis, presbyteris, diaconis, confessoribus pariter ac stantibus laicis facta lapsorum tractare rationem. Perquam enim nobis et invidiosum et onerosum videtur, non per multos examinare, quod per multos commissum videatur fuisse, et unum sententiam dicere, cum tam grande crimen per multos diffusum notetur exisse; quoniam nec firmum decretum potest esse, quod non plurimorum videbitur habuisse consensum. Adspice totum orbem paene vastatum, et ubique iacere deiectorum reliquias et ruinas, et idcirco tam grande expeti consilium, quam late propagatum videtur esse delictum. Non sit minor medicina, quam vulnus, non sint minora remedia, quam funera: ut quomodo qui ruerunt, ob hoc ruerunt, quod caeca temeritate nimis incauti fuerunt, ita qui hoc disponere nituntur, omni consiliorum moderamine utantur, ne quid non ut oportet factum tanquam irritum ab omnibus iudicetur.

VII. (6) Uno igitur eodemque consilio, iisdem precibus et fletibus tam nos, qui usque adhuc videmur tempo-

ris istius ruinas subterfugisse, quam illi, qui in has temporis videntur clades incidisse, divinam maiestatem deprecantes pacem ecclesiastico nomini postulemus. Mutuis votis nos invicem foveamus, custodiamus, armemus. Oremus pro lapsis, ut erigantur; oremus pro stantibus, ut non ad ruinas usque tententur; oremus, ut qui cecidisse referuntur, delicti sui magnitudinem agnoscentes intelligant non momentaneam neque praeproperam desiderare medicinam. Oremus, ut effectus indulgentiae lapsorum subsequatur et poenitentia, ut intellecto suo crimine velint nobis interim praestare patientiam nec adhuc fluctuantem turbent ecclesiae statum, ne interiorem nobis persecutionem ipsi incendisse videantur, et accedat ad criminum cumulum, quod etiam inquieti fuerunt. Maxime enim illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inverecunda. (7) Pulsent sane fores, sed non utique confringant. Adeant ad limen ecclesiae, sed non utique transiliant. Castrorum coelestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant, se desertores fuisse. Resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. Arment se quidem modestiae telis et, quem negando mortis metu fidei dimiserant clypeum, resumant, sed ut contra hostem diabolum vel nunc armati non contra ecclesiam, quae illorum dolet casus, armatos esse se credant. Multum illis proficiet petitio modesta, postulatio verecunda, humilitas necessaria, patientia non otiosa. Mittant legatos pro suis doloribus lacrymas, advocatione fungantur ex intimo pectore prolati gemitus dolorem probantes commissi criminis et pudorem.

VIII. Imo, si dedecoris admissi magnitudinem perhorrescunt, si pectoris et conscientiae suae letalem plagam et sinuosi vulneris altos recessus vere medica manu tractant, erubescant et petere, nisi quia maioris est rursum et periculi et pudoris, auxilium pacis non petiisse. Sed hoc totum in sacramento [1]), sed in ipsius postulationis lege temporis facto temperamento, sed postulatione demissa, sed prece subdita; quoniam et qui petitur, flecti debet, non incitari; et sicut respici debet divina clementia, sic respici debet et divina censura; et sicut scriptum est: Do-

[1]) i. e. modo religioni, disciplinae ecclesiasticae consentaneo.

navi tibi omne debitum, quia me rogasti [1]; sic scriptum est: Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo et coram angelis eius [2]. (8) Deus enim ut est indulgens, ita est praeceptorum suorum exactor et quidem diligens, et sicut ad convivium vocat, sic habitum nuptiarum non habentem ligatis manibus et pedibus extra sanctorum coetum foras iactat. Paravit coelum, sed paravit et tartarum, paravit refrigeria, sed paravit etiam aeterna supplicia, paravit inaccessibilem lucem, sed paravit etiam perpetuae noctis vastam aeternamque caliginem.

IX. Cuius temperamenti moderamen nos hic tenere quaerentes diu et quidem multi et quidem cum quibusdam episcopis vicinis nobis et appropinquantibus et quos ex aliis provinciis longe positis persecutionis istius ardor eiecerat, ante constitutionem episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credimus; ut interim, dum episcopus dari a Deo nobis sustinetur, in suspenso eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur; eorum autem, quorum vitae suae finem urgens exitus dilationem non potest ferre, acta poenitentia et professa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentis ac vere poenitentis animi signa prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla substiterit, ita demum caute et sollicite subveniri, Deo ipso sciente, quid de talibus faciat et qualiter iudicii sui examinet pondera, nobis tamen anxie curantibus, ut nec pronam nostram improbi homines laudent facilitatem, nec vere poenitentes accusent nostram quasi duram crudelitatem. Optamus te, beatissime ac gloriosissime Papa, in Domino semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXXI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 26. Pariss. 25.)

Caecilio Cypriano episcopo ecclesiae Carthaginensium Moyses et Maximus presbyteri, et Nicostratus et Rufinus diaconi, et caeteri confessores in fide veritatis perseverantes in Deo patre et in filio eius Jesu Christo Domino nostro et in Spiritu sancto

S.

I. Inter varios et multiplices, frater, dolores nobis

---

[1] Matth. 18, 32. [2] ib. 10, 33. cll. Luc. 12, 9.

constitutis propter praesentes multorum fratrum per totum paene orbem ruinas hoc praecipuum nobis solatium supervenit, quod acceptis literis tuis erecti sumus et dolentis animi moeroribus fomenta suscepimus. Unde intelligere iam possumus, gratiam divinae providentiae forsitan non ob aliam causam nos tam diu clausos vinculis carceris reservare voluisse, nisi ut instructi et robustius animati literis tuis voto proniore ad coronam destinatam possemus pervenire. Illuxerunt enim nobis literae tuae, ut in tempestate quadam serenitas et in turbido mari exoptata tranquillitas et in laboribus requies, ut in periculis et doloribus sanitas, ut in densissimis tenebris candida lux et refulgens. Ita illas animo sitiente perbibimus et voto esuriente suscepimus, ut ad certamen inimici ex illis nos satis pastos et saginatos gaudeamus. Reddet tibi Dominus pro ista tua caritate mercedem et huius tam boni operis repraesentabit debitam frugem. Non minus enim coronae mercede condignus est, qui hortatus est, quam qui et passus est; non minus laude condignus, qui docuit, quam qui et fecit; non minus honorandus est, qui monuit, quam qui dimicavit: nisi quoniam nonnunquam magis gloriae cumulus redundat ad eum, qui instituit, quam ad eum, qui se docibilem discipulum subministravit. Hic enim fortassis hoc, quod exercuit, non habuisset, nisi ille docuisset.

II. (2) Percepimus igitur, iterum dicimus, frater Cypriane, magna gaudia, magna solatia, magna fomenta, maxime quod et gloriosas martyrum, non dicam mortes, sed immortalitates gloriosis et condignis laudibus prosecutus es. Tales enim excessus talibus vocibus personandi fuerunt, ut quae referebantur, sic dicerentur, qualiter facta sunt. Ex tuis ergo literis vidimus gloriosos illos martyrum triumphos et oculis nostris quodammodo coelum illos petentes prosecuti sumus et inter angelos ac potestates dominationesque coelestes constitutos contemplati sumus. Sed et Dominum apud Patrem testimonium suum illis promissum perhibentem auribus nostris quodammodo sensimus. Hoc est ergo, quod et nobis animum in dies erigit et ad consequendos gradus tantae dignationis incendit.

III. Quid enim gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices in ipso interitu confiteri Dominum Deum?

quam inter saevientia saecularis potestatis varia et exquisita tormenta, etiam extorto et excruciato et excarnificato corpore, Christum Dei filium etsi recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam relicto mundo coelum petiisse, quam desertis hominibus inter angelos stare? quam impedimentis omnibus saecularibus ruptis in conspectu Dei iam se liberum sistere? quam coeleste regnum sine ulla cunctatione tenere? quam collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? quam iudicis sui divina dignatione iudicem factum fuisse? quam immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quam humanis et sacrilegis legibus contra fidem non obedisse? quam veritatem voce publica contestatum fuisse? quam ipsam, quae ab omnibus metuatur, moriendo mortem subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus saevitiae instrumentis excarnificatum et extortum ipsis tormentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse, quam supplicia sua post fidem amare coepisse, quam detrimentum vitae suae putare, non exiisse?

IV. (3) Ad hoc enim proelium quasi quadam tuba evangelii sui nos excitat Dominus dicens: Qui plus diligit patrem aut matrem, quam me, non est me dignus, et qui plus diligit animam suam, quam me, non est me dignus, et qui non tollit crucem suam et sequitur me, non est me dignus [1]. Et iterum: Beati qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam. Ipsorum enim est regnum coelorum. — Beati eritis, cum vos persecuti fuerint et odio habuerint. — Gaudete et exsultate. — Sic enim et prophetas persecuti sunt, qui ante vos fuerunt, patres eorum [2]. Et iterum: Quoniam ante reges et potestates stabitis, — et tradet frater fratrem ad mortem, et pater filium, — et qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit [3]. Et: Vincenti dabo sedere super thronum meum, sicut et ego vici et sedi super thronum patris mei [4]. Sed et apostolus: Quis nos separabit a caritate Christi? Pressura an angustia an persecutio an fames an nuditas an periculum an

---

[1]) Matth. 10, 37. 38. [2]) ib. 5, 10 — 12.
[3]) ib. 10, 18. 21. 22. [4]) Apoc. 3, 21.

gladius? Sicut scriptum est: quia propter te interficimur tota die, aestimati sumus velut oves victimae. Sed in iis omnibus supervincimus pro eo, qui nos dilexit [1]).

V. Haec et huiusmodi cum in evangelio collata perlegamus et quasi faces quasdam ad inflammandam fidem dominicis vocibus suppositas nobis sentiamus, hostes veritatis iam non tantum non perhorrescimus, sed et provocamus, et inimicos Dei iam hoc ipso, quod non cessimus, vicimus et nefarias contra veritatem leges subegimus. Et si nondum nostrum sanguinem fudimus, sed fundere parati sumus, nemo hanc dilationis nostrae moram clementiam iudicet, quae nobis officit, quae impedimentum gloriae facit, quae coelum differt, quae gloriosum Dei conspectum inhibet. In huiusmodi enim certamine et in huiusmodi, ubi decertat fides, proelio mora martyres non distulisse, vera clementia est. Pete ergo, Cypriane carissime, ut nos gratia sua Dominus magis ac magis in dies singulos quosque uberius atque propensius et armet et illustret et viribus potentiae suae firmet ac roboret, utque quasi optimus imperator milites suos, quos usque adhuc in castris carceris exercuit et probavit, producat iam ad propositi certaminis campum. Porrigat nobis arma divina, illa tela, quae nesciunt vinci, loricam iustitiae, quae nunquam solet rumpi, clypeum fidei, qui non potest perforari, galeam salutis, quae non potest frangi, et gladium spiritus, qui non consuevit vulnerari. Cui enim magis, haec ut pro nobis petat, mandare debemus, quam tam glorioso episcopo, ut hostiae destinati petant auxilium de sacerdote?

VI. (4) Ecce aliud gaudium nostrum, quod in officio episcopatus tui, licet inter initia fratribus pro temporis conditione distractus es, tamen non defuisti, quod literis confessores frequenter corroborasti, quod etiam sumtus necessarios de tuis laboribus iustis praebuisti, quod omnibus te praesentem quodammodo semper exhibuisti, quod in nulla officii tui parte quasi aliquis desertor claudicasti. Sed quod nos ad maiorem laetitiam robustius provocavit, tacere non possumus, quin omni vocis nostrae testimonio prosequamur. Animadvertimus enim, te congruente censura et eos digne obiurgasse, qui immemores delictorum suorum

[1]) Rom. 8, 35 — 37.

pacem a presbyteris per absentiam tuam festinata et praecipiti cupiditate extorsissent, et illos, qui sine respectu evangelii sanctum Domini canibus et margaritas porcis profana facilitate donassent, cum grande delictum et per totum paene orbem incredibili vastatione grassatum non oporteat nisi, ut ipse scribis, caute moderateque tractari, consultis omnibus episcopis, presbyteris, diaconibus, confessoribus et ipsis stantibus laicis, ut in tuis literis et ipse testaris, ne dum volumus importune ruinis subvenire, alias maiores ruinas videamur parare. Ubi enim divinus sermo relinquitur, si tam facile peccantibus venia praestetur? Fovendi sunt sane ipsorum animi et ad maturitatis suae tempus nutriendi et de scripturis sanctis, quam ingens et supra omnia peccatum commiserint, instruendi. Nec hoc animentur, quia multi sunt; sed hoc ipso magis reprimantur, quia non pauci sunt. Nihil ad extenuationem delicti numerus impudens valere consuevit, sed pudor, sed modestia, sed patientia, sed disciplina, sed humilitas atque subiectio, sed alienum de se exspectasse iudicium, sed alienam de suo sustinuisse sententiam. Hoc est, quod poenitentiam probat; hoc est, quod impresso vulneri inducit cicatricem; hoc est, quod deiectae mentis ruinas erigit et attollit, quod ardentem delictorum aestuantium vaporem restinguit et finit. Non enim quae sanorum sunt corporum, medicus aegris dabit, ne importunus cibus tempestatem valetudinis saevientis non reprimat, sed accendat; scilicet ne quod potuisset maturius ieiunio extenuari, per impatientiam longius pasta cruditate producat.

VII. (5) Eluendae sunt igitur impio sacrificio manus inquinatae operibus bonis, et nefario cibo ora misera polluta poenitentiae sunt verae sermonibus expianda, et in secretis cordis fidelis novellandus et consecrandus est animus. Crebri poenitentium gemitus audiantur; non semel tantum, sed iterum fideles ex oculis lacrymae profundantur; ut illi ipsi oculi, qui male simulacra conspexerunt, quae illicita commiserant, satisfacientibus Deo fletibus deleant. Non est nisi patientia morbis necessaria; luctantur cum suo dolore, qui languent, et ita demum sperant sanitatem, si tolerantia superarint dolorem. Infidelis enim cicatrix, quam cito festinans medicus induxit, et ad quemlibet casum medela rescinditur, si non fideliter de ipsa tar-

ditate remedia praestentur. Cito rursus in incendium flamma revocatur, nisi totius ignis etiam usque ad extremam scintillam materia restinguatur, ut merito huiusmodi homines sciant, sibi etiam de ipsa mora magis consuli, et fideliora necessariis dilationibus remedia praestari.

VIII. Caeterum ubi erit, quod custodia squalidi carceris includuntur, qui Christum confitentur, si sine periculo fidei sunt, qui negaverunt? Ubi, quod in nomine Dei catenarum ambitu vinciuntur, si sine communicatione non sunt, qui confessionem Dei non retinuerunt? Ubi, quod detenti martyres gloriosas animas ponunt, si qui dereliquerunt fidem, periculorum et delictorum suorum non sentiunt magnitudinem? Quodsi nimiam impatientiam praeferunt et intolerabili festinatione communicationem exposcunt, frustra querula ista et invidiosa ac nihil adversus veritatem valentia iactant petulanti et infreno ore convicia, quandoquidem licuerit illis, suo iure retinere, quod nunc sua sponte quaesita necessitate coguntur postulare. Fides enim, quae potuit Christum confiteri, potuit et a Christo in communicatione retineri. Optamus te; beatissime ac gloriosissime Papa, in Domino semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXXII.

(Erasm. III, 4. Pamel. Rigalt. Baluz. 32. Pariss. 31.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus S.

Quales literas ad clerum Romae agentem fecerim, quidque illi mihi rescripserint, quid etiam Moyses et Maximus presbyteri et Nicostratus et Rufinus diaconi et caeteri cum eis confessores in custodia constituti aeque ad literas meas rescripserint, ut scire possetis, fratres carissimi, exempla vobis legenda transmisi. Vos curate quantum potestis pro diligentia vestra, ut scripta nostra et illorum rescripta fratribus nostris innotescant. Sed et si qui de peregrinis episcopi collegae mei vel presbyteri vel diacones praesentes fuerint vel supervenerint, haec omnia de vobis audiant. Et si exempla epistolarum transcribere et ad suos perferre voluerint, facultatem transcriptionis accipiant. Quamvis et Saturo lectori fratri nostro mandave-

rim, ut singulis desiderantibus describendi faciat potestatem, ut in ecclesiarum statu quoquo modo interim componendo servetur ab omnibus una et fida consensio. De caeteris vero quae agenda erunt, sicut et collegis meis plurimis scripsi, plenius consilio communi tractabimus, quando convenire in unum permittente Domino coeperimus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere. Fraternitatem salutate. Valete.

EPISTOLA XXXIII [1].

(Pamel. Rigalt. Baluz. 27. Pariss. 26.)

I. Dominus noster, cuius praecepta et monita observare debemus, episcopi honorem et ecclesiae suae rationem disponens in evangelio loquitur et dicit Petro: Ego tibi dico, quia tu es Petrus, et super istam petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferorum non vincent eam, et tibi dabo claves regni coelorum; et quae ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis, et quaecunque solveris super terram, erunt soluta et in coelis [2]. Inde per temporum et successionum vices episcoporum ordinatio et ecclesiae ratio decurrit, ut ecclesia super episcopos constituatur, et omnis actus ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur. Cum hoc itaque divina lege fundatum sit, miror, quosdam audaci temeritate sic mihi scribere voluisse, ut ecclesiae nomine literas facerent, quando ecclesia in episcopo et clero et in omnibus stantibus sit constituta. Absit enim nec Domini misericordia et potestas eius invicta patiatur, ut ecclesia esse dicatur lapsorum numerus, cum scriptum sit: Deus non est mortuorum, sed vivorum [3]. Omnes quidem vivificari optamus et, ut in statum pristinum restituantur, precibus nostris et gemitibus oramus. Si autem quidam lapsi ecclesiam se volunt esse, et si apud illos atque in illis est ecclesia, quid superest, quam ut ipsi rogentur a nobis, ut nos ad ecclesiam dignentur admittere? Submissos ergo et quietos et verecundos esse oportet eos,

---

[1]) Cyprianus lapsis.
[2]) Matth. 16, 18. 19. [3]) ib. 22, 32.

qui delicti sui memores satisfacere Deo debent, nec ecclesiae nomine literas facere, cum se magis sciant ecclesiae scribere.

II. (2) Scripserunt autem mihi nuper quidam de lapsis humiles et mites et trementes et metuentes Deum et qui in ecclesia semper gloriose et granditer operati sunt et opus suum nunquam Domino imputaverunt scientes, illum dixisse: Et cum haec omnia feceritis, dicite: Servi supervacui sumus; quod debuimus facere, fecimus [1]). Quae illi cogitantes et quamvis libello a martyribus accepto, ut tamen a Domino satisfactio sua admitti possit, orantes scripserunt mihi, se delictum suum cognoscere et poenitentiam veram agere nec ad pacem temere aut importune properare, sed exspectare praesentiam nostram, dicentes, pacem quoque ipsam, si eam nobis praesentibus acceperint, dulciorem sibi futuram. Quibus quantum gratulatus sim, Dominus testis est, qui dignatus est ostendere, quid eiusmodi et tales servi de eius benignitate mereantur. Quas literas cum nuper acceperim et nunc aliud scripsisse vos legerim, peto discernatis desideria vestra et quicunque estis, qui has literas nunc misistis, nomina vestra libello subiiciatis et libellum cum singulorum nominibus ad me transmittatis. Ante est enim scire, quibus rescribere habeam; tunc ad singula, quae scripsistis, pro loci et actus nostri mediocritate rescribam. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et secundum Domini disciplinam quiete et tranquille agere. Valete.

EPISTOLA XXXIV.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 28. Pariss. 27.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus S.

I. Integre et cum disciplina fecistis, fratres carissimi, quod consilio collegarum meorum, qui praesentes erant, Gaio Diddensi presbytero et diacono eius censuistis non communicandum, qui communicando cum lapsis et offerendo oblationes eorum in pravis erroribus suis frequenter de-

---

1) Luc. 17, 10.

prehersi et semel atque iterum, secundum quod mihi scripsistis, a collegis meis moniti, ne hoc facerent, in praesumtione et audacia sua pertinaciter perstiterunt, decipientes quosdam fratres ex plebe nostra; quibus nos omni humilitate consultum cupimus et quorum saluti non adulatione composita, sed sincera fide prospicimus, ut vera poenitentia et gemitu et dolore pleno Dominum deprecentur, quia scriptum est: Memento unde cecideris, et age poenitentiam [1]), et iterum loquitur scriptura divina: Sic dicit Dominus: Cum conversus gemueris, tunc salvaberis et scies, ubi fueris [2]).

II. Ingemiscere autem et agere poenitentiam quomodo possunt, quorum gemitibus et lacrymis intercedunt quidam de presbyteris, ut communicandum cum illis temere existiment nescientes, quia scriptum est: Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt et semitam pedum vestrorum turbant [3])? Merito salubria nostra et vera consilia nihil promovent, dum blanditiis et palpationibus perniciosis salutaris veritas impeditur, et patitur lapsorum saucia et aegra mens, quod corporaliter quoque aegri et infirmi saepe patiuntur, ut dum salubres cibos et utiles potus quasi amaros et abhorrentes respuunt et illa, quae oblectare et ad praesens suavia videntur esse, appetunt, perniciem sibi et mortem per inaudientiam et intemperantiam provocent, nec proficiat ad salutem artificis medela vera, dum blandimentis decipit dulcis illecebra.

III. (2) Vos itaque secundum literas meas fideliter et salubriter consulentes a consiliis melioribus ne recedatis. Legite vero has easdem literas et collegis meis, si qui aut praesentes fuerint aut supervenerint, ut unanimes et concordes ad fovenda et sananda lapsorum vulnera consilium salubre teneamus, tractaturi plenissime de omnibus, cum convenire in unum per Domini misericordiam coeperimus. Interea si quis immoderatus et praeceps sive de nostris presbyteris vel diaconibus sive de peregrinis ausus fuerit, ante sententiam nostram communicare cum lapsis, a communicatione nostra arceatur apud omnes nos causam dicturus temeritatis suae, quando in unum permittente Domino convenerimus.

---

[1]) Apoc. 2, 5. [2]) Jes. 30, 15 (LXX). [3]) ib. 3, 12.

IV. Desiderastis quoque, ut de Philumeno et Fortunato hypodiaconis et Favorino acolutho, qui medio tempore recesserunt et nunc venerunt, quid mihi videatur rescribam. Cui rei non potui me solum iudicem dare, cum multi adhuc de clero absentes sint nec locum suum vel sero repetendum putaverunt, et haec singulorum tractanda sit et limanda plenius ratio non tantum cum collegis meis, sed et cum plebe ipsa universa. Expensa enim moderatione libranda et pronuntianda res est, quae in posterum circa ministros ecclesiae constituat exemplum. Interim se a divisione mensurna tantum contineant, non quasi a ministerio ecclesiastico privati esse videantur, sed ut integris omnibus ad nostram praesentiam differantur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere. Fraternitatem universam salutate et valete.

EPISTOLA XXXV.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 29. Pariss. 28.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus S.

Et dilectio communis et ratio exposcit, fratres carissimi, nihil conscientiae vestrae subtrahere de his, quae apud nos geruntur, ut sit nobis circa utilitatem ecclesiasticae administrationis commune consilium. Nam postea quam ad vos literas feci, quas misi per Saturum lectorem et Optatum hypodiaconum, quorundam lapsorum conspirata temeritas, qui poenitentiam agere et Deo satisfacere detrectant, literas ad me fecerunt pacem non dandam sibi postulantes, sed quasi iam datam sibi vindicantes, quod dicant, Paulum omnibus pacem dedisse, sicut in literis eorum, quarum exemplum ad vos transmisi, legetis; simulque quid ego eis breviter interim rescripserim, sed et quales postea ad clerum literas fecerim, ut scire possetis, huius quoque rei exemplum vobis misi. Quod si ultra temeritas eorum nec meis nec vestris literis compressa fuerit nec consiliis salubribus obtemperaverit, agemus ea, quae secundum evangelium Dominus agere praecepit. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XXXVI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 30. Pariss. 29.)

Novatiani opp. ed. Jackson. p. 309 [1])

Cypriano Papae presbyteri et diacones Romae consistentes S.

I. Cum perlegissemus, frater, literas tuas, quas per Fortunatum hypodiaconum miseras, gemino sumus dolore perculsi et duplici moerore confusi, quod neque tibi requies ulla in tantis persecutionis necessitatibus traderetur, et lapsorum fratrum immoderata petulantia usque ad periculosam verborum temeritatem producta denotaretur. Sed quamquam nos atque animum nostrum ista, quae diximus, graviter adfligerent, tamen moeroris nostri tam gravem sarcinam vigor tuus et secundum evangelicam disciplinam adhibita severitas temperat, dum et quorundam improbitatem iuste coerces et cohortando ad poenitentiam viam legitimam salutis ostendis. Quos quidem satis mirati sumus ad hoc usque prosilire voluisse, ut tam urgenter et tam immaturo atque acerbo tempore, in tam ingenti et immenso crimine atque delicto pacem sibi non tam peterent, quam vindicarent, imo iam et in coelis habere se dicerent. Qui si habent, quid petunt, quod tenent? Si autem non habere illos probatur hoc ipso, quod petunt, cur non iudicium eorum sustinent, a quibus petendam pacem, quam utique non habent, putaverunt? Quod si aliunde praerogativam communicationis habere se credunt, cum evangelio illam conferre conentur, ut ita demum firmiter valeat, si ab evangelica lege non dissonat. (2) Caeterum quo pacto evangelicam poterit praestare communicationem, quod contra evangelicam decretum videtur veritatem? Nam cum omnis praerogativa ita demum ad indulgentiae privilegium spectet, si ab eo, cui sociari quaerit, non discrepet; quia ab eo, cui sociari quaerit, discrepat, necesse est indulgentiam et privilegium societatis amittat.

II. Videant igitur, quid in hoc negotio agere conentur. Nam si aliud quidem evangelium, aliud autem martyres dicunt posuisse decretum, collidentes contra evange-

---

[1]) Non tamen certo constat, epistolam a Novatiano exaratam esse.

lium martyres utrobique periclitabuntur. Nam et evangelii fracta iam et iacens videbitur esse maiestas, si potuit alterius decreti novitate superari, et de martyrum capite gloriosa confessionis corona detracta, si non illam de evangelii conservatione inveniantur consecuti, unde martyres fiunt; ut merito nulli magis sit competens, nihil contra evangelium decernere, quam qui martyris nomen ex evangelio laborat accipere. Illud praeterea vellemus addiscere: si martyres non propter aliud martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant ecclesiae usque ad effusionem sanguinis sui pacem, ne cruciatus dolore superati perdendo pacem perdant salutem, quo pacto salutem, quam, si sacrificassent, se habituros non putaverunt, illis existimant donandam, qui sacrificasse dicantur, cum legem hanc debeant in aliis tenere, quam ipsi videbantur sibi ante posuisse? In quo negotio hoc ipsum, quod pro se ipsis facere putaverunt, animadvertimus contra se ipsos protulisse. Nam si dandam illis pacem martyres putaverunt, cur ipsi non dederunt? Cur illos ad episcopum, ut ipsi dicunt, remittendos censuerunt? Is enim, qui iubet fieri, potest utique facere, quod fieri iubet. Sed ut intelligimus, imo ut res ipsa loquitur et clamat, sanctissimi martyres utrobique adhibendum putaverunt temperamentum et pudoris et veritatis. Nam et quia a multis urgebantur, dum ad episcopum illos remittunt, verecundiae propriae, ne ulterius inquietarentur, consulendum putaverunt; et dum illis non ipsi communicant, evangelicae legis illibatam sinceritatem custodiendam iudicaverunt.

III. (3) Tu tamen, frater, nunquam pro tua caritate desistas, lapsorum animos temperare et errantibus veritatis praestare medicinam, licet animus aegrorum medentium respuere soleat industriam. Recens est lapsorum nuper hoc vulnus et adhuc in tumorem plaga consurgens. Et idcirco certi sumus, quod spatio productioris temporis impetu isto consenescente amabunt hoc ipsum, ad fidelem se dilatos esse medicinam, si tamen desint, qui illos arment ad periculum proprium et in perversum instruentes pro salutaribus dilationum remediis exitiosa deposcant illis properatae communicationis venena. Neque enim credimus, sine instinctu quorundam ausuros fuisse omnes, tam petulanter sibi pacem vindicare. Novimus Carthaginiensis ecclesiae

fidem, novimus institutionem, novimus humilitatem. Unde etiam mirati sumus, quod quaedam in te per epistolam iniecta durius notaremus, cum amorem vestrum mutuum et caritatem exemplis multis reciprocae adfectionis in vos invicem saepe comperissemus. Tempus est igitur, ut agant delicti poenitentiam, ut probent lapsus sui dolorem, ut ostendant verecundiam, ut monstrent humilitatem, ut exhibeant modestiam, ut de submissione provocent in se Dei clementiam et de honore debito in Dei sacerdotem eliciant in se divinam misericordiam. Quanto meliores ipsorum literae fuissent, si pro ipsis preces stantium humilitate ipsorum adiutae fuissent, quoniam et facilius impetratur, quod petitur, quando is, pro quo petitur, condignus est, ut quod petitur, impetretur.

IV. Quod autem pertinet ad Privatum Lambesitanum, pro tuo more fecisti, qui rem nobis tanquam sollicitam nuntiare voluisti. Omnes enim nos decet pro corpore totius ecclesiae, cuius per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare. Sed nos etiam ante literas tuas fraus callidi hominis latere non potuit. Nam cum antehac quidam ex ipsius nequitiae cohorte venisset vexillarius Privati Futurus, et fraudulenter literas a nobis elicere curaret, nec quis esset, latuit, nec literas, quas volebat, accepit. Optamus te in Domino bene valere.

EPISTOLA XXXVII.

(Erasm. II, 4. Pamel. 16. Rigalt. Baluz. Pariss. 15.)

Cyprianus Moysi et Maximo presbyteris et caeteris confessoribus fratribus
S.

I. Et cunctos vos pariter et singulos repraesentavit affectibus nostris, fratres carissimi, Celerinus adveniens, et fidei ac virtutis vestrae comes et gloriosis congressionibus Dei miles. Universos vos in illo veniente conspeximus; et cum caritatem circa me vestram dulciter ac saepe loqueretur, in eius sermonibus vos audiebamus. Satis ac plurimum gaudeo, quando a vobis per tales talia perferuntur. Vobiscum illic in carcere quodammodo et nos sumus, divinae dignationis hortamenta vobiscum sentire nos credi-

mus, qui sic vestris cordibus adhaeremus. Honori nos vestro caritas vestra individua connectit, separari dilectionem spiritus non sinit. Vos illic confessio, me affectio includit. Et nos quidem vestri diebus ac noctibus memores et quando in sacrificiis precem cum pluribus facimus et cum in secessu privatis precibus oramus, coronis ac laudibus vestris plenam a Domino faventiam postulamus. Sed ad reddendam vobis vicem minor est nostra mediocritas. Plus vos datis, quando nostri in oratione meministis, qui spirantes iam sola coelestia et tantum divina meditantes ad fastigia celsiora mora ipsa passionis adscenditis longoque temporum ductu glorias vestras non trahitis, sed augetis. (2) Beatum facit prima et una confessio. Vos toties confitemini, quoties rogati, ut de carcere recedatis, carcerem fide et virtute praeligitis. Tot vestrae laudes, quot dies, quot mensium curricula, tot incrementa meritorum. Semel vincit, qui statim patitur; at qui manens semper in poenis congreditur cum dolore nec vincitur, quotidie coronatur.

II. Eant nunc magistratus, et consules sive proconsules annuae dignitatis insignibus et duodecim fascibus glorientur. Ecce dignitas coelestis in vobis honoris annui claritate signata est et iam revertentis anni volubilem circulum victricis gloriae diuturnitate transgressa est. Illuminabat mundum sol oriens et luna decurrens: sed vobis idem, qui solem fecit et lunam, maius in carcere lumen fuit, et in corde ac mentibus vestris Christi claritudo resplendens horribiles caeteris atque funestas poenalis loci tenebras aeterna illa et candida luce radiavit. Per vicissitudines mensium transmeavit hibernum; sed et vos inclusi tempora hiemis persecutionis hieme pensabatis. Successit hiemi verna temperies rosis laeta et floribus coronata; sed vobis rosae et flores de paradisi deliciis aderant, et caput vestrum serta coelestia coronabant. Aestas ecce messium fertilitate foecunda est, et area frugibus plena est; sed vos, qui gloriam seminastis, frugem gloriae metistis atque in Domini area constituti exuri paleas inexstinguibili igne conspicitis; ipsi, ut tritici grana purgata et frumenta pretiosa, iam purgati et conditi hospitium carceris horreum computatis. Nec deest autumno ad munera fungenda temporis gratia spiritalis. Vindemia foris premitur, et profutura po-

culis in torcularibus uva calcatur. Vos de Domini vinea pingues racemi et iam maturis fructibus botri pressurae saecularis infestatione calcati torcular vestrum carcere torquente sentitis et vini vice sanguinem funditis; ad passionis tolerantiam fortes martyrii poculum libenter hauritis. Sic apud servos Dei annus evolvitur, sic spiritalibus meritis et coelestibus praemiis temporum vicissitudo celebratur.

III. (3) Beati satis, qui ex vobis per haec gloriarum vestigia commeantes iam de saeculo recesserunt confectoque itinere virtutis ac fidei ad complexum et osculum Domini Domino ipso gaudente venerunt. Sed et vestra non minor gloria, qui adhuc in certamine constituti et comitum glorias secuturi pugnam diu geritis immotaque et inconcussa fide stabiles quotidie spectaculum Deo vestris virtutibus exhibetis. Quo longior vestra pugna, hoc corona sublimior; agon unus, sed multiplici proeliorum numerositate congestus. Famem vincitis et sitim spernitis et squalorem carceris ac receptaculi poenalis horrorem roboris vigore calcatis. Poena illic subigitur, cruciatus obteritur, nec mors metuitur, sed optatur; quae scilicet immortalitatis praemio vincitur, ut vitae aeternitate, qui vicerit, coronetur. Qui nunc in vobis animus, quam sublime, quam capax pectus, ubi talia et tanta volvuntur, ubi non nisi Dei praecepta et Christi praemia cogitantur! Voluntas est illic tantum Dei, et in carne adhuc licet vobis positis vita iam vivitur non praesentis saeculi, sed futuri.

IV. (4) Nunc est, fratres carissimi, ut memores mei sitis, ut inter magnas atque divinas cogitationes vestras nos quoque animo ac mente volvatis, simque in precibus et orationibus vestris, cum vox illa purificatione confessionis illustris et iugi honoris sui tenore laudabilis ad Dei aures penetrat et aperto sibi coelo de his subacti mundi partibus ad superna transmissa impetrat de Domini bonitate, quod postulat. Quod enim petitis de indulgentia Domini, quod non impetrare mereamini, qui sic Domini mandata servastis, qui evangelicam disciplinam sincero fidei vigore tenuistis, qui incorrupto honore virtutis cum praeceptis Domini et cum apostolis eius fortiter stantes nutantem multorum fidem martyrii vestri veritate solidastis? Vere evangelii testes et vere martyres Christi radicibus eius innixi, super petram robusta mole fundati, disciplinam cum

virtute iunxistis, ad timorem Dei caeteros provocastis, martyria vestra exempla fecistis. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fratres, semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXXVIII.

(Erasm. II, 5. Pamel. Rigalt. Baluz. 33. Pariss. 32.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae S.

I. In ordinationibus clericis, fratres carissimi, solemus vos ante consulere et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. Sed exspectanda non sunt testimonia humana, cum praecedunt divina suffragia. Aurelius frater noster, illustris adolescens a Domino iam probatus et Deo carus, in annis adhuc novellus, sed in virtutis ac fidei laude provectus, minor in aetatis suae indole, sed maior in honore, gemino hic agone certavit bis confessus et bis confessionis suae victoria gloriosus, et quando vicit in cursu factus extorris, et cum denuo certamine fortiore pugnavit, triumphator et victor in proelio passionis. Quoties adversarius provocare servos Dei voluit, toties promtissimus ac fortissimus miles et pugnavit et vicit. Parum fuerat sub oculis ante paucorum, quando extorris fiebat, congressum fuisse; meruit et in foro congredi clariore virtute, ut post magistratus etiam proconsulem vinceret et post exsilium tormenta superaret. Nec invenio, quid in eo praedicare plus debeam, gloriam vulnerum an verecundiam morum; quod honore virtutis insignis est, an quod pudoris admiratione laudabilis. Ita et dignitate excelsus est et humilitate submissus, ut appareat illum divinitus reservatum, qui ad ecclesiasticam disciplinam caeteris esset exemplo, quomodo servi Dei in confessione virtutibus vincerent, post confessionem moribus eminerent.

II. Merebatur talis clericae ordinationis ulteriores gradus et incrementa maiora non de annis suis, sed de meritis aestimandus. Sed interim placuit, ut ab officio lectionis incipiat, quia et nihil magis congruit voci, quae Dominum gloriosa praedicatione confessa est, quam celebrandis divinis lectionibus personare, post verba sublimia, quae

Christi martyrium prolocuta sunt, evangelium Christi legere, unde martyres fiunt, ad pulpitum post catastam venire, illic fuisse conspicuum gentilium multitudini, hic a fratribus conspici, illic auditum esse cum miraculo circumstantis populi, hic cum gaudio fraternitatis audiri. Hunc igitur, fratres dilectissimi, a me et a collegis, qui praesentes aderant, ordinatum sciatis. Quod vos scio et libenter amplecti et optare, tales in ecclesia nostra quam plurimos ordinari. Et quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre laetitia, dominico legit interim nobis, id est, auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem [1]). Vos orationibus frequenter insistite et preces nostras vestris precibus adiuvate, ut Domini misericordia favens nobis cito plebi suae et sacerdotem reddat incolumem et martyrem cum sacerdote lectorem. Opto vos, fratres carissimi, in Deo patre et Christo Jesu semper bene valere.

EPISTOLA XXXIX.

(Erasm. IV, 5. Pamel. Rigalt. Baluz. 34. Pariss. 33.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae fratribus in Domino S.

I. Agnoscenda et amplectenda sunt, fratres dilectissimi, beneficia divina, quibus ecclesiam suam Dominus illustrare temporibus nostris et honestare dignatus est, commeatum dando bonis confessoribus suis et martyribus gloriosis, ut qui sublimiter Christum confessi essent, clerum postmodum Christi ministeriis ecclesiasticis adornarent. Exsultate itaque et gaudete nobiscum literis nostris, quibus ego et collegae mei, qui praesentes aderant, referimus ad vos Celerinum fratrem nostrum virtutibus pariter et moribus gloriosum clero nostro non humana suffragatione, sed divina dignatione coniunctum. Qui cum consentire dubitaret ecclesiae, ipsius admonitu et hortatu in visione per

---

[1]) Aurelius persecutione impeditus, quominus munere accepto in coetibus publicis fungeretur, interim apud Cyprianum lectoris partes egit: id quod futurae pacis initium quoddam haud incommode vocari potuit.

noctem compulsus est, ne negaret nobis suadentibus. Cui plus licuit, et coegit; quia nec fas fuerat nec decebat sine honore ecclesiastico esse, quem sic Dominus honoravit coelestis gloriae dignitate.

II. (2) Hic ad temporis nostri proelium primus, hic inter Christi milites antesignanus, hic inter persecutionis initia ferventia cum ipso infestationis principe et auctore congressus, dum inexpugnabili firmitate certaminis sui adversarium vincit, vincendi caeteris viam fecit, non brevi compendio vulnerum victor, sed adhaerentibus diu et permanentibus poenis longae colluctationis miraculo triumphator. Per decem et novem dies custodia carceris septus in nervo ac ferro fuit. Sed posito in vinculis corpore solutus ac liber spiritus mansit. Caro famis ac sitis diuturnitate contabuit, sed animam fide et virtute viventem nutrimentis spiritalibus Deus pavit. Iacuit inter poenas poenis suis fortior, inclusus includentibus maior, iacens stantibus celsior, vincientibus firmior vinctus, sublimior iudicantibus iudicatus, et quamvis ligati nervo pedes essent, calcatus serpens et obtritus et victus est. Lucent in corpore glorioso clara vulnerum signa, eminent et apparent in nervis hominis ac membris longa tabe consumtis expressa vestigia. Sunt magna, sunt mira, quae de virtutibus eius ac laudibus fraternitas audiat. Et si aliquis Thomae similis exstiterit, qui minus auribus credat, nec oculorum fides deest, ut quis, quod audit, et videat. In servo Dei victoriam gloria vulnerum fecit, gloriam cicatricum memoria custodit.

III. (3) Nec rudis iste aut novus est in Celerino carissimo nostro titulus gloriarum. Per vestigia cognationis suae graditur, parentibus ac propinquis suis honore consimili divinae dignationis aequatur. Avia eius Celerina iam pridem martyrio coronata est. Item patruus eius et avunculus Laurentius et Egnatius in castris et ipsi quondam saecularibus militantes, sed veri et spiritales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas a Domino et coronas illustri passione meruerunt. Sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus. Nec degener ergo esse nec minor poterat, quem sic domesticis exemplis virtutis ac fidei provocabat familiae dignitas et generosa nobilitas. Quodsi in familia saeculari

praedicationis et laudis est, esse patricium, quanto maioris laudis et honoris est, fieri in coelesti praedicatione generosum! Non invenio, quem beatiorem magis dicam, utrumne illos de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Ita aequaliter apud eos recurrit et commeat divina dignatio, ut et illorum coronam dignitas sobolis illustret, et huius gloriam sublimitas generis illuminet.

IV. (4) Hûnc ad nos, fratres dilectissimi, cum tanta Domini dignatione venientem, testimonio et miraculo eius ipsius, qui se persecutus fuerat, illustrem quid aliud, quam super pulpitum id est super tribunal ecclesiae oportebat imponi, ut loci altioris celsitate subnixus et plebi universae pro honoris sui claritate conspicuus legat praecepta et evangelium Domini, quae fortiter ac fideliter sequitur? Vox Dominum confessa in his quotidie, quae Dominus locutus est, audiatur. Viderit, an sit ulterior gradus, ad quem profici in ecclesia possit. Nihil est, in quo magis confessor fratribus prosit, quam ut, dum evangelica lectio de ore eius auditur, lectoris fidem quisquis audierit imitetur. Iungendus in lectione Aurelio fuerat, cum quo et divini honoris societate coniunctus est, cum quo omnibus virtutis et laudis insignibus copulatus est. Pares ambo et uterque consimiles, in quantum gloria sublimes, in tantum verecundia humiles, quantum divina dignatione promoti, tantum sua quiete et tranquillitate submissi, et virtutum pariter et morum singulis exempla praebentes et congressioni et paci congruentes, illic robore, hic pudore laudabiles.

V. In talibus servis laetatur Dominus, in eiusmodi confessoribus gloriatur, quorum secta et conversatio sic proficit ad praeconium gloriae, ut magisterium caeteris praebeat disciplinae. Ad hoc eos Christus esse hic in ecclesia diu voluit; ad hoc de media morte subtractos quadam, ut ita dixerim, resurrectione circa eos facta incolumes reservavit, ut dum nihil in honore sublimius, nihil in humilitate submissius a fratribus cernitur, hos eosdem fraternitas sectata [1]) comitetur. Hos tamen lectores interim constitutos sciatis, quia oportebat lucernam super candelabrum poni, unde omnibus luceat, et gloriosos vultus in

---

[1]) Baluz. ex uno cd.: fraternitatis secta.

loco altiore [1]) constitui, ubi ab omni fraternitate circumstante conspecti incitamentum gloriae videntibus praebeant. Caeterum presbyterii honorem designasse nos illis iam sciatis, ut et sportulis iisdem cum presbyteris honorentur et divisiones mensurnas aequatis quantitatibus partiantur sessuri nobiscum provectis et corroboratis annis suis, quamvis in nullo minor possit videri aetatis indole, qui consummavit aetatem gloriae dignitate. Opto vos, fratres carissimi et desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XL.

(Erasm. IV, 10. Pamel. Rigalt. Baluz. 35. Pariss. 34.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae carissimis ac desideratissimis fratribus

S.

Nuntiandum vobis fuit, fratres carissimi, quod pertineat et ad communem laetitiam et ad ecclesiae nostrae maximam gloriam. Nam admonitos nos et instructos sciatis dignatione divina, ut Numidicus presbyter adscribatur presbyterorum Carthaginiensium numero et nobiscum sedeat in clero, luce clarissima confessionis illustris et virtutis ac fidei honore sublimis, qui hortatu suo copiosum martyrum numerum lapidibus et flammis necatum ante se misit, quique uxorem adhaerentem lateri suo concrematam simul cum caeteris, conservatam magis dixerim, laetus adspexit. Ipse semiustulatus et lapidibus obrutus et pro mortuo derelictus, dum postmodum filia sollicito pietatis obsequio cadaver patris inquirit, semianimis inventus et extractus et refocillatus a comitibus, quos ipse praemiserat, remansit invictus. Sed remanendi, ut videmus, haec fuit causa, ut eum clero nostro Dominus adiungeret et desolatam per lapsum quorundam presbyterorum nostrorum copiam gloriosis sacerdotibus adornaret. Et promovebitur quidem, cum Deus permiserit, ad ampliorem locum regionis suae, quando in praesentiam protegente Domino venerimus. Interim quod ostenditur, fiat, ut cum gratiarum actione suscipiamus

---

[1]) i. e. in pulpito, quod editum erat, sicut apparet e caeteris eius appellationibus ἄμβων et βῆμα γνωστῶν.

hoc Dei munus, sperantes de misericordia Domini eiusmodi ornamenta complura, ut redintegrato ecclesiae suae robore tam mites et humiles faciat in consessus nostri honore florere. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XLI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 38. Pariss. 37.)

Cyprianus Caldonio et Herculano collegis, item Rogatiano et Numidico compresbyteris

S.

I. Vehementer contristatus sum, fratres carissimi, acceptis literis vestris, ut cum mihi propositum semper et votum sit, universam fraternitatem nostram incolumem continere et illibatum gregem, secundum quod caritas exigit, reservare, nunc nuntietis, Felicissimum multa improbe et insidiose esse molitum; ut praeter fraudes veteres et rapinas, de quibus iampridem multa cognoveram, nunc quoque cum episcopo portionem plebis dividere id est a pastore oves et filios a parente separare et Christi membra dissipare tentaverit, cumque ego vos pro me vicarios miserim, ut expungeretis [1]) necessitates fratrum nostrorum sumtibus, si qui etiam vellent suas artes exercere, additamento, quantum satis esset, desideria eorum iuvaretis, simul etiam et aetates eorum et conditiones et merita discerneretis, ut etiam nunc ego, cui cura incumbit omnes optime nosse, et dignos quosque et humiles et mites ad ecclesiasticae administrationis officia promoverem [2]), ille intercesserit, ne quis posset expungi, neve ea, quae desideraveram, possent diligenti examinatione discerni, comminatus sit etiam fratribus nostris, qui primi expungi accesserant, potentatu improbo et terrore violento, quod secum in monte [3]) non communicarent, qui nobis obtemperare voluissent.

---

[1]) Matricula necessitatum continebat nomina personarum egentium. Cuius ergo necessitas beneficentia fratrum sublevabatur, eius et nomen expungebatur. Sic beneficentia necessitatem et cum necessitate nomen egentis expungebat. Rigalt.

[2]) Ex iis, qui in pauperum matricula erant, minorum gentium clerici eligebantur. Ox.

[3]) Haec plurimorum cdd. atque editt. lectio. Duo tamen cdd.

II. (2) Cumque post haec omnia nec loci mei honore motus, nec vestra auctoritate et praesentia fractus instinctu suo quietem fratrum turbans proripuerit se cum plurimis, ducem se factionis et seditionis principem temerario furore contestans; — in quo quidem gratulor, plurimos fratres ab hac audacia recessisse et vobis acquiescere maluisse, ut cum ecclesia matre remanerent et stipendia eius episcopo dispensante perciperent: quod quidem et caeteros pro certo scio cum pace facturos et cito ab errore temerario recessuros, — interim, cum Felicissimus comminatus sit non communicaturos in monte secum, qui nobis obtemperassent id est qui nobis communicarent, accipiat sententiam, quam prior dixit, ut abstentum se a nobis sciat, quando ad fraudes eius et rapinas, quas dilucida veritate cognovimus, adulterii etiam crimen accedit, quod fratres nostri graves viri deprehendisse se nuntiaverunt et probaturos se asseverarunt. Quae omnia tunc cognoscemus, quando in unum cum collegis pluribus permittente Domino convenerimus. Sed et Augendus, qui nec episcopum nec ecclesiam cogitans pariter se cum illo conspiratione et factione sociavit, si ultra cum eo perseveraverit, sententiam ferat, quam ille in se factiosus et temerarius provocavit. Sed et quisquis se conspirationi et factioni eius adiunxerit, sciat, se in ecclesia nobiscum non esse communicaturum, qui sponte maluit ab ecclesia separari. Has literas meas fratribus nostris legite et Carthaginem ad clerum quoque transmittite, additis nominibus eorum, qui cum Felicissimo se iunxerunt. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XLII.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 39. Pariss. 38.)

Caldonius cum Herculano et Victore collegis item Rogatiano cum Numidico presbyteris 1).

Abstinuimus a communicatione Felicissimum et Augendum, item Repostum de extorribus et Irenem Rutilorum

---

Vaticani hic et infra in **morte**. De sensu utriusque lectionis cfr. Neander KG. I. 252. Rettb. Cypr. 100.

[1]) Editor Ox. addit, Baluz. supplet: Cypriano S. Nobis haec epistola e genere encyclicarum esse videtur, qua caeteris provinciae

et Paulam sarcinatricem: quod ex annotatione mea scire debuistis. Item abstinuimus Sophronium et ipsum de extorribus Soliassum butinarium [1]).

EPISTOLA XLIII.

(Erasm. I, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 40. Pariss. 39.)

Cyprianus plebi universae
S.

I. Quamquam, fratres carissimi, Virtius [2]) fidelissimus atque integerrimus presbyter, item Rogatianus et Numidicus presbyteri confessores et gloria divinae dignationis illustres, sed et diaconi boni viri et ecclesiasticae administrationi per omnia obsequia devoti cum caeteris ministris plenam vobis praesentiae suae diligentiam praebeant et exhortationibus assiduis singulos corroborare, sed et lapsorum mentes consiliis salutaribus regere et reformare non desinant; tamen ego quantum possum admoneo et quomodo possum visito vos literis meis. Literis, inquam, fratres carissimi. Hoc enim quorundam presbyterorum malignitas et perfidia perfecit, ne ad vos ante diem paschae venire licuisset, dum coniurationis suae memores et antiqua illa contra episcopatum meum imo contra suffragium vestrum et Dei iudicium venena retinentes instaurant veterem contra nos impugnationem suam et sacrilegas machinationes insidiis solitis denuo renovant. Et quidem de Dei providentia nobis hoc nec volentibus nec optantibus imo et ignoscentibus et tacentibus poenas, quas meruerant, pependerunt, ut a nobis non eiecti ultro se eiicerent, ipsi in se pro conscientia sua sententiam darent, secundum vestra et divina suffragia coniurati et scelerati de ecclesia sponte se pellerent.

II. (2) Nunc apparuit Felicissimi factio, unde venisset, quibus radicibus et quibus viribus staret. Hi fomenta

---

episcopis quam primum nuntiaretur, quid a Cypriani legatis Carthagine gestum esset. Idcirco etiam restituimus antiquam lectionem debuistis.

[1]) i. e. acetabulorum fabricatorem. Cfr. Salmas. ad Script. hist. Aug. (Lgd. B. 1671) II, p. 578.

[2]) Alii Britius aut Briccius.

olim quibusdam confessoribus et hortamenta tribuebant, ne concordarent cum episcopo suo nec ecclesiasticam disciplinam cum fide et quiete iuxta praecepta dominica continerent, ne confessionis suae gloriam incorrupte et immaculata conversatione servarent. Ac ne parum fuisset, corrupisse quorundam confessorum mentes et contra sacerdotium Dei portionem ruptae fraternitatis armare voluisse, nunc se ad lapsorum perniciem venenata sua deceptione verterunt, ut aegros et saucios et ad capienda fortiora consilia per calamitatem ruinae suae minus idoneos et minus solidos a medela vulneris sui avocent et intermissis precibus et orationibus, quibus Dominus longa et continua satisfactione placandus est, ad exitiosam temeritatem mendacio captiosae pacis invitent.

III. (3) Sed oro vos, fratres, vigilate contra insidias diaboli et pro vestra salute solliciti contra mortiferam fallaciam diligentius excubate. Persecutio est haec alia et alia tentatio. Quinque isti presbyteri nihil aliud sunt, quam quinque primores illi, qui edicto nuper magistratibus fuerant copulati, ut fidem nostram subruerent, ut gracilia fratrum corda ad letales laqueos praevaricatione veritatis averterent. Eadem nunc ratio, eadem rursus eversio per quinque presbyteros Felicissimo copulatos ad ruinam salutis inducitur, ut non rogetur Deus, nec qui negavit Christum, eundem Christum, quem negaverat, deprecetur, post culpam criminis tollatur et poenitentia, nec per episcopos et sacerdotes Domino satisfiat, sed relictis Domini sacerdotibus contra evangelicam disciplinam nova traditio sacrilegae institutionis exsurgat; cumque semel placuerit tam nobis, quam confessoribus et clericis urbicis [1]), item universis episcopis vel in nostra provincia vel trans mare [2]) constitutis, ut nihil innovetur circa lapsorum causam, nisi omnes in unum convenerimus et collatis consiliis cum disciplina pariter et misericordia temperatam sententiam fixerimus, contra hoc consilium nostrum rebelletur, et omnis sacerdotalis auctoritas et potestas factiosis conspirationibus destruatur.

IV. Quas nunc poenas patior, fratres carissimi, quod ipse ad vos inpraesentiarum venire non possum, ipse sin-

---

1) Romanis. 2) Romae.

gulos aggredi, ipse vos secundum Domini et evangelii eius magisterium cohortari! (4) Non suffecerat exsilium iam biennii et a vultibus atque ab oculis vestris lugubris separatio, dolor iugis et gemitus, qui me solum sine vobis continua lamentatione discruciat, lacrymae diebus ac noctibus profluentes, quod sacerdoti, quem tanto amore et ardore fecistis, necdum vos salutare, necdum complexibus vestris inhaerere contingat. Accessit hic tabescenti animo nostro dolor maior, quod in tanta sollicitudine ac necessitate excurrere ad vos ipse non possum, dum per minas et per insidias perfidorum cavemus, ne advenientibus nobis tumultus illic maior oriatur, et cum paci et tranquillitati episcopus providere in omnibus debeat, ipse materiam seditioni dedisse et persecutionem denuo exacerbasse videatur. Hinc tamen, fratres dilectissimi, hinc admoneo pariter et consulo, ne perniciosis vocibus temere credatis, ne fallacibus verbis consensum facile commodetis, ne pro luce tenebras, pro die noctem, pro cibo famem, pro potu sitim, venenum pro remedio, mortem pro salute sumatis. Nec aetas vos eorum nec auctoritas fallat, qui ad duorum presbyterorum veterem nequitiam respondentes, sicut illi Susannam pudicam corrumpere et violare conati sunt, sic et hi adulterinis doctrinis ecclesiae pudicitiam corrumpere et veritatem evangelicam violare conantur.

V. Clamat et dicit Dominus: Nolite audire sermones pseudoprophetarum, quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab ore Domini. Dicunt eis, qui abiiciunt verbum Domini: Pax erit vobis [1]). Pacem nunc offerunt, qui ipsi non habent pacem; in ecclesiam lapsos reducere et revocare permittunt, qui de ecclesia recesserunt. Deus unus est, et Christus unus, et una ecclesia, et cathedra una super petram Domini voce fundata. Aliud altare constitui aut sacerdotium novum fieri propter unum altare et unum sacerdotium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit. Adulterum est, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur. (5) Procul ab huiusmodi hominum contagione discedite et sermones eorum velut cancer et pestem fugiendo vitate, praemonente Domino et dicente:

---

[1]) Ier. 23, 16. 17.

Caeci sunt duces caecorum. Caecus autem caecum ducens simul in foveam cadent [1]). Intercedunt precibus vestris, quas nobiscum diebus ac noctibus Deo funditis, ut eum iusta satisfactione placetis; intercedunt lacrymis vestris, quibus commissi delicti crimen abluitis; intercedunt paci, quam vere et fideliter de Domini misericordia postulatis, nec sciunt scriptum esse: Et propheta ille aut somnium somnians, ille qui locutus est, ut errare te faceret a Domino Deo tuo, interficietur [2]). Nemo vos, fratres carissimi, errare a Domini viis faciat, nemo vos Christianos ab evangelio Christi rapiat, nemo filios ecclesiae de ecclesia tollat. Pereant sibi soli, qui perire voluerunt, extra ecclesiam soli remaneant, qui de ecclesia recesserunt, soli cum episcopis non sint, qui contra episcopos rebellarunt, coniurationis suae poenas soli subeant, qui olim secundum vestra suffragia, nunc secundum Dei iudicia sententiam coniurationis et malignitatis suae subire meruerunt.

VI. Monet nos Dominus in evangelio suo dicens: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis [3]). Qui mandatum Dei reiiciunt et traditionem suam statuere conantur, fortiter a vobis et firmiter respuantur. Sufficiat lapsis ruina una. Nemo volentes surgere sua circumventione praecipitet, nemo iacentes, pro quibus nos rogamus, ut Dei manu et brachio subleventur, prosternat gravius et deprimat, nemo semianimes et, ut salutem suam pristinam recipiant, deprecantes ab omni spe salutis avertat, nemo nutantibus lapsus sui caligine omne itineris salutaris lumen exstinguat. (6) Instruit apostolus dicens: Si quis aliter docet et non acquiescit sanis verbis Domini nostri Iesu Christi et doctrinae eius, stupore elatus, discede ab huiusmodi [4]). Et iterum dicit ipse: Nemo vos decipiat inanibus verbis. Propterea enim venit ira Dei super filios contumaciae. Nolite ergo esse participes eorum [5]). Non est, quod decepti inanibus verbis pravitatis eorum incipiatis esse participes. Discedite a talibus, quaeso vos, et acquiescite consiliis nostris, qui pro vobis quotidie continuas Domino preces fundimus, qui vos ad ecclesiam revocari per Domini clementiam cupimus, qui de Deo pacem

---

[1]) Matth. 15, 14. [2]) Deuteron. 13, 6. [3]) Mrc. 7, 9.
[4]) I Tim. 6, 3 — 5. [5]) Eph. 5, 6. 7.

plenissimam prius matri, tum et filiis eius oramus. Cum precibus atque orationibus nostris vestras quoque orationes et preces iungite, cum fletibus nostris vestras lacrymas copulate. Vitate lupos, qui oves a pastore secernunt, vitate linguam diaboli venenatam, qui ab initio mundi fallax semper et mendax mentitur ut fallat, blanditur ut noceat, bona promittit ut malum tribuat, vitam pollicetur ut perimat. Lucent nunc quoque verba eius et venena manifesta sunt. Pacem pollicetur, ne perveniri possit ad pacem, salutem promittit, ne qui deliquit, veniat ad salutem, ecclesiam spondet, quando id agat, ut qui illi credit, in totum ab ecclesia pereat.

VII. (7) Nunc est, fratres dilectissimi, ut et qui statis, fortiter perseveretis et stabilitatem vestram gloriosam, quam in persecutione tenuistis, perpetua firmitate servetis, et si qui circumveniente adversario lapsi estis, in secunda hac tentatione spei et paci vestrae fideliter consulatis et, ut vobis Dominus ignoscat, a sacerdotibus Domini non recedatis, cum scriptum sit: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille [1]). Persecutionis istius novissima haec est et extrema tentatio, quae et ipsa cito Domino protegente transibit, ut repraesenter vobis post paschae diem cum collegis meis; quibus praesentibus secundum arbitrium quoque vestrum et omnium nostrum commune consilium, sicut semel placuit, ea, quae agenda sunt, disponere pariter et limare poterimus. Si quis autem poenitentiam agere et Deo satisfacere detrectans ad Felicissimi et satellitum eius partes concesserit et se haereticae factioni coniunxerit, sciat, se postea ad ecclesiam redire et cum episcopis et plebe Christi communicare non posse. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et circa Domini misericordiam exorandam continuis nobiscum precibus insistere.

---

[1]) Deuteron. 17, 12.

C.

Epistolae post reditum e secessu Cornelio pontifice conscriptae.

EPISTOLA XLIV.

(Erasm. II, 11. Pamel. Rigalt. Baluz. 41. Pariss. 40.)

Coustant epist. Rom. pontif. I. p. 125. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 333.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Venerunt ad nos, frater carissime, missi a Novatiano Maximus presbyter et Augendus diaconus et Machaeus quidam et Longinus. Sed enim cum ex literis, quas secum ferebant, et ex eorum sermone atque asseveratione Novatianum episcopum factum comperissemus, illicitae et contra ecclesiam catholicam factae ordinationis pravitate commoti a communicatione eos nostra statim cohibendos esse censuimus, refutatis interim ac retusis, quae obstinate ac pertinaciter asserere tentabant. Nam et ego et collegae plurimi, qui ad me convenerant, exspectavimus adventum collegarum nostrorum Caldonii et Fortunati, quos ad te nuper et ad coepiscopos nostros, qui ordinationi tuae affuerant, legatos miseramus, ut eis adventantibus et rei gestae veritatem reportantibus maiore auctoritate et lucida per eos probatione partis adversae improbitas frangeretur. Supervenerunt vero Pompeius et Stephanus collegae nostri, qui et ipsi quoque ad instruendos istic nos manifesta secundum gravitatem ac fidem suam indicia ac testimonia protulerunt, ut nec necesse fuerit audiri ultra eos, qui a Novatiano venerant missi. (2) Qui cum in statione [1]) invidiosis quoque conviciis et clamoribus turbulentis proruerent et flagitarent, ut crimina, quae se afferre ac probare dicebant, publice a nobis et a plebe cognoscerentur, gravitati nostrae negavimus convenire, ut collegae nostri iam delecti et ordinati et laudabili multorum sententia comprobati ventilandam ultra famam ore maledico et aemulantium voce pateremur. Et quia quibus refutati et compressi sunt et illicitis conatibus haeresim fecisse nudati sunt, in epistolam congerere longum fuit, ex Primitivo compresbytero nostro plenissime singula, quando ad vos venerit, audietis.

---

[1]) in conventu sacro.

II. Ac ne eorum furens audacia unquam desisteret, hic quoque in schismatis partes Christi membra distrahere et catholicae ecclesiae corpus scindere ac laniare nituntur, ut ostiatim per multorum domos vel oppidatim per quasdam civitates discurrentes obstinationis suae et erroris sui sibi quaerant comites. Quibus semel responsum dedimus nec mandare desistimus, ut perniciosa dissensione et concertatione deposita impietatem esse sciant, matrem deserere, et agnoscant atque intelligant, episcopo semel facto et collegarum ac plebis testimonio et iudicio comprobato alium constitui nullo modo posse; proinde si pacifice sibi ac fideliter consulunt, si se assertores evangelii Christi esse confitentur, prius ad ecclesiam revertantur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLV.

(Erasm. II, 10. Pamel. Rigalt. Baluz. 42. Pariss. 41.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 127. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 333.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Quod servis Dei et maxime sacerdotibus iustis et pacificis congruebat, frater carissime, miseramus nuper collegas nostros Caldonium et Fortunatum, ut non tantum persuasione literarum nostrarum, sed praesentia sua et consilio omnium vestrum eniterentur quantum possent et elaborarent, ut ad catholicae ecclesiae unitatem scissi corporis membra componerent et christianae caritatis vinculo copularent. Sed quoniam diversae partis obstinata et inflexibilis pertinacia non tantum radicis et matris sinum atque complexum recusavit, sed etiam gliscente et in peius recrudescente discordia episcopum sibi constituit et contra sacramentum semel traditum divinae dispositionis et catholicae unitatis adulterum et contrarium caput extra ecclesiam fecit, acceptis literis tam tuis, quam collegarum nostrorum, item adventantibus bonis viris et nobis carissimis collegis nostris Pompeio et Stephano, a quibus haec omnia cum laetitia communi adserta sunt firmiter et probata, secundum quod divinae traditionis et ecclesiasticae institutionis sanctitas pariter ac veritas exigebat, literas nostras

ad te direximus (2) Sed et per provinciam nostram haec eadem collegis singulis in notitiam perferentes ab his quoque fratres nostros cum literis dirigendos esse mandavimus; quamquam mens nostra et propositum iam tunc fratribus et plebi istic universae manifestatum fuisset, quando literis nuper ab utraque parte susceptis tuas literas legimus et episcopatus tui ordinationem singulorum auribus intimavimus.

III. Honoris etiam communis memores et gravitatis sacerdotalis ac sanctitatis respectum tenentes ea, quae ex diverso in librum ad nos transmissum congesta fuerant acerbationibus criminosis, respuimus, considerantes pariter et ponderantes, quod in tanto fratrum numero religiosoque conventu considentibus Dei sacerdotibus et altari posito nec legi debeant nec audiri. Neque enim facile promenda sunt et incaute ac temere publicanda, quae discordioso stilo scripta audientibus scandalum moveant et fratres longe positos ac trans mare constitutos incerta opinione confundant. Viderint, qui vel furori suo vel libidini servientes et divinae legis ac sanctitatis immemores vel iactitare interim gestiunt, quae probare non possunt, et cum innocentiam destruere atque expugnare non valeant, satis habent, fama mendaci et falso rumore maculas inspergere. Certe, quod praepositis et sacerdotibus congruit, danda opera est, ut talia, cum a quibusdam scribuntur, per nos respuantur. Ubi enim erit, quod discimus ac docemus scriptum esse: Contine linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur insidiose [1])? Item alibi: Os tuum abundavit malitia, et lingua tua complectebatur insidias. Sedens adversus fratrem tuum detrahebas, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum [2]). Item quod apostolus dicit: Omnis sermo malus de ore vestro non procedat, sed bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus [3]).

IV. Porro haec fieri debere ostendimus, si, quando talia quorundam calumniosa temeritate conscripta sunt, legi apud nos non patimur. Et idcirco, frater carissime, cum ad me talia adversum te et compresbyteri tecum considentis [4]) scripta venissent, quae religiosam simplicitatem so-

---

1) Ps. 34, 14. 2) ib. 50, 19. 20. 3) Eph. 4, 29.
4) Ita Coustantius hunc locum constituit ex auctoritate plurium

nabant nec ullis maledictorum et conviciorum latratibus perstrepebant, clero et plebi legi praecepi. (4) Quod autem scripta collegarum nostrorum, qui illic ordinationi tuae adfuerant, desideravimus, non veteris moris obliti novum aliquid quaerebamus. Nam satis erat, ut tu te episcopum factum literis nuntiares, nisi esset ex diverso discrepans factio, quae criminosis et calumniosis commentis suis collegarum pariter ac fratrum plurimorum turbaret mentes et corda confunderet. Cui rei sopiendae necessarium duximus, ut scribentium nobis inde collegarum nostrorum firma et solida auctoritas pararetur; qui moribus ac vitae et disciplinae tuae condigna literarum suarum testimonia praedicantes aemulis quoque et rerum vel novitate vel pravitate gaudentibus omnem ambigendi et discrepandi scrupulum sustulerunt. Et secundum consilium nostrum salubri ratione libratum [1]) in hoc fluctu aestuantium fratrum mentes sincere ac firmiter tuum sacerdotium probaverunt. Hoc enim vel maxime, frater, et laboramus et laborare debemus, ut unitatem a Domino et per apostolos nobis successoribus traditam, quantum possumus, obtinere curemus et, quod in nobis est, palabundas et errantes oves, quas quorundam pervicax factio et haeretica tentatio a matre secernit, in ecclesiam colligamus, illis solis foris remanentibus, qui in obstinatione sua vel furore superséderunt et ad nos redire noluerunt, discretionis et separationis a se factae et ecclesiae derelictae ipsi rationem Domino reddituri.

V. (5) Quantum vero hic ad presbyterorum quorundam et Felicissimi causam pertinet, quid hic actum sit, ut scire posses, literas ad te collegae nostri manu sua subscriptas miserunt, qui auditis eis quid senserint et quid pronuntiaverint, ex eorum literis disces. Melius autem, frater, facies, si etiam exempla literarum, quae ad te legenda pro dilectione communi per Caldonium et Fortunatum collegas nostros proxime miseram, quae de eodem Felicissimo et de presbyterio eiusdem ad clerum istic nec non et ad plebem scripseram, legi illic fratribus iubeas,

---

cdd. et antiquarum editt. Accessit Galland. Baluz.: talia de te et compresbyteris tecum considentibus. Compresbyter est Novatianus.

[1]) Multi cdd. et editt. vet. libratas s. liberatas.

quae et ordinationem et rationem rei gestae loquantur, ut tam istic, quam illic circa omnia per nos fraternitas instruatur. Exemplaria autem eadem nunc quoque per Mettium hypodiaconum a me missum et Nicephorum acoluthum transmisi. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLVI.

(Erasm. III, 2. Pamel. Rigalt. Baluz. 44. Pariss. 43.)

Cyprianus Maximo et Nicostrato et caeteris confessoribus S.

Cum frequenter, carissimi, cognoveritis ex literis meis, quem et confessioni vestrae honorem et fraternitati connexae dilectionem meo sermone servaverim, credatis quaeso et acquiescatis his literis meis, quibus vobis et actui [1]) ac laudibus vestris et scribo et simpliciter ac fideliter consulo. Gravat enim me atque contristat et intolerabilis perculsi et paene prostrati pectoris moestitia perstringit, cum vos illic comperissem contra ecclesiasticam dispositionem, contra evangelicam legem, contra institutionis catholicae unitatem alium episcopum fieri consensisse, id est, quod nec fas est nec licet fieri, ecclesiam aliam constitui, Christi membra discerpi, dominici gregis animum et corpus unum discissa aemulatione lacerari. Quod quaeso ut in vobis saltem illicitum istud fraternitatis nostrae discidium non perseveret, sed et confessionis vestrae et divinae traditionis memores ad matrem revertamini, unde prodiistis, unde ad confessionis gloriam cum eiusdem matris exsultatione venistis. (2) Nec putetis, sic vos evangelium Christi asserere, dum vosmetipsos a Christi grege et ab eius pace et concordia separatis, cum magis militibus gloriosis et bonis congruat, intra domestica castra consistere et intus positos ea, quae in commune tractanda sunt, agere ac providere. Nam cum unanimitas et concordia nostra scindi omnino non debeat, quia nos ecclesia derelicta foras exire et ad vos venire non possumus, ut vos magis ad

---

[1]) Actum dicit confessionem nominis Christi. Rigalt.

ecclesiam matrem et ad nostram fraternitatem revertamini, quibus possumus hortamentis petimus et rogamus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XLVII.

(Erasm. II, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 43. Pariss. 42.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 130. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 335.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

Et religiosum nobis et necessarium existimavi, frater carissime, ad confessores, qui illic sunt et Novatiani ac Novati obstinatione et pravitate seducti de ecclesia recesserunt, literas breves facere, quibus eos pro affectione mutua convenirem, ut ad matrem suam id est ecclesiam catholicam revertantur. Quas literas tibi a Mettio hypodiacono legi prius mandavi, ne quis aliud me scripsisse fingeret, quam quod meis literis continetur. Mandavi tamen eidem Mettio a me ad vos misso, ut de tuo arbitrio rem gerat et, si easdem literas confessoribus putaveris esse reddendas, tunc eas tradat. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLVIII.

(Erasm. IV, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 45. Pariss. 44.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 131. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 335.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Legi literas tuas, frater carissime, quas per Primitivum compresbyterum nostrum misisti, in quibus te comperi motum, quod cum de Adrumetina colonia Polycarpi nomine ad te literae dirigerentur, posteaquam nos ego et Liberalis in eundem locum venissemus, coepissent illuc ad presbyteros et diaconos literae dirigi. Quod scire te volumus et pro certo credere, nulla id levitate aut contumelia factum. Sed cum statuissemus collegae complures, qui in unum conveneramus, ut legatis ad vos coepiscopis nostris Caldonio et Fortunato missis omnia interim integra suspenderentur, donec ad nos iidem collegae nostri rebus

illic aut ad pacem redactis aut pro veritate compertis redirent, presbyteri et diaconi in Adrumetino consistentes Polycarpo coepiscopo nostro absente ignorabant, quid nobis in commune placuisset. At ubi nos in praesentiam venimus, comperto consilio nostro ipsi quoque id, quod et caeteri, observare coeperunt, ut in nullo ecclesiarum istic consistentium consensio discreparet.

II. Quidam tamen mentes nonnunquam et animos sermonibus suis turbant, dum aliter quaedam, quam se habet veritas, nuntiant. Nos enim singulis navigantibus, ne cum scandalo ullo navigarent, rationem reddentes scimus, nos hortatos eos esse, ut ecclesiae catholicae radicem et matricem agnoscerent ac tenerent. (2) Sed quoniam latius fusa est nostra provincia, habet enim Numidiam et Mauritaniam sibi cohaerentes, ne in Urbe schisma factum absentium animos incerta opinione confunderet, placuit, ut per episcopos, retenta a nobis rei veritate et ad comprobandam ordinationem tuam facta auctoritate maiore, tunc demum scrupulo omni de singulorum pectoribus excusso, per omnes omnino in provincia ista positos literae fierent, sicuti fiunt, ut te universi collegae nostri et communicationem tuam id est catholicae ecclesiae unitatem pariter et caritatem probarent firmiter ac tenerent.

III. Quod divinitus evenisse et consilium nostrum providenter processisse gaudemus. Sic enim nunc episcopatus tui et veritas pariter et dignitas apertissima luce et manifestissima et firmissima comprobatione fundata est, ut ex rescriptis collegarum nostrorum, qui ad nos literas inde fecerunt, et ex relatione ac testimoniis coepiscoporum Pompeii et Stephani et Caldonii ac Fortunati ordinationis tuae et origo necessaria et ratio iusta et gloriosa quoque innocentia ab omnibus nosceretur. Quod ut simul cum caeteris quoque collegis nostris stabiliter ac firmiter administremus atque ut catholicae ecclesiae pacem concordiae unanimitate teneamus, perficiet divina dignatio, ut Dominus, qui sacerdotes sibi in ecclesia sua eligere et constituere dignatur, electos quoque et constitutos sua voluntate atque opitulatione tueatur, gubernantes inspirans ac subministrans et ad improborum contumaciam frenandam vigorem et ad lapsorum fovendam poenitentiam lenitatem. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLIX.

(Erasm. III, 11. Pamel. Rigalt. Baluz. 46. Pariss. 45.)
Coustant epist. Rom. pont. I. p. 135. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 337.
Routh reliqu. scr. III. p. 6 et 23.

Cornelius Cypriano fratri
S.

I. Quantam sollicitudinem et anxietatem sustinuimus de iis confessoribus, qui dolo et malitia hominis callidi et veteratoris fuerant circumventi et paene decepti et ab ecclesia alienati, tanta laetitia adfecti sumus et Deo omnipotenti et Christo Domino nostro gratias egimus, cum ii cognito suo errore et intellecta hominis maligni velut serpentis astutia venenata ad ecclesiam, unde exierant, sicuti ipsi ex suo corde profitentur, simplici voluntate venerunt. Et primo quidem fratres nostri probatae fidei amantes pacem, unitatem optantes tumorem illum horum mollitum [1]) nuntiabant, fide tamen non idonea, ut facile nobis credere daretur, illos penitus esse mutatos. Postea vero quam Urbanus et Sidonius confessores ad compresbyteros nostros venerunt affirmantes, Maximum confessorem et presbyterum secum pariter cupere in ecclesiam redire, sed quoniam multa praecesserant ab eis designata, quae tu quoque a coepiscopis nostris et ex literis meis cognovisti, ut non temere eis fides haberetur, ex ipsorum ore et confessione ista, quae per legationem mandaverant, placuit audiri. Qui cum venissent et a presbyteris, quae gesserant, exigerentur, novissime quod per omnes ecclesias literae calumniis et maledictis plenae eorum nomine frequenter missae fuissent et paene omnes ecclesias perturbassent, circumventos se esse affirmaverunt nec, quid in istis literis inesset, se scisse, tantummodo circumductos commisisse se quoque schismatica et haereticis auctores fuisse, ut paterentur ei manus quasi in episcopatum imponi. Qui, cum haec et caetera eis fuissent exprobrata, ut abolerentur et de memoria tollerentur, deprecati sunt.

II. (2) Omni igitur actu ad me perlato placuit contrahi presbyterium. Adfuerunt etiam episcopi quinque, qui et hodie praesentes fuerunt, ut firmato consilio, quid circa

---

[1]) Baluz.: tumorem illorum, horum mollitiam.

personam eorum observari deberet, consensu omnium statueretur. Et ut motum omnium et consilium singulorum dignosceres, etiam sententias nostras placuit in notitiam vestram perferri; quas et subiectas leges. His ita gestis, in presbyterium venerunt Maximus, Urbanus, Sidonius et Macharius et plerique fratres, qui se eis adiunxerant, summis precibus desiderantes, ut ea, quae ante fuerant gesta, in oblivionem caderent, nullaque eorum mentio haberetur, proinde atque si nihil esset vel commissum vel dictum, invicem omnibus remissis, cor mundum et purum iam Deo exhiberent sequentes evangelicam vocem dicentem, beatos esse puros corde, quoniam ipsi Deum videbunt [1]. Quod erat consequens, omnis hic actus populo fuerat insinuandus, ut et ipsos viderent in ecclesia constitutos, quos errantes et palabundos tamdiu viderant et dolebant. Quorum voluntate cognita, magnus fraternitatis concursus factus est. Una vox erat omnium gratias Deo agentium, gaudium pectoris lacrymis exprimentes, complectentes eos, quasi hodie poena carceris fuissent liberati. Et ut ipsorum propria verba designem: „Nos, inquiunt, Cornelium episcopum sanctissimae catholicae ecclesiae electum a Deo omnipotente et Christo Domino nostro scimus. Nos errorem nostrum confitemur. Imposturam passi sumus. Circumventi sumus perfidiae loquacitate captiosa. Nam etsi videbamur quasi quandam communicationem cum schismatico et haeretico homine habuisse, sincera tamen mens nostra semper in ecclesia fuit. Nec enim ignoramus, unum Deum esse et unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum, unum episcopum in catholica ecclesia esse debere." (3) Ista eorum professione non moveremur [2], ut quod apud potestatem saeculi erant confessi, in ecclesia constituti comprobarent? Quapropter Maximum presbyterum locum suum agnoscere iussimus, caeteros cum ingenti populi suffragio recepimus. Omnia autem remisimus Deo omnipotenti, in cuius potestate sunt omnia reservata.

III. Haec igitur, frater carissime, eadem hora, eodem

---

[1]) Matth. 5, 8.

[2]) Baluzius auctoritate non allata: Quis ista eorum prof non moveretur.

momento ad te per scripta transmisimus et Nicephorum acoluthum descendere ad navigandum destinantem ad vos statim dimisi, ut nulla procrastinatione habita velut praesens in isto clero et in isto populi coetu Deo omnipotenti et Christo Domino nostro gratias ageres. Credimus autem fore, quinimo pro certo iam confidimus, caeteros quoque, qui in hoc errore sunt constituti, in ecclesiam brevi reversuros, cum auctores suos viderint nobiscum agere. Has literas puto te debere, frater carissime, et ad caeteras ecclesias mittere, ut omnes sciant, schismatici huius et haeretici dolum et praevaricationem de die in diem evacuari. Bene vale, frater carissime.

EPISTOLA L.

(Erasm. III, 12. Pamel. Rigalt. Baluz. 48. Pariss. 47.)
Coustant epist. Rom. pont. I. p. 133. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 336.
Routh reliqu. scr. III. p. 5 et 18.

Cornelius Cypriano fratri
S.

Ne quid minus ad poenam futuram huius scelerati hominis [1]) deesset, prostratus virtutibus Dei, cum Maximus et Longinus et Machaeus inde fuissent expulsi, denuo resurrexit; et sicut prioribus literis, tibi quas per Augendum confessorem misi, significavi, puto Nicostratum et Novatum et Evaristum et Primum et Dionysium illo iam pervenisse. Invigiletur ergo, ut omnibus coepiscopis nostris et fratribus innotescat, Nicostratum multorum criminum reum et non solum patronae suae carnali, cuius rationes gessit, fraudes et rapinas fecisse, verum etiam, quod est illi ad perpetuam poenam reservatum, ecclesiae deposita non modica abstulisse; Evaristum vero auctorem schismatis fuisse, et successorem plebi, cui ante praefuerat, Zetum in locum eius episcopum esse constitutum. Maiora vero et graviora hic designavit malitia et inexplebili pravitate sua, quam quae illic apud suos semper exercuit, ut scias, quales duces et protectores iste schismaticus et haereticus lateri suo semper iunctos habeat. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

---

[1]) Novatiani. Mox illo Carthaginem significat.

EPISTOLA LI.

(Erasm. II, 12. Pamel. Rigalt. Baluz. 47. Pariss. 46.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 143. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 340.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Et egisse nos et agere, frater carissime, maximas gratias sine cessatione profitemur Deo patri omnipotenti et Christo eius Domino et Deo nostro salvatori, quod sic ecclesia divinitus protegatur, ut unitas eius et sanctitas non iugiter nec in totum perfidiae et haereticae pravitatis obstinatione vitietur. Legimus enim literas vestras et voti communis amplissimum gaudium exsultanter excepimus, Maximum presbyterum et Urbanum confessores cum Sidonio et Machario ad ecclesiam catholicam regressos esse id est errore deposito et schismatico imo haeretico furore deserto unitatis ac veritatis domicilium fideli sanitate repetiisse; ut unde ad gloriam processerant, illuc gloriosi redirent; ne qui Christum confessi essent, Christi postmodum castra desererent, nec tentarent caritatis atque unitatis fidem, qui victi robore et virtute non fuerant.

II. Ecce incolumis et immaculata laudis integritas, ecce incorrupta et solida confitentium dignitas, a desertoribus et profugis recessisse, proditores fidei et ecclesiae catholicae impugnatores reliquisse. Merito illos revertentes summo, ut scribitis, gaudio et clerus et plebs et fraternitas omnis excepit, quoniam in confessoribus gloriam suam conservantibus et ad unitatem revertentibus nemo non socium se et participem eorum gloriae computat. (2) Huius diei [1]) laetitiam de nostris possumus sensibus aestimare. Nam cum istic ad literas vestras, quas de eorum confessione misistis, laetatus sit omnis fratrum numerus et summa alacritate hunc nuntium communis gratulationis exceperit, quid illic, ubi res ipsa et praesens laetitia sub oculis omnium gerebatur? Cum enim Dominus in evangelio suo dicat, esse summum gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quanto maius est gaudium et in terris pariter et in coelo super confessoribus ad ecclesiam Dei cum gloria sua et cum laude redeuntibus et redeundi viam caeteris exempli

---

[1]) Editiones vett. et Baluz: rei.

sui fide et probatione facientibus? Hic enim quosdam fratres nostros error induxerat, quod sibi communicationem confessorum sequi viderentur. Quo errore sublato lux omnium pectoribus infusa est, et ecclesia catholica una esse nec scindi nec dividi posse monstrata est. Nec quisquam iam facile poterit schismatici furentis verbis loquacibus decipi, quando probatum sit, bonos et gloriosos Christi milites non potuisse diu aliena fallacia et perfidia extra ecclesiam detineri. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LII.

(Erasm. II, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 49. Pariss. 48.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 139. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 338.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Et cum diligentia et cum dilectione fecisti, frater carissime, festinato ad nos mittendo Nicephorum acoluthum, qui nobis et de confessoribus regressis gloriosam laetitiam nuntiaret et adversus Novatiani et Novati novas et perniciosas ad impugnandam Christi ecclesiam machinas plenissime instrueret. Nam cum pridie istic venisset haereticae pravitatis nocens factio ipsa iam perdita et alios, qui sibi consenserint, perditura, postero die Nicephorus cum vestris literis supervenit, quibus et didicimus et docere atque instruere caeteros coepimus, Evaristum de episcopo iam nec laicum remansisse, cathedrae et plebis extorrem et de ecclesia Christi exsulem per alias longe provincias oberrare et ipsum veritatis ac fidei naufragum factum circa quosdam sui similes paria naufragia concitare, Nicostratum vero diaconio sanctae administrationis amisso, ecclesiasticis pecuniis sacrilega fraude subtractis et viduarum ac pupillorum depositis denegatis non tam in Africam venire voluisse, quam conscientia rapinarum et criminum nefandorum illic ab urbe fugisse. Et nunc ecclesiae desertor ac profugus, quasi mutasse sit hominem mutare regionem, confessorem se ultra iactat et praedicat, cum Christi confessor nec dici nec esse iam possit, qui ecclesiam Christi negavit. (2) Nam cum Paulus apostolus dicat: Propter hoc

relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in unam carnem. Sacramentum istud magnum est, ego autem dico in Christum et in ecclesiam [1]; cum hoc, inquam, beatus apostolus dicat et Christi pariter atque ecclesiae unitatem individuis nexibus cohaerentem sancta sua voce testetur, quomodo potest esse cum Christo, qui cum sponsa Christi atque in eius ecclesia non est? Aut quomodo assumit sibi regendae aut gubernandae ecclesiae curam, qui spoliavit et fraudavit ecclesiam Christi.

II. Nam de Novato nihil inde ad nos fuerat nuntiandum, cum magis per nos vobis debeat Novatus ostendi rerum novarum semper cupidus, avaritiae inexplebilis rapacitate furibundus, arrogantia et stupore superbi tumoris inflatus, semper istic episcopis male cognitus, quasi haereticus semper et perfidus omnium sacerdotum voce damnatus, curiosus semper, ut prodat, ad hoc adulatur, ut fallat, nunquam fidelis, ut diligat, fax et ignis ad conflanda seditionis incendia, turbo et tempestas ad fidei facienda naufragia, hostis quietis, tranquillitatis adversarius, pacis inimicus. Denique Novato illinc a vobis recedente id est procella et turbine recedente, ex parte illic quies facta est, et gloriosi ac boni confessores, qui de ecclesia illo incitante discesserant, posteaquam ab Urbe ille discessit, ad ecclesiam reverterunt. (3) Idem est Novatus, qui apud nos primum discordiae et schismatis incendium seminavit, qui quosdam istic ex fratribus ab episcopo segregavit, qui in ipsa persecutione ad evertendas fratrum mentes alia quaedam persecutio nostris fuit. Ipse est, qui Felicissimum satellitem suum diaconum nec permittente me nec sciente sua factione et ambitione constituit et cum sua tempestate Romam quoque ad evertendam ecclesiam navigans similia illic et paria molitus est, a clero portionem plebis avellens, fraternitatis bene sibi cohaerentis et se invicem diligentis concordiam scindens. Plane quoniam pro magnitudine sua debeat Carthaginem Roma praecedere, illic maiora et graviora commisit; qui istic adversus ecclesiam diaconum fecerat, illic episcopum fecit.

III. Nec hoc quisquam miretur in talibus. Feruntur semper mali suo furore dementes et posteaquam scelera

---

[1] Eph. 5, 31. 32.

fecerint, conscientia ipsa sceleratae mentis agitantur. Nec remanere in ecclesia Dei possunt, qui deificam et ecclesiasticam disciplinam nec actus sui conversatione nec morum pace tenuerunt. Spoliati ab illo pupilli, fraudatae viduae, pecuniae quoque ecclesiae denegatae has de illo exigunt poenas, quas in eius furore conspicimus; pater etiam eius in vico fame mortuus et ab eo in morte postmodum nec sepultus, uterus uxoris calce percussus, et abortione properante in parricidium partus expressus. (4) Et damnare nunc audet sacrificantium manus, cum sit ipse nocentior pedibus, quibus filius, qui nascebatur, occisus est. Hanc conscientiam criminum iam pridem timebat. Propter hoc se non de presbyterio excitari tantum, sed et communicatione prohiberi pro certo tenebat, et urgentibus fratribus imminebat cognitionis dies, quo apud nos causa eius ageretur, nisi persecutio ante venisset, quam iste voto quodam evadendae et lucrandae damnationis excipiens haec omnia commisit et miscuit; ut qui eiici de ecclesia et excludi habebat, iudicium sacerdotum voluntaria discessione praecederet, quasi evasisse sit poenam, praevenisse sententiam.

IV. Circa caeteros autem fratres elaboramus, quos ab eo circumventos dolemus, ut veteratoris perniciosum latus fugiant, ut letales laqueos sollicitantis evadant, ut de qua ille pelli divinitus meruit, ecclesiam repetant; quos quidem, Domino adiuvante, per eius misericordiam regredi posse confidimus. Neque enim potest perire, nisi quem constat esse periturum, cum Dominus in evangelio suo dicat: Omnis plantatio, quam non plantavit pater meus coelestis, eradicabitur[1]. Qui plantatus non est in praeceptis Dei patris et monitis, solus poterit de ecclesia ille discedere, solus episcopis derelictis cum schismaticis et haereticis in furore remanere. Caeteros vero nobiscum adunabit Dei patris misericordia et Christi Domini nostri indulgentia et nostra patientia. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

---

1) Matth. 15, 13.

EPISTOLA LIII.

(Erasm. III, 13 b. Pamel. Rigalt. Baluz. 50. Pariss. 49.)

Cypriano fratri Maximus, Urbanus, Sidonius et Macharius
S.

Certi sumus, frater carissime, te quoque nobiscum pari voto congaudere, nos habito consilio utilitatibus ecclesiae et paci magis consulentes, omnibus rebus praetermissis et iudicio Dei servatis, cum Cornelio episcopo nostro pariter et cum universo clero pacem fecisse. Cum gaudio etiam universae ecclesiae, prona etiam omnium caritate hoc factum his literis nostris scire certissime debuisti. Oramus te, frater carissime, multis annis bene valere.

EPISTOLA LIV.

(Erasm. III, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 51. Pariss. 50.)

Cyprianus Maximo presbytero item Urbano et Sidonio et Machario fratribus
S.

I. Lectis literis vestris, fratres carissimi, quas ad me de vestra regressione et de ecclesiastica pace ac fraterna redintegratione fecistis, in tantum me laetatum esse confiteor, in quantum fueram et ante laetatus, quando confessionis vestrae gloriam comperi et militiae vestrae coelestem ac spiritalem laudem gratulabundus excepi. Nam et haec fidei et laudis vestrae alia confessio est, unam esse ecclesiam confiteri nec alieni erroris vel potius pravitatis participem fieri, repetere eadem castra, unde prodistis, unde ad gerendum proelium et adversarium subigendum fortissimis viribus prosilistis. Illuc enim erant de acie tropaea referenda, unde ad aciem fuerant arma suscepta, ne quos ad gloriam Christus parasset, eosdem gloriosos Christi ecclesia non haberet. Nunc vero et vos congruentem fidei vestrae tenorem atque individuae caritatis et concordiae legem dominica pace tenuistis, et exemplum caeteris dilectionis et pacis vestro itinere fecistis; ut ecclesiae veritas et evangelici sacramenti unitas, quae a nobis tenebatur, vestro etiam consensu ac vinculo necteretur, nec confessores Christi erroris duces fierent, qui virtutis et honoris auctores laudabiles exstitissent.

II. (2) Viderint, quantum vobis caeteri gratulentur vel quantum apud se ipsos singuli glorientur: ego me et gratulari magis vobis et plus caeteris gloriari in hac vestra pacifica regressione et caritate confiteor. Simpliciter enim, quid in meo corde fuerit, debetis audire. Dolebam vehementer et graviter angebar, quod eis communicare non possem, quos semel diligere coepissem. Posteaquam vos de carcere prodeuntes schismaticus et haereticus error excepit, sic res erat, quasi vestra gloria in carcere remansisset. Illic enim resedisse vestri nominis dignitas videbatur, quando milites Christi non ad ecclesiam de carcere redirent, in quem prius cum ecclesiae laude et gratulatione venissent.

III. Nam etsi videntur in ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus, ipsi de ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cum coeperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro et labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit: In domo autem magna non solum vasa sunt aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et quaedam quidem honorata, quaedam vero inhonorata [1]). Nos operam demus, fratres carissimi, et quantum possumus laboremus, ut vasa aurea vel argentea simus. Caeterum fictilia vasa confringere Domino soli concessum est, cui et virga ferrea data est. Esse non potest maior domino suo servus, nec quisquam sibi, quod soli filio pater tribuit, vindicare potest, ut se putet aut ad aream ventilandam et purgandam palam ferre posse, aut a frumento universa zizania humano iudicio segregare [2]). (3) Superba est ista obstinatio et sacrilega praesumtio, quam sibi furor pravus assumit. Et dum dominium sibi semper quidam, plusquam mitis iustitia deposcit, assumunt, de ecclesia pereunt, et dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore coecati veritatis lumen amittunt. Propter quod et nos temperamentum tenentes et libram Domini contemplantes et

---

1) II. Timoth. 2, 20.

2) Haec lectio vulgaris. Baluz. ex aliquibus cdd. separare cll. ep. 55, XXI, ubi tamen paleae separari dicuntur.

Dei patris pietatem ac misericordiam cogitantes diu multumque tractatu inter nos habito iusta moderatione, quae sunt agenda, libravimus.

IV. Quae omnia penitus potestis inspicere lectis libellis, quos hic nuper legeram et ad vos quoque legendos pro communi dilectione transmiseram; ubi lapsis nec censura deest, quae increpet, nec medicina, quae sanet. Sed et catholicae ecclesiae unitatem quantum potuit expressit nostra mediocritas[1]). Quem libellum magis ac magis nunc vobis placere confido, quando eum iam sic legitis, ut et probetis et ametis. Siquidem quod nos verbis conscripsimus, vos factis impletis, quando ad ecclesiam caritatis ac pacis unitate remeatis. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LV.

(Erasm. IV, 2. Pamel. Rigalt.*Baluz. 52. Pariss. 51.)

Coustant epist. Rom. pontif. I. p. 159. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 347.

Cyprianus Antoniano fratri
S.

I. Accepi primas literas tuas, frater carissime, concordiam collegii sacerdotalis firmiter obtinentes et catholicae ecclesiae cohaerentes, quibus significasti, cum Novatiano te non communicare, sed sequi consilium nostrum et cum Cornelio coepiscopo nostro unum tenere consensum. Scripsisti etiam, ut exemplum earundem literarum ad Cornelium collegam nostrum transmitterem, ut deposita omni sollicitudine iam sciret, te secum hoc est cum catholica ecclesia communicare. Sed enim supervenerunt postmodum aliae literae tuae per Quintum compresbyterum missae, in quibus animadverti, animum tuum Novatiani literis motum nutare coepisse. Nam cum et consilium et consensum tuum firmiter ante fixisses, desiderasti in his literis, ut rescriberem tibi, quam haeresim Novatianus introduxisset, vel Cornelius qua ratione Trophimo et turificatis communicet.

---

[1]) Libro de unitate ecclesiae.

II. Quod quidem si pro sollicitudine fidei anxie curas et rei dubiae veritatem sollicitus exploras, reprehendenda non est in timore divino aestuantis animi sollicitudo suspensa. Quoniam tamen video, post primam sententiam epistolae tuae Novatiani literis postmodum te esse commotum, illud, frater carissime, primo in loco pono, graves viros et semel super petram solida stabilitate fundatos non dico aura levi, sed nec vento aut turbine commoveri, ne animus dubius et incertus variis opinionibus, velut quibusdam ventorum incursantium flatibus, frequenter agitetur et a proposito suo cum quadam levitatis reprehensione mutetur. Quod ne vel apud te vel apud quemquam Novatiani literae faciant, ut desiderasti, frater carissime, rationem rei tibi breviter exponam.

III. (2) Et quidem primum, quoniam de meo quoque actu motus videris, mea apud te et persona et causa purganda est, ne me aliquis existimet a proposito meo leviter recessisse, et cum evangelicum vigorem primo et inter initia defenderim, postmodum videar animum meum a disciplina et censura priore flexisse, ut his, qui libellis conscientiam suam maculaverint vel nefanda sacrificia commiserint, laxandam pacem putaverim. Quod utrumque non sine librata diu et ponderata ratione a me factum est. Nam cum acies adhuc inter manus esset et proelium gloriosi certaminis in persecutione ferveret, toto hortatu et pleno impetu militum vires fuerant excitandae et maxime lapsorum mentes classico quodam nostrae vocis fortiter animandae, ut poenitentiae viam non solum precibus et lamentationibus sequerentur, sed quoniam repetendi certaminis et reparandae salutis dabatur occasio, ad confessionis potius ardorem et martyrii gloriam nostris increpiti vocibus provocarentur. Denique cum de quibusdam ad me presbyteri et diaconi scripsissent, eos immoderatos esse et ad communicationem accipiendam festinanter urgere, rescribens eis in epistola mea, quae exstat, et hoc addidi: ,,Qui si nimium properant, habent in sua potestate, quod postulant, tempore ipso sibi plus, quam quod postulant, largiente. Acies adhuc geritur et agon quotidie celebratur. Si commissi vere et firmiter poenitet, et fidei calor praevalet, qui differri non potest, potest coronari [1]).“

---

[1]) Epist. 19, II.

IV. De eo tamen, quod statuendum esset circa causam lapsorum, distuli, ut cum quies et tranquillitas data esset, et episcopis in unum convenire indulgentia divina permitteret, tunc communicato et librato de omnium collatione consilio statueremus, quid fieri oporteret; si quis vero ante consilium nostrum et ante sententiam de omnium consilio statutam lapsis temere communicare voluisset, ipse a communicatione abstineretur. Quod etiam Romam ad clerum tunc adhuc sine episcopo agentem et ad confessorem Maximum presbyterum et caeteros in custodia constitutos, nunc in ecclesia cum Cornelio iunctos plenissime scripsi: quod me scripsisse, de eorum rescriptis poteris noscere. Nam in epistola sua ita posuerunt: „Quamquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod et tu ipse tractasti, prius esse ecclesiae pacem sustinendam, deinde sic collatione consiliorum cum episcopis, presbyteris, diaconibus, confessoribus pariter ac stantibus laicis facta lapsorum tractare rationem [1])." Additum est etiam Novatiano tunc scribente et quod scripserat sua voce recitante, et presbytero Moyse tunc adhuc confessore, nunc iam martyre subscribente, ut lapsis infirmis et in exitu constitutis pax daretur. Quae literae per totum mundum missae sunt et in notitiam ecclesiis omnibus et universis fratribus perlatae sunt.

V. (3) Secundum quod tamen ante fuerat destinatum, persecutione sopita, cum data esset facultas in unum conveniendi, copiosus episcoporum numerus, quos integros et incolumes fides sua et Domini tutela protexit, in unum convenimus et scripturis divinis ex utraque parte prolatis temperamentum salubri moderatione libravimus, ut nec in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur, ne plus desperatione deficerent et eo, quod sibi ecclesia clauderetur, secuti saeculum gentiliter viverent, nec tamen rursus censura evangelica solveretur, ut ad communicationem temere prosilirent, sed traheretur diu poenitentia, et rogaretur dolenter paterna clementia, et examinarentur causae et voluntates et necessitates singulorum, secundum quod libello continetur, quem ad te pervenisse confido, ubi singula placitorum capita conscripta sunt. Ac si minus sufficiens episcoporum in Africa numerus videbitur, etiam

[1]) Epist. 30, VI.

Romam super hac re scripsimus ad Cornelium collegam nostrum, qui et ipse cum plurimis coepiscopis habito concilio in eandem nobiscum sententiam pari gravitate et salubri moderatione consensit.

VI. De quo tibi necesse nunc fuit scribere, ut scias, me nihil leviter egisse, sed secundum quod literis meis fueram ante complexus, omnia ad commune concilii nostri consilium distulisse et nemini quidem ex lapsis prius communicasse, quando adhuc erat, unde non tantum indulgentiam, sed et coronam lapsus acciperet; postea tamen, sicut collegii concordia et colligendae fraternitatis ac medendi vulneris utilitas exigebat, necessitati temporum succubuisse et saluti multorum providendum putasse; et nunc ab his non recedere, quae semel in concilio nostro de communi collatione placuerunt, quamvis multa multorum vocibus ventilentur, et mendacia adversus sacerdotes Dei de diaboli ore prolata ad rumpendam catholicae unitatis concordiam ubique iactentur. Sed te oportet ut bonum fratrem atque unanimem consacerdotem non, quid maligni atque apostatae dicant, facile suscipere, sed quid collegae tui modesti et graves viri faciant, de vitae et disciplinae nostrae exploratione perpendere.

VII. (4) Venio iam nunc, frater carissime, ad personam Cornelii collegae nostri, ut Cornelium nobiscum verius noveris, non de malignorum et detrahentium mendacio, sed de Domini Dei iudicio, qui eum episcopum fecit, et coepiscoporum testimonio, quorum numerus universus per totum mundum concordi unanimitate consensit. Nam quod Cornelium carissimum nostrum Deo et Christo et ecclesiae eius, item consacerdotibus cunctis laudabili praedicatione commendat, non iste ad episcopatum subito pervenit, sed per omnia ecclesiastica officia promotus et in divinis administrationibus Dominum saepe promeritus ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus adscendit. Tum deinde episcopatum ipsum nec postulavit nec voluit nec ut caeteri, quos arrogantiae et superbiae suae tumor inflat, invasit, sed quietus alias et modestus et quales esse consueverunt, qui ad hunc locum divinitus eliguntur, pro pudore virginalis continentiae suae [1]) et pro hu-

---

[1]) Vulgo conscientiae suae. At Baluzius satis idoneam cdd. mss. copiam laudavit, qui nostram lectionem probent.

militate ingenitae sibi et custoditae verecundiae non, ut quidam, vim fecit, ut episcopus fieret, sed ipse vim passus est, ut episcopatum coactus exciperet, et factus est episcopus a plurimis collegis nostris, qui tunc in urbe Roma aderant, qui ad nos literas honorificas et laudabiles et testimonio suae praedicationis illustres de eius ordinatione miserunt. Factus est autem Cornelius episcopus de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum paene omnium testimonio, de plebis, quae tunc adfuit, suffragio et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio, cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus id est cum locus Petri et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret; quo occupato de Dei voluntate atque omnium nostrum consensione firmato, quisquis iam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui ecclesiae non tenet unitatem. Quisquis ille fuerit, multum de se licet iactans et sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris est. Et cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debeat, factus est, non iam secundus ille, sed nullus est.

VIII. (5) Tum deinde post episcopatum non exambitum nec extortum, sed de Dei, qui sacerdotes facit, voluntate susceptum quanta in ipso suscepto episcopatu suo virtus, quantum robur animi, qualis firmitas fidei, — quod nos simplici corde et perspicere penitus et laudare debemus, — sedisse intrepidum Romae in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei fanda atque infanda comminaretur, cum multo patientius et tolerabilius audiret, levari adversus se aemulum principem [1]), quam constitui Romae Dei sacerdotem! Nonne hic, frater carissime, summo virtutis et fidei testimonio praedicandus est, nonne inter gloriosos confessores et martyres deputandus, qui tantum temporis sedit exspectans corporis sui carnifices et tyranni ferocientis ultores, qui Cornelium adversus edicta feralia resistentem et minas et cruciatus et tormenta fidei vigore calcantem vel gladio invaderent vel crucifigerent vel igne torrerent vel quolibet inaudito genere poenarum viscera eius et membra laniarent? Etiamsi maiestas

[1]) Adversus Decium surrexerunt Lucius Priscus atque Iulius Valens. Cfr. Aurel. Vict. Caes. 29.

Domini protegentis et bonitas sacerdotem, quem fieri voluit, factum quoque protexit, tamen Cornelius, quantum ad eius devotionem pertinet et timorem, passus est, quidquid pati potuit, et tyrannum armis et bello postmodum victum prior sacerdotio suo vicit.

IX. (6) Quod autem quaedam de illo inhonesta et maligna iactantur, nolo mireris, cum scias, hoc esse opus semper diaboli, ut servos Dei mendacio laceret et opinionibus falsis gloriosum nomen infamet, ut qui conscientiae suae luce clarescunt, alienis rumoribus sordidentur. Explorasse autem collegas nostros scias et verissime compperisse, nulla illum libelli, ut quidam iactitant, labe maculatum esse, sed neque cum episcopis, qui sacrificaverunt, communicationem sacrilegam miscuisse, sed eos demum, quorum causa audita et innocentia comprobata sit, coniunxisse nobiscum. Nam et de Trophimo, de quo tibi scribi desiderasti, non ita res est, ut ad te pertulit rumor et mendacium malignorum. Nam sicut antecessores nostri saepe fecerunt, colligendis fratribus nostris carissimus frater noster[1]) necessitati succubuit. Et quoniam cum Trophimo pars maxima plebis abscesserat, redeunte nunc ad ecclesiam Trophimo et satisfaciente et poenitentia deprecationis errorem pristinum confitente et fraternitatem, quam nuper abstraxerat, cum plena humilitate et satisfactione revocante, auditae sunt eius preces, et in ecclesiam Domini non tam Trophimus, quam maximus fratrum numerus, qui cum Trophimo fuerat, admissus est: qui omnes regressuri ad ecclesiam non essent, nisi cum Trophimo comitante venissent. Tractatu ergo illic cum collegis plurimis habito, susceptus est Trophimus, pro quo satisfaciebat fratrum reditus et restituta multorum salus. Sic tamen admissus est Throphimus, ut laicus communicet[2]), non, secundum quod ad te malignorum literae pertulerunt, quasi locum sacerdotis usurpet.

X. (7) Sed et quod passim communicare sacrificatis

---

[1]) Vulgo ex glossemate adiicitur Cornelius, quod Baluzius recte delevit. Fratres vero colliguntur, cum schismatici ad unitatem revocantur.

[2]) Qui e clericis lapsi erant, poenitentia acta in ecclesiasticam quidem communionem recepti, neque vero in munera sacra restituti sunt, ita ut non nisi pro laicis haberentur.

Cornelius tibi nuntiatus est, hoc etiam de apostatarum fictis rumoribus nascitur. Neque enim possunt laudare nos, qui recedunt a nobis, aut exspectare debemus, ut placeamus illis, qui nobis displicentes et contra ecclesiam rebelles sollicitandis de ecclesia fratribus violenter insistunt. Quare et de Cornelio et de nobis quaecunque iactantur, nec audias facile nec credas, frater carissime. Si qui enim infirmitatibus occupantur, illis, sicut placuit, in periculo subvenitur. Postea tamen quam subventum est et periclitantibus pax data est, offocari a nobis non possunt aut opprimi aut vi et manu nostra in exitum mortis urgeri, ut quoniam morientibus pax datur, necesse sit mori eos, qui acceperint pacem, cum magis in hoc indicium divinae pietatis et paternae lenitatis appareat, quod qui pignus vitae in data pace percipiunt, hic quoque ad vitam percepta pace teneantur. Et idcirco, si accepta pace commeatus a Deo datur, nemo hoc debet in sacerdotibus criminari, cum semel placuerit, fratribus in periculo subveniri.

XI. (8) Nec tu existimes, frater carissime, sicut quibusdam videtur, libellaticos cum sacrificatis aequari oportere, quando inter ipsos etiam, qui sacrificaverunt, et conditio frequenter et causa diversa sit. Neque enim aequandi sunt ille, qui ad sacrificium nefandum statim voluntate prosilivit, et qui luctatus et congressus diu ad hoc funestum opus necessitate pervenit; ille, qui et se et omnes suos prodidit, et qui ipse pro cunctis ad discrimen accedens uxorem et liberos et domum totam periculi sui perfunctione protexit; ille, qui inquilinos vel amicos suos ad facinus compulit, et qui inquilinis et colonis pepercit, fratres etiam plurimos, qui extorres et profugi recedebant, in sua tecta et hospitia recepit, ostendens et offerens Domino multas animas viventes et incolumes, quae pro una saucia deprecentur. Cum ergo inter ipsos, qui sacrificaverunt, multa sit diversitas, quae inclementia est et quam acerba duritia, libellaticos cum iis, qui sacrificaverunt, iungere, quando is, cui libellus acceptus est, dicat: „Ego prius legeram et episcopo tractante cognoveram, non sacrificandum idolis, nec simulacra servum Dei adorare debere; et idcirco, ne hoc facerem, quod non licebat, cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsum acciperem, nisi ostensa fuisset occasio, ad magistratum vel veni vel alio eunte mandavi,

Christianum me esse, sacrificare mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc praemium, ne quod non licet faciam." (9) Nunc tamen etiam iste, qui libello maculatus est, postea quam nobis admonentibus didicit, nec hoc se facere debuisse, etsi manus pura sit et os eius feralis cibi contagia nulla polluerint, conscientiam tamen eius esse pollutam, flet auditis nobis et lamentatur et, quod deliquerit, nunc admonetur et non tam crimine, quam errore deceptus, quod iam de caetero instructus et paratus sit, contestatur.

XII. Quorum si poenitentiam respuamus habentium aliquam fiduciam tolerabilis conscientiae, statim cum uxore, cum liberis, quos incolumes reservaverant, in haeresim vel schisma diabolo invitante rapiuntur, et adscribetur nobis in die iudicii, nec ovem sauciam curasse et propter unam sauciam multas integras perdidisse; et cum Dominus relictis nonaginta novem sanis unam errantem et lassam quaesierit et inventam humeris suis ipse portaverit, nos non tantum non quaeramus lapsos, sed et venientes arceamus; et cum pseudoprophetae gregem Christi nunc vastare et lacerare non desinant, occasionem canibus et lupis demus, ut quos persecutio infesta non perdidit, eos nos duritia nostra et inhumanitate perdamus. Et ubi erit, frater carissime, quod apostolus dicit: Omnibus per omnia placeo, non quaerens, quod mihi utile est, sed quod multis, ut salventur. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi [1]. Et iterum: Factus sum infirmus infirmis, ut infirmos lucrarer [2]. Et iterum: Si patitur membrum unum, compatiuntur et caetera membra, et si laetatur unum membrum, collaetantur et caetera membra [3].

XIII. (10) Alia est philosophorum et Stoicorum ratio, frater carissime, qui dicunt, omnia peccata paria esse et virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem et philosophos plurimum distat. Et cum apostolus dicat: Videte, ne quis vos depraedetur per philosophiam et inanem fallaciam [4], vitanda sunt a nobis, quae non de Dei clementia veniunt, sed de philosophiae durioris praesumtione descendunt. De Moyse autem legimus in scripturis

---

[1]) I Cor. 10, 33. 11, 1. [2]) ib. 9, 22. [3]) ib. 12, 26.
[4]) Col. 2, 8.

dictum: Et fuit Moyses homo lenis nimis [1]. Et Dominus in evangelio suo dicit: Estote misericordes, sicut et pater vester misertus est vestri [2]. Et iterum: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus [3]. Quam potest exercere medicinam, qui dicit: „Ego solos sanos curo, quibus medicus necessarius non est?“ Opem nostram, medelam nostram vulneratis exhibere debemus. Non putemus, mortuos esse, sed magis semianimes iacere eos, quos persecutione funesta sauciatos videmus: qui si in totum mortui essent, nunquam de eisdem postmodum et confessores et martyres fierent.

XIV. Sed quoniam est in illis, quod poenitentia sequente revalescat ad fidem, et ad virtutem de poenitentia robur armatur, — quod armari non poterit, si quis desperatione deficiat, si ab ecclesia dure et crudeliter segregatus ad gentiles se vias et saecularia opera convertat vel ad haereticos schismaticos reiectus ab ecclesia transeat; ubi etsi occisus propter nomen [4]) postmodum fuerit, extra ecclesiam constitutus et ab unitate atque a caritate divisus coronari in morte non poterit; — (11) et ideo placuit, frater carissime, examinatis causis singulorum libellaticos interim admitti, sacrificatis in exitu subveniri, quia exomologesis apud inferos non est, nec ad poenitentiam quis a nobis compelli potest, si fructus poenitentiae subtrahatur. Si proelium prius venerit, corroboratus a nobis invenietur armatus ad proelium. Si vero ante proelium infirmitas urserit, cum solatio pacis et communicationis abscedit.

XV. Neque enim praeiudicamus Domino iudicaturo, quominus si poenitentiam plenam et iustam peccatoris invenerit, tunc ratum faciat, quod a nobis fuerit hic statutum. Si vero nos aliquis poenitentiae simulatione deluserit, Deus, qui non deridetur et qui cor hominis intuetur, de his, quae nos minus perspeximus, iudicet et servorum suorum sententiam Dominus emendet; dum tamen nos meminisse, frater carissime, debeamus, scriptum esse: Frater fratrem adiuvans exaltabitur [5]; et apostolum quoque dixisse:

---

[1]) Num. 12, 3. [2]) Luc. 6, 36. [3]) Matth. 9, 12.

[4]) i. e. Christianum, quo sensu nomen etiam apud Tertull. saepe invenitur.

[5]) Prov. 18, 19.

In contemplatione habentes unusquisque, ne et vos tentemini, alterutrum onera sustinete, et sic adimplebitis legem Christi[1]); item quod superbos redarguens et arrogantiam frangens in epistola sua ponat: Et qui se putat stare, videat ne cadat[2]); et alio in loco dicat: Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem. Potens est enim Deus statuere eum[3]). (12) Ioannes quoque Iesum Christum Dominum nostrum advocatum et deprecatorem pro peccatis nostris probat dicens: Filioli mei, ista scribo vobis, ne delinquatis; et si quis deliquerit, advocatum habemus apud patrem Iesum Christum suffragatorem, et ipse est deprecatio pro delictis nostris[4]). Et Paulus quoque apostolus in epistola sua posuit: Si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis nunc iustificati in sanguine illius liberabimur per illum ab ira[5]).

XVI. Cuius pietatem et clementiam cogitantes non acerbi adeo nec duri nec in fovendis fratribus inhumani esse debemus, sed dolere cum dolentibus et flere cum flentibus et eos quantum possumus auxilio et solatio nostrae dilectionis erigere, nec adeo immites et pertinaces ad eorum poenitentiam retundendam, nec iterum soluti et faciles ad communicationem temere laxandam. Iacet ecce saucius frater ab adversario in acie vulneratus. Inde diabolus conatur occidere, quem vulneravit; hinc Christus hortatur, ne in totum pereat, quem redemit. Cui de duobus assistimus, in cuius partibus stamus? Utrumne diabolo favemus, ut perimat, et semianimem fratrem iacentem, sicut in evangelio sacerdos et levites, praeterimus? An vero ut sacerdotes Dei et Christi, quod Christus et docuit et fecit, imitantes vulneratum de adversarii faucibus rapimus, ut curatum Deo iudici reservemus?

XVII. (13) Nec putes, frater carissime, hinc aut virtutem fratrum minui aut martyria deficere, quod lapsis laxata sit poenitentia, et quod poenitentibus spes pacis oblata. Manet vere fidentium robur immobile, et apud timentes ac diligentes corde toto Deum stabilis et fortis perseverat integritas. Nam et moechis a nobis poenitentiae tem-

---

1) Gal. 6, 1. 2. 2) I Cor. 10, 12. 3) Rom. 14, 4.
4) I Io. 2, 1. 2. 5) Rom. 5, 8. 9.

pus conceditur et pax datur. Non tamen idcirco virginitas in ecclesia deficit, aut continentiae propositum gloriosum per aliena peccata languescit. Floret ecclesia tot virginibus coronata, et castitas ac pudicitia tenorem gloriae suae servat, nec quia adultero poenitentia et venia laxatur, continentiae vigor frangitur. Aliud est, ad veniam stare, aliud, ad gloriam pervenire, aliud, missum in carcerem non exire inde, donec solvat novissimum quadrantem, aliud, statim fidei et virtutis accipere mercedem, aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emundari et purgari diu igne [1]), aliud, peccata omnia passione purgasse, aliud denique, pendere in diem iudicii ad sententiam Domini, aliud, statim a Domino coronari. Et quidem apud antecessores nostros quidam de episcopis istic in provincia nostra dandam pacem moechis non putaverunt et in totum poenitentiae locum contra adulteria clauserunt. Non tamen a coepiscoporum suorum collegio recesserunt aut catholicae ecclesiae unitatem vel duritiae vel censurae suae obstinatione ruperunt, ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de ecclesia separaretur. Manente concordiae vinculo et perseverante catholicae ecclesiae individuo sacramento actum suum disponit et dirigit unusquisque episcopus rationem propositi sui Domino redditurus.

XVIII. (14) Miror autem, quosdam sic obstinatos esse, ut dandam non putent lapsis poenitentiam aut poenitentibus existiment veniam denegandam, cum scriptum sit: Memento unde cecideris, et age poenitentiam, et fac priora opera [2]). Quod utique ei dicitur, quem constat cecidisse et quem Dominus hortatur per opera rursus exsurgere, quia scriptum est: Eleemosyna a morte liberat [3]), et non utique ab illa morte, quam semel Christi sanguis exstinxit, et a qua nos salutaris baptismi et redemtoris nostri gratia liberavit, sed et ab ea, quae per delicta postmodum serpit. Alio item loco poenitentiae tempus datur, et poenitentiam

---

[1]) Editor Ox. monet, in IV. cdd. legi divine, quod ipsum forsan ex diutine sit corruptum. De purgatorio ne cogites, vetat nexus. Ad sqq. notandum, quosdam patrum in ea sententia fuisse, ut caeteris ad extremum iudicium dilatis martyres statim a morte gloria aeterna perfrui censerent.

[2]) Apoc. 2, 5. [3]) Tob. 4, 10.

non agenti Dominus comminatur: Habeo, inquit, adversus te multa, quod uxorem tuam Iezabel, quae se dicit prophetem, sinis docere et seducere servos meos, fornicari et manducare de sacrificiis, et dedi illi tempus, ut poenitentiam ageret, et poenitere non vult a fornicatione sua. Ecce mitto eam in lectum et, qui cum ea fornicati sunt, in maximam tribulationem, nisi poenitentiam gesserint ab operibus suis [1]). Quos utique ad poenitentiam Dominus non hortaretur, nisi quia poenitentibus indulgentiam pollicetur. Et in evangelio: Dico, inquit, vobis, sic erit gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis, quibus non est opus poenitentia [2]). Nam cum scriptum sit: Deus mortem non fecit nec delectatur in perditione vivorum [3]), utique qui neminem vult perire, cupit peccatores poenitentiam agere et per poenitentiam denuo ad vitam redire. Ideo et per Iohel prophetam clamat et dicit: Et nunc haec dicit Dominus Deus vester: Revertimini ad me ex toto corde vestro simulque et ieiunio et fletu et planctu, et discindite corda vestra et non vestimenta vestra, et revertimini ad Dominum Deum vestrum, quia misericors et pius est et patiens et multae miserationis, et qui sententiam flectat adversus malitiam irrogatam [4]). In psalmis etiam legimus censuram pariter et clementiam Dei comminantis simul atque parcentis, punientis, ut corrigat, et cum correxerit, reservantis. Visitabo, inquit, in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis [5]).

XIX. (15) Dominus quoque in evangelio suo pietatem Dei patris ostendens ait: Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius eius panem, lapidem porrigat illi, aut si piscem postulaverit, serpentem illi porrigat? Si ergo vos, cum sitis nequam, scitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester coelestis dabit bona poscentibus eum [6])? Comparat hic Dominus carnalem patrem et Dei patris aeternam largamque pietatem. Quodsi iste in terris nequam pater offensus graviter a filio peccatore et malo, si tamen eundem postmodum viderit reformatum et depositis prioris vitae delictis ad sobrios et bonos mores et ad innocentiae

---

1) Apoc. 2, 20—22. 2) Luc. 15, 7. 3) Sap. 1, 13.
4) Ioel. 2, 12. 13. 5) Ps. 89, 33. 34. 6) Matth. 7, 9—11

disciplinam poenitentiae dolore correctum, et gaudet et gratulatur et susceptum, quem ante proiecerat, cum voto paternae exsultationis amplectitur; quanto magis unus ille et verus pater bonus, misericors et pius, imo ipse bonitas et misericordia et pietas, laetatur in poenitentia filiorum suorum, nec iam poenitentibus aut plangentibus et lamentantibus poenam comminatur, sed veniam magis et indulgentiam pollicetur. Unde Dominus in evangelio beatos dicit plangentes, quia qui plangit, misericordiam provocat, qui pervicax et superbus est, iram sibi et poenam iudicii venientis exaggerat. Et idcirco, frater carissime, poenitentiam non agentes nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis suae professione testantes prohibendos omnino censuimus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo coeperint deprecari; quia rogare illos non delicti poenitentia sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum.

XX. (16) Quod vero ad Novatiani personam pertinet, frater carissime, de quo desiderasti tibi scribi, quam haeresim introduxisset, scias, nos primo in loco nec curiosos esse debere, quid ille doceat, cum foris doceat. Quisquis ille est et qualiscunque est, christianus non est, qui in Christi ecclesia non est. Iactet se licet et philosophiam vel eloquentiam suam superbis vocibus praedicet: qui nec fraternam caritatem nec ecclesiasticam unitatem tenuit, etiam quod prius fuerat, amisit. Nisi si episcopus tibi videtur, qui episcopo in ecclesia a sedecim coepiscopis facto adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur et, cum sit a Christo una ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, item episcopatus unus episcoporum multorum concordi numerositate diffusus, ille post Dei traditionem, post connexam et ubique coniunctam catholicae ecclesiae unitatem, humanam conetur ecclesiam facere et per plurimas civitates novos apostolos suos mittat, ut quaedam recentia institutionis suae fundamenta constituat, cumque iam pridem per omnes provincias et per urbes singulas ordinati sint episcopi in aetate antiqui, in fide integri, in pressura probati, in persecutione proscripti, ille super eos creare alios pseudoepiscopos audeat. Quasi possit aut totum orbem novi conatus obstinatione peragrare

aut ecclesiastici corporis compaginem discordiae suae seminatione rescindere, nesciens, schismaticos semper inter initia fervere, incrementa vero habere non posse nec augere, quod illicite coeperint, sed statim cum prava sua aemulatione deficere. (17) Episcopatum autem tenere non posset, etiam si episcopus prius factus a coepiscoporum suorum corpore et ab ecclesiae unitate descisceret, quando apostolus admoneat, ut invicem nosmetipsos sustineamus, ne ab unitate, quam Deus constituit, recedamus, et dicat: Sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis[1]). Qui ergo nec unitatem spiritus nec coniunctionem pacis observat et se ab ecclesiae vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem potest habere nec honorem, qui episcopatus nec unitatem voluit tenere nec pacem.

XXI. Tum deinde quantus arrogantiae tumor est, quanta humilitatis et lenitatis oblivio, arrogantiae suae quanta iactatio, ut quis aut audeat aut facere se posse credat, quod nec apostolis concessit Dominus, ut zizania a frumento putet se posse discernere, aut, quasi ipsi palam ferre et aream purgare concessum sit, paleas conetur a tritico separare, cumque apostolus dicat: In domo autem magna non solum vasa aurea sunt et argentea, sed et lignea et fictilia[2]), aurea et argentea vasa videatur eligere, lignea vero et fictilia contemnere, abiicere, damnare, quando non nisi die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur et fictilia ab eo, cui data est ferrea virga, frangantur. Aut si se cordis et renis scrutatorem constituit et iudicem, per omnia aequaliter iudicet et, cum sciat, scriptum esse: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat[3]), fraudatores et moechos a latere atque a comitatu suo separet, quando multo et gravior et peior sit moechi, quam libellatici causa, cum hic necessitate, ille voluntate peccaverit, hic existimans sibi satis esse, quod non sacrificaverit, errore deceptus sit, ille matrimonii expugnator alieni vel lupanar ingressus ad cloacam et coenosam voraginem vulgi sanctificatum corpus et Dei templum detestabili colluvione violaverit, sicut apostolus dicit: Omne peccatum, quodcunque fecerit homo, extra

---

[1]) Eph. 4, 2. 3. [2]) II Timoth. 2, 20. [3]) Io. 5, 14.

corpus est; qui autem moechatur, in corpus suum peccat[1]. Quibus tamen et ipsis poenitentia conceditur et lamentandi ac satisfaciendi spes relinquitur secundum ipsum apostolum dicentem: Timeo, ne forte veniens ad vos lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt et non egerunt poenitentiam de immunditiis, quas fecerunt, et fornicationibus et libidinibus[2].

XXII. (18) Nec sibi in hoc novi haeretici blandiantur, quod se dicant idololatris non communicare, quando sint apud illos et adulteri et fraudatores, qui teneantur idololatriae crimine, secundum apostolum dicentem: Hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator aut immundus aut fraudator, quod est idololatria, non habet haereditatem in regno Christi et Dei[3]. Et iterum: Mortificate itaque membra vestra, quae in terra sunt, exponentes fornicationem, immunditiam et concupiscentiam malam et cupiditatem, quae sunt idolorum servitus, propter quae venit ira Dei[4]. Nam cum corpora nostra membra sint Christi, et singuli simus templum Dei, quisquis adulterio templum Dei violat, Deum violat, et qui in peccatis committendis voluntatem diaboli facit, daemoniis et idolis servit. Neque enim mala facta de sancto Spiritu veniunt, sed de adversarii instinctu, et de immundo spiritu natae concupiscentiae contra Deum facere et diabolo servire compellunt. Ita fit, ut si peccato alterius inquinari alterum dicunt et idololatriam delinquentis ad non delinquentem transire sua asseveratione contendunt, excusari secundum suam vocem non possint ab idololatriae crimine, cum constet de apostolica probatione, moechos et fraudatores, quibus illi communicant, idololatras esse. (19) Nobis autem secundum fidem nostram et divinae praedicationis datam formam competit ratio veritatis, unumquemque in peccato suo ipsum teneri nec posse alterum pro altero reum fieri, cum Dominus praemoneat et dicat: Iustitia iusti super eum erit, et scelus scelerati super eum erit[5]. Et iterum: Non morientur patres pro filiis, et filii non morientur pro patribus. Unusquisque in peccato suo morietur[6]. Quod legentes scilicet et tenentes neminem putamus a fructu sa-

---

1) I Cor. 6, 18. 2) II Cor. 12, 20. 21. 3) Eph. 5, 5.
4) Col. 3, 5. 6. 5) Ezech. 18, 20. 6) Deut. 24, 16.

tisfactionis et spe pacis arcendum, cum sciamus iuxta scripturarum divinarum fidem auctore et hortatore ipso Deo et ad agendam poenitentiam peccatores redigi, et veniam atque indulgentiam poenitentibus non denegari.

XXIII. Atque o frustrandae fraternitatis irrisio, o miserorum lamentantium et amentium caduca deceptio, o haereticae institutionis inefficax et vana traditio, hortari ad satisfactionis poenitentiam et subtrahere de satisfactione medicinam, dicere fratribus nostris: „Plange et lacrymas funde et diebus ac noctibus ingemisce et pro abluendo et purgando delicto tuo largiter et frequenter operare; sed extra ecclesiam post omnia ista morieris; quaecunque ad pacem pertinent, facies, sed nullam pacem, quam quaeris, accipies!" Quis non statim pereat, quis non ipsa desperatione deficiat, quis non animum suum a proposito lamentationis avertat? Operari tu putas rusticum posse, si dixeris: „Agrum peritia omni rusticitatis exerce, culturis diligenter insiste; sed nullam messem metes, nullam vindemiam premes, nullos oliveti tui fructus capies, nulla de arboribus poma decerpes?" Vel si cui [1]) dominium et usum navium suadens dicas: „Materiam de excellentibus silvis mercare, frater, carinam praevalidis et electis roboribus intexe, clavo, funibus, velis ut fabricetur atque armetur navis, operare; sed cum haec feceris, fructum de actibus eius et cursibus non videbis?"

XXIV. *(20)* Praecludere est atque abscindere iter doloris ac poenitendi viam, ut cum in scripturis omnibus Dominus Deus revertentibus ad se et poenitentibus blandiatur, nostra duritia et crudelitate, dum fructus poenitentiae intercipitur, poenitentia ipsa tollatur. Quodsi invenimus, a poenitentia agenda neminem debere prohiberi, et deprecantibus atque exorantibus Domini misericordiam, secundum quod ille misericors et pius est, per sacerdotes eius pacem posse concedi, admittendus est plangentium gemitus et poenitentiae fructus dolentibus non negandus. Et quia apud inferos confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest, qui ex toto corde poenituerint et rogaverint, in ecclesiam debent interius suscipi et in ipsa Domino reservari, qui ad ecclesiam suam venturus de illis utique,

---

[1]) Haec lectio vett. editionum; recentiores: s i e i, c u i.

quos in ea intus invenerit, iudicabit. Apostatae vero et desertores, vel adversarii et hostes et Christi ecclesiam dissipantes nec si occisi pro nomine foris fuerint, admitti secundum apostolum possunt ad ecclesiae pacem, quando nec spiritus nec ecclesiae tenuerunt unitatem.

XXV. Haec interim, frater carissime, pauca de multis quantum potui breviter decucurri, quibus et desiderio tuo satisfacerem et te magis ac magis collegii et corporis nostri societati coniungerem. Si autem tibi veniendi ad nos opportunitas et facultas fuerit, plura in commune conferre et uberius ac plenius, quae in salutarem concordiam faciant, tractare poterimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LVI.

(Erasm. III, 23. Pamel. Rigalt. Baluz. 53. Pariss. 52.)

Cyprianus Fortunato, Ahymmo, Optato, Privatiano, Donatulo et Felici fratribus

S.

I. Scripsistis mihi, fratres carissimi, quod cum in Capsensi civitate propter ordinationem episcopi essetis, pertulerit ad vos Superius frater et collega noster, Ninum, Clementianum, Florum fratres nostros, qui in persecutione apprehensi prius fuerant et nomen Domini confessi violentiam magistratus et populi frementis impetum vicerant, postmodum, cum apud proconsulem poenis gravibus excruciaretur, vi tormentorum subactos esse et de gradu gloriae, ad quam plena fidei virtute tendebant, diutinis cruciatibus excidisse, nec tamen post hunc gravem lapsum non voluntate, sed necessitate susceptum a poenitentia agenda per hoc triennium destitisse. De quibus consulendum putastis, an eos ad communicationem iam fas esset admittere.

II. Et quidem quod ad mei animi sententiam pertinet, puto his indulgentiam Domini non defuturam, quos constat stetisse in acie, nomen[1]) confessos esse, violentiam magistratuum et populi furentis incursum immobilis fidei obstinatione vicisse, passos esse carcerem, diu inter minas

---

[1]) Aliquot cdd. et edd. nomen Domini. Cfr. p. 112 not. 4.

proconsulis et fremitum populi circumstantis tormentis laniantibus ac longa iteratione cruciantibus repugnasse; ut quod in novissimo infirmitate carnis subactum videtur, meritorum praecedentium defensione relevetur, et sit satis talibus gloriam perdidisse, non tamen debere nos eis et veniae locum claudere atque eos a paterna pietate et a nostra communicatione privare, quibus existimamus ad deprecandam clementiam Domini posse sufficere, quod triennio iugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa poenitentiae lamentatione planxerunt. (2) Certe non puto, incaute et temere his pacem committi, quos videmus militiae suae fortitudine nec prius pugnae defuisse et, si acies etiam denuo venerit, gloriam suam posse reparare. Nam cum in concilio placuerit, poenitentiam agentibus in infirmitatis periculo subveniri et pacem dari, debent utique in accipienda pace praecedere, quos videmus non animi infirmitate cecidisse, sed in proelio congressos et vulneratos per imbecillitatem carnis confessionis suae coronam non potuisse perferre, maxime cum cupientibus mori non permitterentur occidi, sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu non fidem, quae invicta est, vincerent, sed carnem, quae infirma est, fatigarent.

III. Quoniam tamen scripsistis, ut cum pluribus collegis de hoc ipso plenissime tractem, et res tanta exigit maius et impensius de multorum collatione consilium, et nunc omnes fere inter Paschae prima solemnia apud se cum fratribus demorantur, quando solemnitati celebrandae apud suos satisfecerint et ad me venire coeperint, tractabo cum singulis plenius, ut de eo, quod consuluistis, figatur apud nos et rescribatur vobis firma sententia multorum sacerdotum consilio ponderata. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LVII.

(Erasm. I, 2. Pamel. Rigalt. Baluz. 54. Pariss. 53.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 167. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 350. Routh reliqu. scr. III. p. 69 et 108.

Cyprianus, Liberalis, Caldonius, Nicomedes, Caecilius, Iunius, Marrutius, Felix, Successus, Faustinus, Fortunatus, Victor, Saturninus, alius Saturninus, Rogatianus, Tertullus, Lucianus, Sattius, Secundinus, alius Saturninus, Eutyches, Amplus, alius Saturninus, Aurelius, Priscus, Herculaneus, Victoricus, Quintus, Honoratus, Manthaneus, Hortensianus, Verianus, Iambus, Donatus, Pomponius, Polycarpus, Demetrius, alius Donatus, Privatianus, Fortunatus, Rogatus et Munnulus

Cornelio fratri

S.

I. Statueramus quidem iam pridem, frater carissime, participato invicem nobiscum consilio, ut qui in persecutionis infestatione supplantati ab adversario et lapsi fuissent et sacrificiis se illicitis maculassent, agerent diu poenitentiam plenam et, si periculum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu mortis acciperent. Nec enim fas erat aut permittebat paterna pietas et divina clementia, ecclesiam pulsantibus claudi et dolentibus ac deprecantibus spei salutaris subsidium denegari, ut de saeculo recedentes sine communicatione et pace ad Dominum dimitterentur, quando permiserit ipse, qui legem dedit, ut ligata in terris etiam in coelis ligata essent, solvi autem possent illic, quae hic prius in ecclesia solverentur. Sed enim cum videamus, diem rursus alterius infestationis appropinquare coepisse [1]), et crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur, ut ad certamen, quod nobis hostis indicit, armati et parati simus, plebem etiam nobis de divina dignatione commissam exhortationibus nostris paremus et omnes omnino milites Christi, qui arma desiderant et proelium flagitant, intra castra dominica colligamus; necessitate cogente censuimus, eis, qui de ecclesia Domini non recesserunt, sed poenitentiam agere et lamentari ac Dominum deprecari a primo lapsus sui die non destiterunt, pacem dandam esse, et eos ad proelium, quod imminet, armari et instrui oportere. (2) Obtemperandum est namque ostensionibus atque admonitionibus iustis, ut a pastoribus oves in periculo non deserantur, sed grex omnis in unum congregetur, et exercitus Domini ad certamen militiae coelestis armetur.

---

1) Galli persecutionem suspicatur.

II. Merito enim trahebatur dolentium poenitentia tempore longiore, ut infirmis in exitu subveniretur, quamdiu quies et tranquillitas aderat, quae differre diu plangentium lacrimas et subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur. At vero nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est, nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda est; ut quos excitamus et hortamur ad proelium, non inermes et nudos relinquamus, sed protectione sanguinis et corporis Christi muniamus, et cum ad hoc fiat eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento dominicae saturitatis armemus. Nam quomodo docemus aut provocamus eos, in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? Aut quomodo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos prius ad bibendum in ecclesia poculum Domini iure communicationis admittimus?

III. (3) Interesse debet, frater carissime, inter eos, qui vel apostataverunt et ad saeculum, cui renuntiaverant, reversi gentiliter vivunt, vel ad haereticos transfugae facti contra ecclesiam parricidalia quotidie arma suscipiunt, et inter eos, qui ab ecclesiae limine non recedentes et implorantes iugiter ac dolenter divina et paterna solatia nunc se ad pugnam paratos esse et pro domini sui nomine ac pro sua salute stare fortiter et pugnare profitentur. Hoc in tempore pacem nos non dormientibus, sed vigilantibus damus, pacem non deliciis, sed armis damus, pacem non ad quietem, sed ad aciem damus. Si, secundum quod eos audimus et optamus et credimus, fortiter steterint et adversarium nobiscum in congressione prostraverint, non poenitet pacem concessisse tam fortibus, imo episcopatus nostri honor grandis et gloria est, pacem dedisse martyribus, ut sacerdotes, qui sacrificia Dei quotidie celebramus, hostias Deo et victimas praeparemus. Si autem, quod Dominus avertat a fratribus nostris, aliquis lapsorum fefellerit, ut pacem subdole petat et impendentis proelii tempore communicationem non proeliaturus accipiat, se ipsum fallit et decipit, qui aliud corde occultat et aliud voce pronuntiat. Nos, in quantum nobis et videre et iudicare conceditur, faciem singulorum videmus, cor scrutari et mentem perspicere non possumus. De his iudicat occultorum scrutator

et cognitor cito venturus et de arcanis cordis atque abditis iudicaturus. Obesse autem mali bonis non debent, sed magis mali a bonis adiuvari. Nec ideo martyrium facturis pax neganda est, quia sunt quidam negaturi, cum propter hoc pax danda sit omnibus militaturis, ne per ignorantiam nostram ille incipiat praeteriri, qui habet in proelio coronari.

IV. (4) Nec quisquam dicat: „Qui martyrium tollit, sanguine suo baptizatur, nec pax illi ab episcopo necessaria est habituro gloriae suae pacem et accepturo maiorem de Domini dignatione mercedem.“ Primo idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab ecclesia non armatur ad proelium, et mens deficit, quam non recepta eucharistia erigit et accendit. Dominus enim in evangelio suo dicit: Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare, quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [1]). Quando autem dicat, in traditis atque in confessione nominis constitutis Spiritum Patris loqui, quomodo potest ad confessionem paratus aut idoneus inveniri, qui non prius pace accepta receperit Spiritum Patris, qui corroborans servos suos ipse loquitur et confitetur in nobis?

V. Tum deinde si relictis omnibus rebus suis fugerit et in latebris atque in solitudine constitutus in latrones forte incurrerit, aut in febribus et in languore decesserit, nonne nobis imputabitur, quod tam bonus miles, qui omnia sua dereliquit et contemta domo et parentibus ac liberis sequi dominum suum maluit, sine pace et sine communicatione decedit? Nonne nobis vel negligentia segnis vel duritia crudelis adscribetur in die iudicii, quod pastores creditas et commissas nobis oves nec curare in pace nec in acie voluerimus armare? Nonne ingeretur nobis a Domino, quod per prophetam suum clamat et dicit: Ecce lac consumitis et lanis vos tegitis et quod crassum est, interficitis et oves meas non pascitis, quod infirmatum est, non confortastis, et quod male habuit, non corroborastis, et quod contribulatum est, non consolati estis, et quod errabat, non revocastis, et quod periit, non inquisistis, et

---

1) Matth. 10, 19. 20.

quod forte fuit, confecistis labore, et dispersae sunt oves meae eo, quod non sunt pastores, et factae sunt in comesturam omnibus bestiis agri, et non fuit, qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum et avertam eos, ut non pascant oves meas; et iam non pascent eas, et extraham oves meas de ore eorum; et pascam eas cum iudicio [1]).

VI. (5) Ne igitur ore nostro, quo pacem negamus, quo duritiam magis humanae crudelitatis, quam divinae et paternae pietatis opponimus, oves nobis commissae a Domino reposcantur, placuit nobis, sancto Spiritu suggerente et Domino per visiones multas et manifestas admonente, quia hostis imminere praenuntiatur et ostenditur, colligere intra castra milites Christi, examinatis singulorum causis pacem lapsis dare, imo pugnaturis arma suggerere. Quod credimus vobis quoque paternae misericordiae contemplatione placiturum. Quodsi de collegis aliquis exstiterit, qui urgente certamine pacem fratribus et sororibus non putat dandam, reddet ille rationem in die iudicii Domino vel importunae censurae vel inhumanae duritiae suae. Nos, quod fidei et caritati et sollicitudini congruebat, quae erant in conscientia nostra, protulimus, diem certaminis appropinquasse, hostem violentum cito contra nos exsurgere, pugnam non talem, qualis fuit, sed graviorem multo et acriorem venire. Hoc nobis divinitus frequenter ostenditur, de hoc nos providentia et misericordia Domini saepius admonemur, de cuius ope et pietate, qui in eum confidimus, possumus esse securi, quia qui in pace militibus suis futuram praenuntiat pugnam, dabit militantibus in congressione victoriam. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LVIII.

(Erasm. IV, 6. Pamel. Rigalt. Baluz. 56. Pariss. 55.)

Cyprianus plebi Thibari consistenti
S.

I. Cogitaveram quidem, fratres dilectissimi, atque in votis habebam, si rerum ratio ac temporis conditio per-

---

[1]) Ezech. 34, 3—6. 10. 16.

mitteret, secundum quod frequenter desiderastis, ipse ad vos venire et quantulacunque mediocritate exhortationis nostrae praesens illic fraternitatem corroborare. Sed quoniam sic rebus urgentibus detinemur, ut longe istinc excurrere et diu a plebe, cui de divina indulgentia praesumus, abesse non datur facultas, has interim pro me ad vos vicarias literas misi. Nam cum Domini instruentis dignatione instigemur saepius et admoneamur, ad vestram quoque conscientiam admonitionis nostrae sollicitudinem perferre debemus. Scire enim debetis et pro certo credere ac tenere, pressurae diem super caput esse coepisse et occasum saeculi atque antichristi tempus appropinquasse, ut parati omnes ad proelium stemus, nec quidquam nisi gloriam vitae aeternae et coronam confessionis dominicae cogitemus, nec putemus, talia esse, quae veniunt, qualia fuerunt illa, quae transierunt. Gravior nunc et ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta et virtute robusta parare se debeant milites Christi considerantes, idcirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint et ipsi propter Christum sanguinem fundere. Hoc est enim velle cum Christo inveniri, id, quod Christus et docuit et fecit, imitari, secundum Ioannem apostolum dicentem: Qui dicit se in Christo manere, debet, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare[1]). Item beatus Paulus apostolus exhortatur et docet dicens: Sumus filii Dei. Si autem filii Dei, et haeredes Dei, cohaeredes autem Christi, siquidem compatiamur, ut et commagnificemur[2]).

II. Quae nunc omnia consideranda sunt nobis, ut nemo quidquam de saeculo iam moriente desideret, sed sequatur Christum, qui et vivit in aeternum et vivificat servos suos in fide sui nominis constitutos. Venit enim tempus, fratres dilectissimi, quod iampridem Dominus noster praenuntiavit et docuit advenire dicens: Veniet hora, ut omnis, qui vos occiderit, putet se officium Deo facere. Sed haec facient, quoniam non cognoverunt patrem neque me. Haec autem locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum memores sitis, quia ego dixi vobis[3]). (2) Nec quisquam miretur, persecutionibus nos assiduis fatigari et pressuris angentibus frequenter urgeri, quando haec futura

---

1) I Io. 2, 6. 2) Rom. 8, 16. 17. 3) Io. 16, 2—4.

in novissimis temporibus Dominus ante praedixerit et militiam nostram magisterio et hortamento sui sermonis instruxerit, Petrus quoque apostolus eius docuerit, ideo persecutiones fieri, ut probemur et ut dilectioni Dei iustorum praecedentium exemplo nos etiam morte et passionibus copulemur. Posuit enim in epistola sua dicens: Carissimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, nec excidatis, tanquam novum aliquid vobis contingat; sed quotiescunque communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete, ut et in revelatione facta claritatis eius gaudentes exsultetis. Si improperatur vobis in nomine Christi, beati estis, quia maiestatis et virtutis Domini nomen in vobis requiescit, quod quidem secundum illos blasphematur, secundum nos autem honoratur[1]). Docuerunt autem nos apostoli ea, quae de praeceptis dominicis et coelestibus mandatis ipsi quoque didicerunt, Domino ipso scilicet corroborante nos et dicente: Nemo est, qui relinquat domum aut agrum aut parentes aut fratres aut sorores aut uxorem aut filios propter regnum Dei et non recipiat septies tantum in isto tempore, in saeculo autem venturo vitam aeternam[2]). Et iterum: Beati, inquit, eritis, cum odio vos habuerint homines et separaverint vos et expulerint et maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die et exsultate. Ecce enim merces vestra multa est in coelis[3]).

III. Gaudere nos et exsultare voluit in persecutionibus Dominus, quia quando persecutiones fiunt, tunc dantur coronae fidei, tunc probantur milites Dei, tunc martyribus patent coeli. Neque enim sic nomen militiae dedimus, ut pacem tantummodo cogitare, et detrectare et recusare militiam debeamus, quando in ipsa militia primus ambulaverit Dominus humilitatis et tolerantiae et passionis magister, ut quod fieri docuit, prior faceret et, quod pati hortatur, prior pro nobis ipse pateretur. Sit ante oculos vestros, fratres dilectissimi, quod qui omne iudicium a patre solus accepit et qui venturus est iudicaturus, iam iudicii sui et cognitionis futurae sententiam protulerit praenuntians et contestans confessurum se coram patre suo confitentes et negaturum negantes. Si mortem possemus evadere, merito

---

[1]) I Ptr. 4, 12—14. [2]) Luc. 18, 29. 30. [3]) ib. 6, 22. 23.

mori timeremus. Porro autem, cum mortalem mori necesse sit, amplectamur occasionem de divina promissione et dignatione venientem et fungamur exitu mortis cum praemio immortalitatis nec vereamur occidi, quos constat, quando occidimur, coronari.

IV. (3) Nec quisquam, fratres dilectissimi, cum populum nostrum fugari conspexerit metu persecutionis et spargi, conturbetur, quod collectam fraternitatem non videat nec tractantes episcopos audiat. Simul tunc omnes esse non possunt, quibus occidere non licet, sed occidi necesse est. Ubicunque in illis diebus unusquisque fratrum fuerit a grege interim necessitate temporis corpore, non spiritu separatus, non moveatur ad fugae illius horrorem nec recedens et latens deserti loci solitudine terreatur. Solus non est, cui Christus in fuga comes est, solus non est, qui templum Dei servans, ubicunque fuerit, sine Deo non est. Et si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera invaserit, fames aut sitis aut frigus afflixerit, vel per maria praecipiti navigatione properantem tempestas ac procella submerserit, spectat militem suum Christus ubicunque pugnantem et persecutionis causa pro nominis sui honore morienti praemium reddit, quod daturum se in resurrectione promisit. Nec minor est martyrii gloria, non publice et inter multos perisse, cum pereundi causa sit propter Christum perire. Sufficit ad testimonium martyrii sui testis ille, qui probat martyres et coronat.

V. (4) Imitemur, fratres dilectissimi, Abel iustum, qui initiavit martyria, dum propter iustitiam primus occiditur. Imitemur Abraham Dei amicum, qui non est cunctatus, ut filium victimam suis manibus offerret, dum Deo fide devotionis obsequitur. Imitemur tres pueros Ananiam, Azariam et Misahelem, qui nec aetate territi nec captivitate fracti Iudaea devicta et Hierosolymis captis in ipso regno suo regem fidei virtute vicerunt, qui adorare statuam, quam Nabuchodonosor rex fecerat, iussi et minis regis et flammis fortiores exstiterunt, proclamantes et fidem suam per haec verba testantes: Nabuchodonosor rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus, cui nos servimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis et de manibus tuis, rex, liberabit nos: et si non, notum sit tibi, quia diis tuis non servimus et imaginem

auream, quam statuisti, non adoramus[1]). Credebant se illi secundum fidem posse evadere; sed addiderunt: et si non, ut sciret rex, illos propter Deum, quem colebant, et mori posse. Hoc est enim robur virtutis et fidei, credere et scire, quod Deus a morte praesente liberare possit, et tamen mortem non timere nec cedere, ut probari fortius fides possit. Erupit per os eorum Spiritus sancti incorruptus et invictus vigor, ut appareant vera esse, quae in evangelio suo Dominus dixit: Cum autem vos apprehenderint, nolite cogitare, quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis[2]). Dixit, quid loqui et respondere possimus, dari nobis in illa hora divinitus et offerri, nec nos tunc esse, qui loquimur, sed Spiritum Dei patris, qui cum a confitentibus non discedit neque dividitur, ipse in nobis et loquitur et coronatur. Sic et Daniel, cum compelleretur adorare idolum Bel, quem tunc populus et rex colebat, in asserendum Dei sui honorem plena fide et libertate prorupit dicens: Nihil colo ego nisi Dominum Deum meum, qui condidit coelum et terram[3]).

VI. Quid in Machabaeis beatorum martyrum gravia tormenta et multiformes septem fratrum poenae et confortans liberos suos mater in poenis et moriens ipsa quoque cum liberis? Nonne magnae virtutis et fidei documenta testantur et nos ad martyrii triumphum suis passionibus adhortantur? Quid prophetae, quos ad praescientiam futurorum Spiritus sanctus animavit? Quid apostoli, quos Dominus elegit? Nonne cum iusti occiduntur propter iustitiam, mori nos quoque docuerunt? Christi nativitas a martyriis infantium statim coepit, ut ob nomen eius, a bimatu et infra qui fuerant, necarentur. Aetas necdum habilis ad pugnam idonea exstitit ad coronam. Ut appareret, innocentes esse, qui propter Christum necantur, infantia innocens ob nomen eius occisa est. (5) Ostensum est, neminem esse a periculo persecutionis immunem, quando et tales martyria fecerunt. Quam vero gravis causa sit hominis christiani, servum pati nolle, cum prior passus sit Dominus, et pro peccatis nostris nos pati nolle, cum peccatum suum proprium

---

[1]) Dan. 3, 16—18. [2]) Matth. 10, 19. 20.
[3]) Hist. Bel. 5 (Dan. 14, 4. Vulg.)

non habens passus sit ille pro nobis! Filius Dei passus est, ut nos filios faceret, et filius hominis pati non vult, ut esse Dei filius perseveret! Si odio saeculi laboramus, odium saeculi sustinuit prior Christus. Si contumelias in hoc mundo, si fugam, si tormenta toleramus, graviora expertus est mundi factor et dominus, qui et admonet dicens: Si saeculum, inquit, vos odit, mementote, quia me priorem vobis odiit. Si de saeculo essetis, saeculum, quod suum esset, amaret. Sed quia de saeculo non estis, et ego elegi vos de saeculo, propterea odit vos saeculum. Mementote sermonis, quem dixi vobis. Non est servus maior domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur[1]). Dominus et Deus noster quidquid docuit, et fecit, ut discipulus excusatus esse non possit, qui discit et non facit.

VII. (6) Neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi, futurae persecutionis metu aut antichristi imminentis adventu sic terreatur, ut non evangelicis exhortationibus et praeceptis ac monitis coelestibus ad omnia inveniatur armatus. Venit antichristus, sed et supervenit Christus. Grassatur et saevit inimicus, sed statim sequitur Dominus passiones nostras et vulnera vindicaturus. Irascitur adversarius et minatur, sed est, qui possit de eius manibus liberare. Ille metuendus est, cuius iram nemo poterit evadere, ipso praemonente et dicente: Ne timueritis eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest et corpus et animam occidere in gehennam[2]). Et iterum: Qui amat animam suam, perdet illam, et qui odit animam suam in isto saeculo, in vitam aeternam conservabit illam[3]). Et in apocalypsi instruit et praemonet dicens: Si quis adorat bestiam et imaginem eius et accipit notam in fronte sua et in manu, bibet et ipse de vino irae Dei mixto in poculo irae eius et punietur igne et sulphure sub oculis sanctorum angelorum et sub oculis agni, et fumus de tormentis eorum adscendet in saecula saeculorum, nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorant bestiam et imaginem eius[4]).

VIII. (7) Ad agonem saecularem exercentur homines et parantur et magnam gloriam computant honoris sui, si

---

1) Io. 15, 18—20. 2) Matth. 10, 28. 3) Io. 12, 25.
4) Apoc. 14, 9—11.

illis spectante populo et imperatore praesente contigerit coronari. Ecce agon sublimis et magnus et coronae coelestis praemio gloriosus, ut spectet nos certantes Deus et super eos, quos filios facere dignatus est, oculos suos pandens certaminis nostri spectaculo perfruatur. Proeliantes nos et fidei congressione pugnantes spectat Deus, spectant angeli eius, spectat et Christus. Quanta est gloriae dignitas et quanta felicitas, praesente Deo congredi et Christo iudice coronari! Armemur, fratres dilectissimi, viribus totis et paremur ad agonem mente incorrupta, fide integra, virtute devota. Ad aciem, quae nobis indicitur, Dei castra procedant. Armentur integri, ne perdat integer, quod nuper stetit. Armentur et lapsi, ut et lapsus recipiat, quod amisit. Integros honor, lapsos dolor ad proelium provocet. Armari et praeparari nos beatus Paulus apostolus docet dicens: Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus potestates et principes huius mundi et harum tenebrarum, adversus spiritus nequitiae in coelestibus. Propter quod induite tota arma, ut possitis resistere in die nequissimo; ut cum omnia perfeceritis, stetis accincti lumbos vestros in veritate, induti loricam iustitiae et calciati pedes in praeparatione evangelii pacis, assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia ignita iacula nequissimi exstinguere, et galeam salutis et gladium spiritus, qui est sermo Dei [1]).

IX. Haec arma sumamus, his nos tutamentis spiritalibus et coelestibus muniamus, ut in die nequissimo resistere diaboli minis et repugnare possimus. Induamus loricam iustitiae, ut contra inimici iacula munitum sit pectus et tutum. Calciati sint evangelico magisterio et armati pedes, ut cum serpens calcari a nobis et obteri coeperit, mordere et supplantare non possit. Portemus fortiter scutum fidei, quo protegente, quidquid iaculatur inimicus, possit exstingui. Accipiamus quoque ad tegumentum capitis galeam salutarem, ut muniantur aures, ne audiant edicta feralia, muniantur oculi, ne videant detestanda simulacra, muniatur frons, ut signum Dei [2]) incolume servetur, muniatur os, ut

---

[1]) Eph. 6, 12—17.

[2]) Signum crucis, quod quasi characterem quendam in baptismate Christiani acceperunt. Ad sqq. Armemus etc. notandum, per

Dominum suum Christum victrix lingua fateatur. Armemus et dexteram gladio spiritali, ut sacrificia funesta fortiter respuat, ut eucharistiae memor, quae Domini corpus accepit, ipsum complectatur, postmodum a Domino sumtura praemium coelestium coronarum.

X. (8) O dies ille qualis et quantus adveniet, fratres dilectissimi, cum coeperit populum suum Dominus recensere et divinae cognitionis examine singulorum merita recognoscere, mittere in gehennam nocentes et persecutores nostros flammae poenalis perpetuo ardore flammare, nobis vero mercedem fidei et devotionis exsolvere! Quae erit gloria et quanta laetitia, admitti, ut Deum videas, honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis ac lucis aeternae gaudium capias, Abraham et Isaac et Iacob et patriarchas omnes et prophetas et apostolos et martyres salutare, cum iustis et Dei amicis in regno coelorum datae immortalitatis voluptate gaudere, sumere illic, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit! Maiora enim nos accipere, quam quod hic aut operamur aut patimur, apostolus praedicat dicens: Non sunt condignae passiones huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis[1]). Cum revelatio illa venerit, cum claritas super nos Dei fulserit, tam beati erimus et laeti dignatione Domini honorati, quam rei remanebunt et miseri, qui Dei desertores aut contra Deum rebelles voluntatem fecerunt diaboli, ut eos necesse sit cum ipso simul inexstinguibili igne torqueri.

XI. Haec, fratres dilectissimi, haereant cordibus nostris. Haec sit armorum nostrorum praeparatio, haec diurna ac nocturna meditatio, ante oculos habere et cogitatione semper ac sensibus volvere iniquorum supplicia et praemia ac merita iustorum, quid negantibus Dominus comminetur ad poenam, quid contra confitentibus promittat ad gloriam. Si haec cogitantibus ac meditantibus nobis supervenerit persecutionis dies, miles Christi praeceptis eius et monitis eruditus non expavescit ad pugnam, sed paratus est ad coronam. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

---

multa saecula eucharistiam communicantibus prius manu acceptam, deinde ore sumtam fuisse.

[1]) Rom. 8, 18.

EPISTOLA LIX.

(Erasm. I, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 55. Pariss. 54.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 172. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 352.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Legi literas tuas, frater carissime, quas per Saturum fratrem nostrum acoluthum misisti, et dilectionis fraternae et ecclesiasticae disciplinae et sacerdotalis censurae satis plenas; quibus significasti, Felicissimum hostem Christi non novum, sed iam pridem ob crimina sua plurima et gravissima abstentum et non tantum mea, sed et plurimorum coepiscoporum sententia condemnatum reiectum a te illic esse et, cum venisset stipatus caterva et factione desperatorum, vigore pleno, quo episcopum agere oportet, pulsum de ecclesia esse, de qua iam pridem cum sui similibus Dei maiestate et Christi Domini et iudicis nostri severitate depulsus est, ne schismatis et discidii auctor[1]), ne pecuniae commissae sibi fraudator, ne stuprator virginum, ne matrimoniorum multorum depopulator atque corruptor ultra adhuc sponsam Christi incorruptam, sanctam, pudicam praesentiae suae dedecore et impudica atque incesta contagione violaret.

II. (2) Sed enim lecta alia tua epistola, frater, quam primis literis subiunxisti, satis miratus sum, cum animadvertissem, te minis atque terroribus eorum, qui venerant, aliquantum esse commotum, cum te, secundum quod scripsisti, aggressi essent cum summa desperatione comminantes, quod si literas, quas attulerant, non accepisses, publice eas recitarent, et multa turpia ac probrosa et ore suo digna proferrent. Quodsi ita res est, frater carissime, ut nequissimorum timeatur audacia, et quod mali iure atque aequitate non possunt, temeritate ac desperatione perficiant, actum est de episcopatus vigore et de ecclesiae gubernandae sublimi ac divina potestate, nec christiani ultra aut durare aut esse iam possumus, si ad hoc ventum est, ut perditorum minas atque insidias pertimescamus. Nam et gentiles et Iudaei minantur, et haeretici atque omnes,

---

[1]) i. e. sicut infra XI s i g n i f e r, patronus, propagator schismatis a Novato conflati, non inceptor.

quorum pectora et mentes diabolus obsedit, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur. Non tamen idcirco cedendum est, quia minantur[1]), aut ideo adversarius et inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vindicat et assumit in saeculo. Manere apud nos debet, frater carissime, fidei robur immobile et stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus atque impetus oblatrantium fluctuum velut petrae obiacentis fortitudine et mole debet obsistere.

III. Nec interest, unde episcopo aut terror aut periculum veniat, qui terroribus et periculis vivit obnoxius et tamen fit de ipsis terroribus ac periculis gloriosus. (3) Neque enim solas gentilium vel Iudaeorum minas cogitare et spectare debemus, cum videamus, ipsum Dominum a fratribus esse desertum et ab eo, quem inter apostolos ipse delegerat, proditum, inter initia quoque mundi Abel iustum non nisi frater occiderit, et Iacob fugientem persecutus sit frater infestus, et Ioseph puer venierit vendentibus fratribus, in evangelio etiam legamus, esse praedictum, magis domesticos inimicos futuros, et qui prius copulati sacramento unanimitatis fuerint, ipsos invicem tradituros. Nihil interest, quis tradat aut saeviat, cum Deus tradi permittat, quos disponit coronari. Neque enim nobis ignominia est pati a fratribus, quod passus est Christus, nec illis gloria est facere, quod fecerit Iudas. Quae autem sui elatio est, quae comminantium tumens et inflata et vana iactatio, illic absenti minari, cum hic me habeant in potestate praesentem? Convicia eorum, quibus se et vitam suam quotidie lacerant, non timemus; fustes et lapides et gladios, quos verbis parricidalibus iactitant, non perhorrescimus. Quod in illis est, homicidae sunt apud Deum tales. Necare tamen non possunt, nisi eis Dominus necare permiserit. Et cum nobis semel moriendum sit, illi tamen et odio et verbis et delictis suis quotidie perimunt.

IV (4) Sed non idcirco, frater carissime, relinquenda est ecclesiastica disciplina aut sacerdotalis solvenda censura, quoniam conviciis infestamur aut terroribus quatimur, quando occurat et moneat scriptura divina dicens: Ille vero, qui praesumit et contumax est, vir sui iactans nihil omnino

---

[1]) Verba quia min. restituimus cum plerisque cdd. et editt.

proficiet, qui dilatavit tanquam infernus animam suam[1]). Et iterum: Et verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius in stercora erit et in vermes. Hodie extollitur et cras non invenietur, quoniam conversus est in terram suam, et cogitatio eius peribit[2]). Et iterum: Vidi impium exaltatum et extolli super cedros Libani; et transivi, et ecce non fuit; et quaesivi eum, et non est inventus locus eius[3]). Exaltatio et inflatio et arrogans ac superba iactatio non de Christi magisterio, qui humilitatem docet, sed de antichristi spiritu nascitur, cui exprobrat per prophetam Dominus et dicit: Tu autem dixisti in animo tuo: in coelum adscendam, super stellas Dei ponam sedem meam, sedebo in monte alto super montes altos in aquilonem, adscendam super nubes, ero similis Altissimo. Et addidit dicens: Tu vero ad inferos descendes in fundamenta terrae; et qui videbunt te, mirabuntur super te[4]). Unde et parem talibus poenam scriptura divina loco alio comminatur et dicit: Dies enim Domini Sabaoth super omnem iniuriosum et superbum et super omnem elatum et excelsum[5]).

V. De ore itaque ac de verbis suis unusquisque statim proditur et, utrum Christum in corde suo an vero antichristum habeat, loquendo detegitur, secundum quod Dominus in evangelio suo dicit: Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis nequam? De abundantia enim cordis os emittit. Bonus homo de bono thesauro emittit bona, et nequam homo de nequam thesauro emittit nequam[6]). Unde et dives ille peccator, qui de Lazaro in sinu Abrahae posito atque in refrigerio constituto implorat auxilium, cum in tormentis cruciabundus flammae cremantis ardoribus aduratur, inter omnes corporis partes magis os eius et lingua poenas dat, quia plus scilicet lingua sua et ore peccaverat. (5) Nam cum scriptum sit: Neque maledici regnum Dei consequentur[7]), et iterum Dominus in evangelio suo dicat: Qui dixerit fratri suo fatue, et qui dixerit racha, reus erit in gehenna ignis[8]); quomodo possunt censuram Domini ultoris evadere, qui talia ingerunt non solum fratribus, sed et sacerdotibus, quibus honor

---

1) Hab. 2, 5. 2) I Macc. 2, 62. 63. 3) Ps. 37, 35. 36.
4) Ies. 14, 13—16. 5) ib. 2, 12. 6) Matth. 12, 34. 35.
7) I Cor. 6, 10. 8) Matth. 5, 22.

tantus de Dei dignatione conceditur, ut quisquis sacerdoti eius et ad tempus hic iudicanti non obtemperaret, statim necaretur?

VI. In Deuteronomio loquitur Dominus Deus dicens: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc[1]). Item ad Samuelem, cum a Iudaeis sperneretur, Deus dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt[2]). Et Dominus quoque in evangelio: Qui audit vos, inquit, me audit et eum, qui me misit, et qui reiicit vos, me reiicit, et qui me reiicit, reiicit eum, qui me misit[3]). Et cum leprosum emundasset: Vade, inquit, et demonstra te sacerdoti[4]). Et cum postea tempore passionis alapam accepisset a servo sacerdotis, cumque ei dixisset: Sic respondes pontifici? adversus pontificem Dominus contumeliose nihil dixit, nec quidquam de sacerdotis honore detraxit, sed innocentiam suam magis asserens et ostendens: Si male, inquit, locutus sum, exprobra de malo; si autem bene, quid me caedis[5])? Item in Actibus apostolorum postmodum beatus apostolus Paulus, cum ei dictum esset: Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? quamvis Domino iam crucifixo sacrilegi et impii et cruenti illi esse coepissent, nec iam quidquam de sacerdotali honore et auctoritate retinerent, tamen ipsum quamvis inane nomen et umbram quandam sacerdotis cogitans Paulus: Nesciebam, inquit, fratres, quia pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices[6]).

VII. (6) Cum haec tanta ac talia et multa alia exempla praecedant, quibus sacerdotalis auctoritas et potestas de divina dignatione firmatur, quales putas esse eos, qui sacerdotum hostes et contra ecclesiam catholicam rebelles nec praemonentis Domini comminatione nec futuri iudicii ultione terrentur? Neque enim aliunde haereses obortae sunt aut nata sunt schismata, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in ecclesia ad tempus sacerdos et ad tempus iudex vice Christi cogitatur: cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas uni-

---

1) Deut. 17, 12. 13. 2) I Sam. 8. 7. 3) Luc. 10, 16.
4) Matth. 8, 4. 5) Io. 18, 22. 23. 6) Act. 23, 4. 5.

versa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, nemo post divinum iudicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum iudicem se iam non episcopi, sed Dei faceret, nemo discidio unitatis Christi ecclesiam scinderet, nemo sibi placens ac tumens seorsum foris haeresim novam conderet; nisi si ita est aliquis sacrilegae temeritatis ac perditae mentis, ut putet, sine Dei iudicio fieri sacerdotem, cum Dominus in evangelio suo dicat: Nonne duo passeres asse veneunt, et neuter eorum cadit in terram sine patris vestri voluntate [1])? Cum ille nec minima fieri sine voluntate Dei dicat, existimat aliquis, summa et magna aut non sciente aut non permittente Deo in ecclesia Dei fieri, et sacerdotes id est dispensatores eius non de eius sententia ordinari! Hoc est fidem non habere, qua vivimus, hoc est Deo honorem non dare, cuius nutu et arbitrio regi et gubernari omnia scimus et credimus. (7) Plane episcopi non de voluntate Dei fiunt, sed qui extra ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositionem et traditionem evangelii fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim prophetis ponit et dicit: Sibimet ipsis regem constituerunt et non per me [2]). Et iterum: Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes, qui manducant ea, contaminabuntur [3]). Et per Esaiam quoque Spiritus sanctus clamat et dicit: Vaeh vobis, filii desertores. Haec dicit Dominus: Habuistis consilium et non per me, et fecistis conventionem et non per spiritum meum, adiicere peccata super peccata [4]).

VIII. Caeterum — dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus — quando episcopus in locum defuncti substituitur, quando populi universi suffragio in pace deligitur, quando Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi suae in episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete serviens disciplinae, in tempestate proscriptus applicito et adiuncto episcopatus sui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphitheatro dominicae dignationis testimonio honoratus, his ipsis etiam diebus, quibus has ad te literas feci, ob sacrificia, quae edicto proposito celebrare populus iubebatur, clamore popularium ad leonem denuo postulatus in circo: cum talis, frater carissime, a quibusdam desperatis et perditis et ex-

[1]) Matth. 10, 29. [2]) Hos. 8, 4. [3]) ib. 9, 4. [4]) Ies. 30, 1.

tra ecclesiam constitutis impugnari videtur, apparet, quis impugnet, non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit aut protegit; sed ille, qui Christi adversarius et ecclesiae eius inimicus ad hoc ecclesiae praepositum sua infestatione persequitur, ut gubernatore sublato atrocius atque violentius circa ecclesiae naufragia grassetur.

IX. (8) Nec quemquam fidelem et evangelii memorem atque apostoli praemonentis mandata retinentem movere debet, frater carissime, si quidam in extremis temporibus superbi et contumaces et sacerdotum Dei hostes aut de ecclesia recedunt aut contra ecclesiam faciunt, quando tales nunc futuros et Dominus et apostoli eius ante praedixerint. Nec praepositum servum deseri a quibusdam miretur aliquis, quando ipsum Dominum magnalia et mirabilia summa facientem et virtutes Dei patris factorum suorum testimonio comprobantem discipuli sui reliquerint. Et tamen ille non increpuit recedentes aut graviter comminatus est, sed magis conversus ad apostolos suos dixit: Numquid et vos vultis ire? servans scilicet legem, qua homo libertati suae relictus et in arbitrio proprio constitutus sibimet ipse vel mortem appetit vel salutem. Petrus tamen, super quem aedificata ab eodem Domino fuerat ecclesia, unus pro omnibus loquens et ecclesiae voce respondens ait: Domine, ad quem ibimus? Verbum vitae aeternae habes, et nos credimus et cognovimus, quoniam tu es Christus filius Dei vivi[1]), significans scilicet et ostendens, eos, qui a Christo recesserint, culpa sua perire, ecclesiam tamen, quae in Christum credat et quae semel id, quod cognoverit, teneat, nunquam ab eo omnino discedere, et eos esse ecclesiam, qui in domo Dei permanent, plantationem vero plantatam a Deo patre non esse, quos videmus non frumenti stabilitate solidari, sed tanquam paleas dissipantis inimici spiritu ventilari, de quibus et Ioannes in epistola sua dicit: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum[2]). Item Paulus monet nos, cum mali de ecclesia pereunt, non moveri, nec recedentibus perfidis fidem minui. Quid enim, inquit, si exciderunt a fide quidam eorum, numquid infidelitas illorum

---

1) Io. 6, 67—69. 2) I Io. 2, 19.

fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax [1]).

X. (9) Quod ad nos attinet, conscientiae nostrae convenit, frater carissime, dare operam, ne quis culpa nostra de ecclesia pereat; si autem quis ultro et crimine suo perierit et poenitentiam agere atque ad ecclesiam redire noluerit, nos in die iudicii inculpatos futuros, qui consulimus sanitati, illos solos in poenis remansuros, qui noluerint consilii nostri salubritate sanari. Nec movere nos debent convicia perditorum, quo minus a via recta et a certa regula non recedamus, quando et apostolus instruat dicens: Si hominibus placerem, Christi servus non essem [2]). Interest, utrum quis homines promereri an Deum cupiat. Si hominibus placetur, Dominus offenditur. Si vero id enitimur et laboramus, ut possimus Deo placere, et convicia et maledicta debemus humana contemnere.

XI. Quod autem tibi de Fortunato isto pseudoepiscopo a paucis et inveteratis haereticis constituto non statim scripsi, frater carissime, non ea res erat, quae in notitiam tuam deberet festinato statim quasi magna aut metuenda perferri, maxime quando et Fortunati nomen iam satis nosses, qui est unus ex quinque presbyteris iam pridem de ecclesia profugis et sententia coepiscoporum nostrorum multorum et gravissimorum virorum nuper abstentis, qui super hac re priore anno ad te literas fecerunt. Item Felicissimum signiferum seditionis recognosceres, qui et ipse in iisdem coepiscoporum nostrorum factis ad te pridem literis continetur, qui non tantum ab iis istic abstentus, sed et abs te illic nuper de ecclesia pulsus est. (10) Cum haec in notitia tua esse confiderem et pro certo haerere memoriae et disciplinae tuae scirem, necessarium non putavi, celeriter et urgenter haereticorum tibi ineptias nuntiandas. Neque enim ad catholicae ecclesiae maiestatem pariter ac dignitatem pertinere debet, quid apud se haereticorum et schismaticorum moliatur audacia. Nam et pars Novatiani Maximum presbyterum nuper ad nos a Novatiano legatum missum atque a nostra communicatione reiectum nunc istic sibi fecisse pseudoepiscopum dicitur. Nec tamen de hoc tibi scripseram, quando haec omnia contemnantur

---

[1]) Rom. 3, 3. 4. [2]) Gal. 1, 10.

a nobis, et miserim tibi proxime nomina episcoporum istic constitutorum, qui integri et sani in ecclesia catholica fratribus praesunt.

XII. Quod utique ideo de omnium nostrorum consilio tibi placuit scribere, ut erroris diluendi ac perspiciendae veritatis compendium fieret, et scires tu et collegae nostri, quibus scribere et literas mutuo a quibus vos accipere oporteret; si quis autem praeter hos, quos epistola nostra complexi sumus, scribere vobis auderet, sciretis, eum vel sacrificio vel libello esse maculatum, vel unum de haereticis perversum scilicet et profanum. Nactus tamen occasionem familiarissimi hominis et clerici per Felicianum acoluthum, quem cum Perseo collega nostro miseras, inter caetera, quae in notitiam tuam perferenda hinc fuerant, etiam de Fortunato isto tibi scripsi. Sed dum istic Felicianus frater noster vel vento retardatur vel accipiendis aliis epistolis a nobis detinetur, Felicissimo ad vos properante praeventus est. Ita enim semper scelera festinant, quasi contra innocentiam festinatione praevaleant.

XIII. (11) Per Felicianum autem significavi tibi, frater, venisse Carthaginem Privatum veterem haereticum in Lambesitana colonia ante multos fere annos ob multa et gravia delicta nonaginta episcoporum sententia condemnatum, antecessorum etiam nostrorum, quod et vestram conscientiam non latet, Fabiani et Donati literis severissime notatum; qui cum causam suam apud nos in concilio, quod habuimus Idibus Maiis, quae proximae fuerunt, agere velle se diceret nec admissus esset, Fortunatum istum sibi pseudoepiscopum dignum collegio suo fecit. Venerat etiam cum illo et Felix quidam, quem ipse extra ecclesiam in haeresi pseudoepiscopum olim constituerat. Sed et Iovinus et Maximus comites cum probato haeretico [1]) affuerunt ob nefanda sacrificia et crimina in se probata sententia novem episcoporum collegarum nostrorum condemnati et iterato quoque a pluribus nobis anno priore in concilio abstenti. Cum his autem quatuor iunctus est et Repostus Suturnicensis, qui non tantum in persecutione ipse cecidit, sed et

---

[1]) Baluz. secundum paucos cdd.: cum Privato probato haer., caeteri post Erasmum: Privato haer. Plures vero cdd. et editt. antiquissimae: cum probatio haer.

maximam partem plebis suae sacrilega persuasione deiecit. Hi quinque cum paucis vel sacrificatis vel male sibi consciis Fortunatum sibi pseudoepiscopum cooptarunt, ut criminibus in unum convenientibus talis esset scilicet rector, quales illi, qui reguntur.

XIV. (12) Hinc iam et caetera mendacia, frater carissime, potes noscere, quae illic homines desperati et perditi ventilaverunt, ut cum de sacrificatis vel de haereticis amplius quam quinque pseudoepiscopi non fuerint, qui Carthaginem venerint et Fortunatum sibi dementiae suae socium constituerint, illi tamen quasi filii diaboli et mendacio pleni ausi sunt, ut scribis, iactitare, viginti quinque episcopos affuisse. Quod mendacium et istic prius apud fratres nostros iactitabant dicentes, viginti quinque episcopos de Numidia esse venturos, qui sibi episcopum facerent. Quo in mendacio suo posteaquam quinque solis convenientibus naufragis et a nobis abstentis detecti sunt atque confusi, Romam cum mendaciorum suorum merce navigaverunt, quasi veritas post eos navigare non posset, quae mendaces linguas rei certae probatione convinceret. Atque haec est, frater, vera dementia, non cogitare nec scire, quod mendacia non diu fallant, noctem tamdiu esse, quamdiu illucescat dies, clarificato autem die et sole oborto luci tenebras et caliginem cedere, et quae grassabantur per noctem latrocinia cessare. Denique si nomina ab eis quaereres, non haberent vel quos falso nominarent. Tanta apud eos etiam malorum penuria est, ut ad illos nec de sacrificatis nec de haereticis viginti quinque colligi possint. Et tamen ad decipiendas aures simplicium et absentium mendacio numerus inflatur; quasi etsi verus esset hic numerus, aut ab haereticis ecclesia aut ab iniustis iustitia vincatur.

XV. Nec me oportet, frater carissime, paria nunc cum illis facere et ea, quae commiserunt atque hucusque committunt, meo sermone decurrere, cum considerandum sit nobis, quid proferre et scribere sacerdotes Dei oporteat, nec tam dolor apud nos debeat, quam pudor loqui, et ne videar provocatus maledicta potius quam crimina et peccata congerere. (13) Taceo itaque de fraudibus ecclesiae factis, coniurationes et adulteria et varia delictorum genera praetereo. Unum illud, in quo non mea nec hominum, sed Dei causa est, de eorum facinore non puto

esse reticendum, quod a primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora ferverent, et sacrificiis nefandis non tantum diaboli altaria, sed adhuc manus ipsae lapsorum atque ora fumarent, communicare cum lapsis et poenitentiae agendae intercedere non destiterunt. Clamat Deus: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli [1]). Et Dominus in evangelio dicit: Qui me negaverit, negabo illum [2]). Et alio loco indignatio et ira divina non tacet dicens: Illis fudistis libamina et illis imposuistis sacrificia: super haec non indignabor? dicit Dominus [3]). Et intercedunt, ne rogetur Deus, qui indignari se ipse testatur; intercedunt, ne exoretur precibus et satisfactionibus Christus, qui negantem se negare profitetur!

XVI. Nos in ipso persecutionis tempore de hoc ipso literas misimus, nec auditi sumus. Concilio frequenter acto non consensione tantum nostra, sed et comminatione decrevimus, ut poenitentiam fratres agerent, ut poenitentiam non agentibus nemo temere pacem daret. Et illi contra Deum sacrilegi, contra sacerdotes Dei impio furore temerarii, de ecclesia recedentes et contra ecclesiam parricidalia arma tollentes elaborant, ut opus suum diaboli malitia consummet [4]), ne vulneratos divina clementia in ecclesia sua curet. Miserorum poenitentiam mendaciorum suorum fraude corrumpunt, ne Deo indignanti satisfiat, ne Christum Dominum suum, qui christianus esse vel erubuit ante vel timuit, postmodum quaerat, ne ad ecclesiam, qui de ecclesia recesserat, redeat. Datur opera, ne satisfactionibus et lamentationibus iustis delicta redimantur, ne vulnera lacrymis abluantur. Pax vera falsae pacis mendacio tollitur, salutaris sinus matris noverca intercedente praecluditur, ne de pectore atque ore lapsorum fletus et gemitus audiatur. (14) Compelluntur adhuc insuper lapsi, ut linguis atque ore, quo in Capitolio [5]) ante deliquerant, sacerdotibus convicium faciant, confessores et virgines et iustos quosque fidei laude praecipuos atque in ecclesia gloriosos contumeliis et maledicis vocibus prosequantur. A quibus

---

1) Exod. 22, 19. 2) Matth. 10, 33. 3) Ies. 57, 6.

4) Hoc perbene ad quorundam cdd. fidem suasisse nobis videtur Gronov. observ. p. 147. vulgo legitur consummen t.

5) Carthaginiensi, coloniae enim urbem imitatae sunt.

quidem non tam nostrorum modestia et humilitas et pudor caeditur, quam illorum ipsorum spes et vita laceratur. Neque enim qui audit[1]), sed qui facit convicium, miser est, nec qui a fratre vapulat, sed qui fratrem caedit, in lege peccator est, et cum nocentes innocentibus iniuriam faciunt, illi patiuntur iniuriam, qui facere se credunt.

XVII. Denique hinc illis percussa mens et hebes animus et sensus alienus est: ira est Dei, non intelligere delicta, ne sequatur poenitentia, sicut scriptum est: Et dedit illis Deus spiritum transpunctionis[2]), ne revertantur scilicet et curentur et deprecationibus et satisfactionibus iustis post peccata sanentur. Paulus apostolus in epistola sua ponit et dicit: Dilectum veritatis non habuerunt, ut salvi fierent, ac propterea mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in iniustitia[3]). Primus felicitatis gradus est, non delinquere, secundus, delicta cognoscere. Illic currit innocentia integra et illibata, quae servet, hic succedit medela, quae sanet. Quod utrumque isti offenso Deo perdiderunt, et ut amissa sit gratia, quae de baptismi sanctificatione percipitur, et non subveniat poenitentia, per quam culpa curatur.

XVIII. (15) An putas, frater, levia esse adversus Deum facinora, parva et modica delicta, quod per illos non rogatur maiestas indignantis Dei, quod non timetur ira et ignis et dies Domini, quod imminente antichristo exarmatur fides militantis populi, dum tollitur vigor et timor Christi? Viderint laici, hoc quomodo curent. Sacerdotibus labor maior incumbit in asserenda et procuranda Dei maiestate, ne quid videamur in hac parte negligere, quando admoneat Dominus et dicat: Et nunc praeceptum hoc ad vos est, o sacerdotes. Si non audieritis et si non posueritis in corde vestro, ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus, immittam in vos maledictionem et maledicam benedictionem vestram[4]). Honor ergo datur Deo, quando sic Dei maiestas et censura contemnitur, ut cum se ille indignari et irasci sacrificantibus dicat et cum poenas aeternas et supplicia perpetua comminetur, proponatur a sacri-

---

1) Baluz. ratione non allata: patitur.
2) Ies. 29, 10. 3) II Thess. 2, 10—12. 4) Mal. 2, 1. 2.

legis atque dicatur, ne ira cogitetur Dei, ne timeatur iudicium Domini, ne pulsetur ad ecclesiam Christi, sed sublata poenitentia nec ulla exomologesi criminis facta, despectis episcopis atque calcatis, pax a presbyteris verbis fallacibus praedicetur, et ne lapsi surgant aut foris positi ad ecclesiam redeant, communicatio non communicantibus offeratur?

XIX. Quibus etiam satis non fuit, ab evangelio recessisse, spem lapsis satisfactionis et poenitentiae sustulisse, fraudibus involutos vel adulteriis commaculatos vel sacrificiorum funesta contagione pollutos, ne Deum rogarent, ne in ecclesia exomologesin criminum facerent, ab omni et sensu et fructu poenitentiae removisse, foris sibi extra ecclesiam et contra ecclesiam constituisse[1]) conventiculum perditae factionis, cum male sibi consciorum et Deum rogare ac satisfacere nolentium caterva conflueret. (16) Post ista adhuc insuper pseudoepiscopo sibi ab haereticis constituto navigare audent et ad Petri cathedram atque ad ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est[2]), a schismaticis et profanis literas ferre nec cogitare, eos esse Romanos, quorum fides apostolo praedicante laudata est, ad quos perfidia habere non possit accessum.

XX. Quae autem causa veniendi et pseudoepiscopum contra episcopos factum nuntiandi? Aut enim placet illis, quod fecerunt, et in suo scelere perseverant, aut si displicet et recedunt, sciunt, quo revertantur. Nam cum statutum sit ab omnibus nobis et aequum sit pariter ac iustum, ut uniuscuiusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat unusquisque et gubernet rationem sui actus Domino redditurus, oportet utique eos, quibus praesumus, non circumcursare nec episcoporum concordiam cohaerentem sua subdola et fallaci temeritate collidere, sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere et testes sui criminis possint; nisi si paucis desperatis et perditis minor videtur esse auctoritas episcoporum in Africa constitutorum,

---

[1]) Pamel. Rigalt. Ox.: nisi foris — constituissent.

[2]) i. e. quae in urbe principali est constituta atque prima (in occidenti) episcopalis regiminis particeps fuit.

qui iam de illis iudicaverunt, et eorum conscientiam multis delictorum laqueis vinctam iudicii sui nuper gravitate damnarunt. Iam causa eorum cognita est, iam de eis dicta sententia est, nec censurae congruit sacerdotum, mobilis atque inconstantis animi levitate reprehendi, cum Dominus doceat et dicat: Sit sermo vester est est, non non [1]).

XXI. (17) Si eorum, qui de illis priore anno iudicaverunt, numerus cum presbyteris et diaconibus computetur, plures tunc affuerunt iudicio et cognitioni, quam sunt iidem isti, qui cum Fortunato nunc videntur esse coniuncti. Scire enim debes, frater carissime, eum, posteaquam pseudoepiscopus ab haereticis factus est, iam paene ab omnibus esse desertum. Namque ii, quibus in praeteritum praestigia obtendebantur et dabantur verba fallacia, quod simul ad ecclesiam regressuri dicerentur, posteaquam viderunt illic pseudoepiscopum factum, frustratos et deceptos se esse didicerunt et remeant quotidie atque ad ecclesiam pulsant, nobis tamen, a quibus ratio Domino reddenda est, anxie ponderantibus et sollicite examinantibus, qui recipi et admitti ad ecclesiam debeant. Quibusdam enim ita aut crimina sua obsistunt, aut fratres obstinate et firmiter reniluntur, ut recipi omnino non possint, nisi cum scandalo et periculo plurimorum. Neque enim sic putramina quaedam colligenda sunt, ut quae integra et sana sunt, vulnerentur, nec utilis aut consultus est pastor, qui ita morbidas et contactas oves gregi admiscet, ut gregem totum mali cohaerentis afflictatione contaminet. Non attendas ad numerum illorum. Melior est enim unus timens Deum, quam mille filii impii, sicut locutus est Dominus per prophetam dicens: Fili, ne iocunderis in filiis impiis, si multiplicentur tibi, cum non fuerit timor Dei in ipsis [2]).

XXII. O si posses, frater carissime, istic interesse nobiscum, cum pravi isti et perversi de schismate revertuntur. Videres, quis mihi labor sit, persuadere patientiam fratribus nostris, ut animi dolore sopito recipiendis malis curandisque consentiant. Namque ut gaudent et laetantur, cum tolerabiles et minus culpabiles redeunt, ita contra fremunt

---

1) Matth. 5, 37.

2) Sir. 16, 1. 2. Verba **Non attendas — in ipsis** desunt in multis cdd. atque editt.

et reluctantur, quoties inemendabiles et protervi et vel adulteriis vel sacrificiis contaminati et post haec adhuc insuper et superbi sic ad ecclesiam remeant, ut bona intus ingenia corrumpant. Vix plebi persuadeo, imo extorqueo, ut tales patiantur admitti. Et iustior factus est fraternitatis dolor ex eo, quod unus atque alius obnitente plebe et contradicente, mea tamen facilitate suscepti peiores exstiterunt, quam prius fuerant, nec fidem poenitentiae servare potuerunt, quia nec cum vera poenitentia venerant.

XXIII. (18) De istis vero quid dicam, qui nunc ad te cum Felicissimo omnium criminum reo navigaverunt legati a Fortunato pseudoepiscopo missi, tam falsas ad te literas afferentes, quam est et ipse, cuius literas ferunt, falsus, quam est eius peccatorum multiplex conscientia, quam exsecrabilis vita, quam turpis, ut et si in ecclesia essent, eiici tales de ecclesia debuissent? Denique quia conscientiam suam norunt, nec nos audent adire aut ad ecclesiae limen accedere, sed foris per provinciam circumveniendis fratribus et spoliandis pererrant et omnibus iam satis noti atque undique pro suis facinoribus exclusi illuc etiam ad vos navigant. Neque enim potest illis frons esse ad nos accedendi aut apud nos consistendi, cum sint acerbissima et gravissima crimina, quae eis a fratribus ingerantur. Si iudicium nostrum voluerint experiri, veniant. Denique si qua illis excusatio et defensio potest esse, videamus, quem habeant satisfactionis suae sensum, quem afferant poenitentiae fructum. Nec ecclesia istic cuiquam clauditur, nec episcopus alicui denegatur. Patientia et facilitas et humanitas nostra venientibus praesto est. Opto omnes in ecclesiam regredi, opto universos commilitones nostros intra Christi castra et Dei patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo studio et voto colligendae fraternitatis, etiam quae in Deum commissa sunt, non pleno iudicio religionis examino, delictis plus quam oportet remittendis paene ipse delinquo. Amplector promta et plena dilectione cum poenitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili et simplici confitentes.

XXIV. Si qui autem sunt, qui putant, se ad ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant, aditum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeant, contra tales clausam

stare ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta et fortia Domino tuente munita minis cedere. (19) Sacerdos Dei evangelium tenens et Christi praecepta custodiens occidi potest, non potest vinci. Suggerit et subministrat nobis exempla virtutis ac fidei Zacharias antistes Dei, qui cum terreri minis et lapidatione non posset, in templo Dei occisus est clamans et identidem dicens, quod nos quoque contra haereticos clamamus et dicimus: Haec dicit Dominus: Dereliquistis vias Domini, et Dominus derelinquet vos[1]. Neque enim, quia pauci temerarii et improbi coelestes et salutares vias Domini derelinquunt et sancta non agentes a sancto Spiritu deseruntur, ideo et nos divinae traditionis immemores esse debemus, ut maiora esse furentium scelera, quam sacerdotum iudicia censeamus aut existimemus, plus ad impugnandum posse humana conamina, quam quod ad protegendum praevalet divina tutela.

XXV. An ad hoc, frater carissime, deponenda est catholicae ecclesiae dignitas et plebis intus positae fidelis atque incorrupta maiestas et sacerdotalis quoque auctoritas ac potestas, ut iudicare velle se dicant de ecclesiae praeposito extra ecclesiam constituti, de christiano haeretici, de sano saucii, de integro vulnerati, de stante lapsi, de iudice rei, de sacerdote sacrilegi? Quid superest, quam ut ecclesia Capitolio cedat, et recedentibus sacerdotibus ac Domini altare removentibus in cleri nostri sacrum venerandumque congestum[2] simulacra atque idola cum aris suis transeant, et Novatiano declamandi adversum nos atque increpandi largior et plenior materia praestetur, si ii, qui sacrificaverunt et Christum publice negaverunt, non tantum rogari et sine acta poenitentia admitti, sed adhuc insuper coeperint terroris sui potestate dominari? Si pacem postulant, arma deponant. Si satisfaciunt, quid minantur? Aut si comminantur, sciant, quia a Dei sacerdotibus non timentur. Neque enim et antichristus, cum venire coeperit, introibit in ecclesiam, quia minatur, aut armis eius et violentiae ceditur, quia resistentes peremturum se esse profitetur. (20) Armant nos haeretici, dum nos putant sua

---

[1]) II Chron. 24, 20.

[2]) Ita Baluz. ad plurimos cdd. et antiquissimas edd. Vulgo post Erasmum consessum.

commminatione terreri; nec in faciem[1]) nos deiiciunt, sed magis erigunt et accendunt, dum ipsam pacem persecutione peiorem fratribus faciunt.

XXVI. Et optamus quidem, ne quod loquuntur furore, impleant crimine, ne qui verbis perfidis et crudelibus peccant, factis quoque delinquant. Oramus ac deprecamur Deum, quem provocare illi et exacerbare non desinunt, ut eorum corda mitescant, ut furore deposito ad sanitatem mentis redeant, ut pectora operta delictorum tenebris poenitentiae lumen agnoscant et magis petant, fundi pro se preces atque orationes antistitis, quam ipsi fundant sanguinem sacerdotis. Si autem in suo furore permanserint atque in istis insidiis ac minis suis parricidalibus crudeliter perseveraverint, nullus Dei sacerdos sic infirmus est, sic iacens et abiectus, sic imbecillitate humanae mediocritatis invalidus, qui non contra hostes et impugnatores Dei divinitus erigatur, cuius non humilitas et infirmitas vigore et robore Domini protegentis animetur. Nostra nihil interest, aut a quo aut quando perimamur mortis et sanguinis praemium de Domino recepturi. Illorum flenda et lamentanda concisio est, quos sic diabolus excoecat, ut aeterna gehennae supplicia non cogitantes antichristi iam propinquantis adventum conentur imitari.

XXVII. (21) Et quamquam sciam, frater carissime, pro mutua dilectione, quam debemus et exhibemus invicem nobis, florentissimo illic clero tecum praesidenti et sanctissimae atque amplissimae plebi legere te semper literas nostras, tamen nunc et admoneo et peto, ut quod alias sponte atque honorifice facis, etiam petente me facias, ut hac epistola mea lecta, si quod illic contagium venenati sermonis et pestiferae seminationis irrepserat, id omne de fratrum auribus et pectoribus exuatur, et bonorum integra ac sincera dilectio ab omnibus haereticae detrectationis sordibus repurgetur. Declinent autem de caetero fortiter et evitent dilectissimi fratres nostri verba et colloquia eorum, quorum sermo ut cancer serpit, sicut apostolus dicit: Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimae[2]). Et iterum: Haereticum hominem post unam correptionem

---

[1]) Ita Ox. ad multos cdd. caeteri omnes in pace.
[2]) II Timoth. 2, 17. I Cor. 15, 33.

evita sciens, quia perversus est huiusmodi et peccat et est a semetipso damnatus [1]). Et per Salomonem loquitur Spiritus sanctus. Perversus, inquit, in ore suo portat perditionem et in labiis suis ignem condit [2]). Item denuo monet dicens: Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam [3]). Et iterum: Malus obaudit linguae iniquorum, iustus autem non intendit labiis mendacibus [4]).

XXVIII. (22) Quod quamquam sciam illic fraternitatem nostram vestra scilicet providentia monitam, sed et sua vigilantia satis cautam nec capi haereticorum venenis posse nec decipi, tantumque apud illos praevalere magisteria et praecepta divina, quantus illis in Deum timor est, tamen ex abundanti vel sollicitudo nostra vel caritas scribere ad vos ista persuasit, ut nulla cum talibus commercia copulentur, nulla cum malis convivia vel colloquia misceantur, simusque ab eis tam separati, quam sunt illi de ecclesia profugi, quia scriptum est: Si autem et ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus [5]). Et beatus apostolus non monet tantum, sed et iubet, a talibus ut recedatur. Praecipimus, inquit, vobis in nomine Domini Iesu Christi, ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis [6]). Nulla societas fidei et perfidiae potest esse. Qui cum Christo non est, qui adversarius Christi est, qui unitati et paci eius inimicus est, nobiscum non potest cohaerere. Si cum precibus et satisfactionibus veniunt, audiantur: si maledicta et minas ingerunt, respuantur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LX.

(Erasm. I, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 57. Pariss. 56.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 190. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 360.

Cyprianus Cornelio fratri

S.

I. Cognovimus, frater carissime, fidei ac virtutis vestrae testimonia gloriosa et confessionis vestrae honorem

---

1) Tit. 3, 10. 11. 2) Prov. 16, 27. 3) Sir. 28, 24. (28 Vulg.)
4) Prov. 17, 4. 5) Matth. 18, 17. 6) II Thess. 3, 6.

sic exsultanter accepimus, ut in meritis ac laudibus vestris nos quoque participes et socios computemus. Nam cum nobis et ecclesia una sit et mens iuncta et individua concordia, quis non sacerdos in consacerdotis sui laudibus tanquam in suis propriis gratuletur, aut quae fraternitas non in fratrum gaudio ubique laetetur? Exprimi satis non potest, quanta istic exsultatio fuerit et quanta laetitia, cum de vobis prospera et fortia comperissemus, ducem te illic confessionis fratribus exstitisse, sed et confessionem ducis de fratrum consensione crevisse, ut dum praecedis ad gloriam, multos feceris gloriae comites et confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri; ut non inveniamus, quid prius praedicare in vobis debeamus, utrumne tuam promtam et stabilem fidem an inseparabilem fratrum caritatem. Virtus illic episcopi praecedentis publice comprobata est, adunatio sequentis fraternitatis ostensa est. Dum apud vos unus animus et una vox est, ecclesia omnis Romana confessa est. (2) Claruit, fratres carissimi, fides, quam de vobis beatus apostolus praedicavit. Hanc laudem virtutis et roboris firmitatem iam tunc in spiritu praevidebat et praeconio futurorum merita vestra contestans, dum parentes laudat, filios provocat. Dum sic unanimes, dum sic fortes estis, magna et caeteris fratribus unanimitatis et fortitudinis exempla tribuistis. Docuistis granditer Deum timere, Christo firmiter adhaerere, plebem sacerdotibus in periculo iungi, in persecutione fratres a fratribus non separari, concordiam simul iunctam vinci omnino non posse, quidquid simul petitur a cunctis, Deum pacis pacificis exhibere.

II. Prosilierat adversarius, terrore violento Christi castra turbare. Sed quo impetu venerat, eodem impetu pulsus et victus est, et quantum formidinis et terroris attulit, tantum fortitudinis invenit et roboris. Supplantare se iterum posse crediderat Dei servos et velut tirones et rudes, quasi minus paratos et minus cautos solito suo more concutere. Unum primo aggressus, ut lupus ovem secernere a grege, ut accipiter columbam ab agmine volantium separare tentaverat; nam cui non est adversus omnes satis virium, circumvenire quaerit solitudinem singulorum. Sed retusus adunati exercitus fide pariter et vigore intellexit, milites Christi vigilare iam sobrios et armatos ad proelium

stare, vinci non posse, mori posse et hoc ipso invictos esse, quia mori non timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promte et animas et sanguinem tradere, ut cum tanta in saeculo malitia et saevitia grassetur, a malis et saevis velocius recedatur. Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, quale in conspectu Christi ecclesiae suae gaudium, ad pugnam, quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed tota simul castra prodiisse! Omnes enim constat venturos fuisse, si audire potuissent, quando accurrerit properanter et venerit, quisquis audivit. Quot illic lapsi gloriosa confessione sunt restituti! Steterunt fortes et ipso dolore poenitentiae facti ad proelium fortiores, ut appareat, nuper subitatos esse et novae atque insuetae rei pavore trepidasse, rediisse ad se postmodum fidem veram et vires suas de Dei timore collectas ad omnem patientiam constanter et firmiter roborasse, nec iam stare ad criminis veniam, sed ad passionis coronam.

III. (3) Quid ad haec Novatianus, frater carissime? Utrumne iam deponit errorem? An vero, qui dementium mos est, ipsis bonis et prosperis nostris plus adactus est ad furorem, et quo magis ac magis dilectionis ac fidei crescit hic gloria, illic dissensionis et zeli recrudescit insania, nec vulnus suum miser curat, sed adhuc gravius et se et suos vulnerat in perniciem fratrum lingua sua perstrepens et facundiae venenatae iacula contorquens, magis durus saecularis philosophiae pravitate, quam sophiae[1]) dominicae lenitate pacificus, desertor ecclesiae, misericordiae hostis, interfector poenitentiae, doctor superbiae, veritatis corruptor, perditor caritatis? Agnoscitne iam, qui sit sacerdos Dei, quae sit ecclesia et domus Christi, qui sint Dei servi, quos diabolus infestet, qui sint christiani, quos antichristus impugnet? Neque enim quaerit illos, quos iam subegit, aut gestit evertere, quos iam suos fecit. Inimicus et hostis ecclesiae, quos alienavit ab ecclesia et foras duxit, ut captivos et victos contemnit et praeterit, eos pergit lacessere, in quibus Christum cernit habitare. Quamquam etsi aliquis ex talibus fuerit apprehensus, non

---

[1]) Ita non dubito Baluzium recte scripsisse. Caeterae fere editt. et plerique cdd. philosophiae.

est, quod sibi quasi in confessione nominis blandiatur, cum constet, si occisi eiusmodi extra ecclesiam fuerint, fidei coronam non esse, sed poenam potius esse perfidiae, nec in domo Dei inter unanimes habitaturos esse, quos videmus de pacifica et divina domo furore discordiae recessisse.

IV. Hortamur plane quantum possumus, frater carissime, pro caritate mutua, qua nobis invicem cohaeremus, ut quoniam providentia Domini monentis instruimur et divinae misericordiae consiliis salubribus admonemur, appropinquare iam certaminis et agonis nostri diem, ieiuniis, vigiliis, orationibus insistere cum omni plebe non desinamus. Incumbamus gemitibus assiduis et deprecationibus crebris. Haec sunt enim nobis arma coelestia, quae stare et perseverare fortiter faciunt. Haec sunt munimenta spiritalia et tela divina, quae protegunt. Memores nostri invicem simus, concordes atque unanimes, utrobique pro nobis semper oremus, pressuras et angustias mutua caritate relevemus, et si quis istinc nostrum prior divinae dignationis celeritate praecesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio, pro fratribus et sororibus nostris apud misericordiam patris non cesset oratio. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

D.

Epistolae Lucio pontifice conscriptae.

EPISTOLA LXI.

(Erasm. III, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 58. Pariss. 57.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 207.

Cyprianus cum collegis Lucio fratri
S.

I. Et nuper quidem tibi, frater carissime, gratulati sumus, cum te honore geminato in ecclesiae suae administratione confessorem pariter et sacerdotem constituit divina dignatio. Sed et nunc non minus tibi et comitibus tuis atque universae fraternitati gratulamur, quod cum eadem gloria et laudibus vestris reduces vos denuo ad

suos fecerit benigna Domini et larga protectio, ut pascendo gregi pastor et gubernandae navi gubernator et plebi regendae rector redderetur, et appareret, relegationem vestram sic divinitus esse dispositam, non ut episcopus relegatus et pulsus ecclesiae deesset, sed ut ad ecclesiam maior rediret. Neque enim in tribus pueris minor fuit martyrii dignitas, quia morte frustrata de camino ignis incolumes exierunt, aut non consummatus Daniel exstitit in suis laudibus, quia qui leonibus missus fuerat ad praedam, protectus a Domino vixit ad gloriam. In confessoribus Christi dilata martyria non meritum confessionis minuunt, sed magnalia divinae protectionis ostendunt. Repraesentatum videmus in vobis, quod apud regem fortes atque illustres pueri praedicaverunt, ipsos quidem paratos esse ardere flammis, ne diis eius servirent aut imaginem, quam fecerat, adorarent, Deum tamen, quem colebant quemque et nos colimus, potentem esse, ut eos de camino ignis eximeret et de regis manibus ac de poenis praesentibus liberaret. Quod invenimus in confessionis vestrae fide et in Domini circa vos protectione nunc gestum, ut cum vos parati fueritis et promti omne subire supplicium, Dominus tamen vos poenae subtraheret et ecclesiae reservaret. Regredientibus vobis breviata non est in episcopo confessionis suae dignitas, sed magis crevit sacerdotalis auctoritas, ut altari Dei assistat antistes, qui ad confessionis arma sumenda et facienda martyria non verbis plebem, sed factis cohortetur et imminente antichristo paret ad proelium milites non solum sermonis et vocis incitamento, sed fidei et virtutis exemplo.

II. (2) Intelligimus, frater carissime, et tota cordis nostri luce perspicimus divinae maiestatis salutaria et sancta consilia, unde illic repentina persecutio nuper exorta sit, unde contra ecclesiam Christi et episcopum Cornelium beatum martyrem vosque omnes saecularis potestas subito proruperit, ut ad confundendos haereticos et retundendos ostenderet Dominus, quae esset ecclesia, quis episcopus eius unus divina ordinatione delectus, qui cum episcopo presbyteri sacerdotali honore coniuncti, quis adunatus et verus Christi populus dominici gregis caritate connexus, qui essent, quos inimicus lacesseret, qui contra, quibus diabolus ut suis parceret. Neque enim persequitur et im-

pugnat Christi adversarius nisi castra et milites Christi; haereticos prostratos semel et suos factos contemnit et praeterit. Eos quaerit deiicere, quos videt stare.

III. Atque utinam nunc facultas daretur, frater carissime, ut interesse illic vobis regredientibus possemus, qui vos mutua caritate diligimus, ut adventus vestri laetissimum fructum praesentes cum caeteris ipsi quoque caperemus. Quae illic exsultatio omnium fratrum, qui concursus atque complexus occurrentium singulorum! Vix osculis [1]) adhaerentium potest satisfieri, vix vultus ipsi atque oculi plebis possunt videndo satiari de adventus vestri gaudio. Cognoscere illic fraternitas coepit, qualis et quanta sit secutura Christo veniente laetitia, cuius quia cito appropinquabit adventus, imago iam quaedam praecessit in vobis, ut quomodo Ioannes praecursor eius et praevius veniens praedicavit, Christum venisse, sic nunc episcopo confessore Domini et sacerdote redeunte appareat, et Dominum iam redire. Vicarias vero pro nobis ego et collegae et fraternitas omnis has ad vos literas mittimus, frater carissime, et repraesentantes vobis per epistolam gaudium nostrum fida obsequia caritatis expromimus hic quoque in sacrificiis atque in orationibus nostris non cessantes Deo patri et Christo filio eius Domino nostro gratias agere et orare pariter ac petere, ut qui perfectus est atque perficiens, custodiat et perficiat in vobis confessionis vestrae gloriosam coronam; qui et ad hoc vos fortasse revocavit, ne gloria esset occulta, si foris essent confessionis vestrae consummata martyria. Nam victima, quae fraternitati praebet exemplum et virtutis et fidei, praesentibus debet fratribus immolari. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

---

[1]) Ita Ox. Cdd. longe plerique et omnes edd. **oculis**.

EPISTOLA LXII[1]).

(Pamel. Rigalt. Baluz. 60. Pariss. 59.)

Cyprianus Ianuario, Maximo, Proculo, Victori, Modiano, Nemesiano, Nampulo et Honorato fratribus S.

I. Cum maximo animi nostri gemitu et non sine lacrymis legimus literas vestras, fratres carissimi, quas ad nos pro dilectionis vestrae sollicitudine de fratrum nostrorum et sororum captivitate fecistis. Quis enim non doleat in eiusmodi casibus, aut quis non dolorem fratris sui suum proprium computet, cum loquatur apostolus Paulus et dicat: Si patitur unum membrum, compatiuntur et caetera membra; si laetatur membrum unum, collaetantur et caetera membra[2]); et alio loco: Quis infirmatur, inquit, et non ego infirmor[3])? Quare nunc et nobis captivitas fratrum nostra captivitas computanda est, et periclitantium dolor pro nostro dolore numerandus est, cum sit scilicet adunationis nostrae corpus unum, et non tantum dilectio, sed et religio instigare nos debeat et confortare ad fratrum membra redimenda.

II. Nam cum denuo apostolus Paulus dicat: Nescitis, quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis[4])? etiamsi caritas nos minus adigeret ad opem fratribus ferendam, considerandum tamen hoc in loco fuit, Dei templa esse, quae capta sunt, nec pati nos longa cessatione et neglecto dolore debere, ut diu Dei templa captiva sint, sed quibus possumus viribus elaborare et velociter gerere, ut Christum iudicem et Dominum et Deum nostrum promereamur obsequiis nostris. (2) Nam cum dicat Paulus apostolus: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis[5]), in captivis fratribus nostris contemplandus est Christus et redimendus de periculo captivitatis, qui nos redemit de periculo mortis; ut qui nos de diaboli faucibus exuit, nunc ipse, qui manet et habitat in nobis, de barbarorum manibus exuatur et redimatur nummaria quantitate, qui nos cruce redemit et sanguine; qui idcirco haec fieri interim patitur, ut fides nostra tentetur, an faciat unus-

---

1) Haec epistola non nisi in perpaucis cdd. invenitur. Episcopi, quibus scripta est, Numidae sunt. Cfr. ep. 72. II.

2) I Cor. 12, 26. 3) II Cor. 11, 29. 4) I Cor. 3, 16.

5) Gal. 3, 27.

quisque pro altero, quod pro se fieri vellet, si apud barbaros teneretur ipse captivus. Quis enim non humanitatis memor et mutuae dilectionis admonitus, si pater est, illic esse nunc filios suos computet; si maritus est, uxorem suam illic captivam teneri cum dolore pariter ac pudore vinculi maritalis existimet? Quantus vero communis omnibus nobis moeror atque cruciatus est de periculo virginum, quae illic tenentur, pro quibus non tantum libertatis, sed et pudoris iactura plangenda est, nec tam vincula barbarorum, quam lenonum et lupanarium stupra deflenda sunt, ne membra Christo dicata et in aeternum continentiae honore pudica virtute devota insultantium libidine et contagione foedentur!

III. (3) Quae omnia istic secundum literas vestras fraternitas nostra cogitans et dolenter examinans promte omnes et libenter ac largiter subsidia nummaria fratribus contulerunt, semper quidem secundum fidei suae firmitatem ad opus Dei proni, nunc tamen magis ad opera salutaria contemplatione tanti doloris accensi. Nam cum Dominus in evangelio suo dicat: Infirmus fui, et visitastis me[1]), quanto nunc quoque cum maiore operis nostri mercede dicturus est: „Captivus fui, et redemistis me.“ Et cum denuo dicat: In carcere fui, et venistis ad me[1]), quanto plus est, cum coeperit dicere: „In carcere captivitatis fui et clausus et vinctus apud barbaros iacui, et de carcere illo servitutis liberastis me,“ cum iudicii dies venerit, praemium de Domino recepturi! Denique maximas vobis gratias agimus, quod nos vestrae sollicitudinis et tam bonae ac necessariae operationis participes esse voluistis, ut offerretis nobis agros uberes, in quibus spei nostrae semina mitteremus exspectaturi messem de amplissimis fructibus, qui de hac coelesti et salutari operatione proveniunt. (4) Misimus autem sestertium centum millia nummum[2]), quae istic in ecclesia, cui de Domini indulgentia praesumus, cleri et plebis apud nos consistentis collatione collecta sunt, quae vos illic pro vestra diligentia dispensabitis.

IV. Et optamus quidem, nihil tale de caetero fieri, et

---

[1]) Matth. 25, 36.

[2]) Ita Ox., cdd. longe plurimi et caeterae edd. sestertiorum c. m. nummorum s. nummûm.

fratres nostros Domini maiestate protectos ab eiusmodi periculis incolumes reservari. Si tamen ad explorandam nostri animi caritatem et examinandam nostri pectoris fidem tale aliquid acciderit, nolite cunctari nuntiare haec nobis literis vestris pro certo habentes, ecclesiam nostram et fraternitatem istic universam, ne haec ultra fiant, precibus orare, si facta fuerint, libenter et largiter subsidia praestare. Ut autem fratres nostros ac sorores, qui ad hoc opus tam necessarium promte ac libenter operati sunt, ut semper operentur, in mente habeatis in orationibus vestris et eis vicem boni operis in sacrificiis et precibus repraesentetis, subdidi nomina singulorum, sed et collegarum quoque et consacerdotum nostrorum, qui et ipsi, cum praesentes essent, et suo et plebis suae nomine quaedam pro viribus contulerunt, nomina addidi et praeter quantitatem propriam nostram eorum quoque summulas significavi et misi; quorum omnium, secundum quod fides et caritas exigit, in orationibus et precibus vestris meminisse debetis. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA LXIII.

(Erasm. II, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 63. Pariss. 62.)

Cyprianus Caecilio fratri
S.

I. Quamquam sciam, frater carissime, episcopos plurimos ecclesiis dominicis in toto mundo divina dignatione praepositos evangelicae veritatis ac dominicae traditionis tenere rationem nec ab eo, quod Christus magister et praecepit et gessit, humana et novella institutione decedere; tamen quoniam quidam vel ignoranter vel simpliciter in calice dominico sanctificando et plebi ministrando non hoc faciunt, quod Iesus Christus Dominus et Deus noster sacrificii huius auctor et doctor fecit et docuit, religiosum pariter ac necessarium duxi, has ad vos literas facere, ut si quis in isto errore adhuc tenetur, veritatis luce perspecta ad radicem atque originem traditionis dominicae revertatur. Nec nos putes, frater carissime, nostra et humana conscribere aut ultronea voluntate hoc nobis audacter assumere, cum mediocritatem nostram semper humili et

verecunda moderatione teneamus. Sed quando aliquid Deo inspirante et mandante praecipitur, necesse est Domino servus fidelis obtemperet excusatus apud omnes, quod nihil sibi arroganter assumat, qui offensam Domini timere compellitur, nisi faciat, quod iubetur.

II. (2) Admonitos autem nos scias, ut in calice offerendo dominica traditio servetur, neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecerit, ut calix, qui in commemorationem eius offertur, mixtus vino offeratur. Nam cum dicat Christus: Ego sum vitis vera[1]), sanguis Christi non aqua est utique, sed vinum. Nec potest videri sanguis eius, quo redemti et vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio praedicetur.

III. Invenimus enim et in Genesi circa sacramentum, in Noe hoc idem praecucurrisse et figuram dominicae passionis illis exstitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubans nudis et patentibus femoribus, quod nuditas illa patris a medio filio denotata est et foras nuntiata, a duobus vero maiore et minore contecta, et caetera, quae necesse non est exsequi, cum satis sit hoc solum complecti, quod Noe typum futurae veritatis ostendens non aquam, sed vinum biberit et sic imaginem dominicae passionis expresserit.

IV. Item in sacerdote Melchisedech sacrificii dominici sacramentum praefiguratum videmus, secundum quod scriptura divina testatur et dicit: Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum[2]). Fuit autem sacerdos Dei summi et benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in psalmis Spiritus sanctus ex persona Patris ad Filium dicens: Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech[3]). Qui ordo utique hic est de sacrificio illo veniens et inde descendens, quod Melchisedech sacerdos Dei summi fuit, quod panem et vinum obtulit, quod Abraham benedixit. (3) Nam quis magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificium Deo patri obtulit et obtulit hoc idem, quod Melchisedech obtulerat, id

---

1) Io. 15, 1. 2) Gen. 14, 18. 3) Ps. 110, 4.

est panem et vinum, suum scilicet corpus et sanguinem. Et circa Abraham benedictio illa praecedens ad nostrum populum pertinebat. Nam si Abraham Deo credidit, et deputatum est ei ad iustitiam, utique quisquis Deo credit et fide vivit, iustus invenitur et iam pridem in Abraham fideli benedictus et iustificatus ostenditur, sicut beatus apostolus Paulus probat dicens: Credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae [1]. Providens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahae, quia benedicentur in illo omnes gentes [2]. Igitur qui ex fide sunt, benedicti sunt cum fideli Abraham. Unde in evangelio invenimus de lapidibus excitari id est de gentibus colligi filios Abrahae [3]. Et cum Zachaeum laudaret Dominus, respondit et dixit: Salus hodie domui huic facta est, quia et hic filius est Abrahae [4]. Ut ergo in Genesi per Melchisedech sacerdotem benedictio circa Abraham posset rite celebrari, praecedit ante imago sacrificii Christi in pane et vino scilicet constituta, quam rem perficiens et adimplens Dominus panem et calicem mixtum vino obtulit et qui est plenitudo veritatis [5], veritatem praefiguratae imaginis adimplevit.

V. *(4)* Sed et per Salomonem Spiritus sanctus typum dominici sacrificii ante praemonstrat immolatae hostiae et panis et vini, sed et altaris et apostolorum faciens mentionem. Sapientia, inquit, aedificavit sibi domum et subdidit columnas septem. Mactavit suas hostias, miscuit in cratera vinum suum et paravit mensam suam. Et misit servos suos convocans cum excelsa praedicatione ad craterem dicens: Qui est insipiens, declinet ad me. Et egentibus sensu dixit: Venite, edite de meis panibus et bibite vinum, quod miscui vobis [6]. Vinum mixtum declarat, id est calicem Domini aqua et vino mixtum prophetica voce praenuntiat, ut appareat, in passione dominica id esse gestum, quod fuerat ante praedictum.

VI. In benedictione quoque Iudae hoc idem signifi-

---

[1]) Gal. 3, 6. 7. [2]) Gen. 12, 3. [3]) Matth. 3, 9. [4]) Luc. 19, 9.
[5]) Ita Baluz. recte, ut videtur. In caeteris editt. vox veritatis omittitur.
[6]) Prov. 9, 1—5.

catur, ubi et illic Christi figura exprimitur, quod a fratribus suis laudari et adorari haberet, quod inimicorum dorsa cedentium atque fugientium manibus, quibus crucem pertulit et mortem vicit, compressurus fuisset, quodque ipse sit leo de tribu Iuda et recubet dormiens in passione et surgat et sit ipse spes gentium. Quibus scriptura divina adiungit et dicit: Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum [1]). Quando autem sanguis uvae dicitur, quid aliud, quam vinum calicis dominici sanguinis ostenditur?

VII. Nec non et apud Esaiam hoc idem Spiritus sanctus de Domini passione testatur dicens: Quare rubicunda sunt vestimenta tua, et indumenta tua velut a calcatione torcularis pleni et percalcati [2])? Numquid rubicunda vestimenta aqua potest facere, aut in torculari aqua est, quae pedibus calcatur vel praelo exprimitur? Vini utique mentio ideo ponitur, ut Domini sanguis intelligatur, et quod in calice dominico postea manifestatum est, prophetis annuntiantibus praediceretur. Torcularis quoque calcatio et pressura taxatur: quia quomodo ad potandum vinum veniri non potest, nisi botrus calcetur ante et prematur, sic nec nos sanguinem Christi possemus bibere, nisi Christus calcatus prius fuisset et pressus et calicem prior biberet, in quo credentibus propinaret.

VIII. (5) Quotiescunque autem aqua sola in scripturis sanctis nominatur, baptisma praedicatur, ut apud Esaiam significari videmus. Nolite, inquit, priora meminisse et antiqua nolite reputare. Ecce ego facio nova, quae nunc orientur, et cognoscetis; et faciam in deserto viam et flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum electum, plebem meam, quam acquisivi, ut virtutes meas exponeret [3]). Praenuntiavit illic per prophetam Deus, quod apud gentes, in locis, quae inaquosa prius fuissent, flumina postmodum redundarent et electum genus Dei id est per generationem baptismi filios Dei factos adaquarent. Item denuo praecanitur et ante praedicitur, Iudaeos, si sitierint et Christum quaesierint, apud nos esse potaturos id est baptismi gratiam consecuturos. Si sitierint, inquit, per deserta adducet illos, aquam de petra producet illis, findetur petra, et fluet aqua,

---

1) Gen. 49, 11. 2) Ies. 63, 2. 3) ib. 43, 18—21.

et bibet plebs mea[1]). Quod in evangelio adimpletur, quando Christus, qui est petra, finditur ictu lanceae in passione; qui et admonens, quid per prophetam sit ante praedictum, clamat et dicit: Si quis sitit, veniat et bibat. Qui credit in me, sicut scriptura dicit, flumina de ventre eius fluent aquae vivae. Atque ut magis posset esset manifestum, quia non de calice, sed de baptismo illic loquitur Dominus, addidit scriptura dicens: Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant, qui in eum credebant[2]). Per baptisma enim Spiritus sanctus accipitur, et sic a baptizatis et Spiritum sanctum consecutis ad bibendum calicem Domini pervenitur. Neminem autem moveat, quod cum de baptismo loquatur scriptura divina, sitire nos dicit et bibere, quando et Dominus in evangelio dicat: Beati esurientes et sitientes iustitiam[3]), quia quod avida et sitienti cupiditate suscipitur, plenius et uberius hauritur. Sicut et alio loco ad Samaritanam mulierem Dominus loquitur dicens: Omnis, qui biberit ex aqua ista, sitiet iterum. Qui autem biberit ex aqua, quam ego dedero, non sitiet in aeternum[4]). Quo et ipsum baptisma salutaris aquae significatur, quod semel scilicet sumitur nec rursus iteratur. Caeterum calix Domini in ecclesia semper et sititur et bibitur.

IX. (6) Nec argumentis plurimis opus est, frater carissime, ut probemus, appellatione aquae baptisma significatum semper esse, et sic nos intelligere debere, quando Dominus adveniens baptismi et calicis manifestaverit veritatem, qui aquam illam fidelem, aquam vitae aeternae praeceperit credentibus in baptismo dari, calicem vero docuerit exemplo magisterii sui vini et aquae coniunctione misceri. Calicem etenim sub die passionis accipiens benedixit et dedit discipulis suis dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico vobis, non bibam amodo ex ista creatura vitis usque in diem illum, quo vobiscum bibam novum vinum in regno patris mei[5]). Qua in parte invenimus, calicem mixtum fuisse, quem Dominus obtulit, et vinum fuisse, quod sanguinem suum dixit. Unde apparet, sanguinem Christi non offerri, si desit vinum calici, nec

---

1) Ies. 48, 21. 2) Io. 7, 37—39. 3) Matth. 5, 6.
4) Io. 4, 13. 14. 5) Matth. 26, 28. 29.

sacrificium dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio et sacrificium nostrum responderit passioni. Quomodo autem de creatura vitis novum vinum cum Christo in regno patris bibemus, si in sacrificio Dei patris et Christi vinum non offerimus nec calicem Domini dominica traditione miscemus?

X. (7) Beatus quoque apostolus Paulus a Domino electus et missus et praedicator veritatis evangelicae constitutus haec eadem in epistola sua ponit dicens: Dominus Iesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem et gratias egit et fregit et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Simili modo et calicem, postquam coenatum est, accepit dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite, quotiescunque biberitis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim ederitis panem istum et calicem biberitis, mortem Domini annuntiabitis, quoadusque veniat[1]). Quodsi et a Domino praecipitur et ab apostolo eius hoc idem confirmatur et traditur, ut quotiescunque biberimus, in commemorationem Domini hoc faciamus, quod fecit et Dominus, invenimus non observari a nobis, quod mandatum est, nisi eadem, quae Dominus fecit, nos quoque faciamus et calicem Domini pari ratione miscentes a divino magisterio non recedamus. Ab evangelicis autem praeceptis omnino recedendum non esse et eadem, quae magister docuit et fecit, discipulos quoque observare et facere debere, constantius et fortius alio in loco beatus apostolus docet dicens: Miror, quod sic tam cito demutamini ab eo, qui vos vocavit ad gratiam, ad aliud evangelium, quod non est aliud, nisi si sunt aliqui, qui vos conturbant et volunt convertere evangelium Christi. Sed licet aut nos aut angelus de coelo aliter annuntiet, praeterquam quod annuntiavimus vobis, anathema sit. Sicut praediximus, et nunc iterum dico: Si quis vobis annuntiaverit, praeterquam quod accepistis, anathema sit[2]).

XI. Cum ergo neque ipse apostolus neque angelus de coelo annuntiare possit aliter aut docere, praeterquam quod semel Christus docuit et apostoli eius annuntiaverunt, miror satis, unde hoc usurpatum sit, ut contra evangelicam et apo-

---

[1]) I Cor. 11, 23- 26. [2]) Gal. 1, 6—9.

stolicam disciplinam quibusdam in locis aqua offeratur in dominico calice, quae sola Christi sanguinem non possit exprimere. (8) Cuius rei sacramentum nec in psalmis tacet Spiritus sanctus faciens mentionem dominici calicis et dicens: Calix tuus inebrians perquam optimus [1]). Calix autem, qui inebriat, utique vino mixtus est; neque enim aqua inebriare quemquam potest. Sic autem calix dominicus inebriat, ut et Noe in Genesi vinum bibens inebriatus est. Sed quia ebrietas dominici calicis et sanguinis non est talis, qualis est ebrietas vini saecularis, cum diceret Spiritus sanctus in psalmo: Calix tuus inebrians, addidit: perquam optimus, quod scilicet calix dominicus sic bibentes inebriat, ut sobrios faciat, ut mentes ad spiritalem sapientiam redigat, ut a sapore isto saeculari ad intellectum Dei unusquisque resipiscat, et quemadmodum vino isto communi mens solvitur et anima relaxatur et tristitia omnis exponitur, ita epotato sanguine Domini et poculo salutari exponatur memoria veteris hominis, et fiat oblivio conversationis pristinae saecularis, et moestum pectus ac triste, quod prius peccatis angentibus premebatur, divinae indulgentiae laetitia resolvatur; quod tunc demum potest laetificare in ecclesia Domini bibentem, si quod bibitur, dominicam teneat veritatem.

XII. (9) Quam vero perversum est quamque contrarium, ut cum Dominus in nuptiis de aqua vinum fecerit, nos de vino aquam faciamus, cum sacramentum quoque rei illius admonere et instruere nos debeat, ut in sacrificiis dominicis vinum potius offeramus! Nam quia apud Iudaeos defecerat gratia spiritalis, defecit et vinum. Vinea enim Domini sabaoth domus erat Israel; Christus autem docens et ostendens, gentium populum succedere et in locum, quem Iudaei perdiderant, nos postmodum merito fidei pervenire, de aqua vinum fecit id est, quod ad nuptias Christi et ecclesiae Iudaeis cessantibus plebs magis gentium confflueret et conveniret, ostendit. Aquas namque populos significare in Apocalypsi scriptura divina declarat dicens: Aquae, quas vidisti, super quas sedet meretrix illa, populi et turbae et gentes ethnicorum sunt et linguae [2]); quod scilicet perspicimus et in sacramento calicis contineri.

---

[1]) Ps. 23, 5. [2]) Apoc. 17, 15.

XIII. Nam quia nos omnes portabat Christus, qui et peccata nostra portabat, videmus, in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei, in quem credidit, copulatur et coniungitur. Quae copulatio et coniunctio aquae et vini sic miscetur in calice Domini, ut commixtio illa non possit ab invicem separari. Unde et ecclesiam id est plebem in ecclesia constitutam fideliter et firmiter in eo, quod credidit, perseverantem nulla res separare poterit a Christo, quo minus haereat semper et maneat individua dilectio. (10) Sic autem in sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis. Si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Quando autem utrumque miscetur et adunatione confusa sibi invicem copulatur, tunc sacramentum spiritale et coeleste perficitur. Sic vero calix Domini non est aqua sola aut vinum solum, nisi utrumque sibi misceatur, quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola aut aqua sola, nisi utrumque adunatum fuerit et copulatum et panis unius compage solidatum. Quo et ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus, ut quemadmodum grana multa in unum collecta et commolita et commixta panem unum faciunt, sic in Christo, qui est panis coelestis, unum sciamus esse corpus, cui coniunctus sit noster numerus et adunatus.

XIV. (11) Non est ergo, frater carissime, quod aliquis existimet, sequendam esse quorundam consuetudinem, si qui in praeteritum in calice dominico aquam solam offerendam putaverunt. Quaerendum est enim, ipsi quem sint secuti. Nam si in sacrificio, quod Christus obtulit, non nisi Christus sequendus est, utique id nos obaudire et facere oportet, quod Christus fecit et quod faciendum esse mandavit, quando ipse in evangelio dicat: Si feceritis, quod mando vobis, iam non dico vos servos, sed amicos [1]). Et quod Christus debeat solus audiri, Pater etiam de coelo contestatur dicens: Hic est filius meus dilectissimus, in quo bene sensi; ipsum audite [2]). Quare si solus Christus au-

[1]) Io. 15, 14. 15. [2]) Matth. 17. 5.

diendus est, non debemus attendere, quid alius ante nos faciendum esse putaverit, sed quid, qui ante omnes est, Christus prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem, cum per Esaiam prophetam Deus loquatur et dicat: Sine causa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes[1]); et iterum Dominus in evangelio hoc idem repetat dicens: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis[2]). Sed et alio in loco ponit et dicit: Qui solverit unum ex mandatis istis minimis et sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno coelorum[3]). Quodsi nec minima de mandatis dominicis licet solvere, quanto magis tam magna, tam grandia, tam ad ipsum dominicae passionis et nostrae redemtionis sacramentum pertinentia fas non est infringere aut in aliud, quam quod divinitus institutum sit, humana traditione mutare! Nam si Iesus Christus Dominus et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei patris et sacrificium patri se ipsum primus obtulit et hoc fieri in sui commemorationem praecepit; utique ille sacerdos vice Christi vere fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur et sacrificium verum et plenum tunc offert in ecclesia Deo patri, si sic incipiat offerre, secundum quod ipsum Christum videat obtulisse.

XV. (12) Caeterum omnis religionis et veritatis disciplina subvertitur, nisi id, quod spiritaliter praecipitur, fideliter reservetur, nisi si in sacrificiis matutinis hoc quis veretur[4]), ne per saporem vini redoleat sanguinem Christi. Sic ergo incipit et a passione Christi in persecutionibus fraternitas retardari, dum in oblationibus discit de sanguine eius et cruore confundi. Porro autem Dominus in evangelio dicit: Qui confusus me fuerit, confundetur eum filius hominis[5]). Et apostolus quoque loquitur dicens: Si hominibus placerem, Christi servus non essem[6]). Quomodo

---

[1]) Ies. 29, 13. [2]) Marc. 7, 13. [3]) Matth. 5, 19.

[4]) Loco sequentium in 5 cdd. haec legi Fellus adnotavit: ne vinum offerat, ne per saporem vini odore fragrante ab infideli conscientia odor vini horis matutinis fuerit agnitus, et cognoscatur esse Christianus, dum nos sanguinem Christi in vini oblatione commemoramus. Parum diversa in alio cd. Baluzius invenit.

[5]) Marc. 8, 38. [6]) Gal. 1, 10.

autem possumus propter Christum sanguinem fundere, qui sanguinem Christi erubescimus bibere?

XVI. An illa sibi aliquis contemplatione blanditur, quod etsi mane aqua sola offerri videtur, tamen cum ad coenandum venimus, mixtum calicem offerimus? Sed cum coenamus, ad convivium nostrum plebem convocare non possumus, ut sacramenti veritatem fraternitate omni praesente celebremus. At enim non mane, sed post coenam mixtum calicem obtulit Dominus. Numquid ergo dominicum post coenam celebrare debemus, ut sic mixtum calicem frequentandis dominicis[1]) offeramus? Christum offerre oportebat circa vesperam diei, ut hora ipsa sacrificii ostenderet occasum et vesperam mundi, sicut in Exodo scriptum est: Et occident illum omne vulgus synagogae filiorum Israel ad vesperam[2]). Et iterum in psalmis: Allevatio manuum mearum sacrificium vespertinum[3]). Nos autem resurrectionem Domini mane celebramus.

XVII. Et quia passionis eius mentionem in sacrificiis omnibus facimus — passio est enim Domini sacrificium, quod offerimus — nihil aliud, quam quod ille fecit, facere debemus. Scriptura enim dicit: Quotiescunque enim ederitis panem istum et calicem istum biberitis, mortem Domini annuntiabitis, quoadusque veniat[4]). Quotiescunque ergo calicem in commemorationem Domini et passionis eius offerimus, id, quod constat Dominum fecisse, faciamus. (13) Et viderit, frater carissime, si quis de antecessoribus nostris vel ignoranter vel simpliciter non hoc observavit et tenuit, quod nos Dominus facere exemplo et magisterio suo docuit, potest simplicitati eius de indulgentia Domini venia concedi. Nobis vero non poterit ignosci, qui nunc a Domino admoniti et instructi sumus, ut calicem dominicum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit, offeramus et de hoc quoque ad collegas nostros literas dirigamus, ut ubique lex evangelica et traditio dominica servetur, et ab eo, quod Christus et docuit et fecit, non recedatur.

XVIII. Quae ultra iam contemnere et in errore pri-

---

[1]) Dominicum frequentare pariter atque celebrare Cypriano de sacra coena dicitur.

[2]) Exod. 12, 6. [3]) Ps. 141, 2. [4]) I Cor. 11, 26.

stino perseverare quid aliud est, quam incurrere in obiurgationem Domini increpantis in psalmo et dicentis: Ad quid exponis iustificationes meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu autem odisti disciplinam et abiecisti sermones meos retro. Si videbas furem, concurrebas ei et inter moechos particulam tuam ponebas [1]). Exponere enim iustificationes et testamentum Domini et non hoc idem facere, quod fecerit Dominus, quid aliud est, quam sermones eius abiicere et disciplinam dominicam contemnere nec terrena, sed spiritalia furta et adulteria committere? Dum quis de evangelica veritate furatur Domini nostri verba et facta, corrumpit atque adulterat praecepta divina. Sicut apud Hieremiam scriptum est. Quid est, inquit, paleis ad triticum? Propter hoc ecce ego ad prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea unusquisque a proximo suo, et seducunt populum meum in mendaciis suis et in erroribus suis [2]). Item apud eundem alio loco: Et moechata est, inquit, in lignum et lapidem, et in his omnibus non est reversa ad me [3]). (14) Quod furtum et adulterium ne in nos etiam cadat, cavere sollicite et timide ac religiose observare debemus. Nam si sacerdotes Dei et Christi sumus, non invenio, quem magis sequi, quam Deum et Christum debeamus, quando ipse in evangelio maxime dicat: Ego sum lumen saeculi. Qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitae [4]). Ne ergo in tenebris ambulemus, Christum sequi et praecepta eius observare debemus, quia et ipse in alio loco mittens apostolos dixit: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete omnes gentes, tingentes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos observare omnia, quaecunque praecepi vobis [5]). Quare si in lumine Christi ambulare volumus, a praeceptis et monitis eius non recedamus agentes gratias, quod dum instruit in futurum, quid facere debeamus, de praeterito ignoscit, quod simpliciter erravimus. Et quia iam secundus eius adventus nobis appropinquat, magis ac magis benigna eius et larga dignatio corda nostra luce veritatis illuminat.

XIX. Religioni igitur nostrae congruit et timori et

---

1) Ps. 50, 16—18. 2) Ier. 23, 28. 30. 32. 3) ib. 3, 9. 10.
4) Io. 8, 12. 5) Matth. 28, 18—20.

ipsi loco atque officio sacerdotii nostri, frater carissime, in dominico calice miscendo et offerendo custodire traditionis dominicae veritatem et, quod prius apud quosdam videtur erratum, Domino monente corrigere, ut cum in claritate sua et maiestate coelesti venire coeperit, inveniat nos tenere, quod monuit, observare, quod docuit, facere, quod fecit. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

E.

Epistolae Stephano pontifice conscriptae.

EPISTOLA LXIV.

(Erasm. III, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 59. Pariss. 58.)

Routh reliqu. scr. III. p. 74 et 116.

Cyprianus et caeteri collegae, qui in concilio affuerunt, numero LXVI *Fido fratri*

S.

I. Legimus literas tuas, frater carissime, quibus significasti de Victore quondam presbytero, quod ei, antequam poenitentiam plenam egisset et Domino Deo, in quem deliquerat, satisfecisset, temere Therapius collega noster immaturo tempore et praepropera festinatione pacem dederit. Quae res nos satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum et plenum tempus satisfactionis et sine petitu et conscientia plebis nulla infirmitate urgente ac necessitate cogente pax ei concederetur. Sed librato apud nos diu consilio satis fuit, obiurgare Therapium collegam nostrum, quod temere hoc fecerit, et instruxisse, ne quid tale de caetero faciat. Pacem tamen quomodocunque a sacerdote Dei semel datam non putavimus auferendam ac per hoc Victori communicationem sibi concessam usurpare permisimus.

II. (2) Quantum vero ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem, quo nati sint, constitutos baptizari non oportere, et considerandam esse legem circumcisionis antiquae, ut intra octavum diem eum, qui natus est, baptizandum et sanctificandum non pu-

tares, longe aliud in concilio nostro omnibus visum est. In hoc enim, quod tu putabas esse faciendum, nemo consensit, sed universi potius iudicamus nulli homini nato misericordiam Dei et gratiam denegandam. Nam cum Dominus in evangelio suo dicat: Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare [1]); quantum in nobis est, si fieri potest, nulla anima perdenda est. Quid enim ei deest, qui semel in utero Dei manibus formatus est? Nobis enim atque oculis nostris secundum dierum saecularium [2]) cursum accipere, qui nati sunt, incrementum videntur. Caeterum quaecunque a Deo fiunt, Dei factoris maiestate et opere perfecta sunt.

III. Esse denique apud omnes sive infantes sive maiores natu unam divini muneris aequalitatem, declarat nobis divinae scripturae fides. Helisaeus super infantem viduae filium, qui mortuus iacebat, ita se Deum deprecans superstravit, ut capiti caput et faciei facies applicaretur, et superfusi Helisaei membra singulis parvuli membris et pedes pedibus iungerentur. Quae res si secundum nativitatis nostrae et corporis inaequalitatem cogitetur, adulto et provecto infans non posset aequari, nec cohaerere et sufficere possent parva membra maioribus. Sed illic aequalitas divina et spiritalis exprimitur, quod pares atque aequales sint omnes homines, quando a Deo semel facti sunt, et possit aetas nostra in incrementis corporis secundum saeculum, non secundum Deum habere discrimen; nisi si et gratia ipsa, quae baptizatis datur, pro aetate accipientium vel minor vel maior tribuitur, cum Spiritus sanctus non de mensura, sed de pietate atque indulgentia paterna aequalis omnibus praebeatur. Nam Deus ut personam non accipit, sic nec aetatem, cum se omnibus ad coelestis gratiae consecutionem aequalitate librata praebeat patrem.

IV. (3) Nam et quod vestigium infantis in primis partus sui diebus constituti mundum non esse dixisti, quod unusquisque nostrum adhuc horreat exosculari, nec hoc putamus ad coelestem gratiam dandam impedimento esse oportere. Scriptum est enim: omnia munda sunt mundis [3]).

---

1) Luc. 9, 56.
2) uti ab hominibus in saeculo numerantur. Rigalt.
3) Tit. 1, 15.

Nec aliquis nostrum id debet horrere, quod Deus dignatus est facere. Nam etsi adhuc infans a partu novus est, non ita est tamen, ut quisquam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat osculari, quando in osculo infantis unusquisque nostrum pro sua religione ipsas adhuc recentes Dei manus debeat cogitare, quas in homine modo formato et recens nato quodammodo exosculamur, quando id, quod Deus fecit, amplectimur. Nam quod in Iudaica circumcisione carnali octavus dies observabatur, sacramentum est in umbra atque in imagine ante praemissum, sed veniente Christo veritate completum. Nam quia octavus dies id est post sabbatum primus dies futurus erat, quo Dominus resurgeret et nos vivificaret et circumcisionem nobis spiritalem daret, hic dies octavus id est post sabbatum primus et dominicus praecessit in imagine; quae imago cessavit superveniente postmodum veritate et data nobis spiritali circumcisione.

V. Propter quod neminem putamus a gratia consequenda impediendum esse ea lege, quae iam statuta est, nec spiritalem circumcisionem impediri carnali circumcisione debere, sed omnem omnino hominem admittendum esse ad gratiam Christi, quando et Petrus in actis apostolorum loquatur et dicat: Dominus mihi dixit, neminem hominem communem dicendum et immundum[1]). (4) Caeterum si homines impedire aliquid ad consecutionem gratiae posset, magis adultos et provectos et maiores natu possent impedire peccata graviora. Porro autem si etiam gravissimis delictoribus et in Deum multum ante peccantibus, cum postea crediderint, remissa peccatorum datur, et a baptismo atque a gratia nemo prohibetur, quanto magis prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccavit, nisi quod secundum Adam carnaliter natus contagium mortis antiquae prima nativitate contraxit, qui ad remissam peccatorum accipiendam hoc ipso facilius accedit, quod illi remittuntur non propria, sed aliena peccata!

VI. Et idcirco, frater carissime, haec fuit in concilio nostra sententia, a baptismo atque a gratia Dei, qui omnibus misericors et benignus et pius est, neminem per nos debere prohiberi. Quod cum circa universos obser-

---

1) Act. 10, 28.

vandum sit atque retinendum, tum magis circa infantes ipsos et recens natos observandum putamus, qui hoc ipso de ope nostra ac de divina misericordia plus merentur, quod in primo statim nativitatis suae ortu plorantes ac flentes nihil aliud faciunt, quam deprecantur. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXV.

(Erasm. I, 7. Pamel. Rigalt. Baluz. 64. Pariss. 63.)

Cyprianus Epicteto fratri et plebi Assuras consistenti S.

I. Graviter et dolenter motus sum, fratres carissimi, quod cognoverim, Fortunatianum quondam apud vos episcopum post gravem lapsum ruinae suae pro integro nunc agere velle et episcopatum sibi vindicare coepisse. Quae res contristavit me, primo propter ipsum, qui miser vel diaboli tenebris in totum excoecatus, vel quorundam sacrilega persuasione deceptus, cum debeat satisfacere et ad Dominum exorandum diebus ac noctibus lacrymis et orationibus et precibus incumbere, audet sibi adhuc sacerdotium, quod prodidit, vindicare; quasi post aras diaboli accedere ad altare Dei fas sit, aut non maiorem in se iram et indignationem Domini in die iudicii provocet, qui cum fidei et virtutis dux fratribus esse non potuerit, perfidiae et audaciae et temeritatis magister exsistat; et qui non docuit fratres in proelio fortiter stare, doceat eos, qui victi et prostrati sunt, nec rogare, cum Dominus dicat: Illis fudistis libamina et illis imposuistis sacrificia; super haec omnia ergo non indignabor [1])? dicit Dominus. Et alio loco: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli [2]). Item Dominus denuo loquitur et dicit: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, et curvatus est homo, et humiliatus est vir, et non laxabo illis [3]). In Apocalypsi quoque legimus iram Domini comminantis et dicentis: Si quis adorat bestiam et imaginem eius et accipit notam in fronte sua et in manu, bibet et ipse de vino irae Dei mixto in

---

[1]) Ies. 57, 6. [2]) Exod. 22, 19. [3]) Ies. 2, 8. 9.

poculo irae eius et punietur igne et sulphure sub oculis sanctorum angelorum et sub oculis agni, et fumus de tormentis eorum in saecula saeculorum adscendet, nec habebunt requiem die ac nocte, qui adorant bestiam et imaginem eius [1]).

II. (2) Cum ergo haec tormenta, haec supplicia in die iudicii Dominus comminetur iis, qui diabolo obtemperant et idolis sacrificant, quomodo se putat posse agere pro Dei sacerdote, qui obtemperavit et servivit diaboli sacerdotibus? Aut quomodo putat manum suam transferri posse ad Dei sacrificium et precem Domini, quae captiva fuerit sacrilegio et crimini, quando in scripturis divinis Deus ad sacrificium prohibeat accedere sacerdotes etiam in leviori crimine constitutos et in Levitico dicat; Homo, in quo fuerit vitium et macula, non accedet offerre dona Deo [2])? Item in Exodo: Et sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus [3]). Et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur [4]). Qui ergo gravia in se delicta adduxerunt id est qui idolis sacrificando sacrilega sacrificia fecerunt, sacerdotium Dei sibi vindicare non possunt nec ullam in conspectu eius precem pro fratribus facere, quando in evangelio scriptum sit: Deus peccatorem non audit: sed si quis Deum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit [5]). (3) Quamvis sic quorundam pectora tenebrarum ingruentium profunda caligo coecaverit, ut de praeceptis salubribus nihil lucis admittant, sed semel a recto limite veri itineris aversi per praeceps et per abruptum criminum suorum nocte atque errore rapiantur.

III. Nec mirum, si consilia nostra aut Domini praecepta nunc abnuunt, qui Dominum negaverunt. Stipes et oblationes et lucra desiderant, quibus prius insatiabiles incubabant, et coenis atque epulis etiam nunc inhiant, quarum crapulam superstite nuper in dies cruditate ructabant, nunc manifestissime comprobantes, nec ante se religioni, sed ventri potius et quaestui profana cupiditate servisse. Unde et ipsam venisse perspicimus et credimus de Dei exploratione censuram, ne apud altare consistere et contrectare

---

1) Apoc. 14, 9—11. 2) Levit. 21, 17. 3) Exod. 19, 22. 4) ib. 28, 43. 5) Io. 9, 31.

ulterius perseverarent pudorem incesti, fidem perfidi, religionem profani, divina terreni, sancta sacrilegi. Quodne tales ad altaris impiamenta et contagia fratrum denuo redeant, omnibus viribus excubandum est et omni vigore nitendum, ut quantum possumus ab hac eos sui sceleris audacia retundamus, ne adhuc agere pro sacerdote conentur, qui ad mortis extrema deiecti ultra lapsus[1]) laicos ruinae maioris pondere proruerunt.

IV. Si vero apud insanos furor insanabilis perseveraverit, et recedente Spiritu sancto, quae coepit coecitas, in sua nocte permanserit, consilium nobis erit, singulos fratres ab eorum fallacia separare et, ne quis in laqueos erroris incurrat, ab eorum contagione secernere, quando nec oblatio sanctificari illic possit, ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per eius orationes et preces prosit, qui Dominum ipse violavit. (4) Quodsi Fortunatianus aut immemor criminis sui per diaboli coecitatem, aut minister et servus diaboli factus ad decipiendam fraternitatem in hoc suo furore permanserit, vos quantum potestis elaborate et in hac caligine diaboli saevientis fratrum mentes ab errore revocate, ne alienae dementiae facile consentiant, ne se desperatorum delictis participes faciant, sed teneant integri salutis suae et integritatis conservatae a se et custoditae perpetuum tenorem.

V. Lapsi vero magnitudinem delicti sui cognoscentes a deprecando Domino non recedant nec ecclesiam catholicam, quae una et sola est a Domino constituta, derelinquant, sed satisfactionibus immorantes et Domini misericordiam deprecantes ad ecclesiam pulsent, ut recipi illic possint, ubi fuerunt, et ad Christum redeant, a quo recesserunt, nec audiant eos, qui se fallaci et mortali seductione decipiunt, cum scriptum sit: Nemo vos decipiat inanibus verbis. Propterea enim venit ira Dei super filios contumaciae. Nolite ergo esse participes eorum[2]). Ergo contumaces et Deum non timentes et ab ecclesia in totum recedentes nemo comitetur. Quodsi quis impatiens fuerit ad deprecandum Dominum, qui offensus est, et nobis obtemperare noluerit, sed desperatos et perditos secutus fuerit,

---

1) Ita Ox. ex uno cd. Vulgo lapsos.
2) Eph. 5, 6. 7.

sibi imputabit, cum iudicii dies venerit. Quomodo enim deprecari in die illo Dominum poterit, qui et ante hoc Christum et nunc quoque ecclesiam Christi negavit et episcopis sanis et integris et viventibus non obtemperans comitem se et participem morientibus praebuit? Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LXVI.

(Erasm. IV, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 69. Pariss. 68.)

Cyprianus, qui et Thascius, Florentio cui et Pupiano fratri 1) *S.*

I. Ego te, frater, credideram tandem iam ad poenitentiam converti, quod in praeteritum tam infanda, tam turpia, tam etiam gentilibus exsecranda aut audisses de nobis temere aut credidisses. Porro autem etiam nunc in literis tuis animadverto, eundem te adhuc esse, qui prius fueras, eadem te de nobis credere et in eo, quod credideris, perseverare et, ne forte claritatis et martyrii tui dignitas nostra communicatione maculetur, in mores nostros diligenter inquirere et post Deum iudicem, qui sacerdotes facit, te velle non dicam de me, — quantus enim ego sum? — sed de Dei et Christi iudicio iudicare. Hoc est in Deum non credere, hoc est rebellem adversus Christum et adversus evangelium eius exsistere, ut cum ille dicat: Nonne duo passeres asse veneunt, et neuter eorum cadit in terram sine patris voluntate 2), et probet maiestas eius et veritas, sine conscientia et permissu Dei etiam minora non fieri, tu existimes, sacerdotes Dei sine conscientia eius in ecclesia ordinari? (2) Nam credere, quod indigni et incesti sint, qui ordinantur, quid aliud est, quam credere, quod non a Deo nec per Deum sacerdotes eius in ecclesia constituantur?

II. An putas, maius esse de me meum, quam Dei testimonium, cum Dominus ipse doceat et dicat, testimonium

---

1) Crediderim, Pupianum invidisse Cypriano Caecilii nomen et per contemtum Thascii titulo salutasse, quo inter gentiles noscebatur. Ox.

2) Matth. 10, 29.

non esse verum, si quis ipse de se testis exsistat, eo quod unusquisque utique sibi faveat, nec contra se aliquis infesta et adversa depromat, fides vero sincera sit veritatis, si in praedicationibus nostris alius sit praedicator ac testis? Si testimonium, inquit, dixero de me, testimonium meum non est verum. Alius est enim, qui testis est de me [1]. Quodsi ipse Dominus omnia postmodum iudicaturus noluit de testimonio suo sibi credi, sed maluit de iudicio ac testimonio Dei patris probari, quanto magis hoc servos eius observare oportet, qui iudicio ac testimonio Dei non probantur tantum, sed etiam gloriantur! Praevaluit autem apud te contra divinam sententiam et contra conscientiam nostram fidei suae viribus nixam inimicorum et malignorum commentum, quasi apud lapsos et profanos et extra ecclesiam positos, de quorum pectoribus excesserit Spiritus sanctus, esse aliud possit, nisi mens prava et fallax lingua et odia venenata et sacrilega mendacia, quibus qui credit, cum illis necesse est inveniatur, cum iudicii dies venerit.

III. (3) Quod vero dixisti, sacerdotes humiles esse debere, quia et Dominus et apostoli eius humiles fuerunt, humilitatem meam et fratres omnes et gentiles quoque optime norunt et diligunt, et tu quoque noveras et diligebas, cum adhuc in ecclesia esses et mecum communicares. Quis autem nostrum longe est ab humilitate, utrumne ego, qui quotidie fratribus servio et venientes ad ecclesiam singulos benigne et cum voto et gaudio suscipio, an tu, qui te episcopum episcopi et iudicem iudicis ad tempus a Deo dati constituis? Cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicunque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicunque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc [2]; et iterum ad Samuelem loquitur et dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt [3]; et adhuc Dominus in evangelio, cum ei dictum esset: Sic respondes pontifici? custodiens et docens, sacerdotalem honorem servari oportere, contra pontificem nihil dixerit, sed innocentiam suam tantummodo purgans responderit dicens: Si male locutus sum, exprobra de malo. Si autem bene, quid me caedis [4]?

---

[1]) Io. 5, 31. 32. [2]) Deut. 17, 12. 13. [3]) I Sam. 8, 7.
[4]) Io. 18, 23.

item beatus apostolus, cum ei dictum esset: Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? nihil contumeliose locutus sit adversus sacerdotem, quando et potuerit se constanter exserere adversus eos, qui Dominum crucifixissent et qui iam Deum et Christum et templum et sacerdotium perdidissent, sed quamvis in falsis et spoliatis sacerdotibus umbram tamen ipsam inanem sacerdotalis nominis cogitans dixerit: Nesciebam, fratres, quia pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices[1]).

IV. (4) Nisi si sacerdos tibi fui ante persecutionem, quando mecum communicabas, post persecutionem sacerdos esse desivi. Persecutio enim veniens te ad summam martyrii sublimitatem provexit. Me autem proscriptionis onere depressit, cum publice legeretur: „Si quis tenet vel possidet de bonis Caecilii Cypriani episcopi Christianorum;" ut etiam qui non credebant Deo episcopum constituenti, vel diabolo crederent episcopum proscribenti. Nec haec iacto, sed dolens profero, cum te iudicem Dei constituas et Christi, qui dicit ad apostolos ac per hoc ad omnes praepositos, qui apostolis vicaria ordinatione succedunt: Qui audit vos, me audit; et qui me audit, audit eum, qui me misit. Et qui reiicit vos, me reiicit et eum, qui me misit[2]).

V. Inde enim schismata et haereses obortae sunt et oriuntur, dum episcopus, qui unus est et ecclesiae praeest, superba quorundam praesumtione contemnitur, et homo dignatione Dei honoratus indignus hominibus iudicatur. (5) Quis enim hic est superbiae tumor, quae arrogantia animi, quae mentis inflatio, ad cognitionem suam praepositos et sacerdotes vocare, ac nisi apud te purgati fuerimus et sententia tua absoluti, ecce iam sex annis nec fraternitas habuerit episcopum, nec plebs praepositum, nec grex pastorem, nec ecclesia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subveniat Pupianus et sententiam dicat et iudicium Dei et Christi in acceptum referat, ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis arcessitus est, sine spe salutis et pacis exisse videatur, ne novus credentium populus nullam per nos consecutus esse baptismi et Spiritus sancti gratiam iudicetur, ne tot lapsis et

---

1) Act. 23, 4. 5. 2) Luc. 10, 16.

poenitentibus pax data et communicatio nostra examinatione concessa iudicii tui auctoritate solvatur. Annue aliquando et dignare pronuntiare de nobis et episcopatum nostrum cognitionis tuae auctoritate firmare, ut Deus et Christus eius agere tibi gratias possint, quod per te sit antistes et rector altari eorum pariter et plebi restitutus.

VI. Apes habent regem et ducem pecudes et ei fidem servant. Latrones mancipi[1]) obsequio pleno humilitatis obtemperant. Quanto simpliciores et meliores vobis sunt brutae pecudes et muta animalia et cruenti licet ac furentes inter gladios atque inter arma praedones! Praepositus illic agnoscitur et timetur, quem non sententia divina constituit, sed in quem factio perdita et nocens caterva consensit.

VII. (6) Dixisti sane, scrupulum tibi esse tollendum de animo, in quem incidisti. Incidisti, sed tua credulitate irreligiosa. Incidisti, sed tua mente et voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis, aliena mendacia quasi propria et privata defendis nec recordaris scriptum esse: Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam[2]). Et iterum: Malus obaudit linguae iniquorum, iustus autem non intendit labiis mendacibus[3]). Quare in hunc scrupulum non inciderunt martyres sancto Spiritu pleni et ad conspectum Dei et Christi eius passione iam proximi, qui ad Cyprianum episcopum literas de carcere direxerunt sacerdotem Dei agnoscentes et contestantes ei? Quare in hunc scrupulum non inciderunt tot episcopi collegae mei, qui vel, cum de medio recederent, proscripti sunt, vel apprehensi in carcerem coniecti et in catenis fuerunt, aut qui in exsilium relegati illustri itinere ad Dominum profecti sunt, aut qui quibusdam locis animadversi coelestes coronas de Domini clarificatione sumserunt? Quare in hunc scrupulum non inciderunt de plebe ista nostra, quae apud nos est et nobis de Dei dignatione commissa est, tot confessores quaestionati et torti et insignium vulnerum et cicatricum memoria gloriosi, tot virgines integrae, tot laudabiles viduae, ecclesiae denique universae per totum mundum nobiscum unitatis vinculo copulatae?

---

[1]) Id est principi, duci suo seu praeposito. Baluz.
[2]) Sir. 28, 24 (28. Vulg.) [3]) Prov. 17, 4.

Nisi si omnes isti communicantes mecum, secundum quod scripsisti, polluto nostro ore polluti sunt et spem vitae aeternae communicationis nostrae contagione perdiderunt: Pupianus solus integer, inviolatus, sanctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in paradiso atque in regno coelorum solus habitabit.

VIII. (7) Scripsisti quoque, quod ecclesia nunc propter me portionem sui in disperso habeat, quando omnis ecclesiae populus et collectus sit et adunatus et individua concordia sibi iunctus, soli illi foris remanserint, qui et si intus essent, eiiciendi fuerant, nec patiatur Dominus populi sui protector et tutor triticum de area sua diripi, sed solae possint paleae de ecclesia separari, quando et Apostolus dicat: Quid enim, si exciderunt a fide quidam illorum? Numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax [1]). Et Dominus quoque in evangelio, cum eum loquentem discipuli derelinquerent, conversus ad duodecim dixit: Numquid et vos vultis ire? Respondit ei Petrus dicens: Domine, ad quem ibimus? Verbum vitae aeternae habes, et nos credimus et cognovimus, quoniam tu es filius Dei vivi [2]). Loquitur illic Petrus, super quem aedificanda fuerat ecclesia, ecclesiae nomine docens et ostendens, quia etsi contumax ac superba obaudire nolentium multitudo discedat, ecclesia tamen a Christo non recedit, et illi sunt ecclesia plebs sacerdoti adunata et pastori suo grex adhaerens. Unde scire debes, episcopum in ecclesia esse et ecclesiam in episcopo, et si quis cum episcopo non sit, in ecclesia non esse, et frustra sibi blandiri eos, qui pacem cum sacerdotibus Dei non habentes obrepunt et latenter apud quosdam communicare se credunt, quando ecclesia, quae catholica et una est, scissa non sit neque divisa, sed sit utique connexa et cohaerentium sibi invicem sacerdotum glutino copulata.

IX. (8) Quamobrem, frater, si maiestatem Dei, qui sacerdotes ordinat, cogitaveris, si Christum, qui arbitrio et nutu ac praesentia sua et praepositos ipsos et ecclesiam cum praepositis gubernat, aliquando respexeris, si de innocentia sacerdotum non humano odio, sed divino iudicio

---

[1]) Rom. 3, 3. 4. [2]) Io. 6, 67—69.

crediderís, si temeritatis et superbiae atque insolentiae tuae agere vel sero poenitentiam coeperis, si Deo et Christo eius, quibus servio et quibus puro atque immaculato ore sacrificia et in persecutione pariter et in pace indesinenter offero, plenissime satisfeceris, communicationis tuae poterimus habere rationem, manente tamen apud nos divinae censurae respectu et metu, ut prius Dominum meum consulam, an tibi pacem dari et te ad communicationem ecclesiae suae admitti sua ostensione et admonitione permittat.

X. Memini enim, quid iam mihi sit ostensum, imo quid sit servo obsequenti et timenti de dominica et divina auctoritate praeceptum; qui inter caetera, quae ostendere et revelare dignatus est, et hoc addidit: „Itaque qui Christo non credit sacerdotem facienti, postea credere incipiet sacerdotem vindicanti.“ Quamquam sciam, somnia ridicula et visiones ineptas quibusdam videri, sed utique illis, qui malunt contra sacerdotes credere, quam sacerdoti. Sed nihil mirum, quando de Ioseph fratres sui dixerunt: Ecce somniator ille venit, nunc ergo venite, occidamus illum[1]; et somniator postea, quod somniaverat, consecutus sit, et occisores ac venditores confusi sint; ut qui verbis prius non credidissent, factis postmodum crederent. De iis autem, quae tu egisti vel in persecutione vel in pace, stultum est, ut velim te iudicare, quando tu magis iudicem te nostri constitueris. Haec pro animi mei pura conscientia et pro Domini et Dei mei fiducia rescripsi. Habes tu literas meas, et ego tuas. In die iudicii ante tribunal Christi utrumque recitabitur[2].

---

[1]) Gen. 37, 19. 20.

[2]) Aliquot cdd. et editt. procul dubio e correctione: utraeque recitabuntur.

EPISTOLA LXVII.

(Erasm. I, 4. Pamel. Rigalt. Baluz. 68. Pariss. 67.)

Routh reliqu. scr. III. p. 77 et 122.

Cyprianus, Caecilius, Primus, Polycarpus, Nicomedes, Lucilianus, Successus, Sedatus, Fortunatus, Ianuarius, Secundinus, Pomponius, Honoratus, Victor, Aurelius, Sattius, Petrus, alius Ianuarius, Saturninus, alius Aurelius, Venantius, Quietus, Rogatianus, Tenax, Felix, Faustinus, Quintus, alius Saturninus, Lucius, Vincentius, Libosus, Geminius, Marcellus, Iambus, Adelphius, Victoricus et Paulus Felici presbytero et plebibus consistentibus ad Legionem et Asturicae, item Laelio diacono et plebi Emeritae consistentibus fratribus in Domino

S.

I. Cum in unum convenissemus, legimus literas vestras, fratres dilectissimi, quas ad nos per Felicem et Sabinum coepiscopos nostros pro fidei vestrae integritate et pro Dei timore fecistis significantes, Basilidem et Martialem libellis idololatriae commaculatos et nefandorum facinorum conscientia vinctos episcopatum gerere et sacerdotium Dei administrare non oportere, et desiderastis rescribi ad haec vobis et iustam pariter ac necessariam sollicitudinem vestram vel solatio vel auxilio nostrae sententiae sublevari. Sed enim desiderio huic vestro non tam nostra consilia, quam divina praecepta respondent, quibus iampridem mandatur voce coelesti et Dei lege praescribitur, quos et quales oporteat deservire altari et sacrificia divina celebrare. In Exodo namque ad Moysem Deus loquitur et monet dicens: Sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus[1]. Et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur[2]. Item in Levitico praecipit Dominus et dicit: Homo, in quo fuerit macula et vitium, non accedet offerre dona Deo[3].

II. (2) Quae cum praedicta et manifestata sint nobis, praeceptis divinis necesse est obsequia nostra deserviant, nec personam in eiusmodi rebus accipere aut aliquid cuiquam largiri potest humana indulgentia, ubi intercedit et legem tribuit divina praescriptio. Neque enim immemores esse debemus, quid ad Iudaeos per Esaiam prophetam locutus sit Dominus increpans et indignans, quod contemtis divinis praeceptis humanas doctrinas sequerentur. Populus iste, inquit, labiis suis honorificat me, cor vero eorum

---

1) Exod. 19, 22. 2) ib. 30, 20. 21. 3) Levit. 21, 17.

longe separatum est a me. Sine causa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes[1]). Quod item Dominus in evangelio repetit et dicit: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis[2]). Quae ante oculos habentes et sollicite ac religiose considerantes in ordinationibus sacerdotum non nisi immaculatos et integros antistites eligere debemus, qui sancte et digne sacrificia Deo offerentes audiri in precibus possint, quas faciunt pro plebis dominicae incolumitate, cum scriptum sit: Deus peccatorem non audit; sed si quis Deum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit[3]). (3) Propter quod plena diligentia et exploratione sincera oportet eos ad sacerdotium Dei deligi, quos a Deo constet audiri.

III. Nec sibi plebs blandiatur, quasi immunis esse a contagio delicti possit cum sacerdote peccatore communicans et ad iniustum atque illicitum praepositi sui episcopatum consensum suum commodans, quando per Osee prophetam comminetur et dicat censura divina: Sacrificia eorum tanquam panis luctus; omnes, qui manducant ea, contaminabuntur[4]); docens scilicet et ostendens, omnes omnino ad peccatum constringi, qui fuerint profani et iniusti sacerdotis sacrificio contaminati. Quod item in Numeris manifestari invenimus, quando Chore et Dathan et Abiron contra Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt. Illic quoque per Moysem praecepit Dominus, ut ab eis populus separetur, ne facinorosis coniunctus eodem facinore et ipse perstringatur. Separamini, inquit, a tabernaculis horum hominum iniustorum durissimorum et nolite tangere ea, quae ad eos pertinent, ne simul pereatis in peccato eorum[5]). (4) Propter quod plebs obsequens praeceptis dominicis et Deum metuens a peccatore praeposito separare se debet nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maxime habeat potestatem vel eligendi dignos sacerdotes vel indignos recusandi.

IV. Quod et ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur et dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur, sicut in Numeris Dominus Moysi prae-

---

[1]) Ies. 29, 13. [2]) Marc. 7, 13. [3]) Io. 9, 31.
[4]) Hos. 9, 4. [5]) Num. 16, 26.

cepit dicens: Apprehende Aaron fratrem tuum et Eleazarum filium eius et impones eos in montem coram omni synagoga et exue Aaron stolam eius et indue Elezarum filium eius, et Aaron appositus moriatur illic [1]). Coram omni synagoga iubet Deus constitui sacerdotem id est instruit et ostendit, ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe praesente vel detegantur malorum crimina vel bonorum merita praedicentur, et sit ordinatio iusta et legitima, quae omnium suffragio et iudicio fuerit examinata. (5) Quod postea secundum divina magisteria observatur in Actis apostolorum, quando de ordinando in locum Iudae apostolo Petrus ad plebem loquitur. Surrexit, inquit, Petrus in medio discentium, fuit autem turba in uno [2]). Nec hoc in episcoporum tantum et sacerdotum, sed et in diaconorum ordinationibus observasse apostolos animadvertimus, de quo et ipso in Actis eorum scriptum est. Et convocaverunt, inquit, illi duodecim totam plebem discipulorum et dixerunt eis [3]). Quod utique idcirco tam diligenter et caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium vel ad sacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim nonnunquam indignos non secundum Dei voluntatem, sed secundum humanam praesumtionem, et haec Deo displicere, quae non veniant ex legitima et iusta ordinatione, Deus ipse manifestat per Osee prophetam dicens: Sibimetipsis constituerunt regem et non per me [4]).

V. (6) Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica observatione servandum est et tenendum, quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem, cui praepositus ordinatur, episcopi eiusdem provinciae proximi quique conveniant, et episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit et uniuscuiusque actum de eius conversatione perspexit. Quod et apud vos factum videmus in Sabini collegae nostri ordinatione, ut de universae fraternitatis suffragio et de episcoporum, qui in

---

1) Num. 20, 25. 26.

2) Act. 1, 15. Baluz. ex aliquot cdd. turba hominum forte centum viginti. Verum haec emendationem redolent.

3) ib. 6, 2. 4) Hos. 8, 4.

praesentia convenerant quique de eo ad vos literas fecerant, iudicio episcopatus ei deferretur, et manus ei in locum Basilidis imponeretur. Nec rescindere ordinationem iure perfectam potest, quod Basilides post crimina sua detecta et conscientiam etiam propria confessione nudatam Romam pergens Stephanum collegam nostrum longe positum et gestae rei ac veritatis ignarum fefellit, ut exambiret reponi se iniuste in episcopatum, de quo fuerat iure depositus. (7) Hoc eo pertinet, ut Basilidis non tam abolita sint, quam cumulata delicta, ut ad superiora peccata eius etiam fallaciae et circumventionis crimen accesserit. Neque enim tam culpandus est ille, cui negligenter obreptum est, quam hic exsecrandus, qui fraudulenter obrepsit. Obrepere autem si hominibus Basilides potuit, Deo non potest, cum scriptum sit: Deus non deridetur[1]). Sed nec Martiali potest profuisse fallacia, quominus ipse quoque delictis gravibus involutus episcopatum tenere non debeat, quando et apostolus moneat et dicat: Episcopum oportet esse sine crimine, quasi Dei dispensatorem[2]).

VI. Quapropter cum, sicut scripsistis, fratres dilectissimi, et ut Felix et Sabinus collegae nostri asseverant, utque alius Felix de Caesaraugusta fidei cultor ac defensor veritatis literis suis significat, Basilides et Martialis nefando idololatriae libello contaminati sint, Basilides adhuc insuper praeter libelli maculam, cum in infirmitate decumberet, in Deum blasphemaverit et se blasphemasse confessus sit et episcopatum pro conscientiae suae vulnere sponte deponens ad agendam poenitentiam conversus sit, Deum deprecans et satis gratulans, si sibi vel laico communicare contingeret, Martialis quoque praeter gentilium turpia et lutulenta convivia in collegio diu frequentata et filios in eodem collegio exterarum gentium more apud profana sepulcra depositos et alienigenis consepultos actis etiam publice habitis apud procuratorem ducenarium obtemperasse se idololatriae et Christum negasse contestatus sit, cumque alia multa sint et gravia delicta, quibus Basilides et Martialis implicati tenentur; frustra tales episcopatum sibi usurpare conantur, cum manifestum sit, eiusmodi homines nec ecclesiae Christi posse praeesse nec Deo sacrificia offerre

---

[1]) Gal. 6, 7. [2]) Tit. 1, 7.

debere, maxime cum iampridem nobiscum et cum omnibus omnino episcopis in toto mundo constitutis etiam Cornelius collega noster, sacerdos pacificus ac iustus et martyrio quoque dignatione Domini honoratus decreverit, eiusmodi homines ad poenitentiam quidem agendam posse admitti, ab ordinatione autem cleri atque sacerdotali honore prohiberi.

VII. (8) Nec vos moveat, fratres dilectissimi, si apud quosdam in novissimis temporibus aut lubrica fides nutat, aut Dei timor irreligiosus vacillat, aut pacifica concordia non perseverat. Praenuntiata sunt haec futura in saeculi fine, et Domini voce atque apostolorum contestatione praedictum est, deficiente iam mundo atque appropinquante antichristo bona quaeque deficere, mala vero et adversa proficere.

VIII. Non sic tamen, quamvis novissimis temporibus, in ecclesia Dei aut evangelicus vigor cecidit, aut Christianae virtutis aut fidei robur elanguit, ut non supersit portio sacerdotum, quae minime ad has rerum ruinas et fidei naufragia succumbat, sed fortis et stabilis honorem divinae maiestatis et sacerdotalem dignitatem plena timoris observatione tueatur. Meminimus et tenemus, succumbentibus licet et cedentibus caeteris Mattathiam legem Dei vindicasse fortiter, Heliam Iudaeis deficientibus atque a religione divina recedentibus stetisse et certasse sublimiter, Danielem nec solitudine regionis alienae nec persecutionis assiduae infestatione deterritum frequenter ac fortiter gloriosa dedisse martyria, tres item pueros nec annis[1]) nec minis fractos contra ignes Babylonios fideliter obstitisse et victorem regem in ipsa sua captivitate vicisse. (9) Viderit vel praevaricatorum numerus vel proditorum, qui nunc in ecclesia contra ecclesiam surgere et fidem pariter ac veritatem labefactare coeperunt. Permanet apud plurimos sincera mens et religio integra et non nisi Domino et Deo suo anima devota, nec christianam fidem aliena perfidia deprimit ad ruinam, sed magis excitat et exaltat ad gloriam, secundum quod beatus apostolus Paulus hortatur et dicit: Quid enim, si exciderunt a fide quidam eorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim

---

[1]) Baluz. ex uno cd. caminis. Alii armis. Cfr. ep. 58. V. in.

Deus verax, omnis autem homo mendax [1]. Si autem omnis homo mendax est et solus Deus verax, quid aliud servi et maxime sacerdotes Dei facere debemus, nisi ut humanos errores et mendacia relinquamus et praecepta dominica custodientes in Dei veritate maneamus?

IX. (10) Quare etsi aliqui de collegis nostris exstiterint, fratres dilectissimi, qui deificam disciplinam negligendam putant et cum Basilide et Martiale temere communicant, conturbare fidem nostram res ista non debet, cum Spiritus sanctus in psalmis talibus comminetur dicens: Tu autem odisti disciplinam et abiecisti sermones meos retro. Si videbas furem, concurrebas ei et cum adulteris portionem tuam ponebas [2]. Consortes et participes ostendit eos alienorum delictorum fieri, qui fuerint delinquentibus copulati. Sed et hoc idem Paulus apostolus scribit et dicit: Susurratores, detractores, abhorrentes Deo, iniuriosi, superbi, iactantes sui, adinventores malorum, qui cum iustitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, morte sunt digni, non tantum, qui faciunt ea, sed et qui consentiunt eis, qui haec agunt [3]. Quoniam qui talia, inquit, agunt, morte sunt digni, manifestat et comprobat, morte dignos esse et ad poenam venire non tantum illos, qui mala faciunt, sed etiam eos, qui talia agentibus consentiunt, qui dum malis et peccatoribus et poenitentiam non agentibus illicita communicatione miscentur, nocentium contactibus polluuntur et, dum iunguntur in culpa, sic nec in poena separantur. Propter quod integritatis et fidei vestrae religiosam sollicitudinem, fratres dilectissimi, et laudamus pariter et probamus et quantum possumus adhortamur literis nostris, ne vos cum profanis et maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega misceatis, sed integram et sinceram fidei vestrae firmitatem religioso timore servetis. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

---

[1] Rom. 3, 3. 4. [2] Ps. 50, 17, 18. [3] Rom. 1, 30—32.

EPISTOLA LXVIII[1]).

(Erasm. III, 13 a. Pamel. Rigalt. Baluz. 67. Pariss. 66.)
Coustant epist. Rom. pont. I. p. 211.

Cyprianus Stephano fratri
S.

I. Faustinus collega noster Lugduni consistens, frater carissime, semel atque iterum mihi scripsit significans ea, quae etiam vobis scio utique nuntiata tam ab eo, quam a caeteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis, quod Marcianus Arelate consistens Novatiano sese coniunxerit et a catholicae ecclesiae unitate atque a corporis nostri et sacerdotii consensione discesserit tenens haereticae praesumtionis durissimam pravitatem, ut servis Dei poenitentibus et dolentibus et ecclesiam lacrymis et gemitu et dolore pulsantibus divinae pietatis et lenitatis paternae solatia et subsidia claudantur, nec ad fovenda vulnera admittantur vulnerati, sed sine spe pacis et communicationis relicti ad luporum rapinam et praedam diaboli proiiciantur. Cui rei nostrum est consulere et subvenire, frater carissime, qui divinam clementiam cogitantes et gubernandae ecclesiae libram tenentes sic censuram vigoris peccatoribus exhibemus, ut tamen lapsis erigendis et curandis vulneratis bonitatis et misericordiae divinae medicinam non denegemus.

II. (2) Quapropter facere te oportet plenissimas literas ad coepiscopos nostros in Galliis constitutos, ne ultra Marcianum pervicacem et superbum et divinae pietatis ac fraternae salutis inimicum collegio nostro insultare patiantur, quod necdum videatur a nobis abstentus, qui iampridem iactat et praedicat, quod Novatiano studens et eius pervicaciam sequens a communicatione se nostra segregaverit; cum Novatianus ipse, quem sequitur, olim abstentus et hostis ecclesiae iudicatus sit et, cum ad nos in Africam legatos misisset optans ad communicationem nostram admitti, hinc a concilio plurimorum sacerdotum, qui praesentes eramus, sententiam retulerit, se foris esse coepisse nec posse a quoquam nostrum sibi communicari, qui episcopo Cornelio in catholica ecclesia de Dei iudicio et cleri ac plebis suffragio ordinato profanum altare erigere et adulteram cathedram

---

1) Haec epistola in perpaucis cdd. legitur.

collocare et sacrilega contra verum sacerdotem sacrificia offerre tentaverit, proinde si resipiscere et ad sanae mentis consilium redire vellet, ageret poenitentiam et ad ecclesiam supplex rediret. Quàm vanum est, frater carissime, ut Novatiano nuper retuso et refutato et per totum orbem a sacerdotibus Dei abstento nunc adulatores adhuc nobis patiamur illudere et de maiestate ac dignitate ecclesiae iudicare! (3) Dirigantur in provinciam et ad plebem Arelate consistentem a te literae, quibus abstento Marciano alius in locum eius substituatur, et grex Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus et vulneratus contemnitur, colligatur. Sufficiat, multos illic ex fratribus nostris annis istis superioribus excessisse sine pace: vel caeteris subveniatur, qui supersunt, qui et diebus ac noctibus ingemiscunt et divinam ac paternam misericordiam deprecantes solatium nostrae opitulationis exposcunt.

III. Idcirco enim, frater carissime, copiosum corpus est sacerdotum concordiae mutuae glutino atque unitatis vinculo copulatum, ut si quis ex collegio nostro haeresim facere et gregem Christi lacerare et vastare tentaverit, subveniant caeteri et quasi pastores utiles et misericordes oves dominicas in gregem colligant. (4) Quid enim, si in mari portus aliquis munitionibus suis ruptis infestus et periculosus esse navibus coeperit, nonne navigantes ad alios proximos portus naves suas dirigunt, ubi sit tutus[1]) et salutaris introitus et statio secura? Aut si in via stabulum aliquod obsideri et teneri a latronibus coeperit, ut quisquis ingressus fuerit, insidiantium illic infestatione capiatur, nonne commeantes hac opinione comperta stabula alia in itinere appetunt tutiora, ubi sint fida hospitia et receptacula commeantibus tuta? Quod nunc esse apud nos debet, frater carissime, ut fratres nostros, qui iactati[2]) Marciani scopulis petunt ecclesiae portus salutares, suscipiamus ad nos promta et benigna humanitate et stabulum commeantibus praebeamus tale, quale est in evangelio, quo a latronibus sauciati et vulnerati suscipi et foveri et tutari ab stabulario possint.

IV. (5) Quae est enim maior aut melior cura praepo-

---

[1]) Baluz. auctoritate non prolata tutus accessus.

[2]) Ita aliquot cdd. et antiquiss. editt. Alii vitatis.

sitorum, quam diligenti sollicitudine et medela salubri fovendis et conservandis ovibus providere, cum Dominus loquatur et dicat: Quod infirmatum est, non confortastis, et quod male habuit, non corroborastis, et quod contribulatum est, non consolidastis, et quod erravit, non revocastis, et quod periit, non inquisistis; et dispersae sunt oves meae eo, quod non sint pastores, et factae sunt in comesturam in omnibus bestiis agri, et non fuit, qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego super pastores, et inquiram oves meas de manibus eorum et avertam eos, ut non pascant oves meas; et iam non pascent eas, et extraham eas de ore eorum; et pascam eas cum iudicio [1]). Cum ergo pastoribus talibus, per quos dominicae oves negliguntur et pereunt, sic Dominus comminetur, quid nos aliud facere oportet, frater carissime, quam colligendis et refovendis Christi ovibus exhibere diligentiam plenam et curandis lapsorum vulneribus paternae pietatis adhibere medicinam, quando et Dominus in evangelio moneat et dicat: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus [2]).

V. (6) Nam etsi pastores multi sumus, unum tamen gregem pascimus et oves universas, quas Christus sanguine suo et passione quaesivit, colligere et fovere debemus nec pati supplices et dolentes fratres nostros crudeliter despici et superba quorundam praesumtione calcari, cum scriptum sit: Ille autem, qui contumax est, vir sui iactans, nihil omnino perficiet, qui dilatavit tanquam infernus animam suam [3]); et eiusmodi homines Dominus in evangelio suo culpet et damnet dicens: Vos estis, qui iustificatis vos in conspectu hominum. Deus autem dignoscit corda vestra, quoniam quod excelsum est in hominibus, exsecratio est in conspectu Dei [4]). Exsecrabiles et detestabiles dicit esse, qui sibi placeant, qui tumidi et inflati aliquid sibi arroganter assumant. Ex quibus cum Marcianus esse coeperit et se Novatiano coniungens adversarius misericordiae et pietatis exstiterit, sententiam non dicat, sed accipiat nec sic agat, quasi ipse iudicaverit de collegio sacerdotum, quando ipse sit ab universis sacerdotibus iudicatus.

---

[1]) Ezech. 34, 4—6. 10. 16. [2]) Matth. 9, 12.
[3]) Hab. 2, 5. [4]) Luc. 16, 15.

VI. (7) Servandus est enim antecessorum nostrorum beatorum martyrum Cornelii et Lucii honor gloriosus; quorum memoriam cum nos honoremus, multo magis tu, frater carissime, honorificare et servare gravitate et auctoritate tua debes, qui vicarius et successor eorum factus es. Illi enim pleni spiritu Dei et in glorioso martyrio constituti dandam esse lapsis pacem censuerunt et poenitentia acta fructum communicationis et pacis negandum non esse literis suis signaverunt; quam rem omnes omnino ubique censuimus. Neque enim poterat esse apud nos sensus diversus, in quibus unus esset spiritus; et ideo manifestum est, eum Spiritus sancti veritatem cum caeteris non tenere, quem videmus diversa sentire. Significa plane nobis, quis in locum Marciani Arelate fuerit substitutus, ut sciamus, ad quem fratres nostros dirigere et cui scribere debeamus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXIX.

(Erasm. I, 6 [I—XI] et IV, 7 [XII—XVI]. Pamel. Rigalt. Baluz. 76. Pariss. 75.)

Cyprianus Magno filio
S.

I. Pro tua religiosa diligentia consuluisti mediocritatem nostram, fili carissime, an inter caeteros haereticos eos quoque, qui a Novatiano veniunt, post profanum eius lavacrum baptizari et sanctificari in ecclesia catholica legitimo et vero et unico ecclesiae baptismo oporteat. De qua re quantum fidei nostrae capacitas et scripturarum divinarum sanctitas ac verita suggerit, dicimus, omnes omnino haereticos et schismaticos nihil habere potestatis ac iuris. Propter quod Novatianus nec debet nec potest excipi, quo minus ipse quoque extra ecclesiam consistens et contra pacem ac dilectionem Christi faciens inter adversarios et antichristos computetur. Neque enim Dominus noster Iesus Christus, cum in evangelio suo testaretur, adversarios suos esse eos, qui secum non essent, aliquam speciem haereseos designavit, sed omnes omnino, qui secum non essent et secum non colligentes gregem suum spargerent, adversarios suos esse ostendit dicens: Qui non est mecum, adver-

sum me est, et qui mecum non colligit, spargit[1]). Item beatus Ioannes apostolus nec ipse ullam haeresim aut schisma discrevit aut aliquos speciatim separes posuit, sed universos, qui de ecclesia exissent quique contra ecclesiam facerent, antichristos appellavit dicens: Audistis, quia antichristus venit, nunc autem antichristi multi facti sunt; unde cognoscimus, quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum[2]). Unde apparet, adversarios Domini et antichristos omnes esse, quos constet a caritate atque ab unitate ecclesiae catholicae recessisse. Adhuc quoque Dominus in evangelio suo ponit et dicit: Si vero et ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus[3]). Si autem, qui ecclesiam contemnunt, ethnici et publicani habentur, multo magis utique rebelles et hostes falsa altaria et illicita sacerdotia et sacrificia sacrilega et nomina adulterata fingentes inter ethnicos et publicanos necesse est computentur, quando minora peccantes et tantum ecclesiae contemtores ethnici et publicani sententia Domini iudicentur.

II. (2) Quod autem ecclesia una sit, declarat in Cantico canticorum Spiritus sanctus ex persona Christi dicens: Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa genitrici suae[4]); de qua item denuo dicit: Hortus conclusus soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquae vivae[5]). Si autem hortus conclusus est sponsa Christi, quae est ecclesia, patere res clausa alienis et profanis non potest. Et si fons signatus est, neque bibere inde neque consignari potest, cui foris posito accessus ad fontem non est. Puteus quoque aquae vivae si unus est idemque intus est, vivificari et sanctificari foris positus ex illa aqua non potest, ex qua solis eis, qui intus sunt, usus omnis et potus concessus est. Quod et Petrus ostendens, unam ecclesiam esse et solos eos, qui in ecclesia sint, baptizari posse, posuit et dixit: In arca Noe pauci id est octo animae hominum salvae factae sunt per aquam, quod et vos similiter salvos faciet baptisma[6]), probans et contestans, unam arcam Noe typum fuisse unius ecclesiae. Si potuit tunc in

---

1) Luc. 11, 23. 2) I Io. 2, 18, 19. 3) Matth. 18, 17.
4) Cant. 6, 9. 5) ib. 4, 12. 6) I Petr. 3, 20. 21.

illo expiati et purificati mundi baptismo salvus per aquam fieri, qui in arca Noe non fuit, potest et nunc vivificari per baptisma, qui in ecclesia non est, cui soli baptisma concessum est. Sed et Paulus apostolus hoc idem adhuc apertius et clarius manifestans ad Ephesios scribit et dicit: Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, purgans eam lavacro aquae[1]). Quodsi una est ecclesia, quae a Christo diligitur et lavacro eius sola purgatur, quomodo qui in ecclesia non est, aut diligi a Christo aut ablui et purgari lavacro eius potest?

III. (3) Propter quod cum sola ecclesia habeat aquam vitalem et baptizandi atque abluendi hominis potestatem, qui dicit apud Novatianum baptizari et sanctificari aliquem posse, prius ostendat et doceat, Novatianum in ecclesia esse aut ecclesiae praesidere. Ecclesia enim una est, quae una et intus esse et foris non potest. Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non fuit. Si vero apud Cornelium fuit, qui Fabiano episcopo legitima ordinatione successit et quem praeter sacerdotii honorem martyrio quoque Dominus glorificavit, Novatianus in ecclesia non est, nec episcopus computari potest, qui evangelica et apostolica traditione contemta nemini succedens a se ipso ortus est. Habere namque aut tenere ecclesiam nullo modo potest, qui ordinatus in ecclesia non est.

IV. Foris enim non esse ecclesiam nec scindi adversum se aut dividi posse, sed inseparabilis atque individuae domus unitatem tenere, manifestat scripturae divinae fides, cum de sacramento paschae et agni, qui agnus Christum designabat, scriptum sit: In domo una comedetur, non eiicietis de domo carnem foras[2]). Quod item circa Raab, quae ipsa quoque typum portabat ecclesiae, expressum videmus, cui mandatur et dicitur: Patrem tuum et matrem tuam et fratres tuos et totam domum patris tui colliges ad te ipsam in domum tuam, et omnis, qui exierit ostium domus tuae foras, reus sibi erit[3]). Quo sacramento declaratur, in unam domum solam id est in ecclesiam victuros et ab interitu mundi evasuros colligi oportere; quisquis autem de collectis foras exierit, id est si quis quamvis in ecclesia gratiam consecutus recesserit et ab ecclesia exierit,

[1]) Ephes. 5, 25. 26. [2]) Exod. 12, 46. [3]) Ios. 2, 18. 19.

reum sibi futurum id est ipsum sibi, quod pereat, imputaturum. Quod apostolus Paulus explanat docens et praecipiens, haereticum vitandum esse ut perversum et peccatorem et a semet ipso damnatum. Hic enim reus sibi erit, qui non ab episcopo eiectus, sed sponte de ecclesia profugus haeretica praesumtione a semet ipso damnatus.

V. (4) Et idcirco Dominus insinuans nobis unitatem de divina auctoritate venientem ponit et dicit: Ego et pater unum sumus[1]). Ad quam unitatem redigens ecclesiam suam denuo dicit: Et erit unus grex et unus pastor[2]). Si autem grex unus est, quomodo potest gregi adnumerari, qui in numero gregis non est? Aut pastor haberi quomodo potest, qui manente vero pastore et in ecclesia Dei ordinatione succedanea praesidente nemini succedens et a se ipso incipiens alienus fit et profanus dominicae pacis ac divinae unitatis inimicus, non habitans in domo Dei id est in ecclesia Dei, in qua non nisi concordes atque unanimes habitant, loquente in psalmis Spiritu sancto et dicente: Deus, qui inhabitare facit unanimes in domo[3])? Denique unanimitatem christianam firma sibi atque inseparabili caritate connexam etiam ipsa dominica sacrificia declarant. Nam quando Dominus corpus suum panem vocat de multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum, et quando sanguinem suum vinum appellat de botris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat commixtione adunatae multitudinis copulatum. Si Novatianus huic pani dominico adunatus est, si Christi poculo et ipse commixtus est, poterit videri et unici ecclesiastici baptismi habere gratiam posse, si eum constiterit ecclesiae unitatem tenere.

VI. (5) Denique quam sit inseparabile unitatis sacramentum, et quam sine spe sint et perditionem sibi maximam de indignatione Dei acquirant, qui schisma faciunt et relicto episcopo alium sibi foris pseudoepiscopum constituunt, declarat in libris Regnorum scriptura divina, ubi a tribu Iuda et Beniamin decem tribus scissae sunt et relicto rege suo alterum sibi foris constituerunt. Et indignatus est, inquit, Dominus in omni semine Israel et dimovit eos et dedit

---

1) Io. 10, 30. 2) ib. 16. 3) Ps. 68, 7.

eos in direptionem, donec abiiceret eos a facie sua, quia dissipatus est Israel a domo David et constituerunt sibi regem Hieroboam filium Nabath[1]). Indignatum esse Dominum dicit et eos in perditionem dedisse, quod ab unitate dissipati essent atque alterum sibi regem constituissent. Et tanta indignatio Domini exstitit adversus illos, qui schisma fecerant, ut etiam cum homo Dei ad Hieroboam missus esset, qui ei peccata sua exprobraret atque ultionem futuram praediceret, panem quoque apud illos edere et aquam bibere vetaretur. Quod cum non custodisset et contra praeceptum Dei prandisset, statim divinae censurae maiestate percussus est, ut inde regrediens impetu ac morsu leonis in itinere necaretur. Et audet quisquam dicere, aquam baptismi salutarem et gratiam coelestem communem cum schismaticis esse posse, cum quibus nec terrestris cibus nec saecularis potus debet esse communis! Satiat[2]) adhuc in evangelio suo Dominus et maiorem intelligentiae lucem manifestat, quod iidem, qui se tunc a tribu Iuda et Beniamin sciderant et Hierosolymis derelictis Samariam secesserant, inter profanos et gentiles computarentur. Nam cum primum discipulos suos in ministerium salutis mitteret, mandavit et dixit: In viam nationum ne abieritis et in civitatem Samaritanorum ne introieritis[3]). Ad Iudaeos prius mittens gentiles adhuc praeteriri iubet, addendo autem, et civitatem Samaritanorum debere omitti, ubi erant schismatici, ostendit schismaticos gentilibus adaequari.

VII. (6) Quodsi aliquis illud opponit, ut dicat, eandem Novatianum legem tenere, quam catholica ecclesia teneat, eodem symbolo, quo et nos, baptizare, eundem nosse Deum patrem, eundem filium Christum, eundem Spiritum sanctum, ac propter hoc usurpare eum potestatem baptizandi posse, quod videatur in interrogatione baptismi a nobis non discrepare, sciat quisquis hoc opponendum putat, primum non esse unam nobis et schismaticis symboli legem neque eandem interrogationem. Nam cum dicunt:

---

1) II Reg. 17, 20. 21.

2) i. e. probat ex abundantia, quod antea dictum fuit. Baluz. Alii sonat.

3) Matth. 10, 5.

„Credis remissionem peccatorum et vitam aeternam per sanctam ecclesiam?“ mentiuntur in interrogatione, quando non habeant ecclesiam. Tunc deinde voce sua ipsi confitentur, remissionem peccatorum non dari nisi per sanctam ecclesiam posse, quam non habentes ostendunt, remitti illic peccata non posse.

VIII. Quod vero eundem, quem et nos, Deum patrem, eundem filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adiuvare tales potest. Nam et Chore et Dathan et Abiron cum sacerdote Aaron et Moyse eundem Deum noverant, pari lege et religione viventes unum et verumDeum, qui colendus atque invocandus fuerat, invocabant. Tamen quia loci sui ministerium transgressi contra Aaron sacerdotem, qui sacerdotium legitimum dignatione Dei atque ordinatione Domini perceperat, sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt, divinitus percussi poenas statim pro illicitis conatibus pependerunt, nec potuerunt rata esse et proficere sacrificia irreligiose et illicite contra ius divinae dispositionis oblata. Turibula quoque ipsa, in quibus incensum illicite fuerat oblatum, ne in usu de caetero essent sacerdotibus, sed potius indignationis et ultionis divinae memoriam corrigendis posteris exhiberent, iussu Domini conflata atque igne purgata in laminas ductiles producuntur et affiguntur altari, secundum quod loquitur scriptura divina. Memoriale, inquit, filiis Israel, ut non accedat quisquam alienigena, qui non est ex semine Aaron, imponere incensum ante Dominum, ut non sit sicut Chore [1]). Et tamen illi schisma non fecerant nec foras egressi contra Dei sacerdotes impudenter atque hostiliter rebellaverant: quod nunc hi ecclesiam scindentes et contra pacem atque unitatem Christi rebelles cathedram sibi constituere et primatum [2]) assumere et baptizandi atque offerendi licentiam vindicare conantur. Quomodo perficere, quae agunt, aut impetrare aliquid illicitis conatibus de Deo possunt, qui contra Deum, quod eis non licet, moliuntur? Quare qui Novatiano sive caeteris eiusmodi schismaticis patrocinantur, frustra contendunt, baptizari et sanctificari illic aliquem salutari baptismo posse, ubi constet baptizantem baptizandi licentiam non habere.

---

1) Num. 17, 5. 2) i. e. locum episcopi. Rigalt.

IX. (7) Atque ut magis intelligi posset, contra eiusmodi audaciam quae sit censura divina, invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed et participes poenis destinari, nisi se a communione malorum separaverint, praecipiente per Moysen Domino et dicente: Separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum et nolite tangere ab omnibus, quae sunt eis, ne simul pereatis in peccato eorum [1]). Et quod comminatus per Moysen Dominus fuerat, implevit, ut quisquis se a Chore et Dathan et Abiron non separasset, poenas statim pro impia communione persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur, obnoxios omnes et culpae et poenae futuros, qui se schismaticis contra praepositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint. Sicut etiam per Osee prophetam Spiritus sanctus contestatur et dicit: Sacrificia eorum tanquam panis luctus; omnes, qui manducant ea, contaminabuntur [2]), docens scilicet et ostendens, omnes omnino cum auctoribus supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati.

X. Quae ergo apud eos merita esse circa Deum possunt, quibus supplicia divinitus irrogantur? Aut quomodo tales iustificare et sanctificare baptizatos possunt, qui hostes sacerdotum aliena et illicita et nullo sibi iure concessa usurpare conantur? Quos tamen ipsos non miramur pro sua pravitate contendere. Asserant enim necesse est singuli quique, quod faciunt, nec volunt victi facile succumbere, quamvis sciant id, quod faciunt, non licere. (8) Illud mirandum est, imo indignandum potius et dolendum, christianos antichristis assistere, et praevaricatores fidei atque ecclesiae proditores intus in ipsa ecclesia [3]) contra ecclesiam stare. Qui quoniam pertinaces alias et indociles vel hoc tamen confitentur, quod universi sive haeretici sive schismatici non habeant Spiritum sanctum, et ideo baptizare quidem possunt, dare autem Spiritum sanctum non possunt, in hoc ipso a nobis tenentur, ut ostendamus, nec baptizare omnino eos posse, qui non habeant Spiritum sanctum.

XI. Nam cum in baptismo unicuique peccata sua remittantur, probat et declarat in evangelio suo Dominus,

---

1) Num. 16, 26. 2) Hos. 9, 4.

3) Pam. Rig. Ox.: intra ipsa septa ecclesiae.

per eos solos peccata posse dimitti, qui habeant Spiritum sanctum. Post resurrectionem enim discipulos suos mittens loquitur ad eos et dicit: Sicut misit me pater, et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit et ait illis: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius remiseritis peccata, remittentur illi; si cuius tenueritis, tenebuntur[1]). Quo in loco ostendit, eum solum posse baptizare et remissionem peccatorum dare, qui habeat Spiritum sanctum. Denique ipsum Christum Dominum nostrum baptizaturus Ioannes accepit ante Spiritum sanctum, cum adhuc esset in utero matris constitutus, ut certum esset atque manifestum, baptizare non posse nisi eos, qui habeant Spiritum sanctum. Itaque qui haereticis sive schismaticis patrocinantur, respondeant nobis, an habeant Spiritum sanctum an non habeant. Si habent, cur illic baptizatis, quando ad nos veniunt, manus imponitur ad accipiendum Spiritum sanctum, cum iam utique illic acceptus sit, ubi si fuit, dari potuit? Si autem foris tincti[2]) haeretici et schismatici non habent Spiritum sanctum, et ideo apud nos manus imponitur, ut hic accipiatur, quod illic nec est nec dari potest, manifestum est, nec remissionem peccatorum dari per eos posse, quos constet Spiritum sanctum non habere. Et idcirco, ut secundum divinam dispositionem atque evangelicam veritatem peccatorum remissionem consequi et sanctificari ac templa Dei fieri possint, ecclesiae baptismo baptizandi sunt omnes omnino, qui ab adversariis et antichristis ad Christi ecclesiam veniunt.

XII. (9) Quaesisti etiam, fili carissime, quid mihi de illis videatur, qui in infirmitate et languore gratiam Dei consequuntur, an habendi sint legitimi christiani eo, quod aqua salutari non loti sint, sed perfusi. Qua in parte nemini verecundia et modestia nostra praeiudicat, quo minus unusquisque, quod putat, sentiat et, quod senserit, faciat. Nos quantum concipit mediocritas nostra aestimamus, in nullo mutilari et debilitari posse beneficia divina, nec minus aliquid illic posse contingere, ubi plena et tota fide et dantis et sumentis accipitur, quod de divinis muneribus hauritur. Neque enim sic in sacramento salutari delictorum contagia

---

1) Io. 20, 21—23.

2) Ita Baluz. ex uno cd. cll. ep. 72. I. Vulgo cuncti.

ut in lavacro carnali et saeculari sordes cutis et corporis abluuntur, ut aphronitris et caeteris quoque adiumentis et solio et piscina opus sit, quibus ablui et mundari corpusculum possit. Aliter pectus credentis abluitur, aliter mens hominis per fidei merita mundatur. In sacramentis salutaribus necessitate cogente et Deo indulgentiam suam largiente totum credentibus conferunt divina compendia. Nec quemquam movere debet, quod adspergi vel perfundi videntur aegri, cum gratiam dominicam consequuntur, quando scriptura sancta per Ezechielem prophetam loquatur et dicat: Et adspergam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis vestris, et ab omnibus simulacris vestris emundabo vos et dabo vobis cor novum et spiritum novum dabo in vobis [1]). Item in Numeris: Et homo, qui fuerit immundus usque ad vesperam, hic purificabitur die tertio et die septimo et mundus erit. Si autem non fuerit purificatus die tertio et die septimo, non erit mundus, et exterminabitur anima illa de Israel, quoniam aqua adspersionis non est super eum sparsa [2]). Et iterum: Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Accipe levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos. Et ita facies eis purificationem eorum. Circumsparges eos aqua purificationis [3]). Et iterum: Aqua adspersionis purificatio est [4]). Unde apparet, adspersionem quoque aquae instar salutaris lavacri obtinere, et quando haec in ecclesia fiunt, ubi sit et accipientis et dantis fides integra, stare omnia et consummari ac perfici posse maiestate Domini et fidei veritate.

XIII. (10) Porro autem quod quidam eos salutari aqua et fide legitima Christi gratiam consecutos non christianos, sed clinicos vocant, non invenio, unde hoc nomen assumant, nisi forte qui plura et secretiora legerunt, apud Hippocratem vel Soranum clinicos istos deprehenderunt. Ego enim, qui clinicum de evangelio novi, scio paralytico illi et debili per longa aetatis curricula in lecto iacenti nihil infirmitatem suam obfuisse, quominus ad firmitatem coelestem plenissime perveniret, nec tantum indulgentia dominica excitatum de grabato esse, sed ipsum grabatum suum reparatis et vegetatis viribus sustulisse. Et idcirco,

---

[1]) Ezech. 36, 25. 26. [2]) Num. 19, 8. 12. 13.
[3]) ib. 8, 5—7. [4]) ib. 19, 9.

quantum fide concipere et sentire nobis datur, mea sententia haec est, ut christianus iudicetur legitimus, quisquis fuerit in ecclesia lege et iure fidei divinam gratiam consecutus. Aut si aliquis existimat eos nihil consecutos eo, quod aqua salutari tantum perfusi sint, sed inanes et vacui sunt, non decipiantur, ut si incommodum languoris evaserint et convaluerint, baptizentur. Si autem baptizari non possunt, qui iam baptismo ecclesiastico sanctificati sunt, cur in fide sua et Domini indulgentia scandalizantur? An consecuti sunt quidem gratiam dominicam, sed breviore et minore mensura muneris divini ac Spiritus sancti, ut habeantur quidem christiani, non sint tamen caeteris adaequandi?

XIV. Quinimo Spiritus sanctus non ad mensuram datur, sed super credentem totus infunditur. Nam si dies omnibus aequaliter nascitur, et si sol super omnes pari et aequali luce diffunditur, quanto magis Christus sol et dies verus in ecclesia sua lumen vitae aeternae pari aequalitate largitur! Cuius aequalitatis sacramentum videmus in Exodo esse celebratum, cum de coelo manna deflueret et futurorum praefiguratione alimentum panis coelestis et cibum Christi venientis ostenderet. Illic enim sine discrimine vel sexus vel aetatis gomor a singulis aequaliter colligebatur. Unde apparebat, Christi indulgentiam et coelestem gratiam postmodum secuturam aequaliter omnibus dividi, sine sexus varietate, sine annorum discrimine, sine acceptione personae super omnem Dei populum spiritalis gratiae munus infundi. Plane eadem gratia spiritalis, quae aequaliter in baptismo a credentibus sumitur, in conversatione atque actu nostro postmodum vel minuitur vel augetur, ut in evangelio dominicum semen aequaliter seminatur, sed pro varietate terrae aliud absumitur, aliud in multiformem copiam vel tricesimi vel sexagesimi vel centesimi numeri fructu exuberante cumulatur. Adhuc vero cum singuli ad denarium vocentur, quid est, ut quod a Deo aequaliter distribuitur, humana interpretatione minuatur?

XV. (11) Quodsi aliquis in illo movetur, quod quidam de iis, qui aegri baptizantur, spiritibus adhuc immundis tentantur, sciat, diaboli nequitiam pertinacem usque ad aquam salutarem valere, in baptismo vero omne nequitiae suae virus amittere. Quod exemplum cernimus in rege

Pharaone, qui diu reluctatus et in sua perfidia demoratus iamdiu resistere potuit et praevalere, donec ad aquam veniret; quo cum venisset, et victus est et exstinctus. Mare autem illud sacramentum baptismi fuisse, declarat beatus apostolus Paulus dicens: Nolo enim vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt et omnes per mare transierunt et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari. Et addidit dicens: Haec autem omnia figurae nostrae fuerunt [1]). Quod hodie etiam geritur, ut per exorcistas voce humana et potestate divina flagelletur et uratur et torqueatur diabolus et, cum exire se et homines Dei dimittere saepe dicat, in eo tamen, quod dixerit, fallat et id, quod per Pharaonem prius gestum est, eodem mendacio obstinationis et fraudis exerceat. Cum tamen ad aquam salutarem atque ad baptismi sanctificationem venitur, scire debemus et fidere, quia illic diabolus opprimitur, et homo Deo dicatus divina indulgentia liberatur. Nam sicut scorpii et serpentes, qui in sicco praevalent, in aquam praecipitati praevalere non possunt aut sua venena retinere, sic et spiritus nequam, qui scorpii et serpentes appellantur et tamen per nos data a Domino potestate calcantur, permanere ultra non possunt in hominis corpore [2]), in quo baptizato et sanctificato incipit Spiritus sanctus habitare.

XVI. (12) Hoc denique et rebus ipsis experimur, ut necessitate urgente in aegritudine baptizati et gratiam consecuti careant immundo spiritu, quo antea movebantur, et laudabiles ac probabiles in ecclesia vivant plusque per dies singulos in augmentum coelestis gratiae per fidei incrementa proficiant. Et contra saepe nonnulli de illis, qui sani baptizantur, si postmodum peccare coeperint, spiritu immundo redeunte quatiuntur, ut manifestum sit, diabolum in baptismo fide credentis excludi, si fides postmodum defecerit, regredi. Nisi si iustum quibusdam videtur, ut illi, qui extra ecclesiam apud adversarios et antichristos profana aqua polluuntur, baptizati iudicentur, hi vero, qui in ecclesia baptizantur, minus indulgentiae et gratiae divinae

---

[1]) I Cor. 10, 1. 2. 6.

[2]) Ita antiqu. editt. et Baluz.; Pamel. Rigalt et Ox. secundum edd. quosdam: Nam si scorpii — praevalere possunt — retinere, possunt et spir. nequ. — ultra in hom. c.

consecuti esse videantur, et tantus honor habeatur haereticis, ut inde venientes non interrogentur, utrumne loti sint an perfusi, utrumné clinici sint an peripatetici, apud nos autem de integra fidei veritate detrahatur, et baptismo ecclesiastico maiestas sua et sanctitas derogetur.

XVII. Rescripsi, fili carissime, ad literas tuas, quantum parva nostra mediocritas valuit, et ostendi, quid nos quantum in nobis est sentiamus nemini praescribentes, quo minus statuat, quod putat, unusquisque praepositus actus sui rationem Domino redditurus, secundum quod beatus apostolus Paulus in epistola sua ad Romanos scribit et dicit: Unusquisque nostrum pro se rationem dabit. Non ergo nos invicem iudicemus [1]). Opto te, fili carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXX.

(Erasm. I, 12. Pamel. Rigalt. Baluz. 70. Pariss. 69.)

Routh reliqu. scr. III. p. 84 et 135.

Cyprianus, Liberalis, Caldonius, Iunius, Primus, Caecilius, Polycarpus, Nicomedes, Felix, Marrutius, Successus, Lucianus, Honoratus, Fortunatus, Victor, Donatus, Lucius, Herculanus, Pomponius, Demetrius, Quintus, Saturninus, Marcus, alius Saturninus, alius Donatus, Rogatianus, Sedatus, Tertullus, Hortensianus, item alius Saturninus, Sattius Ianuario, Saturnino, Maximo, Victori, alio Victori, Cassio, Proculo, Modiano, Cittino, Gargilio, Eutyciano, alio Gargilio, alio Saturnino, Nemesiano, Nampulo, Antoniano, Rogatiano, Honorato fratribus

S.

I. Cum simul in concilio essemus, fratres carissimi, legimus literas vestras, quas ad nos fecistis de iis, qui apud haereticos et schismaticos baptizati videntur, an ad ecclesiam catholicam, quae una [2]) est, venientes baptizari debeant. De qua re quamquam et ipsi illic veritatem et firmitatem catholicae regulae teneatis, tamen quoniam consulendos nos pro communi dilectione existimastis, sententiam nostram non novam promimus, sed iampridem ab antecessoribus nostris statutam et a nobis observatam vobiscum pari consensione coniungimus censentes scilicet et pro certo tenentes, neminem foris baptizari extra ecclesiam posse, cum sit baptisma unum in sancta ecclesia constitutum, et

---

1) Rom. 14, 12. 13.

2) Baluz. ad quatuor cdd. fidem: una et vera.

scriptum sit Domino dicente: Me dereliquerunt fontem aquae vivae et effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare [1]); et iterum divina scriptura moneat et dicat: Ab aqua aliena abstine te et a fonte aquae alienae ne biberis [2]). (2) Oportet ergo mundari et sanctificari aquam prius a sacerdote, ut possit baptismo suo peccata hominis, qui baptizatur, abluere; quia per Ezechielem prophetam Dominus dicit: Et adspergam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis vestris, et ab omnibus simulacris vestris emundabo vos et dabo vobis cor novum et spiritum novum dabo in vobis [3]). Quomodo autem mundare et sanctificare aquam potest, qui ipse immundus est et apud quem Spiritus sanctus non est, cum Dominus dicat in Numeris: Et omnia, quaecunque tetigerit immundus, immunda erunt [4])? Aut quomodo baptizans dare alteri remissam peccatorum potest, qui ipse sua peccata deponere extra ecclesiam non potest?

II. Sed et ipsa interrogatio, quae fit in baptismo, testis est veritatis. Nam cum dicimus: credis in vitam aeternam et remissionem peccatorum per sanctam ecclesiam? intelligimus, remissionem peccatorum non nisi in ecclesia dari, apud haereticos autem, ubi ecclesia non sit, non posse peccata dimitti. Itaque qui haereticos baptizare posse asserunt, aut interrogationem mutent aut vindicent veritatem, nisi si eis et ecclesiam tribuunt, quos baptisma habere contendunt. (3) Ungi quoque necesse est eum, qui baptizatus sit, ut accepto chrismate id est unctione esse unctus Dei et habere in se gratiam Christi possit. Porro autem eucharistia et, unde baptizati unguntur, oleum in altari sanctificatur [5]). Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit nec ecclesiam. Unde nec unctio spiritalis apud haereticos potest esse, quando constet, oleum sanctificari et eucharistiam fieri apud illos omnino non posse. Scire autem et meminisse debemus,

---

[1]) Ier. 2, 13. [2]) Prov. 9, 19 (LXX). [3]) Ezech. 36, 25. 26.
[4]) Num. 19, 22.
[5]) Restituimus Erasmi lectionem, quam et Harduin. (Acta conc. I. p. 155) in mss. quibusdam optimae notae invenit. Ox.: eucharistia est, unde bapt. ung., oleum in a. sanctificatum. Baluz.: euch. est u. b. u. oleo in altari sanctificato.

scriptum esse: Oleum peccatoris non ungat caput meum[1]; quod ante in psalmis praemonuit Spiritus sanctus, ne quis exorbitans et a via veritatis exerrans apud haereticos et Christi adversarios ungeretur. Sed et pro baptizato quam precem facere potest sacerdos sacrilegus et peccator, cum scriptum sit: Deus peccatorem non audit; sed qui eum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit[2]? (4) Quis autem potest dare, quod ipse non habeat, aut quomodo potest spiritalia agere, qui ipse amiserit Spiritum sanctum? Et idcirco baptizandus est et innovandus, qui ad ecclesiam rudis venit, ut intus per sanctos sanctificetur, quia scriptum est: Sancti estote, quia et ego sanctus sum[3], dicit Dominus; ut qui in errorem seductus est et foris tinctus, in baptismo vero et ecclesiastico etiam hoc ipsum deponat, quod homo ad Deum veniens dum sacerdotem quaerit, in sacrilegum fraude erroris incurrit.

III. Caeterum probare est haereticorum et schismaticorum baptisma consentire in id, quod illi baptizaverint. Neque enim potest pars illic inanis esse et pars praevalere. Si baptizare potuit, potuit et Spiritum sanctum dare. Si autem Spiritum sanctum dare non potest, quia foris constitutus cum sancto Spiritu non est, nec baptizare venientem potest, quando et baptisma unum sit, et Spiritus sanctus unus, et una ecclesia a Christo Domino super Petrum origine unitatis et ratione fundata. (5) Ita fit, ut cum omnia apud illos inania et falsa sint, nihil eorum, quae illi gesserint, probari a nobis debeat. Quid enim potest ratum et firmum esse apud Deum, quod illi faciunt, quos Dominus hostes et adversarios suos dicit in evangelio suo ponens: Qui non est mecum, adversum me est, et qui non mecum colligit, spargit[4]; et beatus quoque apostolus Ioannes mandata Domini et praecepta custodiens in epistola sua posuerit dicens: Audistis, quia antichristus venit. Nunc autem antichristi multi facti sunt; unde cognoscimus, quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum[5]? Unde nos quoque colligere et considerare debemus, an qui adversarii sunt Domini et appellati sunt

---

1) Ps. 141, 5. 2) Io. 9, 31. 3) Levit. 19, 2.
4) Luc. 11, 23. 5) I Io. 2, 18. 19.

antichristi, possint dare gratiam Christi. Quare qui cum Domino sumus et unitatem Domini tenemus et secundum eius dignationem sacerdotium eius in ecclesia administramus, quaecunque adversarii eius et antichristi faciunt, repudiare et reiicere et pro profanis habere debemus et eis, qui de errore et pravitate venientes agnoscunt unius ecclesiae veram fidem, dare illis per omnia divinae gratiae sacramenta et unitatis et fidei veritatem. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LXXI.

(Erasm. ad Quintinum. p. 337. Pamel. Rigalt. Baluz. 71. Pariss. 70.)

Cyprianus Quinto fratri
S.

I. Retulit ad me, frater carissime, Lucianus compresbyter noster, te desiderasse, ut significaremus tibi, quid sentiamus de his, qui apud haereticos et schismaticos baptizati videntur. De qua re quid nuper in concilio plurimi coepiscopi cum compresbyteris, qui aderant, censuerimus, ut scires, eiusdem epistolae exemplum tibi misi. Nescio etenim, qua praesumtione ducuntur quidam de collegis nostris, ut putent eos, qui apud haereticos tincti sunt, quando ad nos venerint, baptizari non oportere, eo quod dicant, unum baptisma esse; quod unum scilicet in ecclesia catholica est. Quae ecclesia si una est, esse baptisma extra ecclesiam non potest [1]). Nam cum duo baptismata esse non possint, si haeretici vere baptizant, ipsi habent baptisma. Et qui hoc illis patrocinium de auctoritate sua praestat, cedit illis et consentit, ut hostis et adversarius Christi habere videatur abluendi et purificandi et sanctificandi hominis potestatem. Nos autem dicimus eos, qui inde veniunt, non rebaptizari apud nos, sed baptizari. Neque enim accipiunt illic aliquid, ubi nihil est; sed veniunt ad nos, ut hic accipiant, ubi et gratia et veritas omnis est, quia et gratia et veritas una est. (2) Porro autem quidam de collegis nostris malunt haereticis honorem dare,

---

[1]) Baluz. e V cdd.: quod unum sc. ideo est, quia eccl. una est, et esse bapt. — potest.

quam nobis consentire, et dum unius baptismi asseveratione baptizare venientes nolunt, sic aut duo baptismata ipsi faciunt, dum et apud haereticos baptisma esse dicunt, aut certe, quod est gravius, haereticorum sordidam et profanam tinctionem vero et unico et legitimo ecclesiae catholicae baptismo praeponere et praeferre contendunt non considerantes, scriptum esse: Qui baptizatur a mortuo, quid proficit lavatio eius [1])? Manifestum est autem, eos, qui non sunt in ecclesia Christi, inter mortuos computari, nec posse ab eo vificari alterum, qui ipse non vivat, quando una sit ecclesia, quae vitae aeternae gratiam consecuta et vivit in aeternum et vivificat Dei populum.

II. Et dicunt, se in hoc veterem consuetudinem sequi, quando apud veteres haereseos et schismatum prima adhuc fuerint initia, ut hi illic essent, qui de ecclesia recedebant et hic baptizati prius fuerant; quos tunc tamen ad ecclesiam revertentes et poenitentiam agentes necesse non erat baptizare. Quod nos quoque hodie observamus, ut quos constet hic baptizatos esse et a nobis ad haereticos transisse, si postmodum peccato suo cognito et errore digesto ad veritatem et matricem redeant, satis sit in poenitentiam manum imponere; ut quia ovis iam fuerat, hanc ovem abalienatam et errabundam in ovile suum pastor recipiat. Si autem, qui ab haereticis venit, baptizatus in ecclesia prius non fuit, sed alienus in totum et profanus venit, baptizandus est, ut ovis fiat, quia una est aqua in ecclesia sancta, quae oves faciat. Et idcirco, quia nihil potest esse commune mendacio et veritati, tenebris et luci, morti et immortalitati, antichristo et Christo, per omnia debemus ecclesiae catholicae unitatem tenere nec in aliquo fidei et veritatis hostibus cedere.

III. (3) Non est autem de consuetudine praescribendum, sed ratione vincendum. Nam nec Petrus, quem primum Dominus elegit et super quem aedificavit ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter aut arroganter assumsit, ut diceret, se primatum tenere et obtemperari a novellis et posteris sibi potius oportere, nec despexit Paulum, quod ecclesiae prius persecutor fuisset, sed consilium

---

[1]) Sir. 31 (34), 30.

veritatis admisit et rationi legitimae, quam Paulus vindicabat, facile consensit documentum scilicet nobis et concordiae et patientiae tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quae aliquando a fratribus et collegis nostris utiliter et salubriter suggeruntur, si sint vera et legitima, ipsa potius nostra ducamus. Cui rei Paulus quoque prospiciens et concordiae et paci fideliter consulens in epistola sua posuit dicens: Prophetae autem duo aut tres loquantur, et caeteri examinent. Si autem alii revelatum fuerit sedenti, ille prior taceat[1]). Qua in parte docuit et ostendit, multa singulis in melius revelari, et debere unumquemque non pro eo, quod semel imbiberat et tenebat, pertinaciter congredi, sed si quid melius et utilius exstiterit, libenter amplecti. (4) Non enim vincimur, quando offeruntur nobis meliora, sed instruimur, maxime in his, quae ad ecclesiae unitatem pertinent et spei ac fidei nostrae veritatem; ut nos sacerdotes Dei et ecclesiae eius de ipsius dignatione praepositi sciamus, remissam peccatorum non nisi in ecclesia dari posse, nec posse adversarios Christi quidquam sibi circa eius gratiam vindicare.

IV. Quod quidem et Agrippinus bonae memoriae vir cum caeteris coepiscopis suis, qui illo in tempore in provincia Africa et Numidia ecclesiam Domini gubernabant, statuit et librato consilii communis examine firmavit. Quorum sententiam et religiosam et legitimam et salutarem, fidei et ecclesiae catholicae congruentem nos etiam secuti sumus. Et quales super hac re literas fecerimus, ut scires, exemplum earum ad notitiam tam tuam, quam coepiscoporum nostrorum, qui illic sunt, pro communi dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

---

1) I Cor. 14, 29. 30.

EPISTOLA LXXII.

(Erasm. II, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 72. Pariss. 71.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 216. Routh reliqu. scr. III. p. 88 et 144.

Cyprianus et caeteri Stephano fratri
S.

I. Ad quaedam disponenda et consilii communis examinatione limanda necesse habuimus, frater carissime, convenientibus in unum pluribus sacerdotibus cogere et celebrare concilium. In quo multa quidem prolata atque transacta sunt, sed de eo vel maxime tibi scribendum et cum tua gravitate ac sapientia conferendum fuit, quod magis pertineat et ad sacerdotalem auctoritatem et ad ecclesiae catholicae unitatem pariter ac dignitatem de divinae dispositionis ordinatione venientem, eos, qui sint foris extra ecclesiam tincti et apud haereticos et schismaticos profanae aquae labe maculati, quando ad nos atque ad ecclesiam, quae una est, venerint, baptizari oportere, eo quod parum sit, eis manum imponere ad accipiendum Spiritum sanctum, nisi accipiant et ecclesiae baptismum.

II. Tunc enim demum plene sanctificari et esse filii Dei possunt, si sacramento utroque nascantur, cum scriptum sit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei [1]. Invenimus enim etiam in Actis apostolorum, hoc esse ab apostolis custoditum et salutaris fidei veritate servatum, ut cum in domo Cornelii centurionis super ethnicos, qui illic aderant, fidei calore ferventes et in Dominum toto corde credentes descendisset Spiritus sanctus, quo adimpleti variis linguis Deum benedicerent, nihilominus tamen beatum apostolum Petrum divini praecepti atque evangelii memorem praecepisse, ut baptizarentur iidem illi, qui iam fuerant sancto Spiritu pleni, ut nihil praetermissum videretur, quo minus per omnia divini praecepti atque evangelii legem apostolica magisteria servarent. (2) Baptismum autem non esse, quo haeretici utuntur, nec quemquam apud eos, qui Christo adversantur, per gratiam Christi posse proficere, diligenter nuper expressum est in epistola, quae ad Quintum collegam nostrum in Mauritania constitutum super ea re scripta est,

---

[1]) Io. 3, 5.

item in literis, quas collegae nostri ad coepiscopos in Numidia praesidentes ante fecerunt; cuius utriusque epistolae exempla subdidi.

III. Addimus plane et adiungimus, frater carissime, consensu et auctoritate communi, ut etiam, si qui presbyteri aut diaconi, qui vel in ecclesia catholica prius ordinati fuerint et postmodum perfidi ac rebelles contra ecclesiam steterint, vel apud haereticos a pseudoepiscopis et antichristis contra Christi dispositionem profana ordinatione promoti sint et contra altare unum atque divinum sacrificia foris falsa ac sacrilega offerre conati sint, eos quoque hac conditione suscipi, cum revertuntur, ut communicent laici et satis habeant, quod admittuntur ad pacem, qui hostes pacis exstiterint, nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis et honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint. Oportet enim sacerdotes et ministros, qui altari et sacrificiis deserviunt, integros atque immaculatos esse, cum Dominus Deus in Levitico loquatur et dicat: Homo, in quo fuerit macula et vitium, non accedet offerre dona Deo[1]; item in Exodo haec eadem praecipiat et dicat: Et sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus[2]; et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur[3]. (3) Quod autem maius potest esse delictum aut quae macula deformior, quam adversus Christum stetisse, quam ecclesiam eius, quam ille sanguine suo paravit et condidit, dissipasse, quam evangelicae pacis ac dilectionis oblitum contra unanimem et concordem Dei populum hostilis discordiae furore pugnasse? Qui etsi ipsi postmodum ad ecclesiam redeunt, restituere tamen eos et secum revocare non possunt, qui ab eis seducti et foris morte praeventi extra ecclesiam sine communicatione et pace perierunt; quorum animae in die iudicii de ipsorum manibus expetentur, qui perditionis auctores et duces exstiterunt. Et idcirco satis est, talibus revertentibus veniam dari. Non tamen debet in domo fidei perfidia promoveri. Nam quid bonis et innocentibus atque ab ecclesia non recedentibus reservamus, si eos, qui a nobis recesserint et contra ecclesiam steterint, honoramus?

---

[1]) Lev. 21, 21. [2]) Exod. 19, 22. [3]) ib. 28, 43.

IV. Haec ad conscientiam tuam, frater carissime, et pro honore communi et pro simplici dilectione pertulimus credentes, etiam tibi pro religionis tuae et fidei veritate placere, quae et religiosa pariter et vera sunt. Caeterum scimus, quosdam, quod semel imbiberint, nolle deponere nec propositum suum facile mutare, sed salvo inter collegas pacis et concordiae vinculo quaedam propria, quae apud se semel sint usurpata, retinere. Qua in re nec nos vim cuiquam facimus aut legem damus, quando habeat in ecclesiae administratione voluntatis suae arbitrium liberum unusquisque praepositus rationem actus sui Domino redditurus. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXXIII.

(Erasm. ad Iubai. de haeret. bapt. p. 322. Pamel. Rigalt. Baluz. 73. Pariss. 72.)

Cyprianus Iubaiano fratri S.

I. Scripsisti mihi, frater carissime, desiderans significari tibi motum animi nostri, quid nobis videatur de haereticorum baptismo, qui foris positi et extra ecclesiam constituti vindicant sibi rem nec iuris sui nec potestatis. Quod nos nec ratum possumus nec legitimum computare [1]), quando hoc apud eos esse constet illicitum. Et quoniam iam super hac re quid sentiremus, literis nostris expressimus, ut compendium facerem, exemplum earundem literarum tibi misi, quid in concilio, cum complures adessemus, decreverimus, quid item postea Quinto collegae nostro de eadem re quaerenti rescripserim. Et nunc quoque cum in unum convenissemus tam provinciae Africae quam Numidiae episcopi numero septuaginta et unus, hoc idem denuo sententia nostra firmavimus statuentes, unum baptisma esse, quod sit in ecclesia catholica constitutum, ac per hoc non rebaptizari, sed baptizari a nobis, quicunque ab adultera et profana aqua veniunt abluendi [2]) et sanctificandi salutaris aquae veritate.

---

[1]) Ita Baluz. recte. Antea legebatur i u d i c a r e.

[2]) Ita Baluz. ad fidem XXI cdd. Antea legebatur q u i c u n q u e e r g o — a b l u e n d i s u n t.

II. (2) Nec nos movet, frater carissime, quod in literis tuis complexus es, Novatianenses rebaptizare eos, quos a nobis sollicitant, quando ad nos omnino non pertineat, quid hostes ecclesiae faciunt, dummodo teneamus ipsi potestatis nostrae honorem et rationis ac veritatis firmitatem. Nam Novatianus simiarum more, quae cum homines non sint, humana tamen imitantur, vult ecclesiae catholicae auctoritatem sibi et veritatem vindicare, quando ipse in ecclesia non sit, imo adhuc insuper contra ecclesiam rebellis et hostis exstiterit. Sciens etenim, unum esse baptisma, hoc unum sibi vindicat, ut apud se esse ecclesiam dicat et nos haereticos faciat. Nos autem, qui ecclesiae unius caput et radicem tenemus, pro certo scimus et fidimus, nihil illic extra ecclesiam licere, et baptisma, quod est unum, apud[1]) nos esse, ubi et ipse baptizatus prius fuerat, quando divinae unitatis et rationem et veritatem tenebat. Quodsi in ecclesia baptizatos rebaptizandos foris extra ecclesiam Novatianus existimat, a se incipere debuerat, ut prior extraneo et haeretico baptismo rebaptizaretur, qui post ecclesiam imo et contra ecclesiam baptizandos foris opinatur. (3) Quale est autem, ut quia hoc Novatianus facere audet, nos putemus, non esse faciendum? Quid ergo? quia et honorem cathedrae sacerdotalis Novatianus usurpat, num idcirco nos cathedrae renuntiare debemus? Aut quia Novatianus altare collocare et sacrificia offerre contra fas nititur, ab altari et sacrificiis cessare nos oportet, ne paria et similia cum illo celebrare videamur? Vanum prorsus et stultum est, ut quia Novatianus extra ecclesiam vindicat sibi veritatis imaginem, relinquamus ecclesiae veritatem.

III. Apud nos autem non nova aut repentina res est, ut baptizandos censeamus eos, qui ab haereticis ad ecclesiam veniunt, quando multi iam anni sint et longa aetas, ex quo sub Agrippino bonae memoriae viro convenientes in unum episcopi plurimi hoc statuerint, atque exinde in hodiernum tot millia haereticorum in provinciis nostris ad ecclesiam conversi non adspernati sint neque cunctati, imo et rationabiliter et libenter amplexi sint, ut lavacri vitalis

---

[1]) Ita VII cdd. apud Fellum et Baluz. Antea: baptismatis, quod *u.* est, caput.

et salutaris baptismi gratiam consequerentur. Neque enim difficile est doctori, vera et legitima insinuare ei[1]), qui haeretica pravitate damnata et ecclesiastica veritate comperta ad hoc venit, ut discat, ad hoc discit, ut vivat. Nos non debemus stuporem haereticis patrocinio consensus nostri augere, cum libenter ac promte obtemperant veritati.

IV. (4) Plane quoniam inveni, in epistola, cuius exemplum ad me transmisisti, scriptum esse, quod quaerendum non sit, quis baptizaverit, quando is, qui baptizatus sit, accipere remissam peccatorum potuerit secundum quod credidit, praetereundum hunc locum non putavi, maxime cum in eadem epistola animadverterim etiam Marcionis fieri mentionem, ut nec ab ipso venientes dicat baptizari oportere, quod iam in nomine Iesu Christi baptizati esse videantur. Considerare itaque debemus fidem eorum, qui foris credunt, an secundum eandem fidem possint aliquid gratiae consequi. Nam si fides una est nobis et haereticis, potest esse et gratia una. Si eundem Patrem, eundem Filium, eundem Spiritum sanctum, eandem ecclesiam confitentur nobiscum Patripassiani, Anthropiani, Valentiniani, Appelletiani, Ophitae, Marcionitae et caeterae haereticorum pestes et gladii ac venena subvertendae veritatis[2]), potest illic et baptisma unum esse, si est et fides una.

V. Ac ne longum sit, per haereses universas decurrere et singularum vel ineptias vel insanias recensere, quia nec delectat, id dicere, quod aut horret aut pudet nosse, de Marcione interim solo, cuius mentio in epistola a te ad nos transmissa facta est, examinemus, an possit baptismatis eius ratio constare. (5) Dominus enim post resurrectionem discipulos suos mittens, quemadmodum baptizare deberent, instruxit et docuit dicens: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete gentes omnes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[3]). Insinuat trinitatem, cuius sacramento gentes baptizarentur. Numquid hanc trinitatem Marcion tenet? Num-

---

[1]) Erasm. Pam. Rig. Ox.: eis et in sqq. veniunt, discant et s. p.

[2]) Apparet, hanc lectionem e XX cdd. a Baluz. receptam praestare vulgari: gladiis ac venenis subvertentes veritatem.

[3]) Matth. 28, 18. 19

quid eundem asserit, quem et nos, patrem creatorem? Numquid eundem novit filium Christum de Maria virgine natum, qui sermo caro factus sit, qui peccata nostra portaverit, qui mortem moriendo vicerit, qui resurrectionem carnis per semet ipsum primus initiaverit et discipulis suis, quod in eadem carne resurrexisset, ostenderit? Longe alia est apud Marcionem, sed et apud caeteros haereticos fides. Imo nihil est apud illos nisi perfidia et blasphemia et contentio sanctitatis et veritatis inimica. Quomodo ergo potest videri, qui apud illos baptizatur, consecutus esse peccatorum remissam et divinae indulgentiae gratiam per suam fidem, qui ipsius fidei non habuerit veritatem? Si enim, sicut quibusdam videtur, secundum fidem suam quis accipere aliquid foris extra ecclesiam potuit, utique id accepit, quod credidit. Falsum autem credens verum accipere non potuit, sed potius adultera et profana, secundum quod credebat, accepit.

VI. (6) Quem locum profani et adulteri baptismi subtiliter Hieremias propheta perstringit dicens: Ut quid qui contristant me, praevalent? Plaga mea solida est, unde sanabor? Dum fit, facta est mihi quasi aqua mendax non habens fidem [1]). Mentionem facit per prophetam Spiritus sanctus aquae mendacis et fidem non habentis. Quae est haec aqua mendax et perfida? Utique ea, quae baptismi imaginem mentitur et gratiam fidei adumbrata simulatione frustratur. Quodsi secundum pravam fidem baptizari aliquis foris et remissam peccatorum consequi potuit, secundum eandem fidem consequi et Spiritum sanctum potuit, et non est necesse, ei venienti manum imponi, ut Spiritum sanctum consequatur et signetur. Aut utrumque enim fide sua foris consequi potuit, aut neutrum eorum, qui foris fuerat, accepit.

VII. Manifestum est autem, ubi et per quos remissa peccatorum dari possit, quae in baptismo scilicet datur. Nam Petro primum Dominus, super quem aedificavit ecclesiam et unde unitatis originem instituit et ostendit, potestatem istam dedit, ut id solveretur in coelis, quod ille solvisset in terris. Et post resurrectionem quoque ad apostolos loquitur dicens: Sicut misit me pater, et ego mitto vos.

[1]) Ier. 15, 18.

Hoc cum dixisset, inspiravit et ait illis: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius remiseritis peccata, remittentur illi; si cuius tenueritis, tenebuntur[1]). Unde intelligimus, non nisi in ecclesia praepositis et in evangelica lege ac dominica ordinatione fundatis licere baptizare et remissam peccatorum dare, foris autem nec ligari aliquid posse nec solvi, ubi non sit, qui aut ligare possit aliquid aut solvere.

VIII. (7) Nec hoc, frater carissime, sine scripturae divinae auctoritate proponimus, ut dicamus certa lege ac propria ordinatione divinitus cuncta esse disposita, nec posse quemquam contra episcopos et sacerdotes usurpare sibi aliquid, quod non sit sui iuris et potestatis. Nam et Chore et Dathan et Abiron contra Moysen et Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam usurpare conati sunt; nec tamen, quod illicite ausi sunt, impune fecerunt. Et filii Aaron, qui alienum ignem altari imposuerunt, in conspectu statim Domini indignantis exstincti sunt. Quod supplicium manet eos, qui alienam aquam baptismo inferunt falso, ut divina censura ulciscatur et vindicet, id haereticos contra ecclesiam gerere, quod non nisi soli liceat ecclesiae.

IX. (8) Quod autem dicunt quidam de eis, qui in Samaria baptizati fuerant, advenientibus apostolis Petro et Ioanne tantum super eos manum impositam esse, ut acciperent Spiritum sanctum, rebaptizatos tamen non esse, locum istum, frater carissime, ad praesentem causam videmus omnino non pertinere. Illi enim, qui in Samaria crediderant, fide vera crediderant et intus in ecclesia, quae una est, et cui soli gratiam baptismi dare et peccata solvere permissum est, a Philippo diacono, quem iidem apostoli miserant, baptizati erant. Et idcirco quia legitimum et ecclesiasticum baptismum consecuti fuerant, baptizari eos ultra non oportebat, sed tantummodo quod deerat, id a Petro et Ioanne factum est, ut oratione pro eis habita et manu imposita invocaretur et infunderetur super eos Spiritus sanctus. Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in ecclesia baptizantur, praepositis ecclesiae offerantur et per nostram orationem ac manus impositionem Spiritum sanctum consequantur et signaculo dominico consummentur.

X. (9) Non est ergo, frater carissime, quod haere-

---

[1]) Io. 20, 21—23.

ticis cedendum existimemus, ut baptisma, quod non nisi uni et soli ecclesiae datum sit, prodendum putemus. Boni militis est, adversus rebelles et hostes imperatoris sui castra defendere. Gloriosi ducis est, commissa sibi signa servare. Scriptum est: Dominus Deus tuus Deus zelans est[1]). Qui Spiritum Dei accepimus, zelum divinae fidei habere debemus, quo zelo Phinees placuit et Deum promeritus indignantis iram populo pereunte lenivit. Quid adulteram et alienigenam et divinae unitatis inimicam in acceptum referimus, qui non nisi unum Christum et unam eius ecclesiam novimus? Ecclesia paradisi instar exprimens arbores fructiferas intra muros suos intus includit, ex quibus quae non facit fructum bonum, exciditur et in ignem mittitur. Has arbores rigat quatuor fluminibus id est evangeliis quatuor, quibus baptismi gratiam salutaris coelesti inundatione largitur. Numquid de ecclesiae fontibus rigare potest, qui intus in ecclesia non est? Numquid paradisi potus salubres et salutares impertire cuiquam potest, qui perversus et a semet ipso damnatus et extra paradisi fontes relegatus aruit et aeternae sitis siccitate defecit?

XI. Clamat Dominus, ut qui sitit, veniat et bibat de fluminibus aquae vivae, quae de eius ventre fluxerunt[2]). (10) Quo venturus est, qui sitit, utrumne ad haereticos, ubi fons et fluvius aquae vitalis omnino non est, an ad ecclesiam, quae una est et super unum, qui et claves eius accepit, Domini voce fundata est? Haec est una, quae tenet et possidet omnem sponsi sui et domini potestatem. In hac praesidemus, pro honore eius atque unitate pugnamus, huius et gratiam pariter et gloriam fideli devotione[3]) defendimus. Nos de divino permissu rigamus sitientem Dei populum, nos custodimus terminos vitalium fontium. Si possessionis ergo nostrae ius tenemus, si sacramentum unitatis agnoscimus, cur praevaricatores veritatis, cur proditores unitatis existimamur? Aqua ecclesiae fidelis et salutaris et sancta corrumpi et adulterari non potest, sicut et ipsa ecclesia incorrupta et casta et pudica est. Si ecclesiae devoti et in ecclesia constituti sunt haeretici, possunt et baptismo eius et caeteris salutaribus bonis uti. Si

---

[1]) Deut. 4, 24. [2]) Io. 7, 37. 38.

[3]) Ita cdd. plerique et Baluz. Vulgo: fidei virtute.

autem in ecclesia non sunt, imo et contra ecclesiam faciunt, quomodo baptizare baptismo ecclesiae possunt?

XII. (11) Neque enim parva res haereticis et modica conceditur, quando a nobis baptisma eorum in acceptum refertur, cum inde incipiat omnis fidei origo et ad spem vitae aeternae salutaris ingressio et purificandis ac vivificandis Dei servis divina dignatio. Nam si baptizari quis apud haereticos potuit, utique et remissam peccatorum consequi potuit. Si peccatorum remissam consecutus est, et sanctificatus est. Si sanctificatus est, et templum Dei factus est [1]). Quaero cuius Dei? Si creatoris, non potuit, quia in eum non credidit. Si Christi, nec huius fieri potuit templum, qui negat Deum Christum. Si Spiritus sancti, cum tres unum sint, quomodo Spiritus sanctus placatus esse ei potest, qui aut Filii aut Patris inimicus est?

XIII. Proinde frustra quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt, quasi consuetudo maior sit veritate, aut non id sit in spiritalibus sequendum, quod in melius fuerit a sancto Spiritu revelatum. Ignosci enim potest simpliciter erranti, sicut de se ipso dicit beatus apostolus Paulus: Qui primo, inquit, fui blasphemus et persecutor et iniuriosus; sed misericordiam merui, quia ignorans feci [2]). Post inspirationem vero et revelationem factam qui in eo, quod erraverat, perseverat prudens et sciens, sine venia ignorantiae peccat. Praesumtione enim atque obstinatione quadam nititur, cum ratione superetur. (12) Nec quisquam dicat: „quod accepimus ab apostolis, hoc sequimur;" quando apostoli non nisi unam ecclesiam tradiderunt et baptisma unum, quod non nisi in eadem ecclesia sit constitutum, et neminem inveniamus ab apostolis, cum apud haereticos baptizatus esset, in eodem baptismo admissum esse et communicasse, ut videantur apostoli baptisma haereticorum probasse.

XIV. Quod enim quidam dicunt, quasi ad haereticorum suffragium pertineat, quod dixerit apostolus Paulus: Verun-

---

[1]) Secuti sumus VI cdd. apud Fellum. Editt. pleraeque: et sanct. est et templum D. factus est. Quibus Baluz. ratione non prodita addit, quae Erasm. istorum loco legit: si sanct. est, si t. D. factus est.

[2]) I Tim. 1, 13.

tamen omni modo sive per occasionem sive per veritatem Christus annuntietur [1]), invenimus, hoc quoque ad eorum patrocinium, qui haereticis suffragantur et plaudunt, nihil posse proficere. Neque enim de haereticis aut de eorum baptismo loquebatur in epistola sua Paulus, ut aliquid, quod ad hanc rem pertineat, posuisse ostendatur. Loquebatur de fratribus sive inordinate et contra ecclesiasticam disciplinam ambulantibus sive evangelicam veritatem de Dei timore servantibus. Et quosdam ex eis posuit verbum Domini constanter atque intrepide locutos, quosdam vero in invidia et dissensione versatos, quosdam servasse circa se benevolam caritatem, aliquos vero habuisse malevolam dissensionem, sed tamen patienter omnia se sustinere, dummodo sive in veritate sive per occasionem nomen Christi, quod Paulus praedicabat, ad plurimorum notitiam perveniret, et nova adhuc ac rudis sermonis seminatio loquentium praedicatione crebresceret. (13) Porro aliud est, eos, qui intus in ecclesia sunt, de nomine Christi loqui; aliud est, eos, qui foris sunt et contra ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare. Quare qui haereticis patrocinantur, non id proferant, quod Paulus de fratribus posuit; sed ostendant, si haeretico aliquid concedendum putavit, aut si fidem et baptisma eorum probavit, aut si perfidos et blasphemos remissionem peccatorum accipere extra ecclesiam posse constituit.

XV. Si autem quid apostoli de haereticis senserint, consideremus, inveniemus, eos in omnibus epistolis suis exsecrari et detestari haereticorum sacrilegam pravitatem. Nam cum dicant, sermonem eorum ut cancer serpere [2]), quomodo potest is sermo dare remissam peccatorum, qui ut cancer serpit ad aures audientium? Et cum dicant, nullam participationem esse iustitiae et iniquitati, nullam communionem lumini et tenebris [3]), quomodo possunt aut tenebrae illuminare aut iniquitas iustificare? Et cum dicant, de Deo eos non esse, sed esse de antichristi spiritu [4]), quomodo gerunt spiritalia et divina, qui sunt hostes Dei, et quorum pectora obsederit spiritus antichristi? Quare si reiectis humanae contentionis erroribus ad evangelicam auctoritatem atque ad apostolicam traditionem sincera et

---

[1]) Phil. 1, 18. [2]) II Tim. 2, 17. [3]) II Cor. 6, 14.
[4]) I Io. 4, 3.

religiosa fide revertamur, intelligemus, nihil eis ad gratiam ecclesiasticam et salutarem licere, qui spargentes atque impugnantes ecclesiam Christi a Christo ipso adversarii, ab apostolis vero eius antichristi nominantur.

XVI. (14) Non est autem, quod aliquis ad circumveniendam christianam veritatem Christi nomen opponat, ut dicat: „In nomine Iesu Christi ubicunque et quomodocunque baptizati gratiam baptismi sunt consecuti;" quando ipse Christus loquatur et dicat: Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum [1]); et iterum praemoneat atque instruat, ne quis a pseudoprophetis et pseudochristis in nomine suo facile fallatur: Multi, inquit, venient in nomine meo dicentes, ego sum Christus, et multos fallent; et postea addidit dicens: Vos autem cavete. Ecce praedixi vobis omnia [2]). Unde apparet, non ea statim suscipienda et assumenda, quae iactantur in nomine Christi, sed quae geruntur in Christi veritate.

XVII. Quod enim in evangeliis et in apostolorum epistolis Iesu Christi nomen insinuatur ad remissionem peccatorum, non ita est, quasi aut sine Patre aut contra Patrem prodesse cuiquam solus Filius possit; sed ut Iudaeis, qui iactitabant se Patrem habere, ostenderetur, quod nihil eis Pater profuturus esset, nisi in Filium crederent, quem ille misisset. Nam qui Deum patrem creatorem sciebant, Filium quoque Christum scire debebant, ne sibi blandirentur et plauderent de solo patre sine filii eius agnitione, qui et dicebat: Nemo venit ad Patrem nisi per me [3]). Duorum autem cognitionem esse, quae salvet, idem ipse manifestat dicens: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum et verum Deum et quem misisti, Iesum Christum [4]). (15) Cum ergo ex ipsius Christi praedicatione et contestatione Pater ante cognoscendus sit, qui misit, tunc deinde Christus, qui missus est, nec possit esse spes salutis nisi duobus simul cognitis, quomodo non cognito imo et blasphemato Deo patre, qui apud haereticos Christi nomine baptizati dicuntur, peccatorum remissam consecuti iudicantur? Alia enim fuit Iudaeorum sub apostolis ratio, alia est gentilium conditio. Illi, quia iam legis et Moysi anti-

---

[1]) Matth. 7, 21. [2]) Marc. 13, 6 (cll. Matth. 24, 5). 23.
[3]) Io. 14, 6. [4]) ib. 17, 3.

quissimum baptisma fuerant adepti, in nomine quoque Iesu Christi erant baptizandi, secundum quod in Actis apostolorum Petrus ad eos loquitur et dicit: Poenitemini, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Iesu Christi in remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est haec promissio et filiis estris et omnibus deinceps, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster[1]). Iesu Christi mentionem facit Petrus, non quasi Pater omitteretur, sed ut Patri quoque Filius adiungeretur.

XVIII. Denique ubi post resurrectionem a Domino apostoli ad gentes mittuntur, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizare gentiles iubentur. (16) Quomodo ergo quidam dicunt, foris extra ecclesiam imo et contra ecclesiam modo in nomine Iesu Christi ubicunque et quomodocunque gentilem baptizatum remissionem peccatorum consequi posse, quando ipse Christus gentes baptizari iubeat in plena et adunata trinitate? Nisi, si qui Christum negat, negatur a Christo, qui Patrem eius negat, quem ipse Christus confessus sit, non negatur, et qui in eum blasphemat, quem Christus Dominum et Deum suum dixerit, remuneratus a Christo remissionem peccatorum et baptismi sanctificationem consequitur. Qua autem potestate consequi in baptismo remissionem peccatorum potest negans Deum creatorem patrem Christi, quando ipsam potestatem, qua baptizamur et sanctificamur[2]), ab eodem Patre Christus acceperit, quem maiorem dixerit, a quo clarificari petierit, cuius voluntatem usque ad obsequium bibendi calicis et subeundae mortis impleverit? Quid est igitur aliud, quam participem haereticis blasphemantibus fieri, defendere velle et asserere, quod remissam peccatorum accipere in Christi nomine possit blasphemans graviter et peccans in Patrem et Dominum et Deum Christi? Quid deinde illud quale est, ut qui Filium Dei negat, neque Patrem habeat, et qui Patrem negat, Filium habere videatur, cum Filius ipse contestetur et dicat: Nemo potest venire ad me, nisi fuerit illi datum a Patre[3]); ut manifestum sit, nullam re-

---

[1]) Act. 2, 38. 39.

[2]) Sic VI cdd. apud Fellum et Baluz. Antea sanctificationem.

[3]) Io. 6, 65.

missionem peccatorum in baptismo accipi a Filio posse, quam constet patrem non dedisse, maxime quando adhuc idem repetat et dicat: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur[1])?

XIX. (17) Quodsi Christi discipuli discere a Christo nolunt, quantum venerationis et honoris paterno nomini debeatur, vel de exemplis terrenis ac saecularibus discant et sciant, Christum non sine maxima exprobratione posuisse Filii saeculi huius prudentiores sunt filiis lucis[2]). In saeculo isto si cuius patri aliquis convicium fecerit, si contumeliosus ac procax pudorem eius et honorem maledico ore laceraverit, indignatur filius et irascitur et laesi patris iniuriam quibus potest viribus vindicare conatur. Tu Christum putas impiis et sacrilegis et in patrem suum blasphemis impunitatem dare et eis in baptismo peccata dimittere, quos constet baptizatos eadem adhuc in personam patris maledicta congerere et incessabili blasphemantis linguae scelere peccare? Hoc christianus, hoc Dei servus potest aut mente concipere aut fide credere aut sermone proferre? Et ubi erunt legis praecepta divinae, quae dicunt: Honora patrem et matrem[3]), si vocabulum patris, quod in homine honorari praecipitur, in Deo impune violatur? Ubi erit, quod ipse Christus in evangelio ponit et dicit: Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur[4]); si is, qui maledicentes parentibus carnalibus puniri et interfici mandat, in coelestem et spiritalem patrem maledicos atque ecclesiae matris inimicos ipse vivificat? Exsecranda ac detestanda res a quibusdam prorsus asseritur, ut is, qui blasphemantem in Spiritum sanctum reum futurum peccati aeterni comminatur, idem in patrem Deum blasphemos salutari baptismo sanctificare dignetur. Et nunc qui talibus ad ecclesiam venientibus sine baptismo communicandum existimant, non putant, se alienis imo aeternis peccatis communicare admittentes sine baptismo eos, qui non nisi in baptismo possint blasphemiarum suarum peccata deponere?

XX. (18) Quam vanum est porro et perversum, ut cum ipsi haeretici repudiato et relicto vel errore vel sce-

---

[1]) Matth. 15, 13. [2]) Luc. 16, 8. [3]) Exod. 20, 12. [4]) Matth. 15, 4.

lere, in quo prius fuerant, agnoscant ecclesiae veritatem, nos veritatis eiusdem iura et sacramentum mutilemus et venientibus ac poenitentibus dicamus, eos remissionem peccatorum consecutos esse, quando illi se peccasse et propter hoc ad ecclesiae indulgentiam venire fateantur? Quare ecclesiae catholicae fidem ac veritatem, frater carissime, et tenere debemus firmiter et docere et per omnia evangelica et apostolica praecepta rationem divinae dispositionis atque unitatis ostendere.

XXI. Numquid potest vis baptismi esse maior aut potior, quam confessio, quam passio, ut quis coram hominibus Christum confiteatur et sanguine suo baptizetur? Et tamen neque hoc baptisma haeretico prodest, quamvis Christum confessus et extra ecclesiam fuerit occisus; nisi si haereticorum patroni et advocati haereticos in falsa confessione Christi interfectos martyres praedicant et contra apostoli contestationem, qui nihil eos quamvis exustos et occisos dicit posse proficere [1]), gloriam eis et coronam passionis assignant. Quodsi haeretico nec baptisma publicae confessionis et sanguinis proficere ad salutem potest, quia salus extra ecclesiam non est, quanto magis ei nihil proderit, si in latebra et in latronum spelunca adulterae aquae contagione tinctus non tantum peccata antiqua non exposuerit, sed adhuc potius nova et maiora cumulaverit? (19) Quare baptisma nobis et haereticis commune esse non potest, cum quibus nec Pater Deus nec Filius Christus nec Spiritus sanctus nec fides nec ecclesia ipsa communis est. Et ideo baptizari eos oportet, qui de haeresi ad ecclesiam veniunt, ut qui legitimo et vero atque unico sanctae ecclesiae baptismo ad regnum Dei regeneratione divina praeparantur, sacramento utroque nascantur, quia scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest intrare in regnum Dei [2]).

XXII. Quo in loco quidam, quasi evacuare possint humana argumentatione praedicationis evangelicae veritatem, catechumenos nobis opponunt, si quis ex his, antequam in ecclesia baptizetur, in confessione nominis apprehensus fuerit et occisus, an spem salutis et praemium confessionis amittat eo, quod ex aqua prius non sit renatus.

---

[1]) I Cor. 13, 3. [2]) Io. 3, 5.

Sciant igitur huiusmodi homines suffragatores et fautores haereticorum, catechumenos illos primo integram fidem et ecclesiae veritatem tenere et ad debellandum diabolum de divinis castris cum plena et sincera Dei patris et Christi et Spiritus sancti cognitione procedere; deinde nec privari baptismi sacramento, utpote qui baptizentur gloriosissimo et maximo sanguinis baptismo, de quo et Dominus dicebat, habere se aliud baptisma baptizari[1]). Sanguine autem suo baptizatos et passione sanctificatos consummari et divinae pollicitationis gratiam consequi declarat in evangelio idem Dominus, quando ad latronem in ipsa passione credentem et confitentem loquitur et, quod secum futurus sit in paradiso, pollicetur. Quapropter qui fidei et veritati praesumus, eos, qui ad fidem et veritatem veniunt et agentes poenitentiam remitti sibi peccata deposcunt, decipere non debemus et fallere, sed correctos a nobis ac reformatos ad regnum coelorum disciplinis coelestibus erudire.

XXIII. (20) Sed dicit aliquis: „Quid ergo fiet de his, qui in praeteritum de haeresi ad ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt?“ Potens est Dominus, misericordia sua indulgentiam dare et eos, qui ad ecclesiam simpliciter admissi in ecclesia dormierunt, ab ecclesiae suae muneribus non separare. Non tamen quia aliquando erratum est, ideo semper errandum est, cum magis sapientibus et Deum timentibus congruat, patefactae et perspectae veritati libenter atque incunctanter obsequi, quam pertinaciter atque obstinate contra fratres et consacerdotes pro haereticis reluctari.

XXIV. Nec quisquam existimet, haereticos eo, quod illis baptisma opponitur, quasi secundi baptismi vocabulo scandalizatos, ut ad ecclesiam veniant, retardari. Imo vero hoc ipso magis ad necessitatem veniendi testimonio ostensae sibi et probatae veritatis adiguntur. Nam si viderint, iudicio ac sententia nostra id decerni et statui, ut baptisma iustum et legitimum computetur, quo illic baptizantur, putabunt, se ecclesiam quoque et caetera ecclesiae munera iuste et legitime possidere, nec erit causa veniendi ad nos, quando habentes baptisma habere videantur et caetera. (21) Porro autem cum

---

[1]) Luc. 12, 50.

cognoscunt, baptisma nullum foris esse nec remissam peccatorum extra ecclesiam dari posse, avidius ad nos et promtius properant et munera ac dona ecclesiae matris implorant certi, pervenire se omnino non posse ad veram divinae gratiae pollicitationem, nisi prius venerint ad ecclesiae veritatem[1]). Nec recusabunt baptizari apud nos haeretici legitimo et vero ecclesiae baptismo, quando ex nobis didicerint baptizatos quoque a Paulo eos, qui iam baptismo Ioannis baptizati fuissent, sicut legimus in Actibus apostolorum.

XXV. Et nunc apud quosdam de nostris haereticorum baptisma occupatum asseritur, et invidia quadam quasi rebaptizandi baptizare post hostes Dei nefas ducitur, cum baptizatos inveniamus, quos Ioannes baptizaverat, ille Ioannes maior inter prophetas habitus, ille divina gratia adhuc in utero matris impletus, ille Heliae spiritu et virtute subnixus, qui non adversarius Domini, sed praecursor ac praedicator fuit, qui Dominum nostrum non tantum verbis praenuntiavit, sed et oculis ostendit, qui ipsum Christum, per quem baptizantur caeteri, baptizavit. Quodsi idcirco haereticus ius baptismi obtinere potuit, quia prior baptizavit, non possidentis erit iam baptisma, sed occupantis, et cum separari a se et dividi omnino non possint baptisma et ecclesia, qui occupare baptisma prior potuit, et ecclesiam pariter occupavit, et incipis tu illi haereticus videri, qui praeventus posterior esse coepisti, qui cedendo ac manus dando ius, quod acceperas, reliquisti. (22) Quam periculosum sit autem in divinis rebus, ut quis cedat iure suo et potestate, scriptura sancta declarat, cum in Genesi Esau primatus suos inde perdiderit nec recipere id postmodum potuerit, quod semel cessit.

XXVI. Haec tibi breviter pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini praescribentes aut praeiudicantes, quo minus unusquisque episcoporum, quod putat, faciat habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est propter haereticos cum collegis et coepiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam et dominicam pacem tenemus, maxime cum et

---

1) Ita Erasm. et Baluz. ad fidem XIV cdd. Ox. hic pariter atque supra XXII: unitatem.

apostolus dicat: Si quis autem putatur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei[1]). Servatur a nobis patienter et leniter[2]) caritas animi, collegii honor, vinculum fidei et concordia sacerdotii. Propter hoc etiam libellum nunc de bono patientiae, quantum valuit nostra mediocritas, permittente Domino et inspirante conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXXIV.

(Erasm. ad Pompeium contra epist. Stephani p. 332. Pamel. Rigalt. Baluz. 74. Pariss. 73.)

Cyprianus Pompeio fratri
S.

I. Quamquam plene ea, quae de haereticis baptizandis dicenda sunt, complexi sumus in epistolis, quarum ad te exempla transmisimus, frater carissime, tamen quia desiderasti, in notitiam tuam perferri, quid mihi ad literas nostras Stephanus frater noster rescripserit, misi tibi rescripti eius exemplum, quo lecto magis ac magis eius errorem denotabis, qui haereticorum causam contra christianos et contra ecclesiam Dei asserere conatur. Nam inter caetera vel superba vel ad rem non pertinentia vel sibi ipsi contraria, quae imperite atque improvide scripsit, etiam illud adiunxit, ut diceret: „Si quis ergo a quacunque haeresi venerit ad vos, nihil innovetur nisi quod traditum est, ut manus illi imponatur in poenitentiam, cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum.“

II. A quacunque haeresi venientem baptizari in ecclesia vetuit, id est omnium haereticorum baptismata iusta esse et legitima iudicavit. Et cum singulae haereses singula baptismata et diversa peccata habeant, hic cum omnium baptismo communicans universorum delicta in sinum suum coacervata congessit. (2) Et praecepit, nihil aliud innovari

---

[1]) I Cor. 11, 16.

[2]) Ita Baluz. secundum XVII cdd. et Augustin. de bapt. contra Don. IV, 8 et V, 17. Vulgo firmiter.

nisi quod traditum est; quasi is innovet, qui unitatem tenens unum baptisma uni ecclesiae vindicat, et non ille utique, qui unitatis oblitus mendacia et contagia profanae tinctionis usurpat. Nihil innovetur, inquit, nisi quod traditum est Unde est ista traditio? Utrumne de dominica et evangelica auctoritate descendens an de apostolorum mandatis atque epistolis veniens? Ea enim facienda esse, quae scripta sunt, Deus testatur et praemonet ad Iesum Nave dicens: Non recedet liber legis huius ex ore tuo, sed meditaberis in eo die ac nocte, ut observes facere omnia, quae scripta sunt in eo [1]). Item Dominus apostolos suos mittens mandat, baptizari gentes et doceri, ut observent omnia, quaecunque ille praecepit. Si ergo aut in evangelio praecipitur aut in apostolorum epistolis aut actibus continetur, ut a quacunque haeresi venientes non baptizentur, sed tantum manus illis imponatur in poenitentiam, observetur divina haec et sancta traditio. (3) Si vero ubique haeretici nihil aliud quam adversarii et antichristi nominantur, si vitandi et perversi et a semet ipsis damnati pronuntiantur, quale est, ut videantur damnandi a nobis non esse, quos constat apostolica contestatione a semet ipsis damnatos esse? Ut nemo infamare apostolos debeat, quasi illi haereticorum baptismata probaverint aut eis sine ecclesiae baptismo communicaverint, quando talia de haereticis apostoli scripserunt, et hoc, cum nondum haereticae pestes acriores prorupissent, necdum quoque Marcion Ponticus de Ponto emersisset, cuius magister Cerdon sub Hygino tunc episcopo, qui in Urbe nonus fuit, Romam venit, quem Marcion secutus additis ad crimen augmentis impudentius caeteris et abruptius in Deum patrem creatorem blasphemare instituit et haereticum furorem sacrilegis armis contra ecclesiam rebellantem sceleratius et gravius armavit.

III. (4) Quodsi haereses constat postmodum plures ac peiores exstitisse, et si retro nusquam omnino praeceptum est neque conscriptum, ut haeretico tantum manus in poenitentiam imponatur et sic ei communicetur, et si baptisma non nisi unum est, quod apud nos est et intus est et soli ecclesiae de divina dignatione concessum est; quae ista obstinatio est quaeve praesumtio, humanam traditionem di-

---

[1]) Ios. 1, 8.

vinae dispositioni anteponere nec animadvertere, indignari et irasci Deum, quoties divina praecepta solvit et praeterit humana traditio, sicut per Esaiam prophetam clamat et dicit: Populus iste labiis honorificat me, cor vero eorum longe separatum est a me. Sine causa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes[1])! Item Dominus in evangelio increpans similiter et obiurgans ponit et dicit: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis[2]). Cuius praecepti memor beatus Paulus apostolus commonet ipse quoque et instruit dicens: Si quis aliter docet et non acquiescit sanis verbis Domini nostri Iesu Christi et doctrinae eius, stupore elatus est, nihil sciens; discedendum ab huiusmodi[3]).

IV. (5) Praeclara sane et legitima traditio Stephano fratre nostro docente proponitur, quae auctoritatem nobis idoneam praebeat! Nam in eodem loco epistolae suae addidit et adiecit: cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum. Ad hoc enim malorum devoluta est ecclesia Dei et sponsa Christi, ut haereticorum exempla sectetur, ut ad celebranda sacramenta coelestia disciplinam lux de tenebris mutuetur, et id faciant christiani, quod antichristi faciunt. Quae vero est animi coecitas, quae pravitas fidei, unitatem de Deo patre et de Iesu Christi Domini et Dei nostri traditione venientem nolle cognoscere! Nam si idcirco apud haereticos ecclesia non est, quia una est et dividi non potest, et si ideo illic Spiritus sanctus non est, quia unus est et esse apud profanos et extraneos non potest; utique et baptisma, quod in eadem unitate consistit, esse apud haereticos non potest, quia separari neque ab ecclesia neque a Spiritu sancto potest.

V. (6) Aut si effectum baptismi maiestati nominis tribuunt, ut qui in nomine Iesu Christi ubicunque et quomodocunque baptizantur, innovati et sanctificati iudicentur; cur non in eiusdem Christi nomine illic et manus baptizato imponitur ad accipiendum Spiritum sanctum? Cur eadem eiusdem maiestas nominis non praevalet in manus impositione, quam valuisse contendunt in baptismi sanctificatione? Nam si potest quis extra ecclesiam natus templum Dei fieri, cur non

1) Ies. 29, 13. 2) Mrc. 7, 13. 3) I Tim. 6, 3—5.

possit super templum et Spiritus sanctus infundi? Qui enim peccatis in baptismo expositis sanctificatus est et in novum hominem spiritaliter reformatus, ad accipiendum Spiritum sanctum idoneus factus est, quando Apostolus dicat: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis [1]. Qui potest apud haereticos baptizatus Christum induere, multo magis potest Spiritum sanctum, quem Christus misit, accipere. Caeterum maior erit mittente, qui missus est, ut incipiat foris baptizatus Christum quidem induisse, sed Spiritum sanctum non potuisse percipere, quasi possit aut sine Spiritu Christus indui, aut a Christo Spiritus separari. (7) Illud quoque ineptum, ut cum nativitas secunda spiritalis sit, qua in Christo per lavacrum regenerationis nascimur, dicant, quod possit quis apud haereticos spiritaliter nasci, ubi Spiritum negant esse. Peccata enim purgare et hominem sanctificare aqua sola non potest, nisi habeat et Spiritum sanctum. Quare aut Spiritum sanctum necesse est concedant esse illic, ubi baptisma esse dicunt, aut nec baptisma est, ubi Spiritus sanctus non est, quia baptisma esse sine Spiritu non potest.

VI. Quale est autem, asserere et contendere, quod esse possint filii Dei, qui non sint in ecclesia nati? Baptisma enim esse, in quo homo vetus moritur et novus nascitur, manifestat et probat beatus apostolus dicens: Servavit nos per lavacrum regenerationis [2]. Si autem in lavacro id est in baptismo est regeneratio, quomodo generare filios Deo haeresis per Christum potest, quae Christi sponsa non est? Ecclesia est enim sola, quae Christo coniuncta et adunata spiritaliter filios generat, eodem apostolo rursus dicente: Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, purgans eam lavacro aquae [3]. Si igitur haec est dilecta et sponsa, quae sola a Christo sanctificatur et lavacro eius sola purgatur, manifestum est, haeresim, quae sponsa Christi non sit nec purgari nec sanctificari lavacro eius possit, filios Deo generare non posse.

VII. (8) Porro autem non per manus impositionem quis nascitur, quando accipit Spiritum sanctum, sed in baptismo, ut Spiritum sanctum iam natus accipiat, sicut in primo homine Adam factum est. Ante enim Deus eum plasmavit et tunc insufflavit in faciem eius flatum vitae.

---

[1]) Gal. 3, 27. [2]) Tit. 3, 5. [3]) Eph. 5, 25. 26.

Nec enim potest accipi spiritus, nisi prius fuerit, qui accipiat. Cum autem nativitas christianorum in baptismo sit, baptismi autem generatio et sanctificatio apud solam sponsam Christi sit, quae parere spiritaliter et generare filios Deo possit, ubi et ex qua et cui natus est, qui filius ecclesiae non est, ut habere quis possit Deum patrem ante ecclesiam matrem? (9) Cum vero nulla omnino haeresis, sed neque aliquod schisma habere salutaris baptismi sanctificationem foris possit, cur in tantum Stephani fratris nostri obstinatio dura prorupit, ut etiam de Marcionis baptismo, item Valentini et Apelletis et caeterorum blasphemantium in Deum patrem contendat filios Deo nasci, et illic in nomine Iesu Christi dicat remissionem peccatorum dari, ubi blasphematur in Patrem et in Dominum Deum Christum?

VIII. Quo in loco considerandum est, frater carissime, pro fide et religione loci sacerdotalis, quo fungimur, an constare sacerdoti Dei ratio in die iudicii possit asserenti et probanti et in acceptum referenti blasphemantium baptismata, cum Dominus comminetur et dicat: Et nunc praeceptum hoc ad vos est, o sacerdotes, si non audieritis et si non posueritis in corde vestro, ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus omnipotens, immittam in vos maledictionem et maledicam benedictionem vestram [1]). (10) Dat honorem Deo, qui Marcionis baptismo communicat? Dat honorem Deo, qui apud eos, qui in Deum blasphemant, remissionem peccatorum dari iudicat? Dat honorem Deo, qui foris de adultera et fornicaria nasci Deo filios asseverat? Dat honorem Deo, qui unitatem et veritatem de divina lege venientem non tenens haereses contra ecclesiam vindicat? Dat honorem Deo, qui haereticorum amicus et inimicus christianorum sacerdotes Dei veritatem Christi et ecclesiae unitatem tuentes abstinendos putat? Si hic honor Deo datur, si sic a cultoribus et sacerdotibus eius Dei timor et disciplina servatur, abiiciamus arma, manus demus in captivitatem, tradamus diabolo ordinationem evangelii, dispositionem Christi, maiestatem Dei, divinae militiae sacramenta solvantur, castrorum coelestium signa prodantur, succumbat et cedat ecclesia haereticis, lux tenebris, fides perfidiae, spes desperationi, ratio errori, immortalitas

---

[1]) Mal. 2, 1. 2.

morti, caritas odio, veritas mendacio, Christus antichristo. (11) Merito et sic in dies singulos schismata et haereses surgunt, crebrius atque uberius excrescunt et serpentinis crinibus pullulantes adversus ecclesiam Dei maioribus viribus venenorum suorum virus expromunt, dum illis advocatione quorundam et auctoritas praestatur et firmitas, dum fides, dum veritas proditur, dum id, quod contra ecclesiam foris geritur, intus in ipsa ecclesia vindicatur.

IX. Quodsi est apud nos, frater dilectissime, Dei timor, si tenor praevalet fidei, si custodimus Christi praecepta, si incorruptam atque inviolatam sponsae eius sanctitatem tuemur, si haerent sensibus et cordibus nostris verba Domini dicentis: Putas, cum venerit filius hominis, inveniet fidem in terra[1])? quia fideles Dei milites, qui Dei fide et religione sincera militamus, commissa nobis divinitus castra fideli virtute servemus; (12) nec consuetudo, quae apud quosdam obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est. Propter quod relicto errore sequamur veritatem scientes, quia et apud Esdram veritas vincit, sicut scriptum est: Veritas manet et invalescit in aeternum et vivit et obtinet in saecula saeculorum. Nec est apud eam accipere personam nec differentias, sed quae sunt iusta, facit; nec est in iudicio eius iniquum, sed fortitudo et regnum et maiestas et potestas omnium saeculorum. Benedictus Dominus Deus veritatis[2]). Quam veritatem nobis Christus ostendens in evangelio suo dicit: Ego sum veritas[3]). Propter quod, si in Christo sumus et Christum in nobis habemus, si manemus in veritate et veritas in nobis manet, ea, quae sunt vera, teneamus.

X. (13) Fit autem studio praesumtionis et contumaciae, ut quis magis sua prava et falsa defendat, quam ad alterius recta et vera consentiat. Cui rei prospiciens beatus apostolus Paulus ad Timotheum scribit et monet, episcopum non litigiosum nec contentiosum, sed mitem et

---

[1]) Luc. 18, 8. Pro quia, quod sequitur, Ox. secundum III. cdd. scripsit quasi; et post servemus excepto Erasmo editores punctum posuerunt.

[2]) I (III. Vulg.) Esr. 4, 38—40.

[3]) Io. 14, 6.

docibilem esse debere[1]). Docibilis autem ille est, qui est ad discendi patientiam lenis et mitis. Oportet enim episcopum non tantum docere, sed et discere, quia et ille melius docet, qui quotidie crescit et proficit discendo meliora. Quod ipsum quoque idem apostolus Paulus docet praemonens, ut si alii sedenti melius revelatum fuerit, prior taceat[2]). In compendio est autem apud religiosas et simplices mentes, et errorem deponere, et invenire atque eruere veritatem. Nam si ad divinae traditionis caput et originem revertamur, cessat error humanus, et sacramentorum coelestium ratione perspecta quidquid sub caligine ac nube tenebrarum obscurum latebat, in lucem veritatis aperitur. (14) Si canalis aquam ducens, qui copiose prius et largiter profluebat, subito deficiat, nonne ad fontem pergitur, ut illic defectionis ratio noscatur, utrumne arescentibus venis in capite unda siccaverit, an vero integra inde et plena procurrens in medio itinere destiterit, ut si vitio interrupti aut bibuli canalis effectum est, quominus aqua continua perseveranter ac iugiter flueret, refecto et confirmato canali ad usum atque ad potum civitatis aqua collecta eadem ubertate atque integritate repraesentetur, qua de fonte proficiscitur? Quod et nunc facere oportet Dei sacerdotes praecepta divina servantes, ut si in aliquo nutaverit et vacillaverit veritas, ad originem dominicam et evangelicam atque apostolicam traditionem revertamur, et inde surgat actus nostri ratio, unde et ordo et origo surrexit.

XI. (15) Traditum est enim nobis, quod sit unus Deus et Christus unus et una spes et fides una et una ecclesia et baptisma unum non nisi in una ecclesia constitutum, a qua unitate quisquis discesserit, cum haereticis necesse est inveniatur, quos dum contra ecclesiam vindicat, sacramentum divinae traditionis impugnat. Cuius unitatis sacramentum expressum videmus etiam in Cantico canticorum ex persona Christi dicentis: Hortus conclusus soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquae vivae, paradisus cum fructu pomorum[3]). Si autem ecclesia eius hortus conclusus est et fons signatus, quomodo in eundem hortum introire aut bibere de fonte eius potest, qui in ecclesia

---

[1]) II Tim. 2, 24. cll. I, 3, 2. [2]) I Cor. 14, 30.
[3]) Cant. 4, 12. 13.

non est? Item Petrus ipse quoque demonstrans et vindicans unitatem mandavit et monuit, nisi per unum solum baptisma unius ecclesiae salvari nos non posse. In arca, inquit, Noe pauci id est octo animae hominum salvae factae sunt per aquam, quod et vos similiter salvos faciet baptisma [1]). (16) Quam brevi et spiritali compendio unitatis sacramentum manifestavit! Nam ut in illo mundi baptismo, quo iniquitas antiqua purgata est, qui in arca Noe non fuit, non potuit per aquam salvus fieri, ita nec nunc potest per baptismum salvatus videri, qui baptizatus in ecclesia non est, quae ad arcae unius sacramentum dominica unitate fundata est.

XII. Observatur itaque a nobis et tenetur, frater carissime, explorata et perspecta veritate, ut omnes, qui ex quacunque haeresi ad ecclesiam convertuntur, ecclesiae unico et legitimo baptismo baptizentur, exceptis his, qui baptizati in ecclesia prius fuerant et sic ad haereticos transierant. Hos enim oportet, cum redeunt, acta poenitentia per manus impositionem solam recipi et in ovile, unde erraverant, a pastore restitui. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXXV.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 75. Pariss. 74.)

Routh scriptorum ecclesiast. opusc. praecip. I. p. 221.

Firmilianus Cypriano fratri in Domino
S.

I. Accepimus per Rogatianum carissimum nostrum diaconum a vobis missum literas, quas ad nos fecisti, frater dilectissime, et gratias propter hoc Domino maximas egimus, quod contigerit, ut qui corpore ab invicem separamur, sic spiritu adunemur quasi non unam tantum regionem tenentes, sed in ipsa atque in eadem domo simul inhabitantes. Quod et decet dicere, quia et spiritalis domus Dei una est. Erit enim in novissimis, ait propheta, diebus manifestus mons Domini et domus Dei super vertices montium [2]). In quam

---

[1]) I Petr. 3, 20. 21. [2]) Ies. 2, 2.

convenientes cum iucunditate adunantur, secundum quod et in psalmo hoc postulatur a Domino, inhabitare in domo Dei per omnes dies vitae. Unde et in alio loco manifestatum est, esse apud sanctos magnam voluntatis caritatem, in unum convenire. Ecce, inquit, quam bonum et voluptabile est, ut habitent fratres in unum [1]).

II. Adunatio enim et pax et concordia non solum hominibus fidelibus et cognoscentibus veritatem, sed et angelis ipsis coelestibus voluptatem maximam praestat, quibus dicit sermo divinus esse gaudium in uno peccatore poenitentiam agente et ad unitatis vinculum revertente. Quod utique non diceretur de angelis conversationem in coelis habentibus, nisi ipsi quoque essent nobis adunati, qui nostra adunatione laetantur; sicut e contrario utique contristantur, quando vident diversas quorundam mentes et scissas voluntates, quasi non tantum unum et eundem Deum simul invocent, sed separatis et divisis ab invicem nec confabulatio iam possit esse aut sermo communis. (2) Nisi quod nos gratiam referre Stephano in isto possumus, quod per illius inhumanitatem nunc effectum sit, ut fidei et sapientiae vestrae experimentum caperemus. Sed non enim si nos propter Stephanum hanc beneficii gratiam cepimus, statim Stephanus beneficio et gratia digna commisit. Neque enim et Iudas perfidia sua et proditione, qua scelerate circa Salvatorem operatus est, dignus videri potest, quasi causam bonorum tantorum ipse praestiterit, ut per illum mundus et gentium populus passione Domini liberaretur.

III. Sed haec interim, quae ab Stephano gesta sunt, praetereantur, ne dum audaciae et insolentiae eius meminimus, de rebus ab eo improbe gestis longiorem moestitiam nobis inferamus. De vobis autem cognoscentes, quod secundum regulam veritatis et sapientiam Christi hoc, de quo nunc quaeritur, disposueritis, cum magna laetitia exsultavimus et Deo gratias egimus, quia invenimus in fratribus tam longe positis tantam nobiscum fidei et veritatis unanimitatem. Potens est enim gratia Dei copulare et coniungere caritatis atque unitatis vinculo etiam ea, quae videntur longiore terrarum spatio esse divisa, secundum quod et olim intervallo temporum separatos ab Iob et Noe, qui

---

[1]) Ps. 133, 1.

in primis fuerant, Ezechielem et Danielem posteriores aetate ad unanimitatis vinculum virtus divina coniunxit, ut quamvis temporibus longis discreti essent, eadem tamen divina inspiratione sentirent. (3) Quod et nunc in vobis animadvertimus, ut qui longissimis regionibus a nobis separati estis, sensu tamen et spiritu copulatos vos esse nobiscum probaretis. Quod totum hoc fit divina unitate. Nam cum Dominus unus atque idem sit, qui habitat in nobis, coniungit ubique et copulat suos vinculo unitatis. Unde in universam terram exivit sonus eorum, qui a Domino missi sunt unitatis spiritu velociter currentes, sicut e contrario nihil prodest, aliquos proximos et iunctos sibi esse corporibus, si animo et mente dissideant, quando adunari animae omnino non possint, quae se a Dei unitate diviserint. Ecce enim, inquit, qui longinquant se abs te, peribunt[1]. Sed tales iudicium Domini pro merito suo subibunt recedentes a verbis eius, qui patrem pro unitate deprecatur et dicit: Pater, da, ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et hi in nobis unum sint[2].

IV. Nos vero ea, quae a vobis scripta sunt, quasi nostra propria suscepimus nec in transcursu legimus, sed saepe repetita memoriae mandavimus. Neque obest utilitati salutari, aut eadem retexere ad confirmandam veritatem, aut et quaedam addere ad cumulandam probationem. Si quid autem a nobis additum fuerit, non sic additur, quasi a vobis aliquid minus dictum sit; sed quoniam sermo divinus humanam naturam supergreditur, nec potest totum et perfectum anima concipere, idcirco et tantus est numerus prophetarum, ut multiplex divina sapientia per multos distribuatur. Unde et tacere praecipitur primo in prophetia loquenti, si secundo fuerit revelatum. Qua ex causa necessario apud nos fit, ut per singulos annos seniores et praepositi in unum conveniamus ad disponenda ea, quae curae nostrae commissa sunt, ut si qua graviora sunt, communi consilio dirigantur, lapsis quoque fratribus et post lavacrum salutare a diabolo vulneratis per poenitentiam medela quaeratur, non quasi a nobis remissionem peccatorum consequantur, sed ut per nos ad intelligentiam delictorum suorum convertantur et Domino plenius satisfacere cogantur.

---

1) Ps. 73, 27. 2) Io. 17, 21.

V. (4) Quoniam vero legatus iste a vobis missus regredi ad vos festinabat, et hibernum tempus urgebat, quantum potuimus ad scripta vestra rescripsimus. Et quidem quantum ad id pertineat, quod Stephanus dixit, quasi apostoli eos, qui ab haeresi veniunt, baptizari prohibuerint et hoc custodiendum posteris tradiderint, plenissime vos respondistis, neminem tam stultum esse, qui hoc credat apostolos tradidisse, quando etiam ipsas haereses constet exsecrabiles ac detestandas postea exstitisse, cum et Marcion Cerdonis discipulus inveniatur sero post apostolos et post longa ab eis tempora sacrilegam adversus Deum traditionem induxisse, Apelles quoque blasphemiae eius consentiens multa alia nova et graviora fidei ac veritati inimica addiderit. Sed et Valentini et Basilidis tempus manifestum est, quod et ipsi post apostolos et post longam aetatem adversus ecclesiam Dei sceleratis mendaciis suis rebellaverint. Caeteros quoque haereticos constat pravas suas sectas et inventiones perversas, prout quisque errore ductus est, postea induxisse; quos omnes manifestum est a semet ipsis damnatos esse et ante diem iudicii inexcusabilem sententiam adversus semet ipsos dixisse: quorum baptisma qui confirmat, quid aliud quam cum ipsis se adiudicat et se ipse participem talibus faciendo condemnat?

VI. (5) Eos autem, qui Romae sunt, non ea in omnibus observare, quae sint ab origine tradita, et frustra apostolorum auctoritatem praetendere, scire quis etiam inde potest, quod circa celebrandos dies Paschae et circa multa alia divinae rei sacramenta videat esse apud illos aliquas diversitates nec observari illic omnia aequaliter, quae Hierosolymis observantur, secundum quod in caeteris quoque plurimis provinciis multa pro locorum et nominum diversitate variantur, nec tamen propter hoc ab ecclesiae catholicae pace atque unitate aliquando discessum est. Quod nunc Stephanus ausus est facere rumpens adversum vos pacem, quam semper antecessores eius vobiscum amore et honore mutuo custodierunt, adhuc etiam infamans Petrum et Paulum beatos apostolos, quasi hoc ipsi tradiderint, qui in epistolis suis haereticos exsecrati sunt et, ut eos evitemus, monuerunt. Unde apparet, traditionem hanc humanam esse, quae haereticos asserit et baptisma, quod non nisi solius ecclesiae est, eos habere defendit.

VII. (6) Sed et ad illam partem bene a vobis responsum est, ubi Stephanus in epistola sua dixit, haereticos quoque ipsos in baptismo convenire, et quod alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum, quasi et nos hoc facere debeamus. Quo in loco, etsi vos iam probastis, satis ridiculum esse, ut quis sequatur errantes, illud tamen ex abundanti addimus, non esse mirum, si sic haeretici agant, qui etsi in quibusdam minoribus discrepant, in eo tamen, quod est maximum, unum et eundem consensum tenent, ut blasphement creatorem quaedam somnia sibi et phantasmata ignoti Dei confingentes; quos utique consequens est sic consentire in baptismi sui vanitate, ut consentiunt in repudianda divinitatis veritate. De quibus, quoniam longum est ad singula eorum vel scelesta vel supervacua respondere, satis est breviter illud in compendio dicere, eos, qui non teneant verum Dominum patrem, tenere non posse nec Filii nec Spiritus sancti veritatem, secundum quod etiam illi, qui Cathaphrygas appellantur et novas prophetias usurpare conantur, nec Patrem possunt habere nec Filium nec [Spiritum sanctum[1])]; a quibus si quaeramus, quem Christum praedicent, respondebunt, eum se praedicare, qui miserit Spiritum per Montanum et Priscam locutum. In quibus cum animadvertamus non veritatis spiritum, sed erroris fuisse, cognoscimus, eos, qui falsam illorum prophetiam contra Christi fidem vindicant, Christum habere non posse. Sed et caeteri quique haeretici, si se ab ecclesia Dei sciderint, nihil habere potestatis aut gratiae possunt, quando omnis potestas et gratia in ecclesia constituta sit, ubi praesident maiores natu, qui et baptizandi et manum imponendi et ordinandi possident potestatem. Haeretico enim sicut ordinare non licet nec manum imponere, ita nec baptizare nec quidquam sancte nec spiritaliter gerere, quando alienus sit a spiritali et deifica sanctitate. Quod totum nos iampridem in Iconio, qui Phrygiae locus est, collecti in unum, convenientibus ex Galatia

---

[1]) Haec duo verba, quae in cdd. desunt, Pamel. adiecit, quoniam ea et necessaria esse intellexit et invenit in margine libri cuiusdam impressi, cui variae lectiones aliorum cdd. adscriptae fuerunt. His vero quum ipse non dissimulet coniecturas etiam fuisse admixtas, unci apponendi fuerunt.

et Cilicia et caeteris proximis regionibus, confirmavimus tenendum contra haereticos firmiter et vindicandum, cum a quibusdam de ista re dubitaretur.

VIII. (7) Et quoniam Stephanus et qui illi consentiunt contendunt, dimissionem peccatorum et secundam nativitatem in haereticorum baptisma posse procedere, apud quos etiam ipsi confitentur Spiritum sanctum non esse, considerent et intelligant, spiritalem nativitatem sine Spiritu esse non posse, secundum quod et beatus apostolus Paulus eos, qui ab Ioanne baptizati fuerant, priusquam missus esset a Domino Spiritus sanctus, baptizavit denuo spiritali baptismo et sic eis manum imposuit, ut acciperent Spiritum sanctum. Quale est autem, ut cum Paulum post Ioannis baptisma iterato discipulos suos baptizasse videamus, nos eos, qui ab haeresi ad ecclesiam veniunt, post inlicitam et profanam eorum tinctionem baptizare dubitemus? Nisi si his episcopis quibus nunc [1]) minor fuit Paulus, ut hi quidem possint per solam manus impositionem venientibus haereticis dare Spiritum sanctum, Paulus autem idoneus non fuerit, qui ab Ioanne baptizatis Spiritum sanctum per manus impositionem daret, nisi eos prius etiam ecclesiae baptismo baptizasset.

IX. (8) Illud quoque absurdum, quod non putant quaerendum esse, quis sit ille, qui baptizaverit, eo quod qui baptizatus sit, gratiam consequi potuerit invocata trinitate nominum Patris et Filii et Spiritus sancti. Deinde haec erit sapientia, quam scribit Paulus esse in his, qui perfecti sunt. At quis est in ecclesia perfectus et sapiens, qui hoc aut defendat aut credat, quod invocatio haec nominum nuda sufficiat ad remissionem peccatorum et baptismi sanctificationem, cum haec tunc utique proficiant, quando et qui baptizat habet Spiritum sanctum, et baptisma quoque ipsum non sit sine Spiritu constitutum? Sed dicunt, eum, qui quomodocunque foris baptizatur, mente et fide sua baptismi gratiam consequi posse; quod et ipsum sine dubio ridiculum est, quasi de coelo adducere ad se possit aut mens prava iustorum sanctificationem, aut fides falsa credentium veritatem. Non omnes autem, qui nomen Christi invocant, audiri et invocationem suam consequi aliquid

---

[1]) Graece τοῖς νῦν. Pamel. Rigalt. et Ox.: de quibus nunc.

gratiae posse, Dominus ipse manifestat dicens: Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos fallent[1]). Nulla quippe differentia est inter pseudoprophetam et haereticum. Nam ut ille in nomine Dei aut Christi, ita iste in sacramento baptismi fallit. Mendacio uterque nititur ad decipiendas hominum voluntates.

X. (9) Volo autem vobis et de historia, quae apud nos facta est, exponere ad hoc ipsum pertinente. Ante viginti enim et duos fere annos temporibus post Alexandrum Imperatorem multae istic conflictationes et pressurae acciderunt vel in commune omnibus hominibus vel privatim christianis, terrae etiam motus plurimi et frequentes exstiterunt, ut per Cappadociam et per Pontum multa subruerent, quaedam etiam civitates in profundum receptae dirupti soli hiatu devorarentur, ut ex hoc persecutio quoque gravis adversum nos christiani nominis fieret, quae post longam retro aetatis pacem repente oborta de inopinato et insueto malo ad turbandum populum nostrum terribilior effecta est. Serenianus tunc fuit in nostra provincia praeses, acerbus et dirus persecutor. In hac autem perturbatione constitutis fidelibus et huc atque illuc persecutionis metu fugientibus et patrias suas relinquentibus atque in alias partes regionum transeuntibus — erat enim transeundi facultas eo, quod persecutio illa non per totum mundum, sed localis fuisset — emersit istic subito quaedam mulier, quae in ecstasin constituta propheten se praeferret et quasi sancto Spiritu plena sic ageret. Ita autem principalium daemoniorum impetu ferebatur, ut per longum tempus sollicitaret et deciperet fraternitatem admirabilia quaedam et portentosa perficiens et facere se terram moveri polliceretur; non quod daemoni tanta esset potestas, ut terram movere aut elementum concutere vi sua valeret, sed quod nonnunquam spiritus nequam praesciens et intelligens terrae motum futurum id se facturum esse simularet, quod futurum videret. Quibus mendaciis et iactationibus subegerat mentes singulorum, ut sibi obedirent et, quocunque praeciperet et duceret, sequerentur, faceret quoque mulierem illam cruda hyeme nudis pedibus per asperas nives ire nec vexari in aliquo aut laedi illa discursione, diceret etiam, se in Iudaeam et

---

1) Marc. 13, 6.

Hierosolymam festinare, fingens tanquam inde venisset. (10) Hic et unum de presbyteris rusticum item et alium diaconum fefellit, ut eidem mulieri commiscerentur; quod paulo post detectum est. Nam subito apparuit illi unus de exorcistis vir probatus et circa religiosam disciplinam bene semper conversatus, qui exhortatione quoque fratrum plurimorum, qui et ipsi fortes ac laudabiles in fide aderant, excitatus erexit se contra illum spiritum nequam revincendum, qui subtili fallacia etiam hoc paulo ante praedixerat, venturum quendam aversum et tentatorem infidelem. Tamen ille exorcista inspiratus Dei gratia fortiter restitit et esse illum nequissimum spiritum, qui prius sanctus putabatur, ostendit. Atqui illa mulier, quae prius per praestigias et fallacias daemonis multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter caetera, quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter ausa est, ut et invocatione non contemtibili sanctificare se panem et eucharistiam facere simularet et sacrificium Domino non sine sacramento solitae praedicationis offerret, baptizaret quoque multos usitata et legitima verba interrogationis usurpans, ut nil discrepare ab ecclesiastica regula videretur.

XI. Quid igitur de huius baptismo dicemus, quo nequissimus daemon per mulierem baptizavit? Numquid et hoc Stephanus et qui illi consentiunt comprobant, maxime cui nec symbolum trinitatis nec interrogatio legitima et ecclesiastica defuit? Potest credi aut remissio peccatorum data aut lavacri salutaris regeneratio rite perfecta, ubi omnia quamvis ad imaginem veritatis tamen per daemonem gesta sunt? Nisi si et daemonem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti gratiam baptismi dedisse contendunt, qui haereticorum baptisma defendunt, apud quos sine dubio idem error est; daemonum fallacia ipsa est, quando apud illos omnino Spiritus sanctus non est.

XII. (11) Illud etiam quale est, quod vult Stephanus his, qui apud haereticos baptizantur, adesse praesentiam et sanctimoniam Christi? Nam si non mentitur apostolus dicens: Quotquot in Christo tincti estis, Christum induistis [1]), utique qui illic in Christo baptizatus est, induit Christum. Si autem induit Christum, accipere potuit et Spiritum

---

1) Gal. 3, 27.

sanctum, qui a Christo missus est, et frustra illi venienti ad accipiendum Spiritum manus imponitur; nisi si a Christo spiritum induit, ut apud haereticos sit quidem Christus, non sit autem illic Spiritus sanctus.

XIII. Decurramus vero breviter et caetera, quae a vobis copiose et plenissime dicta sunt, festinante vel maxime ad vos Rogatiano diacono carissimo nostro. Sequitur enim illud, quod interrogandi sunt a nobis, qui haereticos defendunt, utrum carnale sit eorum baptisma an spiritale. Si enim carnale est, nihil differunt a Iudaeorum baptismo, quo sic illi utuntur, ut eo tanquam communi et vulgari lavacro tantum sordes laventur. Sin autem spiritale est, quomodo apud illos esse baptisma spiritale potest, apud quos Spiritus sanctus non est? Ac per hoc aqua, qua tinguntur, lavacrum est illis carnale tantum, non baptismi sacramentum.

XIV. Quodsi baptisma haereticorum habere potest regenerationem secundae nativitatis, non haeretici, sed filii Dei computandi sunt, qui apud illos baptizantur. Secunda enim nativitas, quae est in baptismo, filios Dei generat. (12) Si autem sponsa Christi una est, quae est ecclesia catholica, ipsa est, quae sola generat Dei filios. Neque enim multae sponsae Christi, cum dicat apostolus: Despondi, vos uni viro virginem castam assignare Christo [1]); et: Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populi tui, quia desideravit rex speciem tuam [2]); et: Veni, sponsa, de Libano, advenies et pertransibis a principio fidei [3]); et: Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa [4]). Videmus unam personam ubique proponi, quia et sponsa est una. Non est autem una nobiscum haereticorum synagoga, quia nec sponsa est adultera et fornicaria. Unde nec potest filios Dei parere, nisi si, secundum quod Stephano videtur, haeresis quidem parit et exponit, expositos autem ecclesia suscipit et, quos non ipsa pepererit, pro suis nutrit, cum filiorum alienorum mater esse non possit. Et ideo Christus Dominus noster unam esse manifestans sponsam suam et unitatis eius sacramentum declarans ait: Qui non est mecum, adversus me est, et qui non mecum colligit, spargit [5]). Si enim nobiscum est Christus, haeretici autem non sunt

---

1) II Cor. 11, 2. 2) Ps. 45, 11. 3) Cant. 4, 8.
4) ib. 5, 1. 5) Luc. 11, 23

nobiscum, pro certo adversus Christum sunt haeretici. Et si nos colligimus cum Christo, non colligunt autem nobiscum haeretici, sine dubio spargunt.

XV. (13) Sed nec illud praetereundum est a nobis, quod a vobis necessario dictum est, quod ecclesia secundum Canticum canticorum hortus sit conclusus et fons signatus, paradisus cum fructu pomorum [1]). Qui autem nunquam in hunc hortum introierunt neque paradisum a Deo creatore plantatum viderunt, quomodo de fonte, qui intus inclusus est et divino sigillo signatus est, aquam vivam lavacri salutaris praebere alicui poterunt? Cum vero et arca Noe nihil aliud fuerit, quam sacramentum ecclesiae Christi, quae tunc omnibus foris pereuntibus eos solos servavit, qui intra arcam fuerunt, manifeste instruimur ad ecclesiae unitatem perspiciendam, quemadmodum et apostolus Petrus posuit dicens: Sic et vos similiter salvos faciet baptisma [2]), ostendens, quoniam quomodo qui cum Noe in arca non fuerunt, non tantum purgati et salvati per aquam non sunt, sed statim diluvio illo perierunt, sic et nunc quicunque in ecclesia cum Christo non sunt, foris peribunt, nisi ad unicum et salutare ecclesiae lavacrum per poenitentiam convertantur.

XVI. (14) Qualis vero error sit et quanta sit coecitas eius, qui remissionem peccatorum dicit apud synagogas haereticorum dari posse nec permanet in fundamento unius ecclesiae, quae semel a Christo supra petram solidata est, hinc intelligi potest, quod soli Petro Christus dixerit: Quaecunque ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis, et quaecunque solveris super terram, erunt soluta et in coelis [3]); et iterum in evangelio, quando in solos apostolos insufflavit Christus dicens: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius remiseritis peccata, remittentur illi, et si cuius tenueritis, tenebuntur [4]). Potestas ergo peccatorum remittendorum apostolis data est et ecclesiis, quas illi a Christo missi constituerunt, et episcopis, qui eis ordinatione vicaria successerunt. Hostes autem unius catholicae ecclesiae, in qua nos sumus, et adversarii nostri, qui apostolis successimus, sacerdotia sibi illicita contra nos vindicantes et altaria profana ponentes quid aliud sunt, quam Chore et Dathan

---

1) Cant. 4, 12. 13. 2) I Petr. 3, 21.
3) Matth. 16, 19. cll. 18, 18. 4) Io. 20, 22. 23.

et Abiron, pari scelere sacrilegi et easdem, quas et illi, poenas daturi cum his, qui sibi consentiunt, secundum quod etiam tunc illorum participes et fautores pari cum eis morte perierunt?

XVII. (15) Atque ego in hac parte iuste indignor ad hanc tam apertam et manifestam Stephani stultitiam, quod qui sic de episcopatus sui loco gloriatur et se successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta ecclesiae collocata sunt, multas alias petras inducat et ecclesiarum multarum nova aedificia constituat, dum esse illic baptisma sua auctoritate defendit. Nam qui baptizantur, complent sine dubio ecclesiae numerum. Qui autem baptisma eorum probat, de baptizatis et ecclesiam illic esse confirmat. Nec intelligit, obfuscari a se et quodammodo aboleri christianae petrae veritatem, qui sic prodit et deserit unitatem. Iudaeos tamen quamvis ignorantia coecos et gravissimo facinore constrictos zelum Dei apostolus habere profitetur. Stephanus, qui per successionem cathedram Petri habere se praedicat, nullo adversus haereticos zelo excitatur concedens illis non modicam, sed maximam gratiae potestatem, ut dicat eos et asseveret per baptismi sacramentum sordes veteris hominis abluere, antiqua mortis peccata donare, regeneratione coelesti filios Dei facere, ad aeternam vitam divini lavacri sanctificatione reparare. (16) Qui sic magna et coelestia ecclesiae munera haereticis concedit et tribuit, quid aliud agit, quam communicat eis, quibus tantum gratiae defendit ac vindicat? Et frustra iam dubitat in caeteris quoque consentire eis et particeps esse, ut et simul cum eis conveniat et orationes pariter cum eisdem misceat et altare ac sacrificium commune constituat.

XVIII. Sed in multum, inquit, proficit nomen Christi ad fidem et baptismi sanctificationem, ut quicunque et ubicunque in nomine Christi baptizatus fuerit, consequatur statim gratiam Christi; quando huic loco breviter occurri possit et dici, quoniam si in nomine Christi valuit foris baptisma ad hominem purgandum, in eiusdem Christi nomine valere illic potuit et manus impositio ad accipiendum Spiritum sanctum. Et incipient caetera quoque, quae apud haereticos aguntur, iusta et legitima videri, quando in nomine Christi gerantur, secundum quod vos in epistola vestra executi estis, non nisi in ecclesia sola valere posse nomen Christi, cui uni concesserit Christus coelestis gratiae potestatem.

XIX. (17) Quod autem pertinet ad consuetudinem refutandam, quam videntur opponere veritati, quis tam vanus sit, ut veritati consuetudinem praeferat aut qui perspecta luce tenebras non derelinquat? Nisi si et Iudaeos Christo adventante id est veritate adiuvat in aliquo antiquissima consuetudo, quod relicta nova veritatis via in vetustate permanserint. Quod quidem adversus Stephanum vos dicere Afri potestis, cognita veritate errorem vos consuetudinis reliquisse. Caeterum nos veritati et consuetudinem iungimus et consuetudini Romanorum consuetudinem, sed veritatis opponimus ab initio hoc tenentes, quod a Christo et ab apostolis traditum est. Nec meminimus, hoc apud nos aliquando coepisse, cum semper istic observatum sit, ut non nisi unam Dei ecclesiam nossemus et sanctum baptisma non nisi sanctae ecclesiae computaremus. Plane quoniam quidam de eorum baptismo dubitabant, qui etsi novos[1]) prophetas recipiunt, eosdem tamen Patrem et Filium nosse nobiscum videntur, plurimi simul convenientes in Iconio diligentissime tractavimus et confirmavimus, repudiandum esse omne omnino baptisma, quod sit extra ecclesiam constitutum.

XX. (18) Ad illud autem, quod pro haereticis ponunt et aiunt, apostolum dixisse: sive per occasionem sive per veritatem Christus annuntietur[2]), ut respondeamus, ineptum est, quando manifestum sit, apostolum in epistola sua, qua hoc dixit, neque haereticorum neque baptismi eorum mentionem fecisse, sed locutum esse de fratribus tantum sive perfide secum loquentibus sive in fide sincera perseverantibus, nec oporteat hoc longo tractatu excutere, sed ipsam satis sit epistolam legere et, quid apostolus dixerit, de ipso apostolo recognoscere.

XXI. Quid ergo, inquiunt, fiet de his, qui ab haereticis venientes sine ecclesiae baptismo admissi sunt? Si de saeculo excesserunt, in eorum numero, qui apud nos catechizati quidem sunt, sed prius, quam baptizarentur, obierunt, habentur non modicum[3]) emolumentum veritatis et

---

[1]) Ita Pamel., quod antea in ed. Morellii et quibusdam cdd. legebatur non vos, haud dubie feliciter mutavit. Baluz.: non ut nos.

[2]) Phil. 1, 18.

[3]) Edd. omnes non modo dicunt. Sed recipienda videbatur coniectura Prudentio Marano (vita Cypr. §. 31 extr.) et Routhio communis.

fidei, ad quam relicto errore pervenerant, etsi consummationem gratiae consecuti non sunt morte praeventi. Qui autem adhuc in saeculo permanent, baptizentur ecclesiae baptismo, ut remissionem peccatorum consequi possint, ne per alienam praesumtionem in pristino errore manentes sine gratiae consummatione moriantur. (19) Caeterum quale delictum est vel illorum, qui admittunt, vel eorum, qui admittuntur, ut non ablutis per ecclesiae lavacrum sordibus nec peccatis expositis usurpata temere communicatione contingant corpus et sanguinem Domini, cum scriptum sit: Quicunque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini[1])!

XXII. Nos etiam illos, quos hi, qui prius in ecclesia catholica episcopi fuerant, et postmodum sibi potestatem clericae ordinationis assumentes baptizaverant, pro non baptizatis habendos iudicavimus. Et hoc apud nos observatur, ut quicunque ab illis tincti ad nos veniunt, tanquam alieni et nihil consecuti unico et vero ecclesiae catholicae baptismo apud nos baptizentur et lavacri vitalis regenerationem consequantur. Et tamen multum interest inter eum, qui invitus et necessitate persecutionis coactus succubuit, et illum, qui sacrilega voluntate audax contra ecclesiam rebellat vel in Patrem et Deum Christi et totius mundi conditorem impia voce blasphemat. (20) Et non pudet Stephanum hoc asserere, ut per eos, qui cum ipsi in omnibus peccatis sint constituti, dicat posse remissionem peccatorum dari, quasi possit esse in domo mortis lavacrum salutis!

XXIII. Ubi ergo erit, quod scriptum est: Ab aqua aliena abstine te, et a fonte alieno ne biberis[2]); si relicto ecclesiae fonte signato alienam aquam pro tua suscipis et profanis fontibus ecclesiam polluis? Quando enim baptismo haereticorum communicas, quid aliud quam de voragine et coeno illorum bibis et ipse ecclesiae sanctificatione purgatus alienarum sordium contactibus inquinaris? Nec metuis iudicium Dei haereticis testimonium contra ecclesiam perhibens, cum scriptum sit: Falsus testis non erit impunitus[3]). Quin imo tu haereticis omnibus peior es. Nam cum inde multi cognito errore suo ad te veniant, ut ecclesiae verum lumen accipiant, tu venientium errores ad-

---

[1]) I Cor. 11, 27. [2]) Prov. 9, 19 (LXX). [3]) ib. 19, 5.

iuvas et obscurato lumine ecclesiasticae veritatis tenebras haereticae noctis accumulas, cumque se illi in peccatis esse et nihil gratiae habere se ac propterea ad ecclesiam venire fateantur, tu eis remissionem peccatorum subtrahis, quae in baptismo datur, dum dicis eos iam baptizatos et extra ecclesiam ecclesiae gratiam consecutos, nec intelligis, animas eorum de manu tua exquiri, cum iudicii dies venerit, qui sitientibus ecclesiae potum negasti et volentibus vivere causa mortis fuisti.

XXIV. Et insuper indignaris? Vide, qua imperitia reprehendere audeas eos, qui contra mendacium pro veritate nituntur. Quis enim iustius indignari contra alterum debuit? Utrumne qui hostes Dei asserit, an vero qui adversus eum, qui hostes Dei asserit, pro ecclesiae veritate consentit? Nisi quod imperitos etiam animosos atque iracundos esse manifestum est, dum per inopiam consilii et sermonis ad iracundiam facile vertuntur, ut de nullo alio magis quam de te dicat scriptura divina: Homo animosus parat lites, et vir iracundus exaggerat peccata [1]). Lites enim et dissensiones quantas parasti per ecclesias totius mundi! Peccatum vero quam magnum tibi exaggerasti, quando te a tot gregibus scidisti! Excidisti enim te ipsum, noli te fallere, siquidem ille est vere schismaticus, qui se a communione ecclesiasticae unitatis apostatam fecerit. Dum enim putas omnes a te abstineri posse, solum te ab omnibus abstinuisti. (21) Nec te informare ad regulam veritatis et pacis vel apostoli praecepta potuerunt monentis et dicentis: Obsecro ergo vos ego vinctus in Domino, digne ambulare vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate sensus et lenitate, cum patientia sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae. Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium, qui super omnes et per omnia et in omnibus nobis [2]).

XXV. Haec apostoli mandata et monita salutaria quam diligenter Stephanus implevit humilitatem sensus et lenitatem primo in loco servans! Quid enim humilius aut lenius, quam cum tot episcopis per totum mundum dissensisse

---

1) Prov. 29, 22. 2) Eph. 4, 1—6.

pacem cum singulis vario discordiae genere rumpentem modo cum orientalibus, quod nec vos latere confidimus, modo vobiscum, qui in meridie estis, a quibus legatos episcopos patienter satis et leniter suscepit, ut eos nec ad sermonem saltem colloquii communis admitteret, adhuc insuper dilectionis et caritatis memor praeciperet fraternitati universae, ne quis eos in domum suam reciperet, ut venientibus non solum pax et communio, sed et tectum et hospitium negaretur? Hoc est servasse unitatem spiritus in coniunctione pacis, abscindere se a caritatis unitate et alienum se per omnia fratribus facere et contra sacramentum et fidem contumacis furore discordiae rebellare? Apud talem potest esse unum corpus et unus spiritus, apud quem fortasse ipsa anima una non est sic lubrica et mobilis et incerta?

XXVI. (22) Sed quantum ad illum pertinet, relinquamus. Excutiamus potius id, de quo maxima quaestio est. Qui contendunt, ab haereticis baptizatos sic recipi oportere tanquam legitimi baptismi gratiam consecutos, unum nobis atque illis baptisma dicunt esse et in nullo discrepare. Sed quid ait apostolus Paulus? „Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus.“ Si unum atque idem est cum nostro baptisma haereticorum, sine dubio et fides una est. Si autem fides una est, utique et Dominus unus est. Si Dominus unus est, consequens est dicere, quia unus [1]) est. Si autem haec unitas, quae separari omnino et dividi non potest, etiam apud haereticos ipsa est, quid ultra contendimus? ut quid illos haereticos et non christianos vocamus? Porro cum nobis et haereticis nec Deus unus sit, nec Dominus unus, nec una ecclesia, nec fides una, sed nec unus spiritus aut corpus unum, manifestum est, nec baptisma nobis et haereticis commune esse posse, quibus nihil est omnino commune. Et tamen non pudet Stephanum, talibus adversus ecclesiam patrocinium praestare et propter haereticos asserendos fraternitatem scindere, insuper et Cyprianum pseudochristum et pseudoapostolum et dolosum operarium dicere. Qui omnia in se esse conscius praevenit, ut alteri ea per mendacium ob-

---

[1]) Ox. unitas ad coni. Pamelii. Rig. verba si Dom. — unus est omisit.

iiceret, quae ipse ex merito audire deberet. Bene te valere omnibus nobis cum universis, qui in Africa sunt, episcopis et cunctis clericis et omni fraternitate universi optamus, ut perpetuo unanimes et unum sentientes habeamus nobiscum etiam de longinquo adunatos.

F.

Epistolae Sixto pontifice conscriptae.

EPISTOLA LXXVI.

(Erasm. III, 25. Pamel. Rigalt. Baluz. 77. Pariss. 76.)

Cyprianus Nemesiano, Felici, Lucio, alteri Felici, Litteo, Poliano, Victori, Iaderi, Dativo coepiscopis item compresbyteris et diaconibus et caeteris fratribus in metallo constitutis, martyribus Dei patris omnipotentis et Iesu Christi Domini et Dei conservatoris nostri aeternam S.

I. Gloria quidem vestra poscebat, beatissimi ac dilectissimi fratres, ut ad conspectum atque ad complexum vestrum venire ipse deberem, nisi me quoque ob confessionem nominis relegatum praefiniti loci termini coercerent. Sed quomodo possum, repraesento me vobis et ad vos, etiamsi corpore et gressu venire non datur, dilectione tamen et spiritu venio exprimens literis animum meum, quo in istis virtutibus et laudibus vestris laetus exsulto participem me computans vobis, etsi non passione corporis, consortio caritatis. An ego possim tacere et vocem meam silentio premere, cum de carissimis meis tam multa et gloriosa cognoscam, quibus vos divina dignatio honoravit, ut ex vobis pars iam martyrii sui consummatione praecesserit meritorum suorum coronam de Domino receptura, pars adhuc in carcerum claustris sive in metallis et vinculis demoretur exhibens per ipsas suppliciorum moras corroborandis fratribus et armandis maiora documenta, ad meritorum titulos ampliores tormentorum tarditate proficiens, habitura tot mercedes in coelestibus praemiis, quot nunc dies numerantur in poenis? (2) Quae quidem vobis, fortissimi ac beatissimi fratres, pro merito religionis ac fidei vestrae accidisse non miror, ut vos sic Dominus ad glo-

riarum sublime fastigium clarificationis suae honore provexerit, qui semper in ecclesia eius custodito fidei tenore viguistis conservantes firmiter dominica mandata, in simplicitate innocentiam, in caritate concordiam, modestiam in humilitate, diligentiam in administratione, vigilantiam in adiuvandis laborantibus, misericordiam in fovendis pauperibus, in defendenda veritate constantiam, in disciplinae severitate censuram. Ac ne aliquid ad exemplum bonorum factorum deesset in vobis, etiam in confessione nunc vocis et passione corporis fratrum mentes ad divina martyria provocatis duces vos exhibendo virtutis, ut dum grex pastores suos sequitur et, quod fieri a praepositis cernit, imitatur, paribus obsequiorum meritis a Domino coronetur.

II. Quod autem fustibus caesi prius graviter et afflicti per eiusmodi poenas initiastis confessionis vestrae gloriosa primordia, exsecranda nobis ista res non est. Neque enim ad fustes christianum corpus expavit, cuius est spes omnis in ligno. Sacramentum salutis suae Christi servus agnovit, redemtus ligno ad vitam aeternam ligno provectus est ad coronam. Quid vero mirum, si vasa aurea et argentea in metallum id est auri et argenti domicilium dati estis, nisi quod nunc metallorum natura conversa est, locaque, quae aurum et argentum dare ante consueverant, accipere coeperunt? (3) Imposuerunt quoque compedes pedibus vestris et membra felicia ac Dei templa infamibus vinculis ligaverunt, quasi cum corpore ligetur et spiritus, aut aurum vestrum ferri contagione maculetur. Dicatis Deo hominibus et fidem suam religiosa virtute testantibus ornamenta sunt ista, non vincula, nec christianorum pedes ad infamiam copulant, sed clarificant ad coronam. O pedes feliciter vincti, qui non a fabro, sed a Domino resolvuntur! O pedes feliciter vincti, qui itinere salutari ad paradisum diriguntur! O pedes in saeculo ad praesens ligati, ut sint semper apud Dominum liberi! O pedes compedibus et traversariis interim cunctabundi, sed celeriter ad Christum glorioso itinere cursuri! Quantum vult, hic vel invida crudelitas vel maligna nexibus vos suis et vinculis teneat, cito a terris et poenis istis ad coelorum regna venietis. Non fovetur in metallis lecto et culcitris corpus, sed refrigerio et solatio Christi fovetur. Humi iacent fessa laboribus viscera, sed poena non est, cum Christo iacere.

Squalent sine balneis membra situ et sorde deformia, sed spiritaliter intus abluitur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illic exiguus, at non in solo pane vivit homo, sed in sermone Dei. Vestis algentibus deest, sed qui Christum induit, et vestitus abundanter et cultus est. Semitonsi capitis capillus horrescit, sed cum sit caput viri Christus, qualecunque illud caput deceat necesse est, quod ob Domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis et tetra gentilibus quali splendore pensabitur, saecularis haec et brevis poena quam clari et aeterni honoris mercede mutabitur, cum secundum beati apostoli vocem transformaverit Dominus corpus humilitatis nostrae conformatum corpori claritatis suae [1])!

III. (4) Sed nec in illo, fratres dilectissimi, aliqua potest aut religionis aut fidei iactura sentiri, quod illic nunc sacerdotibus Dei facultas non datur offerendi et celebrandi sacrificia divina. Celebratis imo atque offertis sacrificium Deo et pretiosum pariter et gloriosum et plurimum vobis ad retributionem praemiorum coelestium profuturum, cum scriptura divina loquatur et dicat: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit [2]). Hoc vos sacrificium Deo offertis, hoc sacrificium sine intermissione die ac nocte celebratis hostiae facti Deo et vosmet ipsos sanctas atque immaculatas victimas exhibentes, sicut apostolus adhortatur et dicit: Oro ergo vos, fratres, per misericordiam Dei, ut constituatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, nec configuremini saeculo huic, sed transformemini in renovatione sensus ad probandum, quae sit voluntas Dei bona et placens et perfecta [3]).

IV. (5) Hoc est enim, quod praecipue Deo placeat, hoc est, in quo maioribus meritis ad promerendam voluntatem Dei opera nostra proveniant, hoc est, quod solum Domino de beneficiis eius grandibus et salutaribus fidei ac devotionis nostrae obsequia retribuant, praedicante in psalmis et contestante Spiritu sancto. Quid retribuam, inquit, Domino pro omnibus, quae tribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Pretiosa in con-

---

[1]) Phil. 3, 21. [2]) Ps. 51, 18. [3]) Rom. 12, 1. 2.

specta Domini mors iustorum eius [1]). Quis non libenter et promte calicem salutis accipiat? Quis non appetat gaudebundus et laetus, in quo aliquid et ipse Domino suo retribuat? Quis non pretiosam in conspectu Domini mortem fortiter et constanter excipiat placiturus eius oculis, qui nos in congressione nominis sui constitutos desuper spectans volentes comprobat, adiuvat dimicantes, vincentes coronat, retributione bonitatis ac pietatis paternae remunerans in nobis, quidquid ipse praestitit, et honorans, quod ipse perfecit?

V. Ipsius enim esse, quod vincimus et quod ad maximi certaminis palmam subacto adversario pervenimus, declarat et docet Dominus in evangelio suo dicens: Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [2]). Et iterum: Ponite in cordibus vestris non praemeditari excusare. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri [3]). In quo quidem et credentium magna fiducia est et culpa gravissima perfidorum, non credere ei, qui se opem suam daturum confitentibus pollicetur, nec rursus eundem timere, qui aeternam poenam negantibus comminatur.

VI. (6) Quae vos omnia, fortissimi ac fidelissimi milites Christi, insinuastis fratribus nostris implentes factis, quod verbis ante docuistis, futuri maximi in regno coelorum, pollicente Domino et dicente: Qui fecerit et sic docuerit, maximus vocabitur in regno coelorum [4]). Denique exemplum vestrum secuta multiplex plebis portio confessa est vobiscum pariter et pariter coronata est, connexa vobis vinculo fortissimae caritatis et a praepositis suis nec carcere nec metallis separata. Cuius numero nec virgines desunt, quibus ad sexagenarium fructum centenus accessit, quasque ad coelestem coronam gloria gemina provexit. In pueris quoque virtus maior aetate annos suos confessionis laude transcendit, ut martyrii vestri beatum gregem et sexus et aetas omnis ornaret.

VII. Qui nunc vobis, dilectissimi fratres, conscientiae

---

[1]) Ps. 116, 12. 13. 15. [2]) Matth. 10, 19. 20.
[3]) Luc. 21, 14. 15. [4]) Matth. 5, 19.

victricis vigor, quae sublimitas animi, quae in sensu exsultantia, qui triumphus in pectore, unumquemque vestrum stare ad promissum Dei praemium, de iudicio Dei esse securum, ambulare in metallo captivo quidem corpore, sed corde regnante, scire Christum secum esse praesentem gaudentem tolerantia servorum suorum per vestigia et vias suas ad regna aeterna gradientium! Exspectatis quotidie laeti profectionis vestrae salutarem diem et iam iamque de saeculo recessuri ad martyrum munera et domicilia divina properatis, post has mundi tenebras visuri candidissimam lucem et accepturi maiorem passionibus omnibus et conflictationibus claritatem, apostolo contestante et dicente: Non sunt condignae passiones huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis [1]). Plane quia nunc vobis in precibus efficacior sermo est et ad impetrandum, quod in pressuris petitur, facilior oratio est, petite impensius et rogate, ut confessionem omnium nostrum dignatio divina consummet, ut de istis tenebris et laqueis mundi nos quoque vobiscum integros et gloriosos Deus liberet, ut qui hic caritatis et pacis vinculo copulati contra haereticorum iniurias et pressuras gentilium simul stetimus, pariter in regnis coelestibus gaudeamus. Opto vos, beatissimi ac dilectissimi fratres, in Domino bene valere et nostri semper et ubique meminisse.

EPISTOLA LXXVII.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 78. Pariss. 77.)

Cypriano fratri Nemesianus, Dativus, Felix et Victor in Domino aeternam S.

I. Semper magnis sensibus pro temporis conditione literis tuis locutus es, Cypriane dilectissime; quibus assidue lectis et pravi corriguntur et bonae fidei homines corroborantur. Dum enim non desinis, tractatibus tuis sacramenta occulta nudare, sic nos in fide facis crescere et de saeculo homines ad credulitatem accedere. Nam quaecunque bona in multis libris tuis intulisti, nescius ipsum te nobis designasti. Es enim omnibus in tractatu maior, in

---

[1]) Rom. 8, 18.

sermone facundior, in consilio sapientior, in patientia simplicior, in operibus largior, in abstinentia sanctior, in obsequio humilior et in actu bono innocentior. Scis et ipse, carissime, nostrum optabile votum esse, quod te videamus doctorem et amatorem nostrum ad coronam magnae confessionis pervenisse.

II. Nam quasi bonus et verus doctor, quid nos discipuli secuti apud praesidem dicere deberemus, prior apud acta proconsulis pronuntiasti et tuba canens Dei milites coelestibus armis instructos ad congressionis proelium excitasti et in acie prima pugnans spirítali gladio diabolum interfecisti, agmina quoque fratrum hinc et inde verbis tuis composuisti, ut insidiae inimico undique tenderentur, et cadaveris ipsius publici hostis nervi concisi [1]) calcarentur. (2) Crede nobis, carissime, quoniam non est a centesimo praemio minor tua innocens anima, quae nec saeculi primos impetus timuit nec ire in exsilium recusavit nec relinquere civitatem dubitavit nec in deserto loco commorari horruit et, quoniam multis documentum confessionis dedit, ipsa martyrium prior dixit. Alios enim ad martyria facienda exemplo suo provocavit et non tantum martyrum de saeculo iam excedentium socia esse coepit, sed et cum futuris coelestem amicitiam copulavit.

III. Agunt ergo tibi nobiscum damnati maximas apud Deum gratias, Cypriane dilectissime, quod literis tuis laborantia pectora recreasti, fustibus vulnerata membra curasti, compedibus pedes ligatos resolvisti, semitonsis capitis capillaturam adaequasti, tenebras carceris illuminasti, montes metalli in planum deduxisti, naribus etiam fragrantes flores imposuisti et tetrum odorem fumi exclusisti. Fecit autem et prosecutum ministerium tuum et Quirini dilectissimi nostri, quod per Herennianum hypodiaconum et Lucianum et Maximum et Amantium acoluthos distribuendum misisti, quaecunque necessitatibus corporum defuerant, expediri. Simus ergo orationibus nostris alterutrum adiutores et rogemus, sicut mandasti, ut Deum et Christum et angelos in omnibus actibus nostris habeamus fautores. Optamus te, Domine frater, semper bene valere et nostri me-

---

[1]) Ita Baluz. Antea legebatur cadavera ipsius p. h. nervis concisis vel ac nervi concisi.

minisse. Saluta omnes, qui tecum sunt. Omnes nostri, qui nobiscum sunt, te amant et salutant et videre desiderant.

EPISTOLA LXXVIII.

(Erasm. III, 7. Pamel. Rigalt. Baluz. 79. Pariss. 78.)

Cypriano fratri et collegae Lucius et qui mecum sunt fratres omnes in Domino

S.

I. Exsultantibus nobis et laetantibus in Deo, quod nos ad congressionem armaverit et in proelio victores sua dignatione fecerit, supervenerunt literae tuae, frater carissime, quas per Herennianum hypodiaconum et Lucianum et Maximum et Amantium acoluthos misisti nobis; quibus lectis recepimus in vinculis laxamentum, in pressura solatium et in necessitate praesidium et excitati sumus et robustius animati ad si quid amplius fuerit poenarum. Nam ante passionem a te sumus ad gloriam provocati, qui prior nobis ducatum ad confessionem nominis Christi praebuisti. Nos vero secuti vestigia confessionis tuae parem gratiam tecum speramus. Nam qui prior est in cursu, prior est et ad praemium, et qui prior occupasti, de quo coepisti, inde hoc nobis communicasti demonstrans scilicet individuam caritatem, qua semper nos dilexisti, ut quibus unus fuit spiritus in coniunctione pacis, esset precum unitarum [1]) gratia et una corona confessionis.

II. (2) Accessit autem tibi, frater carissime, ad confessionis coronam retributio operum, abundans mensura, quam accipies a Domino in die remunerationis, qui te nobis literis tuis repraesentasti, ut pectus illud tuum candidum et beatum, quod semper novimus, manifestares et secundum latitudinem [2]) eius nobiscum laudes Deo diceres non quantum nos meremur audire, sed quantum tu potes dicere. Tuis enim vocibus et, quae minus in nobis instructa erant, exornasti et confirmasti ad sustentationem earundem passionum,

---

[1]) Sic Ox. e 2 cdd. Vulgo tuarum.

[2]) Latitudinem pectoris dicit de pectore viri sancti, quod esse solet in Dei laudes et bonas operationes foecundum et magnificum. Rigalt.

quas patimur[1]) securi de praemio coelesti et de corona martyrii et de regno Dei ex prophetia, quam literis tuis Spiritu sancto plenus spopondisti. Hoc totum fiet, dilectissime, si nos orationibus tuis in mente habueris, quod te facere confido, sicut et nos utique facimus.

III. Accepimus itaque, frater desideratissime, id quod a Quirino et a te ipso misisti sacrificium ex omni opere mundo. Sicut et Noe obtulit Deo, et delectatus est Deus in odorem suavitatis et respexit in sacrificium eius, ita et in vestrum respiciat et delectetur, reddere vobis huius tam boni operis mercedem. Peto autem, ut literas, quas ad Quirinum fecimus, transmitti praecipias. Opto te, frater carissime ac desideratissime, semper bene valere et nostri meminisse. Saluta omnes, qui tecum sunt. Vale.

EPISTOLA LXXIX.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 80. Pariss. 79.)

Cypriano carissimo et dilectissimo Felix, Iader, Polianus, una cum presbyteris et omnibus nobiscum commorantibus apud metallum Siguense aeternam in Domino S.

Resalutamus te, frater carissime, per Herennianum hypodiaconum, Lucianum et Maximum fratres nostros fortes et incolumes adiuvantibus orationibus tuis, a quibus accepimus oblationis nomine quantitatem[2]) una cum literis tuis, quas scripsisti, in quibus dignatus es de verbis coelestibus nos tanquam filios confortare, et Deo patri omnipotenti per Christum eius gratias egimus et agimus, quod sic confortati et corroborati sumus per tuam adlocutionem, petentes de animi tui candore, ut nos assiduis orationibus tuis in mente habere digneris, ut confessionem vestram et nostram, quam Dominus in nobis conferre dignatus est, suppleat. Saluta omnes, qui tecum commorantur. Optamus te, frater carissime, in Deo semper bene valere. Felix scripsi. Iader subscripsi. Polianus legi. Dominum meum Eutychianum saluto.

---

1) Ita Baluz. ex 11 cdd. Antea quas patienter ferimus.
2) Baluz. auctoritate non allata non minimam quant.

G.

Epistolae sede Romana vacante sub vitae finem conscriptae.

EPISTOLA LXXX.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 82. Pariss. 81.)

Cyprianus Successo fratri
S.

I. Ut non vobis in continenti scriberem, frater carissime, illa res fecit, quod universi clerici sub ictu agonis constituti recedere istinc omnino non poterant, parati omnes pro animi sui devotione ad divinam et coelestem gloriam. Sciatis autem, eos venisse, quos ad Urbem propter hoc miseram, ut quomodocunque de nobis rescriptum fuisset, exploratam sibi veritatem ad nos perferrent. Multa enim varia et incerta opinionibus ventilantur. Quae autem sunt in vero, ita se habent, rescripsisse Valerianum ad senatum, ut episcopi et presbyteri et diacones in continenti animadvertantur, senatores vero et egregii viri equites Romani [1]) dignitate amissa etiam bonis spolientur et, si ademtis facultatibus christiani esse perseveraverint, capite quoque mulctentur, matronae vero ademtis bonis in exsilium relegentur, Caesariani autem, quicunque vel prius confessi fuerant vel nunc confessi fuerint, confiscentur et vincti in Caesarianas possessiones descripti mittantur. (2) Subiecit etiam Valerianus Imperator orationi suae exemplum literarum, quas ad praesides provinciarum de nobis fecit; quas literas quotidie speramus venire stantes secundum fidei firmitatem ad passionis tolerantiam et exspectantes de ope et indulgentia Domini vitae aeternae coronam. Xistum autem in cimiterio animadversum sciatis octavo iduum Augustarum die et cum eo diacones quatuor [2]). Sed et huic persecutioni quotidie insistunt praefecti in Urbe, ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur et bona eorum fisco vindicentur.

---

[1]) Vulgo egr. viri et equ. Rom. Delevimus et suadente Neandro KG. I. p. 141. n. 3, cui adsensit Muenterus primord. eccl. Afric. p. 171. n. 1.

[2]) Ita Manut. Morell. et Baluz. Caeteri cum eodem Quartum.

II. Haec peto per vos et caeteris collegis nostris innotescant, ut ubique hortatu eorum possit fraternitas corroborari et ad agonem spiritalem praeparari, ut singuli ex nostris non magis mortem cogitent, quam immortalitatem, et plena fide ac tota virtute Domino dicati gaudeant magis, quam timeant in hac confessione, in qua sciunt Dei et Christi milites non perimi, sed coronari. Opto te, frater carissime, semper in Domino bene valere.

EPISTOLA LXXXI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 83. Pariss. 82.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae S.

I. Cum perlatum ad nos fuisset, fratres carissimi, commentarios[1]) esse missos, qui me Uticam perducerent, et consilio carissimorum persuasum esset, ut de hortis nostris interim secederemus, iusta interveniente causa consensi eo, quod congruat episcopum in ea civitate, in qua ecclesiae dominicae praeest, illic Dominum confiteri et plebem universam praepositi praesentis confessione clarificari. Quodcunque enim sub illo confessionis momento confessor episcopus loquitur, adspirante Deo ore omnium loquitur. Caeterum mutilabitur honor ecclesiae nostrae tam gloriosae, si ego episcopus alterius ecclesiae praepositus accepta apud Uticam super confessione sententia exinde martyr ad Dominum proficiscar, quandoquidem ego et pro me et pro vobis apud vos confiteri et ibi pati et exinde ad Dominum proficisci orationibus continuis deprecer et votis omnibus exoptem et debeam. (2) Exspectamus ergo hic in secessu abdito constituti adventum proconsulis Carthaginem redeuntis, audituri ab eo, quid Imperatores super christianorum laicorum et episcoporum nomine mandaverint, et dicturi, quod ad horam Dominus dici voluerit.

II. Vos autem, fratres carissimi, pro disciplina, quam de mandatis dominicis a me semper accepistis, et secundum

---

[1]) Sic Baluz. ad plerosque cdd. Manut. vero et alii frumentarios. Attamen non videtur probandum, quod Baluz. adnotat, commentarios omnino idem significare, quod commentarienses.

quod me tractante saepissime didicistis, quietem et tranquillitatem tenete, nec quisquam vestrum aliquem tumultum fratribus moveat aut ultro se gentilibus offerat; apprehensus enim et traditus loqui debet, siquidem in nobis Dominus positus illa hora loquatur, qui nos confiteri magis voluit, quam profiteri. Quid autem de caetero nos observare conveniat, antequam in me super confessione nominis Dei proconsul sententiam ferat, instruente Domino in commune disponemus. Incolumes vos, fratres carissimi, Dominus noster in ecclesia sua permanere faciat et conservare dignetur[1]).

---

[1]) Baluz. ex uno cd. addidit: Ita fiat per suam misericordiam.

T A B U L A,

qua ordo epistolarum ab aliis editoribus servatus cum nostro conciliatur.

(Numeri Romani in prima columna positi spectant ad epistolas in qualibet earum editionum, quarum nomina in caeterarum columnarum capite leguntur, ita ut e. gr. ep. III. ad editionis sive Pamelianae sive Rigaltianae caet. epistolam tertiam referri possit. Numeri vero Arabici illis nominibus subiecti locum significant, quem superscriptarum editionum epistolae in singulorum versuum principio indicatae ex nostrae editionis ordine tenent. Igitur ep. III[a] Pamelii est nostra 8[a], eadem Rigaltii nostra 9[a].)

Epist.	Pamel.	Rigalt. et Baluz.	Pariss.	Erasm. et Manut.	Lips.
I	*)	**)		Lib.I.ep. 1	60
II	**)	8		2	57
III	8	9		3	59
IV	9	5		4	67
V	5	14		5	13
VI	14	13		6	69, 1—11
VII	13	11		7	65
VIII	11	10		8	43
IX	10	16		9	1
X	16	15		10	2
XI	15	17		11	4
XII	17	18		12	70
XIII	18	19		Lib.II.ep.1	72
XIV	19	20		2	**)
XV	20	37		3	63
XVI	37	23		4	37
XVII	23	26		5	48
XVIII	26	24		6	10
XIX	24	25		7	30
XX	25	21		8	52
XXI	21	22		9	47
XXII	22	27		10	45
XXIII	27	***)	29	11	44
				12	51
XXIV		29	28	Lib.III.ep.1	61
XXV		28	31	2	46
XXVI		31	33	3	54
XXVII		33	34	4	32
XXVIII		34	35	5	20
XXIX		35	36	6	12
XXX		36	30	7	78
XXXI		30	32	8	64
XXXII		32	38	9	3
XXXIII		38	39	10	14
XXXIV		39	40		

*) Ep. Donati ad Cyprianum fictitia a Rigaltio et caeteris non nisi in adnotationibus allata.

**) Ep. Cypriani ad Donatum in parte II[a] cum tractatibus edenda.

***) Numerus XXIII in editione Rigaltii per saltum typographi omissus est, id quod Baluzius, ne consensum inter utramque editionem turbaret, imitatus est.

Epist.	Pamel. Rigalt. et Baluz.	Pariss.	Erasm. et Manut.	Lips.
XXXV	40	7	Lib.III.ep.11	49
XXXVI	7	12	12	50
XXXVII	12	41	13a	68
XXXVIII	41	42	13b	53
XXXIX	42	43	14	16
XL	43	44	15	15
XLI	44	45	16	17
XLII	45	47	17	18
XLIII	47	46	18	19
XLIV	46	48	19	26
XLV	48	49	20	25
XLVI	49	51	21	9
XLVII	51	50	22	29
XLVIII	50	52	23	56
XLIX	52	53	24	7
L	53	54	25	76
LI	54	55	Lib.IV.ep.1	6
LII	55	56	2	55
LIII	56	57	3	28
LIV	57	59	4	11
LV	59	58	5	39
LVI	58	60	6	58
LVII	60	61	7	69, 12—17
LVIII	61	64	8	42
LVIX	64	62	9	66
LX	62	2	10	40
LXI	2	4	Lib.V.*) ep.1	81
LXII	4	63	2	5
LXIII	63	65	3	34
LXIV	65	3	4	27
LXV	3	1	5	35
LXVI	1	68	6	33
LXVII	68	67	7	41
LXVIII	67	66	8	80
LXIX	66	70	10	77
LXX	70	71	11	79
LXXI	71	72	12	31
LXXII	72	73	13	36
LXXIII	73	74	14	22
LXXIV	74	75	15	24
LXXV	75	69	16	42
LXXVI	69	76		
LXXVII	76	77		
LXXVIII	77	78		
LXXIX	78	79		
LXXX	79	6		
LXXXI	6	80		
LXXXII	80	81		
LXXXIII	81	—		

*) Hic liber exstat in sola editione Manutii epistolasque ab eo additas continet. Indicem a Fello confectum cum ipso libro comparare non licuit.

DATE DUE
